

“เฉลิมไตรภพ”: การศึกษาแนวคิดและกลวิธีสร้างสรรค์

โดย

นายเปรมวัฒนา สุวรรณมาศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาวัฒนธรรมตะวันออก

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“เฉลิมไตรภพ”: การศึกษาแนวคิดและกลวิธีสร้างสรรค์

โดย

นายเปรมวัฒนา สุวรรณมาศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาวัฒนธรรมตะวันออก

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“CHALERMTRIPHOP”: THE STUDY OF CONCEPTS AND
TECHNIQUES

BY

MR. PRAMEWATTANA SUWANNAMAS

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS PROGRAM IN THAI
DEPARTMENT OF THAI AND EAST ASIAN LANGUAGES AND CULTURES
FACULTY OF LIBERAL ARTS
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2017
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะศิลปศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นายเปรมวัฒนา สุวรรณมาศ

เรื่อง

“เฉลิมไตรภพ”: การศึกษาแนวคิดและกลวิธีสร้างสรรค์

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

เมื่อ วันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

สิงห์ พัดทอง

(รองศาสตราจารย์ ดร. สิงห์ พัดทอง)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

วิรัตน์ ภูมิ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เสาวณิต จุลวงศ์)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประจักษ์ ตรีธรรม

(รองศาสตราจารย์ประจักษ์ ตรีธรรม)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

วิรัตน์ ภูมิ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อภิลักษณ์ เกษมผลกุล)

คณบดี

ดำรงค์ อุดลยฤทธิกุล

(รองศาสตราจารย์ ดร. ดำรงค์ อุดลยฤทธิกุล)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	“เฉลิมไตรภพ”: การศึกษาแนวคิดและกลวิธีสร้างสรรค์
ชื่อผู้เขียน	นายเปรมวัฒนา สุวรรณมาศ
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	ภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต จุลวงค์
ปีการศึกษา	2560

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับลายลักษณ์อักษรส่วนภาคกลางของไทย ในด้านผู้แต่ง เนื้อเรื่อง พัฒนาการการแต่ง ที่มาของตำนาน แนวคิด ตลอดจนกลวิธีสร้างสรรค์

ผลการศึกษาพบว่า “เฉลิมไตรภพ” ฉบับลายลักษณ์อักษรภาคกลางทั้งหมดปรากฏ 20 เล่มสรุปได้ 3 ส่วนวน ในด้านผู้แต่งกับพัฒนาการการแต่ง แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่งเป็นส่วนวนเก่าสุดซึ่งตกทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา กลุ่มที่สันนิษฐานผู้แต่งได้ สันนิษฐานว่าพระยาราชภักดี (ช้าง) เป็นผู้แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนกลุ่มที่ทราบผู้แต่งชัดเจนแต่งหลัง พ.ศ. 2500 อยู่ในรูปของตำราโหราศาสตร์ ด้านเนื้อเรื่องประกอบด้วยตำนาน 7 เรื่อง คือ ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีกระสุน และตำนานการเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลี โดยตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ และตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูเป็นลักษณะร่วมที่ปรากฏในทุกกลุ่มส่วนวน โดยจะเล่าถึงกำเนิดโลกและความเป็นไปของโลกด้านที่มาของตำนานพบว่าตำนานแต่ละเรื่องมีที่มาหรือได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์พุทธศาสนา และวรรณกรรมไทย ด้านแนวคิดเสนอแนวคิดเรื่องเทพเจ้า เรื่องโลก-จักรวาล และเรื่องชีวิต ด้านกลวิธีสร้างสรรค์พบกลวิธีสำคัญ 3 ประการ คือ กลวิธีการนำเสนอคติพุทธ-พราหมณ์ กลวิธีการเล่าเรื่อง และกลวิธีการใช้เรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์: การเข้าสู่สภาวะปัญญาของพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า “เฉลิมไตรภพ” รวบรวมสรรพตำนานที่ผสมผสานคติศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และคติชาวบ้าน เผยให้เห็นวิถีคิดในการมองโลกของโบราณชน ขณะเดียวกันได้แสดง

(2)

อัจฉริยภาพของผู้แต่งในการสอดร้อยตำนานต่างเรื่อง ต่างศาสนา มาปรับปรนให้สอดคล้องเข้ากับ
จุดมุ่งหมายและสังคมไทย อันเนื่องมาจากการนับถือและสำนึกใน “ศาสนา” เป็นมโนคติร่วมกัน

คำสำคัญ: เฉลิมไตรภพ, วรรณกรรมภาคกลาง, ตำนาน

Thesis Title	“CHALERMTRIPHOP: THE STUDY OF CONCEPTS AND TECHNIQUES.
Author	Mr. Pramewattana Suwannamas
Degree	Master of Arts
Major Field/Faculty/University	Thai Faculty of Liberal Arts Thammasat University
Thesis Advisor	Assistant Professor Saowanit Chunlawong, Ph.D.
Academic Years	2017

ABSTRACT

Chalermtriphop (เฉลิมไตรภพ; *A Celebration of the Three Worlds*), a Central Thai collection of seven myths was studied. Author, story, narrative development, origin of myth, concept, and literary technique were analyzed.

Results were that authors and narrative development conformed in 20 volumes which may be classified into anonymous efforts dating back as far as the Ayutthaya Kingdom (1351 to 1767); writings attributed to Phrayaratchapakdi (Chang) from the reign of King Rama V (King Chulalongkorn), from 1868 to 1910; and astrological texts attributed to a group of authors from after 500 B.E. Narratives included myths about eclipses, the creation and human origins, navagraha (nine planets) in Vedic astrology, the body of Rahu, one of the nine planets in Vedic astrology; rain; meteorites and four clans of horses; and the sacrifice of Chaokrunghali, a ghost devil living Patala loka (lowest realm in Hindu philosophy). Eclipses, the creation and human origins, navagraha (nine planets) in Vedic astrology, and the body of Rahu appear in all versions with earthly origins and evolution as basic subjects. These myths originate from Bhramist and Buddhist texts as well as Thai folklore, with concepts involving the deity, cosmos, and life. Literary techniques include the introduction of Buddhism and Bhramism, narrative tales, and achieving

Buddhist wisdom through metaphor. These texts reveal the thought patterns of ancient peoples, blending alternate myths and religious beliefs to harmonize with Thai societal goals based on unified respect for, and realization of, religious belief.

Keywords: Chalemtriphop, Central Thai literature, Myth.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ก็ด้วยผู้วิจัยได้รับโอกาสจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เสาวณิต จุลวงศ์ ที่ได้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ นอกจากท่านได้เสียสละเวลาอันมีค่าเพื่ออ่านและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ให้อย่างละเอียดแล้ว ท่านยังรับฟังความคิด ข้อปัญหา ช่วยตั้งคำถาม ชี้แนวทางแก้ไข ตลอดจนจัดความคิดนามธรรมให้เป็นระบบ จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ตามที่ผู้วิจัยตั้งใจไว้ ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณ “ครู” เป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ประคอง เจริญจิตรกรรม ครูผู้มีส่วนสำคัญที่พยายามก่อร่างและช่วยผลักดันให้ความคิดที่จะทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เกิดขึ้นได้ ตลอดจนเป็นกรรมการชี้แนวทางแก้ไขให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สุภาณี พัดทอง ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่าอ่านและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ให้เป็นระเบียบและถูกต้อง ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ได้กรุณาชี้แนวทางให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีทิศทางและเป็นระบบระเบียบมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคุณครูทุกท่าน ตั้งแต่ในระดับวัยเยาว์ที่สอนให้อ่านออกเขียนได้ ไปจนถึงคณาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณเพื่อน ๆ พี่ ๆ ที่ช่วยเหลือและให้กำลังใจ พี่ ๆ ห้องบัณฑิตศึกษาที่ช่วยตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ เจ้าหน้าที่ห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ ที่เอื้อเฟื้อเรื่องเอกสารโบราณ ตลอดจนกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้ทุนสนับสนุนโครงการวิจัย

ที่สำคัญที่สุด ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณคุณพ่อและคุณแม่ ที่วางรากฐานการศึกษาตลอดจนให้เสรีภาพและสนับสนุนการศึกษาของผู้วิจัยมาโดยตลอด

หาก “เฉลิมไตรภพ” เฉลิมฉลองสรรพสิ่งอันเกิดขึ้นด้วยพระอำนาจ พระวีรภาพ และพระกรุณาคุณของเทพเจ้าที่มีต่อโลกและสรรพชีวิต วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอเฉลิมฉลองให้อิสรภาพอีกขั้นหนึ่งที่ผู้วิจัยเพียรรอมานาน

นายเปรมวัฒนา สุวรรณมาศ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	3
1.3 สมมติฐานการศึกษา	3
1.4 ขอบเขตของการศึกษา	4
1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น	5
1.6 วิธีดำเนินการศึกษา	6
1.7 ประโยชน์ของการศึกษา	7
1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
บทที่ 2 เฉลิมไตรภพสำนวนภาคกลาง	17
2.1 ต้นฉบับลายลักษณ์ของเฉลิมไตรภพสำนวนภาคกลาง	17
2.1.1 แหล่งที่มาของฉบับลายลักษณ์ “เฉลิมไตรภพ”	18
2.1.2 ผู้แต่ง “เฉลิมไตรภพ”	24
2.2 เนื้อเรื่องในเฉลิมไตรภพ	29

2.2.1	ตำนานการเกิดอุปราคา	29
2.2.2	ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์	32
2.2.3	ตำนานนพเคราะห์ หรือนิทานชาติเวร	35
2.2.4	ตำนานที่มาของรูปลักษณรัหู	38
2.2.5	ตำนานการเกิดฝนฟ้า	40
2.2.6	ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล	43
2.2.7	ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี	44
2.3	พัฒนาการการแต่งเฉลิมไตรภพ	45
2.3.1	สมัยของตัวบทและตำนาน	45
2.3.2	พัฒนาการตามสมัยที่แต่ง	52
2.3.2.1	สำนวนที่แต่งสมัยอยุธยา	53
2.3.2.2	สำนวนที่แต่งสมัยรัชกาลที่ 5	55
2.3.2.3	สำนวนที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500	62
2.4	“เฉลิมไตรภพ”: การเฉลิมฉลองการกำเนิดและความเป็นไปของโลก	67
บทที่ 3	ที่มาของตำนานและแนวคิดของเฉลิมไตรภพ	73
3.1	ที่มาของตำนานในเฉลิมไตรภพ	73
3.1.1	ตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณรัหู	73
3.1.2	ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์	76
3.1.3	ตำนานนพเคราะห์ หรือนิทานชาติเวร	81
3.1.4	ตำนานการเกิดฝนฟ้า	84
3.1.5	ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล	87
3.1.6	ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี	90
3.2	แนวคิดของเฉลิมไตรภพ	94
3.2.1	แนวคิดเรื่องเทพเจ้า	94
3.2.1.1	บทบาทความสำคัญของเทพเจ้า	95
(1)	บทบาทในการสร้างโลก	95
(2)	บทบาทในการสนับสนุนกำเนิดมนุษย์	96
(3)	บทบาทในการวางรากฐานวัฒนธรรม	98

(4) บทบาทในการควบคุมและคุ้มครองมนุษย์	99
(5) บทบาทในการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ-มนุษย์-สัตว์	102
3.2.1.2 การชู้ชีวิตและความเป็นอมตะ: อนุภาคที่มาจากแนวคิดปรมาตมัน	105
3.2.1.3 การปรากฏพระพุทธรูปเจ้าร่วมกับเทพเจ้า	106
3.2.2 แนวคิดเรื่องโลกและจักรวาล	109
3.2.2.1 โลกมีวิวัฒนาการแต่ไม่เที่ยง	109
3.2.2.2 มนุษย์คนแรกเกิดมาจากพรหม	112
3.2.2.3 การไม่สามารถหาปฐมเหตุของโลกและมนุษย์ได้	114
3.2.2.4 โลกสวรรค์ของชาวบ้าน	117
3.2.3 แนวคิดเรื่องชีวิต	121
3.2.3.1 การผูกเวร (กรรม)	121
3.2.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพทานวัตถุกับคุณภาพบุญ	123
บทที่ 4 กลวิธีสร้างสรรค์เฉลิมไตรภพ	128
4.1 กลวิธีการนำเสนอคติพุทธ-คติพราหมณ์	128
4.1.1 การแสดงคติไตรภูมิตามคติพุทธศาสนา	128
4.1.2 การแสดงคติไตรภพตามคติศาสนาพราหมณ์	133
4.1.3 การผสมผสานคติพุทธ-คติพราหมณ์	135
4.1.3.1 ตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู	135
4.1.3.2 ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์	136
4.1.3.3 ตำนานการเกิดฝนฟ้า	138
4.2 กลวิธีการเล่าเรื่อง “เฉลิมไตรภพ”	140
4.2.1 กลวิธีการผูกเรื่องตามองค์ประกอบของเรื่องเล่า	140
4.2.1.1 การผูกปมปัญหาและความขัดแย้ง: ปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ และสังคม	140
4.2.1.2 การพัฒนาความขัดแย้งและจุดสุดยอด: การใช้ความรุนแรง แก้ปัญหาเฉพาะหน้า	141
4.2.1.3 การคลี่คลายปัญหา: การไกล่เกลี่ยและการชดเชย	142

4.2.2 การอ้างความเชื่อและยอมรับเรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์	143
4.2.2.1 การใช้โครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิด	144
4.2.2.2 การทำให้โลกศักดิ์สิทธิ์ดูราวกับเป็นธรรมชาติ	146
4.2.2.3 การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์	148
4.2.3 การลำดับเนื้อเรื่องของตัวบทแต่ละกลุ่ม	149
4.3 กลวิธีการเล่าเรื่องเชิงสัญลักษณ์: การเข้าสู่ภาวะปัญญาของพุทธศาสนา	152
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	157
5.1 บทสรุป	157
5.2 ข้อเสนอแนะ	163
รายการอ้างอิง	164
ประวัติผู้เขียน	172

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 การเปรียบเทียบผู้แต่ง “เฉลิมไตรภพ”	24
2.2 การเปรียบเทียบบทประณามพจน์	26
2.3 การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานการเกิดอุปราคา	30
2.4 การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์	33
2.5 การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานนพเคราะห์	36
2.6 การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู	39
2.7 การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานการเกิดฝนฟ้า	42
2.8 การเปรียบเทียบ “เฉลิมไตรภพ” 3 กลุ่มสำนวนด้านเนื้อเรื่อง	52
2.9 การวิเคราะห์เปรียบเทียบเหตุการณ์หลักของตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเซ็นสังเวยเจ้ากรุงพาลี	56
2.10 การเปรียบเทียบตำนานที่ปรากฏร่วมกันใน “เฉลิมไตรภพ”	68
4.1 การเปรียบเทียบคติพุทธ-พราหมณ์ในตำนานการเกิดอุปราคา และตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู	136
4.2 การเปรียบเทียบคติพุทธ-พราหมณ์ในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์	138
4.3 การเปรียบเทียบคติพุทธ-พราหมณ์ในตำนานการเกิดฝนฟ้า	139
4.4 การเปรียบเทียบตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” กับโครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิด	145
4.5 การเปรียบเทียบลำดับเนื้อเรื่องและต้นฉบับ	150

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมภาคกลางของไทย แต่เดิมอยู่ในรูปวรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งตกทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาและกลายเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ในสมัยรัตนโกสินทร์หลายสำนวน จึงปรากฏการแต่งข้ามสมัยทั้งในระดับวัฒนธรรมหลวงหรือราชสำนัก และวัฒนธรรมราษฎร์หรือชาวบ้าน ความสัมพันธ์ทั้งสองวัฒนธรรมผสมผสานเข้าอยู่ใน “เฉลิมไตรภพ” โดยมีศาสนาเป็นแกนกลาง นอกจาก “เฉลิมไตรภพ” จะเป็นวรรณกรรมเล่มสำคัญที่รวบรวมสรรพตำนานของภาคกลาง บางสำนวนยังนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของตำราหรือคัมภีร์ในวงการโหราศาสตร์ บางสำนวนนำไปใช้เป็นคัมภีร์ประกอบพิธีกรรมปวายอันเป็นพิธีกรรมสำคัญของชาวไทย ตลอดจนนำไปใช้เชื่อมโยงอธิบายคติไตรภูมิ-ไตรภพในวรรณกรรมโลกศาสตร์และเทวปกรณณ์ในวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่น

การศึกษา “เฉลิมไตรภพ” โดยตรง ในลักษณะที่ให้ภาพรวมของเรื่องทั้งหมดมีอยู่น้อยมาก ในหนังสือ*มานุกรมวรรณคดีไทย เล่ม 1* สุปาณี พัดทอง (2553, น.110-112) ได้ให้ข้อมูล “เฉลิมไตรภพ” ในด้านผู้แต่ง สมัยที่แต่ง ลักษณะการแต่ง และเนื้อเรื่องโดยภาพรวม เมื่อพิจารณาข้อมูลเหล่านี้พบว่า “เฉลิมไตรภพ” สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้แต่งคือพระยาราชภักดี (ช้าง) เนื้อเรื่องประกอบด้วยตำนานหลายเรื่อง เช่น เรื่องของครอบครัวหัตวีไสยกับการเกิดอุปราคา ตำนานรามสูร-เมขลา ตำนานอุกกาบาต ฯลฯ เนื้อเรื่องสะท้อนความศรัทธาของกวีที่มีต่อพุทธศาสนาผสมผสานกับคติความเชื่อของพราหมณ์ ทั้งยังอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติตามความเชื่อในอดีต ตลอดจนให้ความรู้เกี่ยวกับโหราศาสตร์รวมถึงที่มาของคตินิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่คนไทยเชื่อถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ

นอกจากนี้งานวิจัยเล่มสำคัญที่ศึกษา “เฉลิมไตรภพ” โดยภาพรวมคืองานวิจัยของตรีศิลป์ บุญจจร (2547, น. 191-198) เรื่อง “กลอนสวดภาคกลาง” ซึ่งปรับมาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” พบว่า “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏในรูปเอกสารตัวเขียนสมุดไทยและสมุดฝรั่ง ตรีศิลป์ได้วิเคราะห์เนื้อหา “เฉลิมไตรภพ” ฉบับสมุดฝรั่งให้เห็นพอสังเขป ในด้านผู้แต่งเข้าใจว่าพระยาราชภักดี (ช้าง) รวบรวมตำนานและนิทานหลายเรื่อง และแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 งานวิจัยเล่มนี้พยายามแบ่งเนื้อเรื่องที่เป็นตำนานหลายเรื่องออกเป็นตอน ๆ ให้ชัดเจนขึ้น ตอนแรกเป็นตำนานหรือนิทานพื้นบ้านเกี่ยวกับเรื่องของครอบครัวหัตวีไสยกับ

การเกิดอุปราคา ตอนที่สองเนื้อเรื่องเกี่ยวกับตำนานการล้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตอนที่สามเป็นความเชื่อด้านโหราศาสตร์ ตอนที่สี่เป็นตำนานและนิทานอธิบายเหตุปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น สุริยุปราคา จันทรุปราคา พายุร้อน พายุแลบ ลูกอุกกาบาต ที่น่าสนใจของงานวิจัยเล่มนี้เสนอว่าเรื่องนี้ มีแนวโน้มใกล้เคียงกัน เนื่องจากเนื้อเรื่องจำนวนไม่น้อยเข้าข่ายลักษณะตำนานที่อิงอยู่กับคติศาสนา พราหมณ์ อาจกล่าวได้ว่าเนื้อเรื่อง “เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมที่รวมตำนานและนิทานหลายเรื่อง ซึ่งผสมผสานคติพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เข้าด้วยกัน

จากเอกสารและงานวิจัยทั้งสองเล่มที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” ที่นำมาวิเคราะห์เป็นสำนวนเดียวกัน คือสำนวนของพระยาราชภักดี (ช้าง) ซึ่งแต่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) อย่างไรก็ตามจากหนังสือ*สุริยาศาสตร์* (2548) ของปรีดี พิศุกุมิวิที ซึ่งตีพิมพ์เรื่อง*สุริยาศาสตร์*จากต้นฉบับลายลักษณ์ได้มาจากแผนกเอกสารโบราณต้นฉบับลายมือเขียน ตะวันออก หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสเกิดขึ้น ทำให้พบว่ามี “เฉลิมไตรภพ” อีกสำนวนหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏผู้แต่ง เชื่อว่าตกทอดมาแต่สมัยอยุธยา เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า “เฉลิมไตรภพ” สำนวน*สุริยาศาสตร์*มีตำนานไม่มากเท่ากับสำนวนของพระยาราชภักดี (ช้าง) อย่างไรก็ตามเนื้อเรื่องปรากฏคล้ายคลึงกัน เช่น นิทานครอบครัวหัตถ์วิไลกับการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานการเกิดฝนฟ้า ฯลฯ ตำนานเหล่านี้มีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไปจากสำนวนของพระยาราชภักดี (ช้าง)

นอกจาก “เฉลิมไตรภพ” จะปรากฏให้เห็นในรูปของตัวบทวรรณคดีแล้ว ยังปรากฏในฐานะส่วนหนึ่งของเนื้อหาตำราโหราศาสตร์ด้วย เช่น ใน “คัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์” ของหลวงวิศาลดรุณกร (อิน สารีบุตร) (2508) “คัมภีร์เฉลิมไตรภพและการบูชาพระประจำวัน” ของพระครูวามเทพมุนี (2511) และ “ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน” ของ พ. สุวรรณ (2556) เนื้อหาในฉบับเหล่านี้เป็นไปในทำนองเดียวกัน เนื่องจากถูกใช้เป็นเป้าหมายสำหรับโหราศาสตร์ ยกเว้น “คัมภีร์เฉลิมไตรภพและการบูชาพระประจำวัน” ของพระครูวามเทพมุนีที่มุ่งใช้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมตรีขัมปวาย เนื้อหาจากตัวบทกลุ่มโหราศาสตร์นี้คล้ายคลึงกับ “เฉลิมไตรภพ” สำนวนพระยาราชภักดี (ช้าง) และสำนวน*สุริยาศาสตร์*อยู่บ้าง แต่มุ่งนำหนักไปที่ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ และตำนานนพเคราะห์ (นิทานชาติเวร) เป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณาทั้งหมดพบว่า “เฉลิมไตรภพ” ประกอบด้วยตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี ตำนานเหล่านี้ได้เค้าความคิดจากหลายแหล่ง เช่น จากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์พุทธศาสนา วรรณกรรม

ไทย แสดงให้เห็นแนวคิดหรือความรู้อันหลากหลายของโบราณชนซึ่งไหลเวียนอยู่ในสังคมไทยก่อนที่จะถูก “รับ” “เลือก” และ “ปรับปรน” เข้ากับสังคมไทยภาคกลาง แนวคิดของ “เฉลิมไตรภพ” จึงเป็นภาพสะท้อนชัดเจนของสังคมไทยภาคกลางในการรับรู้คติศาสนาพราหมณ์ คติพุทธศาสนา และคติชาวบ้าน นอกจากนี้กลวิธีสร้างสรรค์ “เฉลิมไตรภพ” ยังแสดงกลวิธีการนำเสนอคติพุทธ-พราหมณ์ กลวิธีการเล่าเรื่อง ตลอดจนกลวิธีการเล่าเรื่องเชิงสัญลักษณ์ในแนวพุทธธรรมที่น่าสนใจด้วย

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับลายลักษณ์อักษรส่วนภาคกลางทั้งหมด ทั้งที่ใช้ชื่อเรื่องเฉลิมไตรภพโดยตรงและชื่อเรื่องอื่น โดยศึกษาดำเนินการทุกเรื่องอย่างละเอียดในแง่การเปรียบเทียบด้านต่าง ๆ ศึกษาที่มาของอนุภาคในตำนานที่สัมพันธ์กับคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และวรรณกรรมไทย วิเคราะห์แนวคิด ตลอดจนวิเคราะห์กลวิธีสร้างสรรค์

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับลายลักษณ์อักษรส่วนภาคกลางทั้งหมด ในด้านผู้แต่ง เนื้อเรื่อง พัฒนาการการแต่ง และความเป็น “เฉลิมไตรภพ”
2. เพื่อศึกษาที่มาของตำนานและแนวคิดของ “เฉลิมไตรภพ”
3. เพื่อศึกษากลวิธีสร้างสรรค์ “เฉลิมไตรภพ”

1.3 สมมติฐานของการศึกษา

1. “เฉลิมไตรภพ” ภาคกลางสามารถแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นสำนวนต่าง ๆ โดยมีผู้แต่งแตกต่างกัน สามารถนำเนื้อเรื่องแต่ละสำนวนมาจัดเป็นประเภทของโครงเรื่องต่าง ๆ ได้ แต่ละสำนวนมีพัฒนาการการแต่งที่สัมพันธ์กับบริบทของสังคม
2. ตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” มีที่มาจากตำนานในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และวรรณกรรมไทย และมีแนวคิดเกี่ยวข้องกับเรื่องเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต
3. กลวิธีสร้างสรรค์ “เฉลิมไตรภพ” ใช้กลวิธีการนำเสนอคติไตรภูมิและคติไตรภพ ใช้อุปมาประกอบของเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับโลกความจริง ใช้กลวิธีที่ทำให้เกิดการยอมรับความเชื่อเรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์ ใช้กลวิธีการลำดับเนื้อเรื่องของตัวบทแต่ละกลุ่ม ตลอดจนใช้เรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้ “เฉลิมไตรภพ” สำนวนภาคกลางทั้งหมดซึ่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ ทั้งที่เป็นชื่อเรื่องเฉลิมไตรภพโดยตรงและชื่อเรื่องอื่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ “เฉลิมไตรภพ” ทั้งเอกสารฉบับตัวเขียนสมุดไทย สมุดฝรั่ง และเอกสารฉบับพิมพ์ ดังนี้

1. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 75 หนังสือสมุดไทยขาว มัดที่ 9 ตู 115 ประวัติพระยาเพชรปาณีให้ พ.ศ. 2450
2. อະสุรินทระราหู หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 76 หนังสือสมุดไทยขาว มัดที่ 9 ตู 115 ประวัติหอสมุดแห่งชาติซื้อจากทหารฮะอิน เมื่อ พ.ศ. 2450
3. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 77 หนังสือสมุดไทยดำ มัดที่ 10 ตู 115 ประวัติสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ
4. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 78 หนังสือสมุดไทยดำ มัดที่ 10 ตู 115 ประวัติจำช่วง ไฟประทีปวัง (กองแก้ว) ถวาย พ.ศ. 2450
5. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 79 หนังสือสมุดไทยดำ มัดที่ 10 ตู 115 ประวัติหอสมุดแห่งชาติซื้อเมื่อ พ.ศ. 2450
6. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 80 หนังสือสมุดไทยขาว มัดที่ 10 ตู 115 ประวัตินายเหล็ง เพชรโรจน์ ให้เมื่อ พ.ศ. 2468
7. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 81 หนังสือสมุดไทยขาว มัดที่ 10 ตู 115 ประวัติพระองค์เจ้าหญิงนารีรัตนมา ประทานหอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2460
8. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 82 หนังสือสมุดไทยขาว มัดที่ 10 ตู 115 ประวัตินายไล่ ให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2460
9. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 83 หนังสือสมุดไทยขาว มัดที่ 10 ตู 115 ประวัติหอสมุดแห่งชาติได้มาจากกรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี
10. ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู หมวตวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 302 หนังสือสมุดไทยขาว มัดที่ 36 ตู 115 ประวัตินางนวม ลักษณะียนาวิน มอบให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2526

11. พระจันเฒ่า 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 303 หนังสือสมุดไทยดำ มัดที่ 36 ตู้ 115 ประวัติสมมติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

12. เฉลิมไตรภาพ หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 713 หนังสือสมุดฝรั่ง มัดที่ 1 ตู้ 114 ประวัติสมมติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

13. เฉลิมไตรภาพ เล่ม 2 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 714 หนังสือสมุดฝรั่ง มัดที่ 1 ตู้ 114 ประวัติสมมติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

14. “เฉลิมไตรภาพ” ฉบับหนังสือหายาก หอสมุดแห่งชาติเก็บรวบรวมไว้ในห้องหนังสือหายาก

15. “เฉลิมไตรภาพ” ฉบับกรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานฉาบปกิจศพนางปรีก อินทุเวศ ณ เมรุวัดอัสสัมชัญ เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2479

16. เฉลิมไตรภาพ ฉบับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชจัดพิมพ์ พ.ศ. 2545

17. สุริยาศศิธร ฉบับปรีดี พิศภูมิวิถิ เป็นบรรณาธิการจัดพิมพ์ พ.ศ. 2548

18. คัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ของหลวงวิศาลดรุณกร (อ้น สาริกบุตร) พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2508 (ต่อมาพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2540)

19. ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน ของ พ. สุวรรณ

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยยังพบ คัมภีร์เฉลิมไตรภาพและการบูชาพระประจำวัน ฉบับของพระครูวามเทพมุนี หรือฉบับของเทวสถาน ซึ่งพิมพ์ในงานฉาบปกิจศพนางนครสวรรค์ วรพินิต (จัน อนุชมนตร) เมื่อวันที่อังคารที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2511 แต่ผู้วิจัยไม่สามารถหาต้นฉบับได้จึงไม่นำมาศึกษา

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. คำว่า “เฉลิมไตรภาพ” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง เฉลิมไตรภาพฉบับลายลักษณ์อักษรส่วนภาคกลางทั้งหมด ทั้งที่ใช้ชื่อเรื่องเฉลิมไตรภาพโดยตรงและใช้ชื่อเรื่องอื่น

2. ผู้วิจัยจะใช้คำต่อไปนี้เป็นคำเรียก “เฉลิมไตรภาพ” กลุ่มต่าง ๆ

- “กลุ่มสุริยาศศิธร” เป็นคำเรียกกลุ่มสำนวนที่แต่งในสมัยอยุธยา ซึ่งไม่ทราบผู้แต่ง โดยใช้ สุริยาศศิธร ฉบับปรีดี พิศภูมิวิถิ เป็นบรรณาธิการจัดพิมพ์ พ.ศ. 2548 ในการอ้างอิง

- “กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง)” เป็นคำเรียกกลุ่มสำนวนที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยใช้ *เฉลิมไตรภพ* ฉบับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชจัดพิมพ์ พ.ศ. 2545 ในการอ้างอิง

- “กลุ่มตำราโหราศาสตร์” เป็นคำเรียกกลุ่มสำนวนที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 โดยใช้ *ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน* ของ พ. สุวรรณ ในการอ้างอิง

ทั้งนี้เนื่องจากความสะดวกในการกล่าวถึง อีกทั้งตัวบททั้งสามฉบับที่ใช้ในการอ้างอิงเป็นฉบับที่ได้รับการปริวรรตและจัดพิมพ์เรียบร้อยแล้ว

3. การอ้างอิงคัมภีร์พุทธศาสนา ผู้วิจัยจะระบุหมายเลขเล่มและหมายเลขข้อไว้ในวงเล็บข้างท้าย เช่น โปฏฐปาทสูตร (9/275-313) 9 หมายถึงเล่ม 9 ส่วน 275-313 หมายถึง ข้อที่ 275-313

4. คำว่า “ตำนาน” ที่ผู้วิจัยใช้หมายถึงคำว่า myth ในภาษาอังกฤษ

1.6 วิธีดำเนินการศึกษา

การดำเนินการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ขั้นค้นคว้าข้อมูล สืบค้นและค้นคว้าข้อมูลเอกสารและตัวบทที่เกี่ยวข้องกับ “เฉลิมไตรภพ” รวมถึงตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี ทั้งในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์พุทธศาสนา และวรรณกรรมไทย

แหล่งค้นคว้าข้อมูลหลักที่ใช้มี 4 แห่ง ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกรี หอสมุดปรีดีพนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตท่าพระ และห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ นอกจากนี้ยังค้นคว้าข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ด้วย

2. ขั้นศึกษาข้อมูล ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ “เฉลิมไตรภพ” ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี ทั้งในตัวบทวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียด

3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์เปรียบเทียบ“เฉลิมไตรภพ”ทุกสำนวน รวมถึงวิเคราะห์ ตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของ รูปลักษณะราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลี เพื่อให้เห็นแหล่งต้นฉบับลายลักษณ์ “เฉลิมไตรภพ” ด้านผู้แต่ง การจัดกลุ่มเนื้อเรื่อง พัฒนาการการแต่ง ความเป็น “เฉลิมไตรภพ” ที่มาของตำนานแต่ละเรื่อง แนวคิด ตลอดจนกลวิธีสร้างสรรค์ด้านต่าง ๆ

4. ชั้นเรียบเรียงและนำเสนอ นำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

1.7 ประโยชน์ของการศึกษา

1. ทำให้ทราบ “เฉลิมไตรภพ” ของภาคกลางทุกสำนวนในด้านผู้แต่ง เนื้อเรื่อง พัฒนาการการแต่ง ความเป็น “เฉลิมไตรภพ” ที่มา แนวคิด ตลอดจนกลวิธีสร้างสรรค์
2. ทำให้เข้าใจวิถีคิดของคนโบราณในการมองโลกและชีวิต
3. ทำให้เห็นคติศาสนาที่ผสมผสาน ยอมรับ ปรับปรน และขัดแย้งในสังคมไทย
4. ทำให้เห็นพันธกิจของวรรณกรรมกับสังคมที่มีต่อกัน ในแง่วรรณกรรมบันทึกโลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ของสังคม ขณะที่สังคมได้ใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์บางประการ
5. ทำให้ “เฉลิมไตรภพ” ซึ่งเป็นวรรณกรรมเก่าที่คนรู้จักไม่มาก ได้ศึกษาแพร่หลายออกไปตลอดจนเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณกรรมไทยต่อไป

1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมโลกศาสตร์ และเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำนานและนิทาน

กลุ่มแรก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมโลกศาสตร์

งานวิจัยกลุ่มนี้ใช้วรรณกรรมราชสำนักและวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นตัวบทในการศึกษา และอาจใช้คัมภีร์ศาสนาเป็นตัวบทในการศึกษาคด้วย

การศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์มักศึกษาวรรณกรรมเฉพาะเรื่องโดยละเอียดทั้งในด้านเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์ หรือเป็นการศึกษาในแนววรรณกรรม งานวิจัยกลุ่มนี้ เช่น วิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาเรื่องไตรภูมิโลกวินิจฉยถา” ของวารุณี ศิริวิวัฒนา (2531) ที่ศึกษาความเป็นมา วัตถุประสงค์ในการแต่ง แนวคิด และสาระธรรมที่ปรากฏใน *ไตรภูมิโลกวินิจฉย* นอกจากนี้ยังเปรียบเทียบกับ *ไตรภูมิพระร่วง* ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่คล้ายคลึงกันด้วย ผลการศึกษาพบว่า *ไตรภูมิโลกวินิจฉย* นำเนื้อหาโลกศาสตร์มาจากคัมภีร์พุทธศาสนา เนื้อเรื่องมีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนศีลธรรมตั้งแต่ศีล 5 ไปจนถึงเรื่องนิพพาน ทั้งยังเสนอแนวทางให้ทำความดีตามสติปัญญาและความสามารถของตน ในด้านกลวิธีการประพันธ์ใช้กลวิธีตามแนววรรณกรรมบาลีอันสอดคล้องกับเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง เช่นเดียวกับการศึกษาคัมภีร์เฉพาะเรื่อง เช่น แม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรณ ฦ บางช้าง) (2554) ศึกษา “จกกวาฬที่ปนี : ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า” โดยศึกษาประวัติพระสิริมังคลาจารย์และประวัติคัมภีร์จกกวาฬที่ปนี เปรียบเทียบโครงสร้างคัมภีร์ เปรียบเทียบเนื้อหาและวิธีการเสนอเนื้อหา เปรียบเทียบการอ้างอิง วิเคราะห์ลักษณะเด่นในด้านโครงสร้างคัมภีร์ วิเคราะห์ลักษณะเด่นในด้านเนื้อหาและวิธีการเสนอเนื้อหา วิเคราะห์ลักษณะเด่นในด้านการอ้างอิง วิเคราะห์ลักษณะเด่นสู่ภูมิปัญญาและคุณค่า ตลอดจนศึกษาประวัติ โครงสร้างเนื้อหา และวิธีการเสนอเนื้อหาในคัมภีร์โลกศาสตร์บาลีที่นำมาเปรียบเทียบกับจกกวาฬที่ปนี

นอกจากศึกษาเฉพาะเรื่องแล้วยังอาจนำวรรณกรรมสองเรื่องมาเปรียบเทียบแล้วศึกษาอย่างละเอียด เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โลกที่ปกสารและจกกวาฬที่ปนี” ของสุนทรี โชติติลล (2554) ที่ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ *โลกที่ปกสาร* และ *จกกวาฬที่ปนี* ในด้านโลกศาสตร์ หลักธรรม และทัศนคติของผู้แต่ง ตลอดจนศึกษาวิธีการนำเสนอที่สามารถทำให้เข้าถึงวัตถุประสงค์ของผู้แต่งในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโลกศาสตร์ตามคติพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ทั้งสองเล่มประกอบไปด้วยโอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก ในด้านหลักธรรมพบว่าคัมภีร์ทั้งสองเล่มเสนอหลักธรรมเชิงโลกียธรรม 2 ลักษณะ คือ หลักธรรมสำหรับแนวทางในการดำเนินชีวิต และหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองเพื่อมุ่งให้ผู้ปกครองสืบทอดพระพุทธศาสนา ในด้านทัศนคติพบว่าผู้แต่งคัมภีร์ทั้งสองเล่มมีทัศนคติตรงกันคือมุ่งแสดงเรื่องความทุกข์และการดับทุกข์ ส่วนในด้านกลวิธีการนำเสนอมี 2 ด้าน คือ โครงสร้างเรื่อง ประกอบด้วยปณามคาถา ที่มาของชื่อคัมภีร์ เนื้อหาของเรื่อง และปัจฉิมคาถา ส่วนกลวิธีนำเสนอเรื่องประกอบด้วยกลวิธีที่ทำให้เกิดความเข้าใจ กลวิธีที่ทำให้เกิด

ความน่ากลัว และกลวิธีที่ทำให้เกิดความหวัง ทั้งหมดคือกลวิธีที่ทำให้เข้าถึงวัตถุประสงค์ของผู้แต่ง หรือวิทยานิพนธ์ของสุภาพร พลายน้อย (2557) ที่ศึกษา “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาใน คัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง” โดยศึกษาวิเคราะห์แนวคิดจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะ แนวคิดจักรวาลวิทยาในไตรภูมิพระร่วง และเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง ผลการศึกษาพบว่าทั้งสองเป็นวรรณกรรมต่างถิ่น มีผู้ประพันธ์ ระยะเวลา และเนื้อหาคำสอนทางศาสนาแตกต่างกัน ทว่าทั้งสองมีเนื้อหาที่มีรากเหง้าทางความคิดมาจากอินเดียจึงมีความความสัมพันธ์กัน ดังเช่นการมีความคิดเรื่องการหลุดพ้น แต่ต่างกันว่าคัมภีร์วิษณุปุราณะเสนอเรื่องโมกษะ ขณะที่ไตรภูมิพระร่วงเสนอเรื่องนิพพาน หรือจักรวาลในคัมภีร์วิษณุปุราณะจะดับสูญไปตามระยะเวลาที่กำหนดด้วยอำนาจเทพเจ้า แต่ในไตรภูมิพระร่วงการผิดศีลธรรมของมนุษย์จะทำให้จักรวาลดับสูญลงด้วยภัยธรรมชาติต่าง ๆ

การศึกษาวรรณกรรมเฉพาะเรื่องนอกจากศึกษาเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์แล้ว ยังอาจศึกษาในเชิงปริวรรตและเชื่อมโยงกับวรรณกรรมประเภทเนื้อหาเดียวกัน (genre) เพื่ออธิบายตัวบทที่ศึกษาให้ชัดเจนขึ้นด้วย เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องนางโกลวดี” ของรวีพิมพ์ สมจิตร (2544) ศึกษาวิเคราะห์เอกสารสมุดไทยเรื่องนางโกลวดีซึ่งเป็นวรรณกรรมกลอนสวดที่พบอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ โดยพิจารณาควคู่ไปกับวรรณกรรมกลอนสวดเรื่องอื่น ๆ โดยเฉพาะนางโกลวดีสำนวนอื่น ในการศึกษาวิเคราะห์ด้านเนื้อหา ความสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์ และการปริวรรตตัวอักษรของภาคตะวันออกเฉียงใต้ ผลการศึกษาพบว่าเรื่องนางโกลวดีนี้มีเนื้อหาโดดเด่นในเรื่องคติการสร้างโลกตามแนวพื้นบ้านซึ่งยังไม่พบในวรรณกรรมเรื่องใดมาก่อน ในเรื่องความสัมพันธ์ทำให้เห็นว่าเรื่องนางโกลวดียังปรากฏให้เห็นในภูมิภาคอื่นโดยเฉพาะสำนวนภาคกลาง และมีเนื้อหาส่วนใหญ่เหมือนกัน ในด้านฉันทลักษณ์ใช้กาพย์หลายประเภท ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉับบึง กาพย์สุรางคนางค์ ซึ่งเป็นกาพย์ที่นิยมใช้ในวรรณกรรมกลอนสวดโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังพบกาพย์ลำนำประเภทอื่น ได้แก่ พิลาป โรทรคติ และชินวรา จากการศึกษาเรื่องดังกล่าวทำให้เห็นแง่มุมและลักษณะการสร้างเทพปรกรณหรือตำนานปรัมปราของชาวบ้านโดยเฉพาะคติการสร้างโลกแบบพื้นบ้านที่ไม่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอื่น

นอกจากการศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์เฉพาะเรื่องซึ่งนิยมศึกษาเรื่องเดียวหรือเปรียบเทียบสองเรื่องแล้ววิเคราะห์ในด้านต่างๆ แล้ว ยังพบการศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์เชื่อมโยงกับสังคมมากขึ้น โดยพยายามอธิบายเนื้อหาวรรณกรรมตามแนวประวัติศาสตร์สังคม เช่น “ไตรภูมิกับการจัดระเบียบความคิดในประวัติศาสตร์สังคมไทย” ธิดา สารระยา (2527) เสนอความคิดเรื่องไตรภูมิว่าได้แพร่หลายมานานก่อน*เตภูมิกถา*ในสมัยสุโขทัย ความคิดความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ และพุทธศาสนาที่มีมาก่อนถูกนำมาจัดระบบใหม่ใน*เตภูมิกถา*เพื่อเป็นตำรับทางจริยธรรมและการ

เรียนรู้ให้เข้ากับสังคม การแพร่กระจายความคิดเกี่ยวกับไตรภูมิทำขึ้นโดยรัฐผ่านองค์กรศาสนา เช่น จิตรกรรมภายในวัด การเทศน์ โดยเฉพาะการเทศน์เป็นรูปธรรมที่แทรกซึมความคิดดังกล่าวสู่สังคม ชาวบ้านผ่านพิธีกรรมสำคัญทางศาสนานอกเหนือไปจากการผลิตซ้ำผ่านวรรณกรรมราชสำนัก อย่างนั้น *ไทป่น* *ทูลุดรคำหลวง* และ *พระมาลัยคำหลวง* หน้าที่สำคัญของความคิดไตรภูมิคือการสร้างความ เป็นหนึ่งเดียวทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบทให้เกิดเป็น homogenous culture โดยไม่ลืมสาระสำคัญเดิมคือการเสริมสร้างจริยธรรมและการเรียนรู้ให้เข้ากับ สังคม ความคิดดังกล่าวส่งผลต่อสังคมชาวบ้านและสะท้อนกลับไปยังรัฐ น่าสังเกตว่าการศึกษาตาม แนวประวัติศาสตร์สังคมปรากฏให้เห็นในระยะเวลาไล่เลี่ยหรือก่อนหน้าการศึกษาในลักษณะเฉพาะ เล่มแล้ว หากไม่ได้นิยมศึกษามากเท่าการศึกษาในเชิงวรรณกรรม อย่างไรก็ตามน่าสังเกตอีกว่า การศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์ในเชิงประวัติศาสตร์สังคมนั้นยังไม่ละทิ้งการศึกษาเปรียบเทียบแนว เดิม เช่น วิทยานิพนธ์ “การศึกษาอิทธิพลทางการเมืองการปกครองและสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่มีต่อการแต่งไตรภูมิโลกวินิจฉยภคา” ของเสกสันต์ ผลวัฒน์ (2549) ที่ศึกษาอิทธิพลทางการเมืองการปกครองและสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมหาราช และกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงจุดมุ่งหมายของเนื้อหาโดยเชื่อมโยงในด้านการเมือง การปกครองและสังคม ผลการศึกษาพบว่าอิทธิพลทางการเมืองการปกครองที่มีต่อการแต่ง *ไตรภูมิ โลกวินิจฉยภคา* ได้แก่ มูลเหตุในการตั้งบ้านเมืองใหม่ การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ การปราบดาภิเษก และการประดิษฐานราชวงศ์และการตั้งข้าราชการ ส่วนอิทธิพลทางสังคม ได้แก่ ศาสนาและปัญหาสังคม ส่วนกลวิธีการนำเสนอ 3 วิธี อันได้แก่ ด้านเนื้อหา ด้านการเล่าเรื่อง และด้าน การใช้ภาษา ก็ล้วนโยงไปสู่จุดมุ่งหมายของเนื้อหาในด้านการเมืองการปกครองและสังคม หรือใน บทความเรื่อง “วรรณกรรมโลกศาสตร์ของไทยกับบริบททางสังคมแห่งยุคสมัย” ของนิตยา แก้วคัลณา (2547) ที่นำวรรณกรรมโลกศาสตร์สองเรื่องคือ *ไตรภูมิพระร่วง* ในสมัยสุโขทัยและ *ไตรภูมิ โลกวินิจฉยสมัยรัตนโกสินทร์* มาเปรียบเทียบด้านโครงเรื่องและเนื้อหาบางประการแล้วพยายามโยงกับ สภาพการณ์ของสังคม ผลการศึกษาพบว่าแม้วรรณกรรมทั้งสองเล่มจะมีโครงเรื่องและเนื้อหา คล้ายคลึงกัน แต่เมื่อพิจารณาเนื้อความบางส่วนเปรียบเทียบกันก็ทำให้เห็นว่ามีได้สื่อแนวคิดเดียวกัน ทั้งหมด หากมีบริบททางสังคมสมัยเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดเรื่องดังกล่าว เช่น *ไตรภูมิพระร่วง* นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับภพภูมินรกขึ้นก่อน ในขณะที่ *ไตรภูมิโลกวินิจฉย* นำเรื่องการสร้างโลกและ กำเนิดจักรวาลขึ้นก่อน ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า *ไตรภูมิพระร่วง* สะท้อนความต้องการของสังคมที่มุ่งให้คนกลัว ในบาปกรรม ในขณะที่ *ไตรภูมิโลกวินิจฉย* มุ่งแสดงสภาพการณ์ในการก่อตัวของสมัยรัตนโกสินทร์ แสดงให้เห็นว่าการนำเสนอปัจจัยด้านบริบทของสังคมเป็นตัวกำหนด

ในขณะที่การศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์เริ่มหันมาศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์สังคมมากขึ้น ทำให้เกิดการศึกษามากขึ้นอีกแนวหนึ่งคือการศึกษาเนื้อหาเฉพาะตอนของวรรณกรรมโลกศาสตร์โดยสืบสาวหาที่มาของเหตุการณ์หรืออนุภาคนั้นอย่างละเอียด การศึกษานี้จึงใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การวิเคราะห์ การเปรียบเทียบ การสืบสาวเชิงลึก และการเชื่อมโยงกับมิติของประวัติศาสตร์สังคม เช่นบทความ “กำเนิดโลกในโองการแข่งน้ำ” ของรุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล (2555) บทความนี้ศึกษาเนื้อหาการสร้างโลกที่ปรากฏในช่วงต้นของตัวบท ผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาการกำเนิดโลกไม่ได้มีความใกล้เคียงกับ*อัคคัณฺณสูตร*และ*อรรคกถาอัคคัณฺณสูตร* แต่มีความใกล้เคียงกับคัมภีร์สมัยสุกขาและคัมภีร์โลกศาสตร์ที่รจนาออกลังกาทวีป รายละเอียดเนื้อหาที่ใกล้เคียงกับเนื้อหาการสร้างโลกมากที่สุดคือ*มหากัปปโลกสันฐาน*และ*ไตรภูมิพระร่วง* โดยเฉพาะ*มหากัปปโลกสันฐาน*มีอิทธิพลต่อการแต่ง*ไตรภูมิพระร่วง* รวมถึงมีอิทธิพลต่อเนื้อหาการสร้างโลกใน*โองการแข่งน้ำ*มากกว่า*ไตรภูมิพระร่วง*ด้วย นอกจากนี้ยังสันนิษฐานว่า*โองการแข่งน้ำ*น่าจะมีอายุไม่เกินก่อน พ.ศ.1750 อย่างไรก็ตามเนื้อหาการกำเนิดโลกใน*โองการแข่งน้ำ*มีขึ้นเพื่อย้ำว่าพระมหากษัตริย์ทรงสืบวงศ์มาจากองค์มหาสมมติซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรากฏใน*ทีปวงศ์* ทั้งยังแสดงว่ากลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไท-ลาวที่มีอำนาจในการปกครองในแถบลุ่มแม่น้ำภาคกลางนี้ได้จึงควรอยู่ในช่วงหลัง พ.ศ.1750

นอกจากนี้ยังพบว่าการศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์อาจศึกษาในแนวปรัชญาซึ่งมักศึกษาตามแนวจุดมุ่งหมายในอุดมคติของศาสนา หากเป็นศาสนาพุทธจะมองโลกในแง่พุทธปรัชญา เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท” ของเดือนฉาย อรุณกิจ (2538) ที่ศึกษามโนทัศน์เรื่องโลกเชิงปรนัย หรือโลกธรรมชาติ และมโนทัศน์เรื่องโลกเชิงอัตนัยหรือโลกที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ของมนุษย์ โดยพิจารณาว่ามนุษย์รับรู้โลกแบบใด โลกแบบใดที่ทำให้มนุษย์เกิดความทุกข์ และหากจะแก้ต้นเหตุแห่งทุกข์ให้หมดไป มนุษย์ควรรับรู้โลกโดยมีความสัมพันธ์อย่างไร ผลการศึกษาพบว่าในพุทธปรัชญาเถรวาทมองโลก 2 ลักษณะ คือโลกเชิงปรนัยและโลกเชิงอัตนัย โลกเชิงปรนัยคือโลกตามธรรมชาติซึ่งปราศจากความหมายอันเป็นลักษณะของไตรลักษณ์และกฎอฏิตัปปัจจยตา ส่วนโลกเชิงอัตนัยคือโลกแห่งการรับรู้ของมนุษย์ที่มนุษย์ได้ใส่ความหมายลงไปตามความต้องการของตน โลกลักษณะนี้เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์เพราะการใส่ความหมายคือการยึดติดและคาดหวัง เมื่อไม่เป็นไปตามต้องการจึงเกิดความทุกข์ หรือในงานวิจัยเรื่อง “คัมภีร์กำเนิดจักรวาล : ศาสตร์แห่งชีวิต” ของวรลักษณ์ พับบรรจง (2545) ที่ศึกษาในแง่ปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ฮินดู โดยศึกษาความหมาย ส่วนประกอบ และมโนคติเกี่ยวกับกำเนิดจักรวาลโดยศึกษาจากคัมภีร์ฤคเวท เช่น *ปुरुสูกต์* *นาสทียสูกต์* ส่วนในคัมภีร์อุปนิษัท เช่น *พฤทธารณยกะ* *อุปนิษัท* *ฉานโทคยะ* *อุปนิษัท* นอกจากนี้ยังนำคัมภีร์อุปนิษัทมาศึกษาในประเด็นมโนคติเกี่ยวกับกำเนิดสิ่งมีชีวิตด้วย นอกจากนี้มโนคติในเรื่องการกำเนิดจักรวาลและมนุษย์แล้วยัง

ศึกษาในประเด็นหนทางที่จะบรรลุถึงพระพรหมันและผลของความรู้แจ้งพระพรหมันด้วย มโนคติในเรื่องการกำเนิดจักรวาลและมนุษย์มีประโยชน์ในการศึกษาด้านการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์จะพบการศึกษาอยู่ 4 แนว คือ การศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์ในแนววรรณกรรม การศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์ในเชิงสังคม การศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์ที่มุ่งเน้นด้านการสืบค้นที่มาของเรื่องเชิงลึก และวรรณกรรมโลกศาสตร์ในแนวปรัชญา

กลุ่มที่สอง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำนานและนิทานอธิบายเหตุ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าสามารถแบ่งทิศทางการศึกษากว้าง ๆ ได้ 2 กลุ่มใหญ่ คือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีเชื่อมโยงกับสังคม และเอกสารและงานวิจัยที่มุ่งเสนอข้อมูลและวิเคราะห์เปรียบเทียบ

กลุ่มแรก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีเชื่อมโยงกับสังคม เช่น งานวิจัยของปรมิษฐ์ จารุวรรณ (2549) เรื่อง “ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย” ซึ่งปรับมาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย” ศึกษาตำนานปรัมปราไทยตามวิธีการศึกษาเชิงโครงสร้างนิยมของโคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Levi-Strauss) โดยเริ่มตั้งแต่การทบทวนทฤษฎีโครงสร้างนิยมกับการศึกษาตำนานปรัมปราของโคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Levi-Strauss) การวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานปรัมปราแต่ละประเภท เช่น ตำนานปรัมปราที่อธิบายธรรมชาติ ตำนานปรัมปราที่อธิบายประเพณีพิธีกรรม วิเคราะห์สาระสำคัญจากกระบวนการทัศน์ของตัวละครและพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทย และวิเคราะห์ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย ผลการศึกษาพบว่าตำนานปรัมปราไทยมีบทบาทสำคัญในการบันทึกร่องรอยความขัดแย้งและการประนีประนอมทางความคิด ความเชื่อของบรรพชนไทยในเรื่องการเลือกนับถือศาสนาและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2550) เขียนตำราเรื่อง “กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม” ซึ่งรวมบทความวิจัยหลายเรื่อง โดยแบ่งเนื้อหาเป็น 4 ภาค ภาคที่ 1 บทนำ เป็นแนวทางและวิธีวิทยา การศึกษาด้านนิเวศวัฒนธรรมศึกษา ภาคที่ 2 ตำนานกับอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ เช่น ตำนานและพิธีกรรมบูชาผีเมือง: การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของไทพวนและผู้ไทในประเทศไทย ภาคที่ 3 ตำนานกับเพศและวาทกรรม เช่น ลัทธิคน: วาทกรรมการสร้างภาพลักษณ์ความรุนแรงจากตำนานและพิธีกรรมของคนต่างชาติพันธุ์ ภาคที่ 4 ตำนานกับวิถีคิดและสัญลักษณ์ เช่น ตำนานพระธาตุของ

ชนชาติไท: ภาพสะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม บทความต่าง ๆ ในตำราเล่มนี้แสดงให้เห็นการนำแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้กับข้อมูลคติชน

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2556) เขียนตำราเรื่อง “นานมาแล้ว: มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต” ซึ่งรวมบทความวิจัยหลายเรื่อง โดยแบ่งเนื้อหาเป็น 5 ส่วน ส่วนที่ 1 บทนำ ว่าด้วยมุมมองข้อมูลทางคติชนผ่านกรอบคิดในมิติทางสังคมศาสตร์ ส่วนที่ 2 ว่าด้วยพื้นที่และพรมแดน เช่น ปู่เยอเยอ: พื้นที่ในจินตนาการกับการสร้างจิตวิญญาณความศักดิ์สิทธิ์ ส่วนที่ 3 ว่าด้วยการต่อสู้และต่อรอง เช่น พระพุทธรูปปล้ำนา: ตำนานกับการสร้างอัตลักษณ์และพลังชุมชน ส่วนที่ 4 ว่าด้วยความเป็นอื่นและชายขอบ เช่น อมราพิศวาส: ผู้หญิงรักพระกับภัยของความรุนแรง บทความต่าง ๆ ในตำราเล่มนี้แสดงการนำแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้กับข้อมูลคติชน

วัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2558) เขียนบทความวิจัยเรื่อง “วาทกรรมและบทบาทของนิทานในมิติชาติพันธุ์สัมพันธ์” บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานิทานเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครต่างกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งประเภทตำนานและมุขตลกชาติพันธุ์ บทความนี้นำแนวคิดทฤษฎีด้านวาทกรรมและชาติพันธุ์มาใช้กับข้อมูลคติชน ผลการวิจัยพบว่านิทานที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างกลุ่มชาติพันธุ์มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นพื้นที่ของการแสดงออกของการสร้างความชอบธรรมทางชาติพันธุ์ การยืนยันสถานภาพที่เท่าเทียมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อย และยังแสดงให้เห็นการใช้อำนาจของชาติพันธุ์หลักในการสร้างความเป็นอื่นให้แก่ชาติพันธุ์ย่อย นิทานที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลายสะท้อนให้เห็นการสร้าง “ภาพแบบฉบับ” ทางชาติพันธุ์ ความขัดแย้งรวมถึงอคติทางชาติพันธุ์ ตำนานและนิทานเหล่านี้จึงแฝงนัยของ “เสียงบางอย่าง” จากกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต้องการอธิบาย เรียกร้อง หรือระบายความคับข้องใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ของคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์

กลุ่มที่สอง เอกสารและงานวิจัยที่มุ่งเสนอข้อมูลและวิเคราะห์เปรียบเทียบ เช่น เสฐียรโกเศศ (2515) เขียนเรื่องเมขลา-รามสูรไว้ในหนังสือ “เมืองสวรรค์และผีसाงเทวดา” ในเรื่องรามสูร-เมขลาเป็นการเล่าถึงตัวละครดังกล่าวในลักษณะบทบาทและที่มาของตัวละคร ทั้งในวรรณกรรมไทย คติพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ฮินดู รวมถึงคติจากแหล่งอื่น ๆ ด้วยโดยเฉพาะจีน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ ผีसाง และเทวดา เช่น อสูรและยักษ์ พระคเณศ พระกุมารเมฆ ฯลฯ เสฐียรโกเศศ พบว่าเรื่อง “เมขลา-รามสูร” เป็นตำนานที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝนฟ้า ตัวละครรามสูรและเมขลาได้รับอิทธิพลจากอินเดียเฉพาะการสร้างชื่อแบบภาษาบาลีและสันสกฤตเท่านั้น เนื่องจากการผูกเรื่องในประเด็นที่ตัวละครทำให้เกิดฝนฟ้าไม่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี ชื่อรามสูรเข้าใจว่ามาจากชื่อปรศุรามหรือรามผู้ถือขวานซึ่งเป็นนารายณ์อวตารปาง

หนึ่ง (ปรศุรามาวตาร) ส่วนชื่อเมขลาแม่ปรากฏในวรรณคดีบาลีก็จริงแต่นางมีฐานะเป็นเทพธิดารักษาสมุทร ตั้งใน *สังขชาดก มหาชนกชาดก* มิใช่เป็นผู้ทำฟ้าฝน คดีเรื่องนางเมขลาในฐานะสมุทรเทวีนี้ยังแพร่กระจายไปสู่พงศาวดารและนิทานของสิงหลและวรรณคดีของทมิฬด้วย ในทำนองเดียวกันกับวรรณคดีสันสกฤตชื่อของนางเมขลาปรากฏอยู่ในวรรณคดีบทธละครเรื่อง *วิทรศาลภัญชิกา* ซึ่งกวีราชเศรษฐเป็นผู้แต่ง นางเมขลาในเรื่องเป็นนางกำนัลของนางมัทนวัตินางเอกของเรื่อง ซึ่งทำให้เห็นว่านางเมขลาเป็นมนุษย์ มิใช่เทพธิดาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ฝนฟ้า จึงกล่าวได้ว่าตำนานเรื่องรามสูรและเมขลาได้เค้าเพียงการสร้างชื่อแบบอินเดียแต่การดำเนินเรื่องเป็นแบบไทย

ประเสริฐ ญ นคร (2538) เขียนบทความเรื่อง “กบดินเดือน” โดยศึกษาความแพร่หลายของตำนานสุริยคราสและจันทรคราสที่ปรากฏในชนชาติไท ทั้งนี้สำรวจวรรณกรรมเรื่องกบดินเดือนในกลุ่มคนไท ไม่ว่าจะเป็นไทดำและไทขาวในเวียดนาม ไทลาวในประเทศลาว ไทยอีสานและไทยวนในประเทศไทย ไทเมา ไทใหญ่ และไทเขินในพม่า ไทลื้อในสิบสองปันนา ตลอดจนไทอาหมและไทพ่าเกในอินเดีย ผลการศึกษาพบว่าจากไทย 11 เผ่ามีกบดินเดือนทั้ง 11 เผ่า ส่วนกบดินเดือนมีเพียง 7 เผ่า กบที่เคยใช้ในสมัยโบราณมีอีก 1 เผ่า จะคาดกบดินเดือน 1 เผ่า หมากกบดินเดือน 2 เผ่า ทั้ง 11 เผ่านี้ อยู่ในกลุ่มไทตะวันตกเฉียงใต้

ศิริพร ญ กลาง (2539) ได้เขียนงานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ตำนานการสร้างโลกของคนไทย” โดยศึกษาเปรียบเทียบตำนานการสร้างโลกของคนไทกลุ่มต่าง ๆ ด้วยการนำวิธีการทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยามาใช้ศึกษาเนื้อหาและโครงสร้างจากสำนวนมุขปาฐะและลายลักษณ์ทั้งหมด 50 สำนวน ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทเกี่ยวกับการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของคนไทในแต่ละกลุ่มโดยพิจารณาจากตำนานการสร้างโลกว่าเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร ผลการศึกษาพบว่าตำนานการสร้างโลกของคนไทปรากฏ 3 แบบเรื่อง คือ แบบเรื่องปู่สังกะสา-ย่าสังกะสีสร้างโลก แบบเรื่องมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า และแบบเรื่องเทวดาลงมากินจันทน์ ในส่วนของเนื้อหาพบว่าตำนานการสร้างโลกของคนไทยอมสะท้อนวัฒนธรรม ระบบความคิด ความเชื่อรวมถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนไทแต่ละกลุ่ม

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2542) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์ตำนานสุริยคราสและจันทรคราสของชนชาติไท” โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมตำนานสุริยคราสและจันทรคราสในการรับรู้ของชนชาติไททั้งที่ปรากฏในรูปของวรรณกรรมลายลักษณ์และวรรณกรรมมุขปาฐะ นอกจากนี้ยังวิเคราะห์โครงสร้างและเนื้อหาของตำนานสุริยคราสและจันทรคราสของชนชาติไท รวมถึงศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานสุริยคราสและจันทรคราสกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไท ผลการศึกษาพบว่าตำนานสุริยคราสและจันทรคราสมี 4 แบบเรื่อง คือ

1.แบบเรื่องกบกินเดือนหรือกบกินตะวัน ซึ่งเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมก่อนคนไทยรับอิทธิพลจากพุทธศาสนา 2.แบบเรื่องพี่น้องทะเลาะกันหรือโกรธกัน 3.แบบเรื่องพี่น้องไปเยี่ยมเยียนกัน ซึ่งเป็นแบบเรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาแล้ว 4.แบบเรื่องราหูอมอาทิตย์และจันทร์ ซึ่งเป็นแบบเรื่องในคติพราหมณ์ฮินดู ทั้ง 4 แบบเรื่องมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อทางศาสนาทั้งสิ้น การวิเคราะห์เปรียบเทียบตำนานสำนวนต่าง ๆ ทำให้เห็นพฤติกรรมของตัวละครที่สะท้อนความคิดความเชื่อของศาสนาในสังคมวัฒนธรรมของชาติไทย

สุวรรณ กะริยงไกรเพ็ชร (2542) ได้เขียนบทความเรื่อง “พู่เฮย-เซี่ยหม่วย : ตำนานกำเนิดมนุษย์ของชาวเฮ่า” ในหนังสือ *คติชนกับคนไทย-ไท รวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม* ซึ่งมีศิริพร ณ ถลาง และสุกัญญา ภัทรราชย์เป็นบรรณาธิการ บทความนี้ได้นำตำนานพู่เฮย-เซี่ยหม่วยมาวิเคราะห์เรื่องเล่าการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ของชาวเฮ่าเพื่อเปรียบเทียบอนุภาคโดยหาความแตกต่างของแต่ละสำนวน ได้แก่ อนุภาคการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า อนุภาคน้ำท่วมโลก อนุภาคการแต่งงานของพี่น้อง อนุภาคน้ำเต่าและกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ ผลการศึกษาพบว่าตำนานดังกล่าวมีความเหมือนและแตกต่างจากตำนานสร้างโลกของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเฮ่ากับชาติพันธุ์กลุ่มอื่น ๆ

วัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2544) เขียนบทความเรื่อง “อนุภาคน้ำเต่าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์” โดยวิเคราะห์บทบาทของอนุภาคน้ำเต่าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทางตอนใต้ของจีน ผลการศึกษาพบว่าน้ำเต่าในตำนานมีบทบาทที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรกใช้เป็นเรือน้ำเต่าที่หลบภัยในยามน้ำท่วมโลก และประการที่ 2 น้ำเต่าเป็นแหล่งกำเนิดของมนุษย์ชาติพันธุ์ต่าง ๆ บทความนี้ได้วิเคราะห์ให้เห็นความสำคัญของตำนานน้ำเต่าในฐานะที่เป็นบันทึกความอยู่รอดของชาติพันธุ์ต่าง ๆ และเป็นตำนานที่อธิบายลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สุภาพร คงศิริรัตน์ (2548) เขียนบทความเรื่อง “กบกินเดือน : คติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องจันทร์คราสของคนไทยที่ถูกลืมเลือน” บทความนี้ศึกษาปรากฏการณ์จันทร์คราสในแบบเรื่องกบกินเดือนเป็นหลัก โดยใช้แบบเรื่อง 4 แบบที่ปฐม หงษ์สุวรรณได้เคยศึกษาวิจัยไว้มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์โดยเพิ่มข้อมูลใหม่เข้าไปด้วยจึงกลายเป็นแบบเรื่อง 5 แบบ ได้แก่ 1.แบบเรื่องกบกินเดือน : กบถูกมนุษย์ใช้ขึ้นไปกินเดือน 2.แบบเรื่องพี่น้อง/เพื่อนทะเลาะกัน 3.แบบพี่น้อง/คนทะเลาะกันเรื่องการทำบุญ 4.แบบเรื่องพี่น้องไปเยี่ยมเยียนกัน 5.แบบเรื่องราหูอมจันทร์ การวิเคราะห์แต่ละแบบเรื่องจะยกตำนานปรัมปราของชาติไทยกลุ่มต่าง ๆ มาประกอบการวิเคราะห์ จากนั้นจึงวิเคราะห์อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่เห็นได้จากแบบเรื่อง เช่น ไทลื้อ ไทยวน ไทเขิน และไทใต้คงมีความใกล้ชิด

ทางวัฒนธรรมจึงรับรู้เรื่องกบกินเดือนในแบบเรื่องพี่น้อง/เพื่อนทะเลาะกัน นอกจากนี้ยังวิเคราะห์สัญลักษณ์ของกบทางวัฒนธรรมในแง่ที่กบคือสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ รวมถึงวิเคราะห์คติความเชื่อเกี่ยวกับจันทรคราส เช่น คนไทยเชื่อว่าหากเกิดปรากฏการณ์กบกินเดือนจะเกิดอุบาส์นานาประการ

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2550) เขียนบทความเรื่อง “ตำนานฝน : ภาพสะท้อนอัตลักษณ์และชาติพันธุ์สัมพันธ์ระหว่างคนไทย-ไทย” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในหนังสือ “กาลครั้งหนึ่งว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม: รวมบทความทางคติชนวิทยา ภาพฉายในมิติเรื่องอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ เพศ วาทกรรม วิถีคิด และสัญลักษณ์” บทความนี้แสดงให้เห็นการรับรู้ตำนานฝนของชนชาติไทยกลุ่มต่าง ๆ โดยวิเคราะห์ท่อนุภาคต่าง ๆ เพื่อหาความแตกต่างและความเหมือนกันของตำนานฝนในแต่ละสำนวนของชนชาติไทย นอกจากนี้ยังจัดแบบเรื่อง มองภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ระหว่างคนไทย-ไทย ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างแบบเรื่องตำนานฝนกับอัตลักษณ์ความเชื่อทางศาสนาของคนไทย

เมื่อพิจารณาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดทำให้มองเห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมรวมตำนานที่ยังขาดการศึกษาวิเคราะห์ในด้านต่าง ๆ อย่างละเอียดและครอบคลุม ผู้วิจัยจึงสนใจวิเคราะห์ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับลายลักษณ์ภาคกลางทั้งหมด ทั้งที่ใช้ชื่อเรื่องเฉลิมไตรภพโดยตรงและชื่อเรื่องอื่น เพื่อให้เห็นความเหมือนต่างของสำนวนต่าง ๆ ในด้านผู้แต่ง เนื้อเรื่อง พัฒนาการการแต่ง ความเป็น “เฉลิมไตรภพ” ที่มา แนวคิด และกลวิธีสร้างสรรค์

บทที่ 2

“เฉลิมไตรภพ” สำนวนภาคกลาง

วรรณกรรมตำนานของไทยมีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งมักกล่าวถึงปรากฏการณ์ของสรรพสิ่ง และธรรมชาติรอบตัวในด้านความเป็นมาของสังคมยุคบุพกาล ลักษณะของตำนาน “มีเนื้อหาที่เชื่อกันว่าเป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของตำนานคือบางเรื่องเกิดขึ้นในอดีต และบางเรื่องเกิดขึ้นในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเล่าเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี โขคลาง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552, น. 213) และด้วยเหตุที่ตำนานเป็นเรื่องราวที่อาจเกิดขึ้นในอดีต จึงทำให้ “เรื่องราวของตำนานตามประเพณีจะเกี่ยวข้องกับบอภิมนุษย์ บุคคล และเหตุการณ์ โดยสิ่งที่อ้างถึงเหล่านี้อาจมีหรือไม่มีรากฐานมาจากข้อเท็จจริงหรือจากธรรมชาติก็ได้โดยเฉพาะตำนานที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า บุคคลกึ่งเทพ การสร้างโลก และสรรพสิ่ง”¹ (*Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary*, 1994, p. 946) ในสายตาของนักประวัติศาสตร์ศาสนาอย่าง Mircea Eliade (1968, p. 5) ก็มองว่า “ตำนานเล่าประวัติศาสตร์ของโลกศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคดึกดำบรรพ์หรือบรรพกาลอันเป็นช่วงเวลาแห่งการกำเนิดโลกและสรรพสิ่ง”² ตำนานจึงเป็นเรื่องราวที่มักเกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ นิยมเล่าสรรพสิ่งในยุคบรรพกาล ส่วนน้อยที่เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเรื่องราวของตำนานเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงแม้จะสามารถหรือไม่สามารถอ้างอิงกับโลกภายนอกได้ อย่างไรก็ตามตำนานให้ความรู้เรื่องความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และโขคลาง

2.1 ต้นฉบับลายลักษณ์ของ “เฉลิมไตรภพ” สำนวนภาคกลาง

“เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมภาคกลางที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื้อเรื่องมีลักษณะเป็นตำนาน (myth) หรือนิทานอธิบายเหตุ (explanatory tale) ซึ่งประกอบด้วยตำนานหลายเรื่องที่พยายามอธิบายความเป็นมาของเรื่องราวต่าง ๆ ทว่า “เฉลิมไตรภพ” กลับไม่เป็นที่รู้จักหรือแพร่หลายมากนัก ทั้งที่ความจริงแล้วได้มีการคัดลอก “เฉลิมไตรภพ” ต่อกันมาข้ามยุคสมัย และ

---

¹ A tradition or legendary story, usually concerning some superhuman being or some alleged person or event, with or without determinable basis of fact or a natural explanation, esp. a tradition or legendary story that is concerned with deities and demigods and the creation of the world and its habitants.

² Myth narrates a sacred history ; it relates an event that took place in primordial time, the fabled time of the “beginnings”.

มีการแต่งเพิ่มเติมให้เนื้อเรื่องยืดยาวออกไปจนเกิดสำนวนใหม่ ตำนานบางเรื่องนำไปใช้ในพิธีกรรมสำคัญของไทย เช่น พิธีตรียัมปวาย พิธีสวดนพเคราะห์ บางตำนานนำไปใช้ประกอบการอธิบายหลักโหราศาสตร์ ตลอดจนนำไปใช้เชื่อมโยงกับวรรณกรรมโลกศาสตร์และคติไตรภูมิ-ไตรภพ

2.1.1 แหล่งที่มาของฉบับลายลักษณ์ “เฉลิมไตรภพ”

จากการศึกษา “เฉลิมไตรภพ” ในวรรณกรรมภาคกลางทั้งหมด พบว่า “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏอยู่ในรูปเอกสารฉบับตัวเขียนสมุดไทย สมุดฝรั่ง และเอกสารฉบับพิมพ์ โดยใช้ชื่อเรื่องว่า “เฉลิมไตรภพ” โดยตรงและชื่อเรื่องอื่น ผู้วิจัยรวบรวม “เฉลิมไตรภพ” ได้ทั้งหมด 20 เล่ม แบ่งเป็นเอกสารฉบับตัวเขียนสมุดไทย 11 เล่ม สมุดฝรั่ง 2 เล่ม และเอกสารฉบับพิมพ์ 7 เล่ม ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยมุ่งแสดงประวัติของ “เฉลิมไตรภพ” แต่ละฉบับและประเด็นเรื่องผู้แต่ง

จากการศึกษาของ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547, น. 191-192) พบว่าเอกสารฉบับตัวเขียนสมุดไทยมีอยู่ 9 เล่ม ดังที่รวบรวมไว้ดังนี้

1. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 1 สมุดไทยขาว อักษรไทย เส้นหมึก หน้าละ 10 บรรทัด 74 หน้า ประวัตินางเหลียง เพชรโรจน์ให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2468
2. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 2 สมุดไทยขาว อักษรไทย เส้นหมึก หน้าละ 10 บรรทัด 70 หน้า ประวัตินางไล่ให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2460
3. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 3 สมุดไทยขาว อักษรไทย เส้นหมึก หน้าละ 10 บรรทัด 57 หน้า ประวัตินางหอสมุดแห่งชาติได้มาจากกรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี
4. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 4 สมุดไทยดำ อักษรไทย เส้นดินสอ หน้าละ 10 บรรทัด 51 หน้า ประวัตินางขัติยมาของหอสมุดแห่งชาติ
5. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 5 สมุดไทยดำขาว อักษรไทย เส้นหมึก หน้าละ 8 บรรทัด 70 หน้า ประวัตินางองค์เจ้าหญิงนารีรัตน ประทานหอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2460
6. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 6 สมุดไทยดำ เส้นดินสอ หน้าละ 10 บรรทัด 54 หน้า ประวัตินางหอสมุดแห่งชาติชื่อเมื่อ พ.ศ. 2450
7. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 7 สมุดไทยดำ อักษรไทย เส้นดินสอ หน้าละ 12 บรรทัด 57 หน้า ประวัตินางช่วง ไพประทีปวัง (กองแก้ว) ให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2450

8. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 8 สมุดไทยดำขาว เส้นหมึก หน้าละ 10 บรรทัด 63 หน้า
ประวัติ พระยาเพชรปาณีให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2450

9. เฉลิมไตรภพ เลขที่ 9 สมุดไทยดำขาว อักษรไทย เส้นหมึก หน้าละ 12
บรรทัด 76 หน้า ประวัติหอสมุดแห่งชาติซื้อเมื่อ พ.ศ. 2450

อย่างไรก็ตามเมื่อผู้วิจัยได้สำรวจพบว่าตัวบทเหล่านี้ได้ถูกจัดระเบียบการสืบค้น
ใหม่แล้ว ดังนี้

1. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 75 หนังสือสมุดไทย
ขาว มัดที่ 9 ตู้ 115 ประวัติพระยาเพชรปาณีให้ พ.ศ. 2450

2. อະสุรินทระราหู หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 76 หนังสือสมุดไทยขาว
มัดที่ 9 ตู้ 115 ประวัติหอสมุดแห่งชาติซื้อจากทหารชาวอิน เมื่อ พ.ศ. 2450

3. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 77 หนังสือสมุดไทย
ดำ มัดที่ 10 ตู้ 115 ประวัติสมบัดเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

4. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 78 หนังสือสมุดไทย
ดำ มัดที่ 10 ตู้ 115 ประวัติจำช่วง ไพประทีปวัง (กองแก้ว) ถวาย พ.ศ. 2450

5. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 79 หนังสือสมุดไทย
ดำ มัดที่ 10 ตู้ 115 ประวัติหอสมุดแห่งชาติซื้อเมื่อ พ.ศ. 2450

6. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 80 หนังสือสมุดไทย
ขาว มัดที่ 10 ตู้ 115 ประวัตินายเหล็ง เพชรโรจน์ ให้เมื่อ พ.ศ. 2468

7. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 81 หนังสือสมุดไทย
ขาว มัดที่ 10 ตู้ 115 ประวัติพระองค์เจ้าหญิงนาเรีรัตนา ประธานหอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2460

8. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 82 หนังสือสมุดไทย
ขาว มัดที่ 10 ตู้ 115 ประวัตินายไล่³ ให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2460

9. เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 83 หนังสือสมุดไทย
ขาว มัดที่ 10 ตู้ 115 ประวัติหอสมุดแห่งชาติได้มาจากกรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี

³ จากการสำรวจของตรีศิลป์ บุญขจรกล่าวว่าเป็นนางไล่

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบเอกสารโบราณสมุดไทยที่เกี่ยวกับ “เฉลิมไตรภพ” เพิ่มเติมอีก 2 เล่ม คือ

10. ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู หมวกวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 302 หนังสือสมุดไทยขาว มัดที่ 36 ตู 115 ประวัตินางนวม ลักษณะนิภาวิน มอบให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2526

11. พระจันทร์เล่ม 1 หมวกวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 303 หนังสือสมุดไทยดำ มัดที่ 36 ตู 115 ประวัติสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนต้นฉบับสมุดฝรั่งนั้น จากที่ตรีศิลป์ บุญขจร ได้สำรวจไว้มีอยู่ 2 เล่ม คือ หมายเลข 1 – 2 ตู 114 มัดที่ 72/1 ประวัติ เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, น. 192) เมื่อผู้วิจัยเก็บข้อมูลพบว่าตัวบทได้ถูกจัดระเบียบการสืบค้นใหม่แล้ว ดังนี้

1. เฉลิมไตรภพ หมวกวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 713 หนังสือสมุดฝรั่ง มัดที่ 1 ตู 114 ประวัติสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

2. เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 หมวกวรรณคดี หมุกลอนสวด เลขที่ 714 หนังสือสมุดฝรั่ง มัดที่ 1 ตู 114 ประวัติสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนเอกสารฉบับพิมพ์เท่าที่พบปรากฏอยู่ทั้งหมด 7 เล่ม ดังนี้

1. “เฉลิมไตรภพ” ฉบับหนังสือหายาก หอสมุดแห่งชาติเก็บรวบรวมไว้ในห้องหนังสือหายาก “เฉลิมไตรภพ” ฉบับนี้ไม่มีหน้าปกและคำนำที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้แต่ง รวมถึงไม่ได้กล่าวว่ใครเป็นผู้คัดลอกและคัดลอกมาจากต้นฉบับใด กล่าวเพียงปีที่พิมพ์เท่านั้น ที่น่าสังเกตตรงหัวกระดาษหน้าแรกปรากฏคำว่า “โคลงฉันทกาพย์กลอน” ตัวใหญ่อยู่เหนือชื่อเรื่อง และบนหัวกระดาษภายในเล่มปรากฏคำว่า “วชิรญาณ” ทว่ากลับไม่มีข้อความบอกที่มาของต้นฉบับดังกล่าวว่ามาจากวชิรญาณฉบับใด อย่างไรก็ตามเมื่อนำไปเทียบเคียงกับการศึกษาของศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ (2549, น. 110) ที่ได้ศึกษาไว้ พบว่าฉบับดังกล่าวคือ “เฉลิมไตรภพ” ที่ลงพิมพ์ในวชิรญาณ ตอนที่ 124 เดือนมกราคม ร.ศ. 123 หน้า 1-62

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานหอพระสมุดกับหนังสือพิมพ์วชิรญาณ พบว่า “เฉลิมไตรภพ” น่าจะลงพิมพ์เผยแพร่ภายในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งใน 2 ช่วงเวลา กล่าวคือ ช่วงแรกคือช่วงที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้รับเลือกเป็นสภานายกครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2428 เนื่องจากช่วงนี้มีการ “จับฉลากแบ่งสมาชิกออกเปน 10 หมู่เท่าจำนวนเวร ขอแรงให้สมาชิกทุก ๆ คนช่วยหาหนังสือเรื่องเก่าใหม่ตามแต่จะหาได้ ส่งมายังกรมสัมปาทิกผู้เปนนายเวรให้พอที่จะลงในหนังสือ

วชิรญาณของเวรนั้น ๆ” (ตำราพระราชานุญาต, 2512, น. 23) นอกจากวิธีการ “ตามหาหนังสือ” แล้ว “ต่อมาเป็นแต่ชักชวนผู้ซึ่งมีความสามารถให้ช่วยกันแต่งบ้าง ตั้งราคาบำเหน็จซื้อเรื่องที่จะส่งลงมาพิมพ์บ้าง” (เรื่องเดียวกัน, น. 23) ด้วยเหตุนี้จึงเป็นไปได้ว่าเริ่มมีการแต่ง “เฉลิมไตรภพ” ลงพิมพ์ในวชิรญาณในช่วงเวลานี้

ช่วงที่สองคือช่วงที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเป็นสภานายก เมื่อ พ.ศ. 2431 “วิธีหาเรื่องจัดระเบียบใหม่คือกรรมการประชุมกันกะเรื่องว่าจะต้องการเรื่องอะไร ๆ บ้าง แล้วเชิญสมาชิกผู้ชำนาญแล้วแต่ผู้ใดจะรับแต่งเรื่องใดตามถนัด . . . หนังสือวชิรญาณปีชวด ปีฉลู มีแต่เรื่องใหม่ซึ่งประชุมผู้ชำนาญแต่งทั้งนั้น” (เรื่องเดียวกัน, น. 27) วิธีการแบ่งเรื่องกันแต่งตามความชำนาญของแต่ละคนก็เป็นไปได้ว่าเริ่มมีการแต่ง “เฉลิมไตรภพ” ลงพิมพ์ในวชิรญาณในช่วงเวลานี้

จากทั้งสองช่วงเวลาใกล้เคียงกันแม้จะระบุปีที่แต่งและพิมพ์ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับหนังสือหายากลงไปให้ชัดเจนไม่ได้ แต่ที่ระบุช่วงเวลาโดยประมาณได้คือช่วง พ.ศ. 2428 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม “เฉลิมไตรภพ” ฉบับหนังสือหายากได้เกิดขึ้นมาจากสภาวการณที่หอพระสมุดวชิรญาณเรียกร้องให้บุคคลทั้งภายในองค์กรและบุคคลภายนอกช่วยกันหาเรื่องและแต่งเรื่องให้แก่หอพระสมุดวชิรญาณ

2. “เฉลิมไตรภพ” ฉบับกรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานฉาบปกฉาบกระดาษปริกอินทูปเวศ ณ เมรุวัดอัมพรสวรรค์ เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2479 ต่อมาปรีดี พิศภูมิวิถี เป็นบรรณาธิการจัดทำหนังสือเรื่อง*สุริยาศศิธร* โดยได้นำ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับนี้ผนวกเข้าไปท้ายเล่มด้วย “เฉลิมไตรภพ” ฉบับนี้ไม่ได้ให้รายละเอียดข้อมูลในเรื่องของการพิมพ์ว่าพิมพ์มาแล้วกี่ครั้ง รวมถึงในแง่ของการตัดลอกก็ไม่ได้กล่าวไว้เช่นกัน เพียงกล่าวโดยสรุปไว้ว่า

เรื่อง “เฉลิมไตรภพ” แต่งเป็นกาพย์ กล่าวด้วยเรื่องต้นเหตุของสุริยาศธ จันทรศาตามทีเล่าอันเป็น*นิยายปรัมปรา* นิยายชนิดนี้ย่อมมีประโยชน์แก่การศึกษา เจริญความรู้ในเรื่องราวขนบธรรมเนียมประเพณีของเก่าที่เล่าสืบกันมา ตลอดจนให้ทราบถึงความคิดเห็นของประชาชนในรุ่นเก่าก่อนนั้นด้วย

(*สุริยาศศิธร*, 2548, น. 107)

3. *คัมภีร์เฉลิมไตรภพและการบูชาพระประจำวัน* ฉบับของพระครูวามเทพมุนีหรือฉบับของเทวสถาน ซึ่งพิมพ์ในงานฉาบปกฉาบกระดาษปริกอินทูปเวศ ณ วัดบวรนิเวศ (จัน อนุรักษ์มนตรี) เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2511

ผู้วิจัยไม่สามารถหาต้นฉบับดังกล่าวมาศึกษาในงานวิจัยนี้ได้ ในการศึกษา “เฉลิมไตรภพ” ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษามาจากหนังสือ *ประเพณีไทยฉบับมหาราชครู* (2506, น. 548-552) รวบรวมโดยอุรุคินทร์ วิริยะบูรณะ ซึ่งปรากฏเนื้อหาบางส่วนของ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับนี้ จากการศึกษาพบว่า “เฉลิมไตรภพ” ฉบับดังกล่าวเป็นคัมภีร์อธิบายพิธีกรรมโล้ชิงช้าซึ่งผู้วิจัยจะนำเนื้อหา ดังกล่าวมาอภิปรายต่อไป

อย่างไรก็ตามศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ (2549, น.110) สันนิษฐานว่า “เฉลิมไตรภพ” ฉบับนี้เป็นฉบับที่แต่งในชั้นหลัง ต่างไปจาก “เฉลิมไตรภพ” ฉบับหนังสือหายาก ทั้งนี้ พิจารณาเปรียบเทียบจากตำนานโล้ชิงช้าสองเรื่องในฉบับเทวสถานกับฉบับหนังสือหายาก ดังความว่า

ตำนานทั้งสองเรื่องดังกล่าวปัจจุบันยังไม่สามารถตรวจสอบได้ว่ามีที่มาจากคัมภีร์ ปุราณะหรือเทพปกรณัมที่ประพันธ์ขึ้นในอุษาคเนย์ฉบับใด แม้เอกสารดังกล่าวจะอ้างว่า ตำนานเรื่องที่สองมีที่มาจากคัมภีร์เฉลิมไตรภพ แต่เมื่อสอบทานจากคัมภีร์ฉบับ ดังกล่าว [ฉบับหนังสือหายาก] แล้ว พบว่าเรื่องราวที่บันทึกอยู่นั้นมีลักษณะเป็นตำรา โหราศาสตร์ที่น่าจะเขียนขึ้นในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ และไม่ปรากฏตำนานเรื่องพระ อิศวรหยังความแข็งแรงของผืนแผ่นดินแต่อย่างใด ดังนั้นจึงอาจจะเป็นไปได้ว่าตำนาน ทั้งสองเรื่องดังกล่าวอาจจะเป็นตำนานที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายเหตุการณ์หรือองค์ประกอบ ในพิธีกรรมโดยคนไทยในชั้นหลัง โดยจะสังเกตได้ว่าไม่ใช่เรื่องรู้จักกันอย่างแพร่หลาย

4. *เฉลิมไตรภพ* ฉบับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชจัดพิมพ์ พ.ศ. 2545 ฉบับนี้ พิจารณาแล้วพบว่าคือฉบับเดียวกับ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับกรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานฉาบปกิจศพ นางปรีก อินทุเวศ และ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับที่เป็นหนังสือหายาก ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 อย่างไรก็ตามการพิมพ์ครั้งนี้ได้ให้ข้อมูลว่านำมาจากหนังสือต้นฉบับตัวเขียนจำนวน 3 เล่ม ซึ่งเก็บรักษาไว้ใน หอสมุดแห่งชาติ คือ หนังสือสมุดไทยขาวเลขที่ 83 จำนวน 1 เล่ม และหนังสือสมุดฝรั่งเลขที่ 713 และเลขที่ 714 รวม 2 เล่ม ตรงนี้ทำให้เห็นว่าเฉลิมไตรภพเลขที่ 83, เฉลิมไตรภพเลขที่ 713 และ เลขที่ 714, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 และเฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545 นี้ คือฉบับที่คัดลอกต่อกันมาสายเดียวกัน

หนังสือเล่มนี้ให้ประวัติด้านผู้แต่งและสมัยที่แต่งด้วย ดังที่นิยะดา ทาสุคนธ์ ตั้ง ข้อสังเกตไว้ว่า “เฉลิมไตรภพ” สำนวนนี้น่าจะแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจาก “ในบทประณาม คาถา (บทไหว้ครู) มีตอนหนึ่งผู้ประพันธ์กล่าวไว้ว่า จอมขัตติยเจ้าองค์ห้า” (*เฉลิมไตรภพ*, 2545, น. (9)) สอดคล้องกับที่นิยะดา ทาสุคนธ์ได้สัมภาษณ์ก่องแก้ว วีระประจักษ์ เมื่อ พ.ศ. 2545 ซึ่งได้ความว่า

ส่วนอายุสมัยของหนังสือต้นฉบับตัวเขียนนั้น จากการศึกษาและเปรียบเทียบลักษณะตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ สังเกตได้ว่ามีอักษรวิธีที่แตกต่างไปจากต้นฉบับตัวพิมพ์ ทั้งนี้ เพราะในสมัยโบราณยังไม่มีข้อกำหนดมาตรฐานในการสะกดคำศัพท์ตามแบบพจนานุกรมเหมือนในปัจจุบัน การเขียนคำศัพท์และตัวสะกดจะเขียนตามภูมิความรู้ที่ตนมีอยู่ หรือเขียนตามเสียงที่ได้ยิน ในแต่ละครั้งอาจจะคัดลอกหรือเขียนคำศัพท์คลาดเคลื่อนจากต้นฉบับได้ จากการศึกษาอักษรวิธีในหนังสือสมุดไทยขาว เลขที่ 82 เปรียบเทียบกับหนังสือสมุดฝรั่งทั้ง 2 เล่ม ทำให้กำหนดได้ว่าน่าจะมีอายุประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ประมาณ พ.ศ. 2451 – 2500

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. (10))

5. *สุริยาศศิธร* ฉบับปริตี พิศภูมิวิถึ เป็นบรรณานิการจัดพิมพ์ พ.ศ. 2548 *สุริยาศศิธร* มีเนื้อเรื่องโดยส่วนใหญ่คล้ายกับ “เฉลิมไตรภพ” หรือกล่าวได้ว่าเป็น “เฉลิมไตรภพ” ส่วนนวนหนึ่ง ปริตี พิศภูมิวิถึ (2548, น. (6)-(7)) ให้ข้อมูลของหนังสือเล่มนี้ไว้ว่า

ต้นฉบับของวรรณคดีไทยเล่มนี้บันทึกลงในสมุดไทยขาว อักษรหมึกดำ ตัวอักษรไทยใน 1 หน้ากระดาษจะเขียน 4 บรรทัด ปัจจุบันจัดเก็บไว้ที่แผนกเอกสารต้นฉบับลายมือเขียนตะวันออก หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส ส่วนสำเนาเอกสารจัดเก็บ ณ ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม

6. *คัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์* ของหลวงวิศาลดรุณกร (อ้น สาริกบุตร) พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2508 (ต่อมาพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2540) ตำราโหราศาสตร์เล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 14 ภาค โดยอ้างถึง “เฉลิมไตรภพ” ไว้ในภาคที่ 4 ว่าด้วยตำนานนพเคราะห์และเฉลิมไตรภพ ตำราเล่มนี้มีได้บอกรายละเอียดชัดเจนว่าแต่งสมัยใดและใครเป็นผู้แต่ง อย่างไรก็ตามการเริ่มต้นด้วยข้อความว่า (เน้นโดยผู้วิจัย) “*ตำนานตำนานว่าเมื่อโลกวินาศเหลือแต่อากาศว่าเปล่าอยู่ . . .*” (หลวงวิศาลดรุณกร, 2508, น. 283) ทำให้เห็นว่าหนังสือเล่มนี้ไม่ได้กล่าวว่าใครเป็นผู้แต่งตำนาน “เฉลิมไตรภพ” เพียงแต่อ้างว่าเป็นตำนานที่เล่ากันมาแล้วเท่านั้น

7. *ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน* ของ พ. สุวรรณ ซึ่งพิมพ์ครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. 2556 ตำราโหราศาสตร์เล่มนี้อ้างถึง “เฉลิมไตรภพ” ในตอนต้นเรื่องของเนื้อหาทั้งหมด โดยมีได้กล่าวถึงประวัติที่มาของ “เฉลิมไตรภพ” ให้ชัดเจนว่าแต่งสมัยใดและใครเป็นผู้แต่ง กล่าวเพียงว่า “คัมภีร์เฉลิมไตรภพเป็นคัมภีร์ที่ใช้อ้างอิงกันมากในทางโหราศาสตร์” (พ. สุวรรณ, 2556, น. 22) แม้จะมีได้ให้ข้อมูลเชิงประวัติ แต่ก็ให้ข้อมูลด้านประเภทของ “เฉลิมไตรภพ” ว่าสงเคราะห์เข้าหมวด

“คัมภีร์” แสดงให้เห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่ออันมีนัยของเรื่องเล่า ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าเนื้อหาของ “เฉลิมไตรภพ” ส่วนนี้มีเนื้อความเหมือนกับตำรา โหราศาสตร์ของหลวงวิศาลดรุณกร

การที่ “เฉลิมไตรภพ” ในคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณและตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน ถูกรวมเข้าเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งในตำราโหราศาสตร์นั้น น่าสังเกตว่าตำราทั้งสองเล่มล้วนกล่าวถึง “เฉลิมไตรภพ” สัมพันธ์ควบคู่ไปกับตำนานนพเคราะห์หรือนิทานชาติเวรเสมอ ดังนั้นในการวิเคราะห์ผู้วิจัยจะนำตำนานนพเคราะห์หรือนิทานชาติเวรที่เกี่ยวข้องกับ “เฉลิมไตรภพ” มาร่วมวิเคราะห์ด้วยเพื่อให้ครอบคลุมครบถ้วน

จากการพิจารณา “เฉลิมไตรภพ” ส่วนนภาคกลางทั้งหมด ทั้งเอกสารฉบับตัวเขียนสมุดไทย 11 เล่ม สมุดฝรั่ง 2 เล่ม และเอกสารฉบับพิมพ์ 7 เล่ม รวมทั้งหมด 20 เล่ม สามารถพิจารณาจัดเป็นส่วนหลักได้ 3 ส่วน ซึ่งผู้วิจัยจะนำไปอภิปรายต่อไปในบทที่ 3 โดยไม่รวมคัมภีร์เฉลิมไตรภพและการบูชาพระประจำวัน ฉบับพระครูวามเทพมุนี

2.1.2 ผู้แต่ง “เฉลิมไตรภพ”

จากการพิจารณา “เฉลิมไตรภพ” ทั้งหมด ในด้านผู้แต่งสามารถแบ่งออกได้ 4 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มที่ระบุผู้แต่งชัดเจน กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่สันนิษฐานผู้แต่งได้ กลุ่มที่สามคือกลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่ง และกลุ่มที่สี่คือกลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียง ดังตารางนี้

ตารางที่ 2.1

การเปรียบเทียบผู้แต่ง “เฉลิมไตรภพ”

กลุ่มที่ระบุผู้แต่งชัดเจน	กลุ่มที่สันนิษฐานผู้แต่งได้	กลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่ง	กลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียง
- คัมภีร์เฉลิมไตรภพและการบูชาพระประจำวัน ฉบับพระครูวามเทพมุนี หรือ ฉบับเทวสถาน	- เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83 - เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479	- เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75 - อະสุรินทระราหู เลขที่ 76 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79	- เฉลิมไตรภพ ฉบับคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ - เฉลิมไตรภพ ฉบับตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

การเปรียบเทียบผู้แต่ง “เฉลิมไตรภพ”

กลุ่มที่ระบุผู้แต่งชัดเจน	กลุ่มที่สันนิษฐานผู้แต่งได้	กลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่ง	กลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียง
	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545 <p>“เฉลิมไตรภพ” ทั้ง 6 ฉบับนี้มีผู้สันนิษฐานว่าพระยาราชภักดี (ข้าง) เป็นผู้แต่ง</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 - ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู - พระจันทร์เล่ม 1 - สุริยาศศิธร 	

กลุ่มแรกที่ระบุตัวผู้แต่งชัดเจนมีอยู่เพียงเล่มเดียวคือ *คัมภีร์เฉลิมไตรภพและการบูชาพระประจำวัน ฉบับพระครูวามเทพมุนี* ซึ่งระบุชัดเจนว่าผู้แต่งคือพระครูวามเทพมุนี

กลุ่มที่สองที่สันนิษฐานผู้แต่งได้ กลุ่มนี้สันนิษฐานได้จากบทปัจฉิมพจน์ที่กล่าวว่า “คชาวายุภักษ์เจ้า คลั่งแสดง ลีนสมุดสุดแถลง กล่าวถ้อย” นิยะดา ทาสุคนธ์ กล่าวว่า “พิจารณาจากคำ คชาวายุภักษ์ ซึ่งตราหน้าวายุภักษ์เป็นตราประจำกรมพระคลังมหาสมบัติ คำว่าคชาคือข้าง จึงสันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงพระยาราชภักดี (ข้าง) เจ้ากรมพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้แต่งเรื่องเฉลิมไตรภพสำนวนนี้” (*เฉลิมไตรภพ*, 2545, น. (9)) เมื่อพิจารณาบทประณามพจน์ที่ว่า “จอมขัตติยเจ้าองค์ห้า พระบาทาทปกเทศ” ประกอบ ก็พบว่าตำแหน่งของผู้แต่งมีอยู่จริงในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2506, น. 137) ทรงกล่าวไว้ใน*บันทึกความรู้ต่าง ๆ ประทานพระยาอนุমানราชชน เล่ม 3* ถึงตำแหน่งของผู้แต่งไว้ว่า “กรมพระคลังมหาสมบัติซึ่งมีพระยาราชภักดีเป็นเจ้ากรมคิดว่าแต่ก่อนเห็นจะไม่มีหน้าที่เก็บส่วยสาอากร จะมีหน้าที่แต่เป็นผู้รักษาเงิน ซึ่งกรมพระคลังเก็บส่งมาให้ ทั้งมีหน้าที่แต่จ่ายตามรับสั่งเทพเจ้าแผ่นดิน ทีหลังแก้ไขให้อำนาจพระยาราชภักดีเก็บส่วยสาอากรกลางอย่างได้ด้วย” และสมประสงค์ ทรัพย์พาลี (2560, น. 7) ค้นคว้าราชสกุลในราชวงศ์จักรีไว้ ความตอนหนึ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับพระยาราชภักดี (ข้าง) ไว้ว่า

พระยาราชภักดีฯ (หม่อมราชวงศ์ช้าง เทพหัสดิน) เกิดเมื่อ พ.ศ. 2344 เป็นผู้ใกล้ชิดสนิทสนมและเคยติดตามเข้าไปเป็นไวยาวัจกรอยู่ในวัด ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวชเมื่อทรงลาสิกขามาครองราชย์ พระยาราชภักดีฯ จึงได้ติดตามเข้ามาทำราชการ มีตำแหน่งเป็นจางวางกรมพระคลังมหาสมบัติตลอดรัชสมัย

พระยาราชภักดีฯ มีอายุยืนมาถึงแผ่นดินรัชกาลที่ 5 โดยมีบุตรธิดารวม 24 คน ก่อนถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. 2420 ได้นำหม่อมหลวงถนอม ผู้เป็นธิดาเข้ามาเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้เชื้อสายพระยาราชภักดีฯ ยังได้รับราชการในแผ่นดินรัชกาลที่ 5 มาถึงรัชกาลปัจจุบันจำนวนมาก . . .

แสดงให้เห็นว่าพระยาราชภักดี (ช้าง) ซึ่งรับราชการอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 5 น่าจะเป็นผู้แต่ง “เฉลิมไตรภพ” ส่วนนวนนี้ และเห็นได้ว่าสายสกุลของพระยาราชภักดี (ช้าง) นอกจากจะเป็นข้าราชการรับใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว ยังมีสายสัมพันธ์ทางเครือพระญาติวงศ์ในรัชกาลที่ 5 ด้วย

กลุ่มที่สามที่ไม่ทราบผู้แต่งนั้น กลุ่มนี้ไม่มีบทประณามพจน์ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้แต่งเหมือนในดับทกลุ่มที่สอง แม้ดับทบางเล่มในกลุ่มนี้จะมีบทประณามพจน์ แต่ก็ไม่ปรากฏร่องรอยที่สามารถชี้ตัวผู้แต่งได้ ดังบทประณามพจน์ในเฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 และเฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 ดังนี้

ตารางที่ 2.2

การเปรียบเทียบบทประณามพจน์

เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75	เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77	เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82
<p>ขอบังคับ สิบนิ้วประนมขึ้นเนืวกศขา ขาไวยพระพุทฺทสุทโลกา ไวยพระสาขนา ทวนหาพันปี</p> <p>ขาไวยพระธรรม อันฎกล่าทั้งเจตคำภี ดับแดงเลาไวย ญิงชายอันมี ทว้ทั้งโลกนี้ เทพเจ้าแดงไวย</p> <p>ขาไวยพระสัง สวางพระองค์คะทรง สิ้นวิไนย ทั้งพระออรหรรรชรรฤตติไตร ตัดรากเสียโดยไมยมีมันทิน</p>	<p>----- (ต้นฉบับชำรุด)--- พระราช นิพลจันทะชาช ขาพะเจ้าจำลอง ทุน เกล้าถวาย ขอเดชะ ๖๕</p>	<p>ทรงไวยโนยพระสาตะหนา ขอไทย ๖๓๖ โดยทัน --- (ชำรุด)--- อจาริยะไมยตีรเจาเทิด</p>

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

การเปรียบเทียบบทประณามพจน์

เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75	เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77	เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82
<p>ไวยทั้งบิดรมารดา ทั้งสิ้นอีกทั้งพระ อันสวนราชราไชย ไวยทั้งมนุณีฤชรีดา ไพลย</p> <p>คุณทหารเหลือล้นพันทีประมัย ขอ พระองค์จงไต่ยโปรฤเกตเมตตา คุณทหาร เหลือล้นพันทีประมัย ขอพระองค์จงไต่ย โปรฤเกตเมตตา</p>		

อย่างไรก็ตาม M. de Croisier ให้ความเห็นเกี่ยวกับผู้แต่งตัวบทกลุ่มนี้ไว้ว่าผู้แต่ง
เป็นภิกษุ ดังที่ปรีดี พิศภูมิวิถีกล่าวไว้ว่า

M. de Croisier ประธานสมาคมวิชาการว่าด้วยภูมิภาคอินโดจีนซึ่งมีความเชี่ยวชาญ
ในเอกสารไทย ได้จัดทำบรรณนิทัศน์สังเขปเอกสารภาษาไทยและลงพิมพ์ในวารสาร
ของสมาคมวิชาการว่าด้วยภูมิภาคอินโดจีนตอนหนึ่งว่า เอกสารไทยฉบับนี้ได้รับการ
จัดหมวดหมู่ไว้ในส่วนที่ 3 ที่ประกอบด้วยเอกสารวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ และ
จำแนกย่อยลงไปเป็นลำดับที่ 66 เรื่องดาราศาสตร์ (astronomie) ซึ่งมีเอกสารเล่มนี้
เพียงเล่มเดียว M. de Croisier ให้ความเห็นว่า **“วรรณคดีว่าด้วยดาราศาสตร์นี้แต่ง
โดยพระภิกษุสงฆ์ มี 2 เล่มสมุดไทย”** อย่างไรก็ตามบรรณารักษ์ก็ได้อธิบายอย่าง
สังเขปถึงเนื้อความของสมุดไทยเล่มนี้เพิ่มเติมว่า **“สมุดไทย 2 เล่มนี้ เล่มละ 74 พับ
ชื่อเรื่อง “สุริยา” มีความหมายว่าดวงอาทิตย์ แต่ชื่อเรื่องก็มีความประหลาดไม่น้อย
เพราะเนื้อความก็ได้กล่าวถึงเรื่องของดวงจันทร์มากเช่นเดียวกับเรื่องดวงอาทิตย์
ทั้งมีคำอธิบายปรากฏการณ์เรื่องสุริยุปราคาและจันทรุปราคาด้วย”**

อนึ่ง เมื่อพิจารณาลักษณะตัวอักษรและลักษณะการเขียน การสะกดคำแล้ว
สันนิษฐานว่าน่าจะเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนผู้แต่งที่ M. de Croisier
ว่าเป็นพระภิกษุเท่านั้นยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้แน่ชัด

(สุริยาศศิธร, 2548, น. (6)-(7))

จากข้อความข้างต้นที่เสนอว่าพระภิกษุเป็นผู้แต่งตัวบทกลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่ง ผู้วิจัยเห็นว่าหลักฐานยังไม่เพียงพอที่จะสรุปเช่นนี้ เนื่องจากไม่มีข้อความใดในตัวบทที่ชี้ชัดว่าผู้แต่งคือภิกษุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาบทประณามพจน์จากตัวบททั้งสามเล่มของกลุ่มนี้ จะเห็นว่าการตีของเฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75 การไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างไตรรัตน์หรือการไหว้พ่อแม่ไม่ได้หมายความว่าผู้แต่งต้องเป็นภิกษุเสมอไป เนื่องจากลักษณะดังกล่าวเป็นขนบทั่วไปของวรรณกรรมไทยโบราณที่มักเริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ “ซึ่งจะอยู่ต่อนำเรื่อง มีเนื้อความเป็นการไหว้สิ่งที่กวีเคารพบูชา เช่น พระรัตนตรัย พระมหากษัตริย์ บิดามารดา” (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2549, น. 78) ส่วนเฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 ก็ไม่ได้กล่าวถึงภิกษุเลย ส่วนเฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 แม้จะมีความสือไปในทางว่า “พระ” แต่งหนังสือไว้ในพระศาสนา แต่การขึ้นต้นดังกล่าวน่าจะเป็นเพียงคำปรารภถึงเนื้อหาต้นเรื่องของ “เฉลิมไตรภพ” ที่เป็นเรื่องของ การสร้างโลกและมีบทบาทของพระพุทธรูปเจ้าในตำนานการเกิดอุปราคา

กลุ่มที่สี่ กลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียง กลุ่มนี้ปรากฏนามผู้เรียบเรียงและแต่งหลัง พ.ศ. 2500 ได้แก่ เฉลิมไตรภพ ฉบับคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ของหลวงวิศาลดรุณกร (อ้น สาริกบุตร) และเฉลิมไตรภพฉบับตำราพรหมชาติสำหรับประชาชนของ พ. สุวรรณ สังเกตได้ว่ากลุ่มระบุผู้เรียบเรียงนี้เป็นตำราโหราศาสตร์ชั้นหลังที่เกิดจากการนำตำนานหรือเนื้อเรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วมารวมเข้าไว้เป็นตำราหรือคัมภีร์

อย่างไรก็ตามสิ่งที่มีร่วมกันของ “เฉลิมไตรภพ” เกือบทุกเล่มคือความตั้งใจที่จะเก็บรวบรวมตำนานเรื่องต่าง ๆ เข้าไว้อันเป็นจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง ความสำคัญของจุดมุ่งหมายสะท้อนออกผ่านชื่อเรื่องด้วย ดังที่ “เฉลิมไตรภพ” เกือบทุกเล่มใช้ชื่อว่าเฉลิมไตรภพ มีเพียงบางเล่มที่ใช้ชื่อต่างไป ตรงนี้สะท้อนถึงความภาคภูมิใจในการรวบรวมนิทานและตำนานเรื่องต่าง ๆ ได้สำเร็จ ควรค่าแก่การ “เฉลิม” หรืออัญเชิญใน “ไตรภพ” หรือสามโลก สอดคล้องกับตำนานและนิทานในเรื่องที่มีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ ไปจนถึงโลกบาดาล

เมื่อพิจารณาด้านผู้แต่ง “เฉลิมไตรภพ” ทั้งหมดจึงสรุปได้ 4 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มที่ระบุผู้แต่งชัดเจน มีอยู่เพียงเล่มเดียวคือคัมภีร์เฉลิมไตรภพและการบูชาพระประจำวัน ฉบับพระครูวามเทพมุนี (ฉบับเทวสถาน) ซึ่งพระครูวามเทพมุนีเป็นผู้แต่ง กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่สันนิษฐานผู้แต่งได้ซึ่งเชื่อว่าพระยาราชาภักดี (ข้าง) เป็นผู้แต่ง กลุ่มที่สามคือกลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่ง กลุ่มนี้ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับตัวผู้แต่ง จึงไม่สามารถสันนิษฐานได้ว่าผู้แต่งคือใคร และกลุ่มที่สี่คือกลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียงคือคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ของหลวงวิศาลดรุณกร (อ้น สาริกบุตร) และเฉลิมไตรภพฉบับตำราพรหมชาติสำหรับประชาชนของ พ. สุวรรณ ซึ่งเป็นคัมภีร์หรือตำราโหราศาสตร์

2.2 เนื้อเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ”

“เฉลิมไตรภพ” ทุกฉบับทั้งที่เป็นฉบับตัวเขียนและฉบับพิมพ์ประกอบด้วยตำนานหลายเรื่อง ตำนานบางเรื่องปรากฏทุกสำนวน ตำนานบางเรื่องปรากฏในบางสำนวน ทำให้ “เฉลิมไตรภพ” แต่ละสำนวนมีจำนวนตำนานไม่เท่ากัน ตำนานเรื่องเดียวกันก็อาจแตกต่างกันในด้านรายละเอียดตัวจากการศึกษาเนื้อเรื่องของ “เฉลิมไตรภพ” พบว่าประกอบด้วยตำนานทั้งหมด 7 เรื่อง ได้แก่ ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ (นิทานชาติเวร) ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการชนสังเวจเจ้ากรุงพาลี

2.2.1 ตำนานการเกิดอุปราชา

เนื้อเรื่องของตำนานการเกิดอุปราชาแบ่งออกได้ 4 ลักษณะโดยพิจารณาจากความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะแรก อาทิตย์ จันทร์และราหูเป็นบุตรของหัตวิไสยกับนางสุนทรพา พี่น้องทั้งสามทะเลาะกันเรื่องภานะทำบุญ ทั้งสามอธิษฐานขอพร ชาติต่อไปไปเกิดเป็นสิ่งต่าง ๆ อาทิตย์ไปเกิดเป็นราชสีห์ พระจันทร์ไปเกิดเป็นหญิงสาว ราหูไปเกิดเป็นผีโขมด ส่วนญาติอีกหกคนไปเกิดเป็นควาย ช้าง มูนี้ วัว เสือ และงู จนชาติสุดท้ายพรสัมฤทธิ์ผล ราหูตัวใหญ่กว่าพระอาทิตย์พระจันทร์จึงบัง บิด และกินทั้งสอง ชาวบ้านจึงพากันช่วยเหลือให้ทั้งสองพ้นภัย

ลักษณะที่สอง เนื้อเรื่องคล้ายลักษณะแรกแต่แตกต่างที่ชื่อพ่อของตัวละครทั้งสามชื่อท้าวหรั่งสี (ใส) นอกจากนี้มีการเพิ่มบทบาทพระพุทเจ้า ชาวบ้าน และพระอรหันต์ที่ต่างพากันช่วยเหลือให้สุริยเทวบุตรและจันทร์เทวบุตรพ้นภัยจากราหู ตลอดจนถึงภาคสวรรค์ของราหูที่หนีไปหาท้าวเวปจิตติและถูกเยาะเย้ยจนกระทั่งราหูสำนึกได้ว่าพระอาทิตย์พระจันทร์มีแต่คนรัก เพราะทั้งสองมีคุณต่อโลก

ลักษณะที่สาม เนื้อเรื่องคล้ายสองลักษณะแรก แต่มุ่งเน้นไปที่การกลับชาติไปเกิดใหม่ของตัวละครโดยเพิ่มเติมรายละเอียดจากเนื้อเรื่องลักษณะแรก คือหัตวิไสย สุนทรพา อาทิตย์ จันทร์ และราหูไปเกิดในสวรรค์ร่วมวิมาน ต่อมาหัตวิไสยไปเกิดเป็นแผ่นดิน นางสุนทรพาไปเกิดเป็นแม่น้ำ พระอาทิตย์เกิดเป็นราชสีห์ พระจันทร์เกิดเป็นนางฟ้า พระอังคารเกิดเป็นควาย พระพุธเกิดเป็นช้าง พระพฤหัสบดีเกิดเป็นฤๅษี พระศุกร์เกิดเป็นควา (วัว) พระเสาร์เกิดเป็นเสือ พระราหูเกิดเป็นผีโขมด พระเกตุเกิดเป็นนาค ชาติต่อมาพรสัมฤทธิ์ผลราหูได้กินพระอาทิตย์และพระจันทร์ซึ่งทำให้เกิดปรากฏการณ์อุปราชา

ลักษณะที่สี่ เนื้อเรื่องเล่าว่าครั้งหนึ่งเหล่าเทพทำพิธีอยู่ใต้มหาสมุทรเพื่อแตงน้ำมดต่อมฤตซึ่งมีฤทธิ์ให้พ้นจากความตาย ราหูปลอมตัวเข้ากลุ่มเทวดากินน้ำอมฤต พระอาทิตย์และพระจันทร์ไปฟ้องพระอิศวร พระองค์ทรงใช้จักรตัดคอราหู ราหูไม่ตายเพราะฤทธิ์เดชน้ำอมฤตที่กินเข้าไป ราหูแค้นพระอาทิตย์และพระจันทร์มาก เมื่อเจอทั้งสองจึงตะครุบทั้งสองกินเป็นการแก้แค้นอันเป็นที่มาของปรากฏการณ์อุปราคา

เนื้อเรื่อง 4 ลักษณะตามความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 2.3

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานการเกิดอุปราคา

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
ลักษณะที่ 1 : อาทิตย์ จันทร์และราหูเป็นบุตรของหัตวีไสยกับนางสุนทรา พี่น้องทั้งสามทะเลาะกันเรื่องภานะทำบุญ ทั้งสามอธิษฐานขอพร ชาติต่อไปไปเกิดเป็นสิ่งต่าง ๆ อาทิตย์ไปเกิดเป็นราชสีห์ พระจันทร์ไปเกิดเป็นหญิงสาว ราหูไปเกิดเป็นผีโสมม ส่วนญาติอีกหกคนไปเกิดเป็นควาย ช้าง มูนี้ วัว เสือ และงู จนชาติสุดท้ายพรสัมฤทธิ์ผล ราหูตัวใหญ่กว่าพระอาทิตย์พระจันทร์ จึงบัง บิด และกินทั้งสอง ชาวบ้านจึงพากันช่วยเหลือให้ทั้งสองพ้นภัย	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานการเกิดอุปราคา

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
<p>ลักษณะที่ 2 : อาทิตย์ จันทร์และราหูเป็นบุตรของท้าวห้สรังสี (ไล) กับนางสุนทรา พี่น้องทั้งสามทะเลาะกันเรื่องภษาชนะทำบุญ ทั้งสามอธิษฐานขอพร ชาตติต่อไปพรสัมฤทธิ์ผล ราหูตัวใหญ่กว่า พระอาทิตย์พระจันทร์จึงแก่งทั้งสอง (แก่งพระจันทร์ก่อนพระอาทิตย์) ด้วยการจับ จุกกอด เข้าคร่อม เอาตัวบัง เอารักแร้หนีบ และทำท่าจะกิน นางสุนทรารำพันขอความช่วยเหลือ ชาวบ้าน และพระพุทธเจ้ารวมถึงพระอรหันต์ต่างพากันช่วยเหลือให้ทั้งสองพ้นภัย จากนั้นราหูหนีไปหาท้าวเวปจิตติและถูกเยาะเย้ย จนกระทั่งราหูสำนึกได้เองว่าพระอาทิตย์พระจันทร์มีแต่คนรัก เพราะทั้งสองมีคุณต่อโลก</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75 - อะสุรินทะราหู เลขที่ 76 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 - ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302 - พระจันทร์เล่ม 1 - สุริยาศศิธร
<p>ลักษณะที่ 3 : อาทิตย์ จันทร์และราหูเป็นบุตรของห้ศวิไสยกับนางสุนทรา พี่น้องทั้งสามทะเลาะกันเรื่องภษาชนะทำบุญ ทั้งสามอธิษฐานขอพร ชาตติต่อไปไปครอบครองของห้ศวิไสยทั้งห้าคนไปเกิดในสวรรค์ร่วมวิมาน ต่อมาห้ศวิไสยไปเกิดเป็นแผ่นดิน นางสุนทราไปเกิดเป็นแม่น้ำ พระอาทิตย์เกิดเป็นราชสีห์ พระจันทร์เกิดเป็นนางฟ้า พระอังคารเกิดเป็นควาย พระพุธเกิดเป็นช้าง พระพฤหัสบดีเกิดเป็นฤๅษี พระศุกร์เกิดเป็นควิว(วัว) พระเสาร์เกิดเป็นเสือ พระราหูเกิดเป็นผีโขมด พระเกตุเกิดเป็นนาค ชาตติต่อมาพรสัมฤทธิ์ผลราหูได้กินพระอาทิตย์และพระจันทร์ซึ่งทำให้เกิดปรากฏการณ์อุปราคา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพในคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ - เฉลิมไตรภพในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน
<p>ลักษณะที่ 4 : ราหูเป็นยักษ์ ครั้งหนึ่งเหล่าเทพทำพิธีอยู่ได้มหาสมุทรเพื่อแตงน้ำอมฤตซึ่งมีฤทธิ์ให้พ้นจากความตาย ราหูปลอมตัวเข้ากลุ่มเทวดากินน้ำอมฤต พระอาทิตย์และพระจันทร์ไปฟ้องพระอิศวร พระองค์ทรงใช้จักรตัดคอราหู ราหูไม่ตายเพราะฤทธิ์แตงน้ำอมฤตที่กินเข้าไป ราหูแค้นพระอาทิตย์และพระจันทร์มาก เมื่อเจอทั้งสองจึงตะครุบทั้งสองกินเป็นการแก้แค้นอันเป็นที่มาของปรากฏการณ์อุปราคา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน

หมายเหตุ : เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713 ไม่ปรากฏตำนานการเกิดอุปราคา

หากพิจารณาเนื้อเรื่องทั้งหมด 4 ลักษณะจะพบว่าเนื้อเรื่องลักษณะที่ 1 2 และ 3 มีโครงเรื่องร่วมกันคือ อาทิตย จันทร ราหูเป็นพี่น้องกัน - พี่น้องทะเลาะกันเรื่องภานะทำบุญ - อธิษฐานขอพร - ราหูบังแสงอาทิตยและจันทร ตรงนี้สอดคล้องกับแบบเรื่องพี่น้องทะเลาะกันตามที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2542) ได้ศึกษาไว้ ในขณะที่เนื้อเรื่องลักษณะที่ 4 มีโครงเรื่องคือ ราหูขโมยน้ำอมฤต - เทพเจ้าลงโทษ - ราหูบังแสงอาทิตยและจันทร จะตรงกับแบบเรื่องราหูอมจันทร แสดงให้เห็นว่ามี “เฉลิมไตรภพ” ในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชนเพียงเล่มเดียวที่เสนอเนื้อเรื่องแบบราหูอมจันทรซึ่งมุ่งเน้นบทบาทของเทพเจ้าคือพระอิศวร นอกจากนี้หากเปรียบเทียบเนื้อเรื่องลักษณะที่ 1 2 และ 3 จะเห็นรายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ เนื้อเรื่องลักษณะที่ 1 และ 3 จะกล่าวถึงการกลับชาติไปเกิดใหม่ของตัวละคร โดยเฉพาะลักษณะที่ 3 จะให้รายละเอียดชัดเจนมาก และมุ่งให้น้ำหนักไปที่การเวียนว่ายตายเกิด ขณะที่เนื้อเรื่องลักษณะที่ 2 จะมุ่งเน้นบทบาทพระพุทธรเจ้าและพระอรหันต์ปราบราหู

2.2.2 ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

เนื้อเรื่องของตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์แบ่งออกได้ 3 ลักษณะโดยพิจารณาจากความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะแรก โลกถูกไฟทำลายแล้วก่อตัวขึ้นใหม่ ผู้รอดจากการทำลายโลกคือ เทพหวิไสยและเทพสุนทรราชซึ่งได้จุดิมาเกิดเป็นพื้นดินและแม่น้ำในโลกมนุษย์ ต่อมาปรากฏพระอิศวร พระนางอุมา พระพรหม และพระนารายณ์ เทพเจ้าถอดปิ่นปักผมปักกลางแผ่นดินเกิดเป็นเขาพระสุเมรุ เกิดป่าไม้ แม่น้ำ มหาสมุทร พืชพันธุ์ธัญญาหาร และธาตุดินน้ำลมไฟ ต่อมาเกิดฝนตกพัดกลิ้งจวนดินขึ้นไปหอมหวนบนฟ้า เหล่าพรหมแปลงเพศเป็นนางพรหมทั้งเจ็ดลงมากินจวนดินบนโลกจนตั้งครรภ์และให้กำเนิดบุตร ต่อมาพระอิศวรสร้างสรรพสิ่งขึ้นบนโลก เช่น ราศี ดาว ฯลฯ และกำหนดวัน เดือน ปี และสิ่งต่าง ๆ ขึ้นเป็นระบบ ไปจนถึงสั่งให้สร้างเทพรักษานพเคราะห์

ลักษณะที่สอง เนื้อเรื่องเล่าเหมือนลักษณะแรก แต่เพิ่มรายละเอียดเรื่องคุณความดีของสัตว์ 12 ราศี ที่ทำให้ได้เป็นสัตว์สัญลักษณ์ประจำราศี หนูได้รักษาวินัย วัวมีจิตดีไม่คิดร้ายใคร เสือไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น กระต่ายพูดจาอ่อนหวานและสอนให้สัตว์ทั้งหลายเป็นมิตรกัน งูใหญ่จำศีลมุ่งสร้างโพธิญาณ งูเล็กเข้าโพรงต้นไม้จำศีลไม่ออกหากิน ม้าตั้งใจจำศีล มีความเมตตา และมุ่งโพธิญาณ แพะขยันสร้างบารมีมุ่งเป็นศาสดา ลิงมีสัจจะในธรรมและรักษาศีล ไก่รักษาวินัยมุ่งจิตเป็นศาสดา หมาเจริญภาวนา มีสัจจะ และความกตัญญู และหมูตั้งอยู่ในสัจจะ จากนั้นพระอิศวรแต่งตั้ง

และให้เทวดารักษาทีศนั้น ๆ โดยเนรมิตโรงพิธี แล้วใช้ให้ท้าวหัสตีไปหาสิ่งต่าง ๆ มาประกอบพิธีเพื่อสร้างเทวดาอัฐเคราะห์รักษาทีศ

ลักษณะที่สาม ไฟทำลายโลก พระเวทธรรมศาสตร์รวมตัวกันเป็นพระอิศวร พระอิศวรสร้างพระนางอูมา พระนารายณ์ และพระพรหม จากนั้นสำรอกขึ้นเนื้อในท้องสร้างแผ่นดินโลก บันดาลปิ่นปักผมให้เป็นเขาพระสุเมรุรวมถึงสร้างธาตุต่าง ๆ ฝนที่ตกหลังไฟไหม้โลกพัดกลิ้งง้วนดินขึ้นไปหอมหวนบนฟ้า นางพรหมทั้งเจ็ดลงมากินจนตั้งครรภ์และให้กำเนิดบุตรเป็นชายหนึ่งคนและหญิงหกคน เมื่อเสพอาหารทำให้รู้ศมีกายดับบังเกิดความมีมิตน พระอิศวร พระนางอูมา พระนารายณ์ และพระพรหมจึงบันดาลแสงสว่างขึ้นในโลก รวมถึงสร้างจักรราศี หมู่ดาว และสั่งให้สร้างเทพรักษานพเคราะห์

เนื้อเรื่อง 3 ลักษณะตามความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 2.4

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
ลักษณะที่ 1 : โลกถูกไฟทำลายแล้วก่อตัวขึ้นใหม่ ผู้รอดจากการทำลายโลกคือเทพหัสตีและเทพสุนทราซึ่งได้จุติมาเกิดเป็นพื้นดินและแม่น้ำในโลกมนุษย์ ต่อมาปรากฏพระอิศวร พระนางอูมา พระพรหม และพระนารายณ์ เทพเจ้าถอดปิ่นปักผมปักกลางแผ่นดินเกิดเป็นเขาพระสุเมรุ เกิดป่าไม้ แม่น้ำ มหาสมุทร พืชพันธุ์ ัญญาหาร และธาตุน้ำลมไฟ ต่อมาเกิดฝนตกพัดกลิ้งง้วนดินขึ้นไปหอมหวนบนฟ้า เหล่าพรหมแปลงเพศเป็นนางพรหมทั้งเจ็ดลงมากินง้วนดินบนโลกจนตั้งครรภ์และให้กำเนิดบุตร ต่อมาพระอิศวรสร้างสรรพสิ่งขึ้นบนโลก เช่น ราศี ดาว ฯลฯ และกำหนดวัน เดือน ปี และสิ่งต่าง ๆ ขึ้นเป็นระบบ ไปจนถึงสั่งให้สร้างเทพรักษานพเคราะห์	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545

ตารางที่ 2.4 (ต่อ)

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
<p>ลักษณะที่ 2 : โลกถูกไฟทำลายแล้วก่อตัวขึ้นใหม่ ผู้รอดจากการทำลายโลกคือเทพหัสวีไสยและเทพสุนทราซึ่งได้จุดมาเกิดเป็นพื้นดินและแม่น้ำในโลกมนุษย์ เกิดฝนตกพัดลนจวันดินขึ้นไปหอมหวนบนฟ้า นางพรหมทั้งเจ็ดลงมากินจวันดินบนโลกจนตั้งครรรค์และให้กำเนิดบุตร ต่อมาพระอิศวรสร้างสรรพสิ่งขึ้นบนโลก เช่น ราศี ดาว ฯลฯ และกำหนดวัน เดือน ปี และสิ่งต่าง ๆ ขึ้นเป็นระบบ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงคุณความดีของสัตว์ 12 ราศี ที่ทำให้ได้เป็นสัตว์สัญลักษณ์ประจำราศี จากนั้นพระอิศวรสั่งให้สร้างเทวดา อัฐเคราะห์รักษาทิศ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75 - อะสุรินทระราหู เลขที่ 76 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 - ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302 - พระจันทร์เล่ม 1 - สุริยาศศิธร
<p>ลักษณะที่ 3 : ไฟทำลายโลก พระเวทธรรมศาสตร์รวมตัวกันเป็นพระอิศวร พระอิศวรสร้างพระนางอูมา พระนารายณ์ และพระพรหม จากนั้นสารอกขึ้นเนื้อในท้องสร้างแผ่นดินโลก บันดาลปิ่นปักผมให้เป็นเขาพระสุเมรุรวมถึงสร้างธาตุต่าง ๆ ฝนที่ตกหลังไฟไหม้โลกพัดลนจวันดินขึ้นไปหอมหวนบนฟ้า นางพรหมทั้งเจ็ดลงมากินจนตั้งครรรค์และให้กำเนิดบุตรเป็นชายหนึ่งคนและหญิงหกคน เมื่อเสพออาหารทำให้รัศมีกายดับบังเกิดความมืดมน พระอิศวร พระนางอูมา พระนารายณ์ และพระพรหมจึงบันดาลแสงสว่างขึ้นในโลก รวมถึงสร้างจักรราศี หมูดาว และสั่งให้สร้างเทพรักษาพรเคราะห์</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพในคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ - เฉลิมไตรภพในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน

หมายเหตุ : เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713 ไม่ปรากฏตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

หากพิจารณาเนื้อเรื่องทั้งหมด 3 ลักษณะจะพบว่าตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์มีโครงเรื่องร่วมกันคือ ไฟไหม้โลก - พรหมลงมากินจวันดิน - พรหมให้กำเนิดบุตร - เทพเจ้าสร้างโลกหรือเทพเจ้าสร้างสรรพสิ่ง โดยอาจมีการสลับเหตุการณ์กันบ้าง เหตุการณ์สามตอนแรก (ไฟไหม้โลก - พรหมลงมากินจวันดิน - พรหมให้กำเนิดบุตร) ตรงกับแบบเรื่องเทวดาลงมากินจวันดินตามการศึกษาของศิราพร ณ กลาง (2539) ทว่ายังมีเนื้อหาพระอิศวรสร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก โดยมีโครงเรื่องร่วมกันคือ ไฟไหม้โลก - เทพเจ้าสร้างโลกหรือเทพเจ้าสร้างสรรพสิ่ง ซึ่งอยู่

นอกเหนือแบบเรื่องเทวดาลงมากินง้วนดิน ผู้วิจัยจึงกำหนดโครงเรื่องขึ้นใหม่ตามเนื้อหาสำคัญว่า โครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง ดังนั้นตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์จึงเป็นแบบเรื่อง เทวดาลงมากินง้วนดินผสมกับโครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง กล่าวคือ เนื้อเรื่องลักษณะที่ 1 และ 2 จะนำโครงเรื่องเทวดาลงมากินง้วนดินขึ้นก่อนแล้วตามด้วยโครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและ สรรพสิ่ง ขณะที่ลักษณะที่ 3 จะนำโครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่งขึ้นก่อนแล้วตามด้วยโครง เรื่องเทวดาลงมากินง้วนดิน หรือกล่าวได้ว่าเนื้อเรื่องลักษณะที่ 1 และ 2 นำบทบาทของพรหมของ พุทธขึ้นก่อนพราหมณ์ ขณะที่เนื้อเรื่องลักษณะที่ 3 นำบทบาทของเทพเจ้าขึ้นก่อนบทบาทพรหมของ พุทธ

2.2.3 ตำนานนพเคราะห์ หรือนิทานชาติเวร

ตำนานนพเคราะห์ หรือนิทานชาติเวรแบ่งเนื้อเรื่องออกได้ 3 ลักษณะโดย พิจารณาจากความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะแรก เทพเจ้าทั้งสี่ใช้ให้หัสตีไปหาส่วนผสมเพื่อทำพิธีเสกเทวดา นพเคราะห์ พระวิศวกรรมสร้างโรงพิธี เทพเจ้าทั้งสี่เสกเทวดานพเคราะห์ (นับจริงได้พระเคราะห์ 8 ดวง) พระอาทิตย์มีกายสีแดงเกิดจากราชสีห์ 6 ตัว พระจันทร์เกิดจากนาง 15 คน พระอังคาร ทรงเครื่องทรงสีลูกหว้าสุกเกิดจากกระบือ 8 ตัว พระพุธทรงเครื่องสีแก้วโมราเกิดจากช้าง 17 ตัว พระ พฤหัสเป็นเทพนุ่งห่มสีเหลืองเกิดจากฤๅษี 19 ตน พระศุกร์เป็นเทพนุ่งห่มสีโมราเกิดจากโค 21 ตัว พระเสาร์เป็นเทพนุ่งห่มสีเขียวเกิดจากเสือ 10 ตัว และราหูมีร่างกายสีดำเกิดจากหัวมีขมดร้าย 12 หัว จากนั้นทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ เทพเจ้าทั้งสี่กำหนดให้พราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีศักดิ์สิทธิ์ โดย ห้ามบริโภคเนื้อสัตว์และต้องถือศีลอย่างเคร่งครัด พระพรหมทรงสร้างคัมภีร์ไตรภทบันทึบบนลานทองถวายพระอิศวร

ลักษณะที่สอง เนื้อเรื่องคล้ายลักษณะแรกต่างกันว่ารายละเอียดการเกิดของเทพ พระเคราะห์ และไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเทพเจ้ากำหนดให้พราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีศักดิ์สิทธิ์และการมีข้อห้าม ของพราหมณ์ รวมถึงไม่ปรากฏเรื่องพระพรหมทรงสร้างคัมภีร์ไตรภทบันทึบบนลานทองถวายพระ อิศวร

ลักษณะที่สาม เนื้อเรื่องคล้ายลักษณะที่สอง แต่เพิ่มเรื่องพระพรหมชาตารวบรวม เรื่องเหล่านี้เป็นตำราโหราศาสตร์ เรียกบทสำคัญว่าคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ ต่อมาเมื่อพรมหริษยาดน หนึ่งจุติไปเกิดเป็นสังขอสูร (อสูรหอยสังข์) ใช้ผีเสื้อน้ำขโมยคัมภีร์จากพระพรหมขณะสร่งน้ำมาให้ตน เมื่ออสูรได้คัมภีร์แล้วเอาซ่อนไว้ที่อก พระนารายณ์อวตารเป็นปลาทรายลงมาแหวกล้างเอาคัมภีร์

กลับไปได้ สิ่งซึ่งกลายเป็นเครื่องหมายของสวัสดิมงคลเนื่องจากครั้งหนึ่งเคยมีพระเวทธรรมศาสตร์ สถิตอยู่ด้านในสังข์กอบปรกับมีรอยพระหัตถ์ประทับที่สังข์

เนื้อเรื่อง 3 ลักษณะตามความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์ สรุปลงเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 2.5

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานนพเคราะห์

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
<p>ลักษณะที่ 1 : เทพเจ้าทั้งสี่ใช้ให้หัตถ์สตีไปหาส่วนผสมเพื่อทำพิธีเสก เทวดานพเคราะห์ พระวิศวกรรมสร้างโรงพิธี เทพเจ้าทั้งสี่เสกเทวดานพเคราะห์(นับจริงได้พระเคราะห์ 8 ดวง) พระอาทิตย์มีกายสีแดงเกิดจากราชสีห์ 6 ตัว พระจันทร์เกิดจากนาง 15 คน พระอังคารทรงเครื่องทรงสีลูกหว้าสุกเกิดจากกระบือ พระพุธทรงเครื่องสีแก้วโมราเกิดจากช้าง 17 ตัว พระพฤหัสบดีเป็นเทพนุ่งห่มสีเหลืองเกิดจากฤๅษี 19 ตน พระศุกร์เป็นเทพนุ่งห่มสีโมราเกิดจากโค 21 ตัว พระเสาร์เป็นเทพนุ่งห่มสีเขียวเกิดจากเสือ 10 ตัว และราหูมีร่างกายสีดำ นิลเกิดจากหัวผีโขมดร้าย 12 หัว จากนั้นทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ เทพเจ้าทั้งสี่กำหนดให้พราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีศักดิ์สิทธิ์ โดยห้ามบริโภคเนื้อสัตว์และต้องถือศีลอย่างเคร่งครัด พระพรหมทรงสร้างคัมภีร์ไตรเภทบันทึกบนลานทองถวายพระอิศวร</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545
<p>ลักษณะที่ 2 : พระอิศวรสั่งหมู่เทพสร้างโรงพิธีเพื่อทำพิธีเสกเทวดาอัฐเคราะห์ พระวิศวกรรมสร้างโรงพิธี เทวดาอัฐเคราะห์ที่พระอิศวรสร้างขึ้นมาจากการปรุงแต่งส่วนผสมต่างๆ พระอาทิตย์เกิดจากราชสีห์ 6 ตัว ทรงราชสีห์ รักษาทิศบูรพา (ตะวันออก) พระจันทร์เกิดจากนาง เทวี 15 องค์ ทรงโค รักษาทิศอาคเนย์(ตะวันออกเฉียงใต้) พระอังคารเกิดจากกระบือ 8 ตัว ทรงกระบือ รักษาทิศทักษิณ (ใต้) พระพุธเกิดจากช้าง 17 เชือก ทรงคชสาร รักษาทิศประจิม(ตะวันตก) พระพฤหัสบดีเกิดจากฤๅษี 19 ตน ทรงหมี รักษาทิศพายัพ(ตะวันตกเฉียงเหนือ) พระศุกร์เกิดจากละมั่งทอง 21 ตัว ทรงละมั่งทอง รักษาทิศอุดร (เหนือ) พระเสาร์เกิดจากพราญ 10 ตน ทรงเสือ รักษาทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) พระราหู รักษาทิศหรดี (ตะวันตกเฉียงใต้) จากนั้นทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75 - อะสุรินทะราหู เลขที่ 76 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 - ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302 - พระจันทร์เล่ม 1 - สุริยาศาสตร์

ตารางที่ 2.5 (ต่อ)

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานนพเคราะห์

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
<p>ลักษณะที่ 3 : พระอิศวรปรึกษาพระนางอุมมา พระนารายณ์ และพระพรหมสร้างเทวดา 9 องค์รักษาวิมาน จึงสั่งท้าวสหบดีไปเลือกสัตว์โลกมาถวายแล้วพระองค์ชุบเป็นเทวดานพเคราะห์ พระอาทิตย์เกิดจากราชสีห์ 6 ตัว มีสีกายแดง วิมานสีแดง ทรงราชสีห์ รักษาทิศอีสาน พระจันทร์เกิดจากนางเทวี 15 องค์ ทรงโค รักษาทิศบูรพา พระอังคารเกิดจากกระบือ 8 ตัว ทรงกระบือ รักษาทิศอาคเนย์ พระพุธเกิดจากช้าง 17 เชือก ทรงคชสาร รักษาทิศทักษิณ พระพฤหัสบดีเกิดจากฤๅษี 19 คน ทรงหมี รักษาทิศประจิม พระศุกร์เกิดจากวัว 21 ตัว ทรงละมั่งทอง รักษาทิศอุดร(เหนือ) พระเสาร์เกิดจากเสือ 10 ตัว ทรงเสือ รักษาทิศหริดี พระราหูเกิดจากหัวผีโขมด 12 หัว ทรงครุฑเป็นพาหนะ รักษาทิศพายัพ พระเกตุเกิดจากพญานาค 9 ตัว ทรงนาค จากนั้นทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ พระพรหมมาตรารวบรวมเรื่องเหล่านี้เป็นตำราโหราศาสตร์ เรียกบทสำคัญว่าคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ ต่อมาพระพรหมริษยาตนหนึ่งจุดไปเกิดเป็นสังข์หรืออสุรหอยสังข์ ใช้ผีเสื้อน้ำขโมยคัมภีร์จากพระพรหมขณะสร่งน้ำมาให้ตน เมื่ออสุรได้คัมภีร์แล้วเอาซ่อนไว้ที่อก พระนารายณ์อวตารเป็นปลาทรายลงมาแหวกล้างเอาคัมภีร์กลับไปได้ สังข์จึงกลายเป็นเครื่องหมายของสวัสดิมงคลเนื่องจากครั้งหนึ่งเคยมีพระเวทธรรมศาสตร์สถิตอยู่ด้านในสังข์ขอปรึกษามีรอยพระหัตถ์ประทับที่สังข์</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพในคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ - เฉลิมไตรภพในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน

หมายเหตุ : เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713 ไม่ปรากฏตำนานนพเคราะห์ (นิทานชาติเวร)

หากพิจารณาเนื้อเรื่องทั้งหมด 3 ลักษณะจะพบว่าเนื้อเรื่องลักษณะที่ 1 และ 2 มีโครงเรื่องร่วมกันคือเทพเจ้าประกาศสั่งทำพิธีชุบเทพพระเคราะห์ – เทพเจ้าสร้างเทพพระเคราะห์ – บททำนาย ผู้วิจัยกำหนดโครงเรื่องขึ้นใหม่ตามเนื้อหาสำคัญคือโครงเรื่องเทพพระเคราะห์ ขณะที่เนื้อเรื่องลักษณะที่ 3 นอกจากปรากฏโครงเรื่องเทพพระเคราะห์แล้วยังผสมโครงเรื่องมัตสยวตารด้วยคือพรหมริษยาคิดแผนขโมยคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์จากพรหมธาดา – อสุรหอยสังข์ขโมยคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ – เทพเจ้าอวตารแปลงเป็นปลาทรายลงมาปราบและชิงคัมภีร์คืนพรหมธาดา – สังข์ถูกกำหนดเป็นสิริมงคล หรือกล่าวได้ว่าเนื้อเรื่องที่ 3 จะนำโครงเรื่องเทพพระเคราะห์ขึ้นก่อนแล้วตามด้วยโครงเรื่องมัตสยวตาร อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าเนื้อเรื่องทั้งสามลักษณะเน้นบทบาทของเทพเจ้าเป็นสำคัญ

2.2.4 ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู

เนื้อเรื่องของตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูแบ่งออกได้ 4 ลักษณะโดยพิจารณาจากความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะแรก ราหูเห็นว่าน้ำอมฤตของพระอิศวรศักดิ์สิทธิ์เพราะชุบเทพเจ้าได้ จึงอำพรางกายปกคลุมท้องฟ้าให้มีตมแล้วแอบกินน้ำอมฤตในอ่างแก้วทำยปราสาท เหล่าเทพพากันเข้าเฝ้าพระอิศวร พระอิศวรทราบจึงหาผู้อาสาปราบราหู เหล่าเทพเสนอให้พระอิศวรใช้จักรแก้วปราบราหู พระองค์ขว้างจักรตัดตัวราหู ราหูตัวขาดแต่ไม่ตายเพราะฤทธิ์น้ำอมฤตที่กินเข้าไป เหล่าเทพและนางฟ้าพากันเล่นดนตรีจับระบำถวายถวายพระอิศวร

ลักษณะที่สอง คล้ายเนื้อเรื่องลักษณะแรก แต่ไม่มีรายละเอียดเหล่าเทพและนางฟ้าพากันเล่นดนตรีจับระบำถวายถวายพระอิศวร แต่เพิ่มรายละเอียดราหูหนีกลับไปที่พักทางทิศเหนือ ต่อมาเมื่อราหูเข้าเฝ้าพระอิศวรจึงอำพรางกายมิให้ผู้อื่นเห็นว่าตนตัวขาด พระอิศวรรักษาหน้าราหูโดยไม่บอกความจริงให้ใครรู้ ราหูซาบซึ้งใจมาก

ลักษณะที่สาม พระอาทิตย์ พระอังคาร พระพฤหัสบดี และพระเสาร์คิดสร้างแผ่นดินและผืนน้ำแก่สัตว์โลกจึงขอความช่วยเหลือจากราหู ราหูปฏิเสธเพราะประโยชน์ได้เกี่ยวข้องกับตน เทวบุตรทั้งสี่แค้นเคืองจึงช่วยกันสร้างจนเกิดน้ำอมฤตขึ้น เทวบุตรทั้งสี่แบ่งหน้าที่กันรักษา พระพฤหัสบดีเป็นพระอินทร์รักษาเขาพระสุเมรุ พระอาทิตย์เป็นพญาครุฑรักษาเขาสุตภันท์ พระอังคารเป็นพญาราชสีห์รักษาป่าหิมพานต์ พระเสาร์เป็นพญานาครักษาพระมหาสมุทร กรรมวิบากเกิดขึ้นเมื่อพญาครุฑเห็นพญานาคก็ไล่จับกิน พญานาคหนีไปพึ่งราหู ราหูจึงไล่พญาครุฑไปจนถึงสำนักของพระอินทร์ทว่าตามไม่ทันจึงเข้าไปกินน้ำอมฤตด้วยความกระหาย พระอินทร์ลงโทษราหูด้วยการขว้างจักรเพชรไปต่อกรร่างกายขาดเป็นสองท่อน แต่หาตายไม่เพราะฤทธิ์ของน้ำอมฤต

ลักษณะที่สี่ ราหูเป็นยักษ์ ครั้งหนึ่งเหล่าเทพทำพิธีอยู่ใต้มหาสมุทรเพื่อแตงน้ำมรดกอมฤตซึ่งมีฤทธิ์ให้พ้นจากความตาย ราหูปลอมตัวเข้ากลุ่มเทวดากินน้ำอมฤต พระอาทิตย์และพระจันทร์ไปฟ้องพระอิศวร พระองค์ทรงใช้จักรตัดคอราหู ราหูไม่ตายเพราะฤทธิ์เดชน้ำอมฤตที่กินเข้าไป ราหูแค้นพระอาทิตย์และพระจันทร์มาก เมื่อเจोजิตตะครุฑทั้งสองกินเป็นการแก้แค้น

เนื้อเรื่อง 4 ลักษณะตามความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 2.6

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
<p>ลักษณะที่ 1 : ราหูเห็นว่าน้ำอมฤตของพระอิศวรศักดิ์สิทธิ์เพราะขุบเทพเจ้าได้ จึงอำพรางกายปกคลุมท้องฟ้าให้มีมณฑลแล้วแอบกินน้ำอมฤตในอ่างแก้วท้ายปราสาท เหล่าเทพพากันเข้าเฝ้าพระอิศวร พระอิศวรทราบจึงหาผู้อาสาปราชญ์ เหล่าเทพเสนอให้พระอิศวรใช้จักรแก้วปราบราหู พระองค์ขว้างจักรตัดตัวราหู ราหูตัวขาดแต่ไม่ตาย เพราะฤทธิ์น้ำอมฤตที่กินเข้าไป เหล่าเทพและนางฟ้าพากันเล่นดนตรีจับระบำถวายถวายพระอิศวร</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545
<p>ลักษณะที่ 2 : ราหูเห็นว่าน้ำอมฤตของพระอิศวรศักดิ์สิทธิ์เพราะขุบเทพเจ้าได้ จึงอำพรางกายปกคลุมท้องฟ้าให้มีมณฑลแล้วแอบกินน้ำอมฤตในอ่างแก้วท้ายปราสาท เหล่าเทพพากันเข้าเฝ้าพระอิศวร พระอิศวรทราบจึงหาผู้อาสาปราชญ์ เหล่าเทพเสนอให้พระอิศวรใช้จักรแก้วปราบราหู พระองค์ขว้างจักรตัดอกราหู ราหูตัวขาดแต่ไม่ตาย เพราะฤทธิ์น้ำอมฤตที่กินเข้าไป ราหูหนีกลับไปพำนักทางทิศเหนือ ต่อมาเมื่อราหูเข้าเฝ้าพระอิศวรจึงอำพรางกายมิให้ผู้อื่นเห็นว่าตนตัวขาด พระอิศวรรักษาน้ำราหูโดยไม่บอกความจริงให้ใครรู้ ราหูซาบซึ้งใจมาก</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75 - อະสุรินทระราหู เลขที่ 76 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 - ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302 - พระจันทร์เล่ม 1 - สุริยาศศิธร
<p>ลักษณะที่ 3 : พระอาทิตย์ พระอังคาร พระพฤหัสบดี และพระเสาร์ คิดสร้างแผ่นดินและผืนน้ำแก่สัตว์โลกจึงขอความช่วยเหลือจากราหู ราหูปฏิเสธเพราะประโยชน์มิได้เกี่ยวข้องกับตน เทวบุตรทั้งสี่แค้นเคืองจึงช่วยกันสร้างจนเกิดน้ำอมฤตขึ้น เทวบุตรทั้งสี่แบ่งหน้าที่กันรักษา พระพฤหัสบดีเป็นพระอินทร์รักษาเขาพระสุเมรุ พระอาทิตย์เป็นพญาคูขี้เหล็กรักษาเขาสุตภณท์ พระอังคารเป็นพญาราชสีห์รักษาป่าหิมพานต์ พระเสาร์เป็นพญานาครักษาพระมหาสมุทร กรรณวิบากเกิดขึ้นเมื่อพญาคูขี้เหล็กพญานาคก็ไล่จับกิน พญานาคหนีไปพึ่งราหู ราหูจึงไล่พญาคูขี้เหล็กไปจนถึงสำนักของพระอินทร์ว่าตามไม่ทันจึงเข้าไปกินน้ำอมฤตด้วยความกระหาย พระอินทร์ลงโทษราหูด้วยการขว้างจักรเพชรไปต้องราหูร่างกายขาดเป็นสองท่อน แต่หาตายไม่เพราะฤทธิ์ของน้ำอมฤต</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ ฉบับคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ - เฉลิมไตรภพในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน

ตารางที่ 2.6 (ต่อ)

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานที่มาของรูปลักษณะ

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
ลักษณะที่ 4 : ราหูเป็นยักษ์ ครึ่งหนึ่งเหล่าเทพทำพิธีอยู่ใต้มหาสมุทร เพื่อแตงน้ำมันต่อมฤตซึ่งมีฤทธิ์ให้พ้นจากความตาย ราหูปลอมตัวเข้ากลุ่มเทวดากินน้ำมันฤต พระอาทิตย์และพระจันทร์ไปฟ้องพระอิศวร พระองค์ทรงใช้จักรตัดคอราหู ราหูไม่ตายเพราะฤทธิ์เดชน้ำมันฤตที่กินเข้าไป ราหูแค้นพระอาทิตย์และพระจันทร์มาก เมื่อเจोजึงตะครุบ ทั้งสองกินเป็นการแก้แค้น	- เฉลิมไตรภพในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน

หมายเหตุ : เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713 ไม่ปรากฏตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู

หากพิจารณาเนื้อเรื่องทั้ง 4 ลักษณะจะพบว่ามีความเชื่อมโยงร่วมกันคือราหูขโมยน้ำมันฤต - เทพเจ้าลงโทษ ตรงกับแบบเรื่องราหูอมจันทร์ตามการศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ (2542) นำสังเกตว่าเนื้อเรื่องลักษณะที่ 3 มีรายละเอียดเหล่าเทพแบ่งหน้าที่ไปจนถึงการเกิดกรรมวิบากแล้วเกิดการฆ่ากันโดยมีราหูมาร่วมในเหตุการณ์ จากนั้นจึงโยงไปสู่เหตุการณ์ราหูกินน้ำมันฤตแล้วถูกเทพอาวุธทำร้าย ตรงนี้จะเห็นว่าเนื้อเรื่องลักษณะที่ 1 2 และ 4 เป็นแบบเรื่องราหูอมจันทร์ที่เน้นบทบาทของเทพเจ้า ขณะที่เนื้อเรื่องลักษณะที่ 3 จะใช้ความคิดเรื่องกรรมวิบากเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การเน้นบทบาทของเทพเจ้า

2.2.5 ตำนานการเกิดฝนฟ้า

ตำนานการเกิดฝนฟ้าแบ่งเนื้อเรื่องออกได้ 2 ลักษณะโดยพิจารณาจากความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะแรก พระยามังกร (พระยามังกรการ) ผู้มีดวงแก้ววิเศษ อาศัยอยู่ใต้บาดาล ได้แปลงกายเป็นเทพไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้า ต่อมานางฟ้าให้กำเนิดบุตรีนามว่าเมขลา ต่อมาบิดามารดาพานางไปถวายเป็นชายาองค์ที่สี่ของพระอิศวร พร้อมถวายดวงแก้ววิเศษซึ่งเป็นสมบัติของพระยามังกรให้พระอิศวร พระอิศวรตั้งให้นางเป็น “นางสวรรค์ชั้นดี” โดยมีหน้าที่เข้าเฝ้าเป็นเวลา และดูแลรักษาดวงแก้ว วันหนึ่งนางเบื่อหน่ายในหน้าที่และความเป็นรองชายาองค์อื่น ๆ จึงลอบเข้าอาบกินน้ำมันฤตแล้วขโมยดวงแก้วหนีไป นางขอพรจากดวงแก้วไม่ให้ใครมองเห็น ไม่มีศาสตราวุธใดกล้ากรายได้ และขอให้คลาดแคล้วจากชายตลอดกาลเหมือนคนมีกรรม เมื่อพระอิศวรรู้เข้าจึงเกณฑ์

เหล่าเทพออกติดตามแต่ไม่มีผู้ใดเห็นนาง เห็นเพียงแสงแวววาวที่ยิ่งตามก็ยิ่งห่าง พระอิศวรทรงทราบ ด้วยฉมนางกำลังจะได้คู่สร้างล้างผลาญ

กล่าวถึงเหมหิรัญย์กษาม้วนแผ่นดินจนถูกพระนารายณ์สังหารแล้วไปเกิดใหม่ เป็นรามสูร รามสูรเกิดมาจากก้อนเมฆลมฝน กินลมเป็นอาหาร และมีขวานเป็นอาวุธ ราหูอาสาพระอิศวรไปตามรามสูรผู้เป็นสหายให้ออกตามนางเมขลาเพื่อชิงดวงแก้วกลับคืน รามสูรทราบเรื่องจึงออกตามนางเมขลาด้วยความยินดีที่จะได้นางเป็นคู่ครอง เมื่อรามสูรและนางเมขลาพบกันต่างฝ่ายต่างประลองฤทธิ์ รามสูรขว้างขวานใส่นางทำให้เกิดฟ้าร้อง ฟ้าผ่า และแผ่นดินไหว ส่วนฤทธิ์ดวงแก้วของนางเมขลาทำให้เกิดแสงฟ้าแลบ รามสูรบอกให้นางเมขลายอมจำนนแต่นางกลับดูหมิ่นรามสูรไปถึงอดีตชาติ ทั้งชาติที่เกิดเป็นชาวป่าทำที่พักถวายพระสงฆ์และชาติที่เกิดเป็นเหมหิรัญย์กษ ทั้งยังกล่าวอ้างว่านางบรรลุโสธำบันแล้ว ทั้งสองปะทะกันไปมาจนเป็นที่มาของปรากฏการณ์ฝนฟ้าไปทั่วทวีปทั้งสิ้น ปริมาณของฝนจะมากน้อยต่างกันไปตามกรรมของเหล่าสัตว์

ลักษณะที่สอง ราหูไปเข้าเฝ้าพระอิศวรโดยแต่งกายมิดชิดอำพรางร่างกายที่ถูกตัดขาด ช่วงเวลาเดียวกันเหล่าเทพ อสูร และเจ้าเมืองต่าง ๆ พวกกันเข้าเฝ้าเช่นกัน พระอิศวรถามสารทุกข์สุขดิบ เจ้าเมืองร้อยเอ็ดพระยาเล่าถึงราหูทำอุปราชาให้ชาวโลกเดือดร้อน พระอิศวรแก้ต่างให้ราหูว่าราหูเพียงหยอกน้องทั้งสองเล่นเท่านั้น พระอิศวรกล่าวกับราหูเป็นนัยถึงการล่วงรู้วราหูตัวขาดแต่อำพรางร่างกายไว้ ราหูซาบซึ้งใจที่พระอิศวรรักษาหน้าไม่ให้อับอายแก่ชาวฟ้าจึงอาสาตามนางเมขลาชิงดวงแก้วถวายคืน

นางเมขลาเดิมเป็นนางทาสรับใช้พระอิศวร ต่อมาแอบกินน้ำอมฤตและขโมยดวงแก้วหนีไป เมื่อพระอิศวรใช้ราหูผู้เป็นทหารใหญ่ออกติดตาม ราหูไปพบรามสูรผู้เป็นสหายและได้สนทนากัน รามสูรเล่าเรื่องอดีตชาติของตนว่าเคยช่วยเหลือพระอรหันต์สามองค์ที่หนีฝนมาด้วยการใช้ขวานสร้างที่กำบังฝนและย้อมผ้าถวายให้ ผลบุญจึงทำให้ได้ปราสาทแก้วและขวานทิพย์ ราหูเล่าเรื่องของตนบ้างว่าอยากให้รามสูรออกตามหานางเมขลาเพื่อชิงดวงแก้วถวายคืนพระอิศวร ส่วนนางเมขลา นั้นถ้าจับได้แล้วจะทูลขอยกให้เป็นสมบัติของรามสูร รามสูรยินดีช่วยเหลือราหูด้วยคิดว่าเป็นวาสนาชั๊กพา

รามสูรออกเดินทางจนพบนางเมขลาและได้เกี่ยวพาราสีนาง นางเมขลาปฏิเสธด้วยอ้างว่าตนเป็นสตรีที่บรรลุโสธำบันแล้ว ส่วนเรื่องที่จะมาชิงดวงแก้วกลับคืนนั้นนางอธิบายว่านางควรได้ครอบครองดวงแก้ว เนื่องจากตอนที่พระยามังกรผู้เป็นบิดานางและดวงแก้วไปถวายพระอิศวร พระอิศวรคิดว่าจะให้นางเป็นมเหสี แต่พระองค์กลับไปลุ่มหลงแต่นางโกศวดี (คือพระนางอุมา) ทั้งให้นางเป็นนางทาสแล้วเอาไปเฉพาดวงแก้ว รามสูรวกกลับมาเกี่ยวพาราสีนางต่อโดยอ้างว่า

เราทั้งสองเคยทำบุญร่วมกันมา นางเมขลาอ้างว่าตนบรรลุนิเวศน์แล้วดูหมิ่นรามสูรโดยเปรียบรามสูรเป็นหอยกลางนาอวดฤทธิ์เดช รามสูรรักษาเชิงชายด้วยการใช้ขวานทิพย์แผลงฤทธิ์ทำให้เกิดปรากฏการณ์ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ส่วนนางเมขลาใช้ฤทธิ์ของดวงแก้วแย้ยันรามสูรทำให้เกิด “รัศมีวาวแวว” หรือปรากฏการณ์ฟ้าแลบ ทั้งสองปะทะกรรมและฤทธิ์เดชกันไปมาตราบสิ้นพุทธรังษี

เนื้อเรื่อง 2 ลักษณะตามความคล้ายคลึงกันด้านเนื้อเรื่องของต้นฉบับลายลักษณ์รูปรูปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 2.7

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและต้นฉบับในตำนานการเกิดฝนฟ้า

เนื้อเรื่อง	ฉบับที่ปรากฏ
ลักษณะที่ 1 : พระยามังกรแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้าก่อให้เกิดบุตรนิยามว่าเมขลา ต่อมานางเมขลาถูกพ่อแม่นำตัวไปถวายเป็นชายางค์ที่สี่ของพระอิศวรพร้อมถวายดวงแก้วให้ ต่อมานางเบื่อหน่ายในความเป็นรองและหน้าที่รักษาดวงแก้ว จึงแอบกินน้ำอมฤตและขโมยดวงแก้วหนีไป รามสูรผู้เคยเกิดเป็นชาวป่าและเหมหิรัญยักษิ์ได้รับคำขอจากราหุให้ตามชิงดวงแก้วถวายคืนพระอิศวร รามสูรออกตามนางเมขลาและเกี่ยวพาราสีนาง ทั้งสองปะทะกันทำให้เกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้าและแผ่นดินไหว	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83 - เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545
ลักษณะที่ 2 : ราหูแต่งกายมิดชิดอำพรางร่างที่ถูกอาวุธเทพตัดขาดแล้วไปเข้าเฝ้าพระอิศวรท่ามกลางเจ้าเมืองร้อยเอ็ดพระยา ราหูซาบซึ่งใจที่พระอิศวรแก้ต่างให้เรื่องการทำอุปราคนชาวโลกเดือดร้อน ทั้งยังไม่แพร่พรายความลับด้วยการทักทายเรื่องตัวขาด ราหูจึงอาสาทำงานตามนางเมขลาที่แอบกินน้ำอมฤตและชิงดวงแก้วหนีไป ราหูขอความช่วยเหลือจากรามสูรผู้มีวิชาวิเศษซึ่งได้จากการทำบุญช่วยเหลือภิกษุในอดีตชาติ รามสูรเห็นว่าเป็นวาสนาชักพาจึงออกตามนางเมขลา รามสูรทวงดวงแก้วและเกี่ยวพาราสีนางเมขลา นางเมขลาอ้างเหตุผล ทั้งสองปะทะกรรมและฤทธิ์เดชกันไปมาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้า	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75 - อะสุรินทราหู เลขที่ 76 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 - ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302 - พระจันทร์เล่ม 1 - สุริยาศศิธร

หมายเหตุ : เฉลิมไตรภพในคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ และเฉลิมไตรภพในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชนไม่ปรากฏตำนานการเกิดฝนฟ้า

หากพิจารณาจะเห็นว่าเนื้อเรื่องทั้งสองลักษณะมีโครงเรื่องร่วมกันคือนางเมขลา ขโมยดวงแก้ว – รามสูรตามชิงดวงแก้วตามคำขอราหู – รามสูรกับนางเมขลาประลองฤทธิ์เดชกัน อย่างไรก็ตามน่าสังเกตว่าเนื้อเรื่องทั้งสองลักษณะจะมีการให้รายละเอียดก่อนเข้าโครงเรื่องรามสูรกับนางเมขลา โดยลักษณะที่ 1 จะเพิ่มเหตุการณ์โดยเน้นที่มาของนางเมขลาตั้งแต่พระยามังกรร่วม อภิรมย์กับนางฟ้าจนเกิดนางเมขลา – พระยามังกรกับนางฟ้าถวายนางเมขลาและดวงแก้วให้พระอิศวร – หน้าทีและเหตุผลของการคิดหนีและขโมยดวงแก้ว ส่วนลักษณะที่ 2 จะเพิ่มเหตุการณ์โดยเน้นที่มาของราหูเป็นมิตรกับรามสูร โดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ราหูซาบซึ่งใจพระอิศวร – ราหูอาสาตามนางเมขลา เหตุการณ์ดังกล่าวจะเล่าถึงอดีตชาติของรามสูรในชาติต่าง ๆ อย่างไรก็ตามเนื้อเรื่องทั้งสองลักษณะล้วนโยงไปสู่การให้ความสำคัญแก่ฐานะของเทพเจ้ารวมถึงรายละเอียดเรื่องการสั่งสมบุญเพื่อไปเกิดใหม่ในสภาพที่ดีกว่าของรามสูร

2.2.6 ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก

ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก เป็นเรื่องราวของนางอากาศจारी ละเลยหน้าที่ถวายทิพย์โอชาจึงถูกลงโทษด้วยการตัดมวยผมและสาปให้ผมอัคคืออยู่กลางอากาศ มวยผมของนางที่ถูกตัดนั้นเทพเจ้าเสกให้เป็นม้าสีตระกุก คือม้าวลาหก ม้าน้ำ ม้าในเมืองมนุษย์ และม้าอัศตรซึ่งเหาะอยู่บนฟ้า ส่วนลูกอัคคีที่นางพ่นออกมาแปดครั้งแปดทิศทำให้เกิดปรากฏการณ์อุกกาบาต สร้างความเสียหายแก่บ้านเรือนและสัตว์ที่ต้องบาดเจ็บล้มตาย

ม้าสีตระกุกที่เกิดจากผมของนางอากาศจारी ขอแรกพระอิศวรทำให้เป็นม้าวลาหกสืบเผ่าพันธุ์ต่อไป ขอที่สองพระนางอุมาบันดาลให้เป็นม้าน้ำ ต่อมาได้สมสู่กับม้าวลาหกแล้วพันคำสาป ขอที่สามพระนารายณ์บันดาลให้เป็นม้าสีบเผ่าพันธุ์และเป็นที่อาศัยของมนุษย์และเทพ ขอที่สี่พระพรหมบันดาลให้เป็นม้าอัศตรเหาะบนฟ้าสำหรับเป็นพาหนะแก่ผู้เรืองฤทธิ์ トラบสิ้นภูเขাপ่าไม้จึงพันคำสาปแล้วไปเกิดตามบุญกรรม ต่อมาพระอิศวรสังจิตรเทวาให้นำม้าแปดตัวไปมอบให้แก่ฤๅษีสัตน (ตนหนึ่งนามว่าอักษมุขี) เพื่อเลี้ยงและฝึกม้าสีตระกุกไว้สำหรับพิภพจักรวาล ฤๅษีรับคำสั่งแล้วเทพเจ้าทั้งสี่เสด็จกลับพิมาน

ตำนานเรื่องนี้ปรากฏในดวับทกลุ่มที่เชื่อว่าพระยาราชนกัถิ (ช้าง) แต่งเท่านั้น ได้แก่ เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83, เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713, เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 และเฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545

2.2.7 ตำนานการเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลี

ตำนานการเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลี อสูรมุลาชินีเกิดจากพระเพลิง หู ตา ปาก และร่างกายคือไฟอสูรมุลาชินีผลาญสรรพสัตว์จนเดือดร้อนและล้มตายเป็นจำนวนมาก ผู้ทรงศีลจึงพากันหลบหนีไปซ่อนตัวตามสระน้ำและยังชีพด้วยเหง้าบัว เหล่าเทวดาปรึกษาและนำความไปบอกพระอินทร์ ปรากฏว่าพระอิศวรเป็นผู้ลงมาปราบด้วยการเหยียบกระที่บ่า และใช้น้ำอมฤตจากทวาร (น่าจะหมายถึงอายตนะ) ปราบจนสิ้นฤทธิ์ จากนั้นกระที่บอสูรมุลาจนบาดาลแล้วสาปให้เป็นภูตผีไร้ฤทธิ์เดชนามว่าเจ้ากรุงพาลี มีหน้าที่เฝ้าบาดาลและคอยรับเครื่องเซ่นสังเวยจากมนุษย์ที่ประกอบพิธีกรรม

ตำนานเรื่องนี้ปรากฏในตวับทกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) แต่งเท่านั้น ได้แก่ เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83, เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713, เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 และเฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545

เมื่อพิจารณาโดยตลอดทั้งหมดสรุปได้ว่า “เฉลิมไตรภพ” ภาคกลางมีทั้งหมด 3 ส่วน แต่แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนแรก คือ ส่วนที่มีเนื้อหาตำนาน 5 เรื่อง คือ ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู และตำนานการเกิดฝนฟ้า ได้แก่ เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75, อสุรินทระราหู เลขที่ 76, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82, *ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302, พระจันทร์ 1, และสุริยาศศิธร*

ส่วนที่สอง คือ ส่วนที่มีเนื้อหาตำนาน 7 เรื่อง คือ ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลี ได้แก่ เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83, เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713, เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 และเฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545 ส่วนนี้เป็นส่วนใหม่ที่แต่งเติมขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ พระยาราชภักดี (ข้าง) เป็นผู้แต่ง

ส่วนที่สาม คือ ส่วนที่มีเนื้อหาตำนาน 4 เรื่อง คือ ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ และตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู ได้แก่ “เฉลิมไตรภพ” ใน*คัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์* และ “เฉลิมไตรภพ” ใน*ตำราพรหมชาติ สำหรับประชาชน* เหล่านี้เป็นส่วนใหม่ที่เรียบเรียงแต่งขึ้นในสมัยหลัง พ.ศ.2500 โดย

หลวงวิศาลดรุณกร (อ้น สาริกบุตร) เป็นผู้เรียบเรียงแต่ง “เฉลิมไตรภพ” ใน*คัมภีร์โหราศาสตร์ไทย ฉบับสมบูรณ์* ส่วน พ. สุวรรณ เรียบเรียงแต่ง “เฉลิมไตรภพ” ใน*ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน*

“เฉลิมไตรภพ” ทั้งสามกลุ่มสำนวนมีความคิดเชื่อมโยงกับคติศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และคติชาวบ้าน ซึ่งสามารถเห็นความคิดดังกล่าวได้จากเนื้อเรื่องดังจะกล่าวในบทต่อไป

2.3 พัฒนาการการแต่ง “เฉลิมไตรภพ”

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ คือ สมัยของตัวบทและตำนาน เพื่อให้เห็น สมัยที่แต่งของตัวบทแต่ละกลุ่มก่อน จากนั้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงพัฒนาการตามสมัยที่แต่ง

2.3.1 สมัยของตัวบทและตำนาน

สมัยของตัวบทแต่ละกลุ่มสามารถพิจารณาได้ 2 ประเด็น ประเด็นแรกคือสมัยที่ แต่งตัวบท ประเด็นที่สองคือสมัยที่แต่งตำนานหรืออายุของตำนาน

ประเด็นแรก สมัยที่แต่ง “เฉลิมไตรภพ” ในฐานะตัวบท จากแต่ละเล่มแต่ละ สำนวน พบว่า “เฉลิมไตรภพ” บางกลุ่มแสดงข้อความค่อนข้างชัดเจนถึงสมัยที่แต่ง ดังที่เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83, เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713, เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714, เฉลิมไตรภพฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479, เฉลิมไตรภพฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 และเฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545 มีบท ประณามพจน์ที่ทำให้สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังความตอนหนึ่งที่กวีไหว้ “จอมขัตติยเจ้า องค์ห้า พระบาทปกเกษ” (*เฉลิมไตรภพ*, 2514, น. 1) ตรงนี้สุปาณี พัดทอง (2553, น. 110) ก็ได้ “สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้แต่งคือพระยาราช ภัคดี เจ้ากรมพระคลังมหาสมบัติ” และสอดคล้องกับตรีศิลป์ บุญขจร (2547, น. 193) ที่กล่าวไว้ว่า “ในบทไหว้ครุตอนนี้อ้างถึงพระมหากษัตริย์ “องค์ห้า” ซึ่งอาจหมายถึงพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ก็ได้ หากเป็นเช่นนั้นกลอนสวดเรื่อง “เฉลิมไตรภพ” ก็คงแต่งสมัย รัชกาลที่ 5” ทั้งยังสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานของนิยะดา ทาสุคนธ์ และก่องแก้ว วีระประจักษ์ดังที่ได้ กล่าวไปแล้วด้วย

ส่วน “เฉลิมไตรภพ” อีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ปรากฏว่าแต่งในสมัยใด ได้แก่ เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75, อะสุรินทราหู เลขที่ 76, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82, ประวัตติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302, พระจันทร์ 1, *สุริยาศศิธร* ตัวบทกลุ่มนี้ไม่มีบทประณามพจน์และบทปัจฉิมพจน์ที่ช่วยชี้แนะถึงสมัยที่

แต่งได้ อย่างไรก็ตามเมื่อนำตัวบทกลุ่มนี้ไปเปรียบเทียบกับตัวบทกลุ่มที่เชื่อว่าพระยาราชาภักดี (ข้าง) เป็นผู้แต่ง จะพบว่าตัวเนื้อหาส่วนใหญ่เหมือนกัน ต่างกันเพียงรายละเอียดในตำนานบางเรื่องและการไม่ปรากฏตำนานบางเรื่องในอีกกลุ่มหนึ่งเท่านั้น จึงอาจทำให้เชื่อในเบื้องต้นว่าตัวบทกลุ่มนี้แต่งในช่วงเวลาใกล้เคียงกับตัวบทกลุ่มที่เชื่อว่าพระยาราชาภักดี (ข้าง) หรือสมัยรัชกาลที่ 5

อย่างไรก็ตามปรีดี พิศภูมิวิถี (2548, น. 102) ตั้งข้อสังเกตว่า “เฉลิมไตรภพ เป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาที่ตกทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์” จึงเป็นไปได้ที่ตัวบทกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) อาจตกทอดมาตั้งแต่ครั้งอยุธยาแต่ถูกเรียบเรียงแต่งเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนกลุ่มสุริยาศศิธรที่ไม่ทราบผู้แต่งน่าจะตกทอดมาแต่ครั้งอยุธยาและเก่าแก่มากกว่ากลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) ด้วยเหตุผลสามประการดังนี้

ประการแรก หากพิจารณาอนุภาคในตำนานการเกิดผ่นฟ้า จะพบว่ากลุ่มสุริยาศศิธร ไม่มีการกล่าวถึงอดีตชาติของรามสูรที่เคยเกิดเป็น “เหมสุรา กินสัตว์นานา” แต่เนื้อความนี้กลับปรากฏในกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) เนื้อหาที่กล่าวถึง “เหมสุรา กินสัตว์นานา” แท้จริงคือ หิรันตย์กษัตริย์ หรือหิรันตย์กษัตริย์ที่ม้วนแผ่นดินแล้วถูกพระนารายณ์อวตารเป็นหมู (วราหาวตาร) ปรากฏเนื้อหานี้มาจาก *รามเกียรติ์* ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งโยงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปราบยุคเข็ญทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร ดังที่หมื่นปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547, น. 87) ศึกษาพบว่า

พระราชปฐมภรณ์กิจในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกครั้งนี้เปรียบได้กับการที่พระนารายณ์อวตารมาปราบยุคเข็ญในโลก ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่กวีจะยกย่องพระองค์ว่าเป็นพระนารายณ์อวตารมา และอาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชประสงค์จะแสดงว่าพระองค์มีสิทธิ์และศักดิ์สมบูรณ์ที่จะปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์

กรณีทำนองนี้ยังพบในอนุภาคการแปลงกายเป็นเทพไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้าด้วย ซึ่งปรากฏเฉพาะกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) เท่านั้น อนุภาคนี้พบในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น *อุณรุท* นำสังเกตว่าแม้สมัยอยุธยาจะมี *นิรุทธ์คำฉันท์* ซึ่งมีเนื้อหาคล้าย *อุณรุท* แต่กลับไม่ปรากฏอนุภาคนี้ ซึ่งสอดคล้องกับการไม่ปรากฏอนุภาคนี้ในกลุ่มสุริยาศศิธร แสดงว่าเนื้อหาตำนานการเกิดผ่นฟ้าในกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) เป็นส่วนที่แต่งเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งสองกรณีทำให้กล่าวสนับสนุนได้ว่ากลุ่มสุริยาศศิธรมีความเก่าแก่มากกว่ากลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) เนื่องจากอนุภาคดังกล่าวเป็นอนุภาคที่ปรากฏในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้นการที่กลุ่มสุริยาศศิธรไม่

ปรากฏอนุภาคการแปลงกายเป็นเทพไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้า จึงเป็นไปได้ว่ากลุ่มสุริยาศศิธรจะ
เก่าแก่กว่ากลุ่มพระยาราชภัคดี (ข้าง) หรือเป็นส่วนหนึ่งที่ตกทอดมาจากสมัยอยุธยาโดยตรง

ประการที่สอง หากพิจารณาดำเนินการเกิดอุปราคาในกลุ่มพระยาราชภัคดี
(ข้าง) เนื้อหาตอนที่เล่าถึงการทำศพหัตวีไสยมีการกล่าวไว้ว่า

เสร็จฉาปนกิจ	ปรึกษากันคิด	ทำบุญเจ็ดวัน
ข้าวสารถั่วงา	เนื้อปลาเผือกมัน	ทำของพระฉัน
เกสรี่ชเพลลา		

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 5)

คดีเรื่องการทำบุญ 7 วันหลังวันตายเป็นคดีที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์
ดังที่เสฐียรโกเศศ (2551, น. 188) ให้ข้อสังเกตว่า

การทำบุญ 7 วันนับแต่วันตายเป็นของเกิดใหม่ เป็นประเพณีของจีนและญวน มีใน
รัชกาลที่ 5 นี้เองครั้งงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์เป็นต้นเค้า
การทำบุญของเราเป็นเรื่องทำบุญ 7 วันนับแต่วันปลงศพ เพราะก่อนหน้านี้เขาไม่
เก็บศพไว้ในบ้านเกินกว่า 3 วัน เหตุที่ทำบุญ 7 วัน ถือกันว่าพอถึง 7 วัน ผีจะ
กลับมาบ้าน

การที่กลุ่มพระยาราชภัคดี (ข้าง) ปรากฏคดีเรื่องการทำบุญ 7 วันหลังวันตาย
ต่างจากกลุ่มสุริยาศศิธรซึ่งไม่ปรากฏเนื้อหาดังกล่าว จึงเป็นข้อสังเกตหนึ่งว่ากลุ่มพระยาราชภัคดี
(ข้าง) แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในสมัย
ดังกล่าว

ประการที่สาม หากพิจารณาอนุภาคการช่วยเหลือพระอาทิตย์และพระจันทร์ใน
ตำนานการเกิดอุปราคา จะพบว่ากลุ่มสุริยาศศิธรจะปรากฏบทบาทของพระพุทธรเจ้า ดังที่ชาวบ้าน
พากันทำบุญและนางสุนทราขอความอนุเคราะห์จากพระพุทธรเจ้า ขณะที่ตัวบทกลุ่มพระยาราชภัคดี
(ข้าง) ตัดบทบาทของพระพุทธรเจ้าออกไป เหลือเพียงชาวบ้านพากันทำบุญให้พระอาทิตย์พระจันทร์
เท่านั้น การที่ตัวบทกลุ่มพระยาราชภัคดี (ข้าง) ตัดอนุภาคพระพุทธรเจ้าอนุเคราะห์พระอาทิตย์
พระจันทร์ออกไป เนื่องจากบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แยกพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ออกจากกัน
ชัดเจน ต่างจากอยุธยาที่มอง “พุทธศาสนา” และ “ไสยศาสตร์” แบบกลมกลืน ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์
(2538, น. 151) กล่าวว่า

คนอยุธยาคิดว่าไสยเวทเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา ฉะนั้นในสำนึกของคนอยุธยา จึงมีสำนึกถึงระบบความเชื่อของตัวว่ามีเพียงหนึ่งเดียว เรียกว่า “พระศาสนา” และ ส่วนหนึ่งของพระศาสนานี้ก็มีผีและเทวดาอยู่ฝูงใหญ่ บางตัวและบางองค์ก็ไปตรงกับผี และเทวดาของพราหมณ์ แต่ก็ไม่ได้คิดว่าผีและเทวดาเหล่านั้นเป็นสิ่งแปลกปลอมนอก ออกไปจาก “พระศาสนา” หากเป็นสัมมาทิฐิแล้วก็ต้องนับถือและปฏิบัติต่อผีและ เทวดาเหล่านั้นตามประเพณี

ความคิดที่มองไสยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนาปรากฏร่องรอยให้เห็นในจารึกฐานพระ อิศวรที่กำแพงเพชร ซึ่งจารขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2053 “. . . จึงเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช ประดิษฐานพระอิศวรเป็นเจ้านี้ไว้ให้ครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชร แลช่วยแลช่วยเลอก สาขณาพุทธสาขณ แลไสยสาขณแลพระเทพกรรม” (อ้างถึงในนิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 152)

สิ่งที่จารึกเรียกว่า “สาขณา” หรือในสมัยหลังเรียกว่า “พระศาสนา” นั้นประกอบด้วย พุทธศาสน์, ไสยศาสน์⁴, และพระเทพกรรม ทั้งหมดนี้ยกเป็นหน้าที่ของพระอิศวรหรือผี ใหญ่ที่ตั้งรูปขึ้นไว้ จะต้องช่วยเล็กหรือยกไว้ทั้งนั้น เพราะทั้งหมดนี้เป็นระบบความเชื่อ อันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งแยกออกจากกันไม่ได้

(นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 152)

ทั้งนี้เนื่องจาก “คนตะวันออกรวมทั้งคนไทยไม่ได้คิดถึงศาสนาว่าเป็นระบบความ เชื่อที่สามารถขีดเส้นแบ่งแยกได้ชัดเจนอย่างนี้ ศาสนาของชาวตะวันออกไม่มีเส้นเขตแดน วัตรปฏิบัติ, ความเชื่อ, ศิล . . . แม้แต่ที่ขัดแย้งกันก็สามารถอยู่ร่วมกันในศาสนาเดียวกันได้ ไม่มีเส้นที่ชัดเจนในการ แยกใครออกไปเป็นมิชฌาธิฐิมานัก” (เรื่องเดียวกัน, น.158) “ชนชั้นนำไทยเริ่มขีดเส้น “พระศาสนา” ให้กลายเป็นพุทธมากขึ้นมาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์กับตะวันตกยิ่งทำให้ เส้นนั้นเป็นพุทธมากขึ้นและเป็นพุทธชนิดที่ถูกเลือกสรรให้มีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลเท่านั้นมากขึ้น ด้วย” (เรื่องเดียวกัน, น. 159) โดยมีสาเหตุมาจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น “การเข้ามาของมิชชันนารีคริสต์ การทำทนายของคริสต์ศาสนา ธรรมเนียมปฏิบัติ และอิทธิพลของทัศนคติฝรั่งที่ได้มาจากหนังสือและ การศึกษาในเมืองนอก” ปัจจัยดังกล่าวทำให้ “ในช่วงประมาณรัชกาลที่ 5 นี้แหละที่ปัญญาชนไทยเริ่ม อธิบายว่า “พุทธกับไสยเป็นของคู่กัน” เพราะปัญญาชนในสมัยนี้มีสำนึกอย่างถนัดถนี่เสียแล้วว่า

⁴ น่าสังเกตด้วยว่า “ไสย” ในจารึกนี้ถูกเรียกว่า “ไสยศาสน์” (เมื่อสะกดแบบปัจจุบัน) ไม่ใช่ “ไสยศาสตร์” ของ ปัจจุบัน “ไสย” จึงเป็นศาสน์อย่างเดียวกับพุทธ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 152)

“พุทธ” กับ “ไสย” นั้นต่างกัน จึงสามารถพูดได้ว่าทั้งสองนี้คู่กัน ถ้าไม่รู้สีกว่าต่างกันก็จะบอกว่าคู่กันไม่ได้” (เรื่องเดียวกัน, น. 160)

ด้วยเหตุนี้ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์ที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาจึงปรากฏความคิด “ไสย” เป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงมี*อนุภาคพระพุทธเจ้าอนุเคราะห์พระอาทิตย์พระจันทร์* ขณะที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชภัคดี (ช้าง) กลับไม่ปรากฏบทบาทของพระพุทธเจ้าแต่อย่างใด แต่ปรากฏความคิดแบบพิธีกรรมชาวบ้านตามความเชื่อดั้งเดิม (ไสย) ทั้งนี้เพราะตัวบทกลุ่มนี้แต่งขึ้นช่วงรัชกาลที่ 5 ที่เกิดการแบ่งแยกความคิดระหว่างพุทธกับไสยแล้ว

จากเหตุผลสามประการที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าตัวบทกลุ่มพระยาราชภัคดี (ช้าง) ได้แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5) ขณะที่ตัวบทกลุ่มสุริยาศาสตร์ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่งจะไม่ปรากฏเนื้อหาและบางอนุภาคของวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ทั้งที่เป็นตำนานเรื่องเดียวกัน นอกจากนี้กลุ่มสุริยาศาสตร์นี้ยังปรากฏความคิดแบบพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมแบบ “ไสยศาสตร์” จึงสอดคล้องกับปรีดี พิศุภุมิวิถิที่ “เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมที่มีมาแต่สมัยอยุธยา “เฉลิมไตรภพ” ในที่นี้ก็คือกลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่งหรือกลุ่มสุริยาศาสตร์นั่นเอง

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาประวัติ “เฉลิมไตรภพ” ฉบับตัวเขียนต่าง ๆ ที่อยู่ในหอสมุดแห่งชาติจะเห็นว่าช่วงเวลาที่มีผู้มอบ “เฉลิมไตรภพ” ให้แก่หอสมุดแห่งชาติอยู่ในช่วง พ.ศ. 2450 – 2468 โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2450 – 2460 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 – 6 เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนผู้ครอบครอง “เฉลิมไตรภพ” จากปัจเจกไปเป็นหน่วยงานรัฐ สภาพการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ 3 ประการ คือ

หนึ่ง ภัยจากลัทธิอาณานิคมที่แผ่เข้ามาคุกคามประเทศและอำนาจของผู้ปกครอง สอง ปฏิกริยาโต้ตอบกับภัยคุกคามดังกล่าวของราชสำนักไทยโดยการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน ผลลัพธ์ก็คือมีการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางพร้อมกับทำลายอำนาจของบรรดาผู้ปกครองท้องถิ่น สาม ในยุคของลัทธิอาณานิคมได้เกิดความสะดวกหรือร้อนที่จะผลิตองค์ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับผู้คนที่อาศัยอยู่ในประเทศที่ตกเป็นเมืองขึ้นอันนำไปสู่การก่อตั้งสมาคมวิชาการอย่าง École française d'Extrême-Orient (EFEO) ใน พ.ศ. 2441 และ Burma Research Society (BRS) ใน พ.ศ. 2452 แม้รัฐไทยจะไม่ได้ตกเป็นอาณานิคม ก็พยายามที่จะสถาปนาอำนาจของศูนย์กลางเหนือความรู้ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในราชอาณาจักร มีการตั้งสมาคมวิชาการในลักษณะที่คล้ายคลึงกับสองสมาคมข้างต้น คือสยามสมาคม ทว่าในทางปฏิบัติสถาบันที่ทำหน้าที่แบบเดียวกับสมาคมวิชาการในประเทศมหาอำนาจกลับเป็น

หอพระสมุดฯมากกว่า เพราะสยามสมาคมผลิตงานเป็นภาษาอังกฤษ และผู้ที่มีบทบาทหลักก็คือชาวยุโรป ในขณะที่หอสมุดนั้นรับใช้ชนชั้นนำไทยโดยตรง และมีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้ที่เรียกกันว่าประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม “ไทย” อย่างที่สยามสมาคมในระยะนั้นไม่อาจเทียบได้

(Patrick Jory, 2000, p. 351-373 อ้างถึงในประจักษ์ ก้องกีรติ, 2549, น. 10)

สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดหอพระสมุดสำหรับพระนครขึ้นใน พ.ศ. 2448 โดย “ประสงค์จะรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์แปลร้อย แลสมุดหนังสือไทยเรื่องทั้งปวง” (ตำราฐานภาพ, 2512, น. 47) สำหรับวิธีการรวบรวมหนังสือนั้นทำด้วยกันหลายวิธี “ถ้าผู้ใดมีหนังสือหนังสือเหล่านั้นแลจะมีใจให้แก่อหอพระสมุดฯ ก็ดี ฤจะให้ยืมมาคัดลอกก็ดี ฤจะขายให้ก็ดี กรรมการจะยินดีแลขอบคุณแก่ผู้ที่สงเคราะห์นั้น” (เรื่องเดียวกัน, น. 47) สำหรับการซื้อขายหนังสือคงเป็นวิธีการหนึ่งที่แพร่หลายไม่น้อย ดังพบว่ามี การต่อรองซื้อขายหนังสือเป็นเรื่องเป็นราว “เจ้าของหนังสือบางคนก็ยังปฏิเสธที่จะขายหรือไม่ก็ตั้งราคาขายที่แพงเกินไป” (Patrick Jory, 2000, p. 351-373 อ้างถึงในประจักษ์ ก้องกีรติ, 2549, น. 20) หรือถึงขั้น “เกิดอาชีพนายหน้าค้าหนังสือที่จะไปกว้านซื้อหนังสือจากทั่วราชอาณาจักรเพื่อนำมาขายต่อให้หอพระสมุดฯ” (เรื่องเดียวกัน, น. 20) การซื้อขายหนังสือเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยกระตุ้นบุคคลให้เสาะหาหนังสือต่าง ๆ อันเป็นการช่วยเหลือภาครัฐอีกแรง ด้วยเหตุดังกล่าวจึงอาจเป็นไปได้ว่าช่วง พ.ศ. 2450 – 2468 โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2450 – 2460 ได้มีการเปลี่ยนผู้ครอบครอง “เฉลิมไตรภพ” จากบุคคลไปเป็นหน่วยงานรัฐ

ประเด็นที่สอง สมัยที่แต่งตั้งตำานหรืออายุของตำาน หากพิจารณาถึงไปถึงตัวตำานกับสมัยที่แต่ง ปริติ พิศภูมิวิธิ (2548, น. 102) กล่าวว่า “เฉลิมไตรภพ เป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาที่ตกทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์” แสดงว่าอย่างเก่าที่สุดตำานใน “เฉลิมไตรภพ” ไม่น่าจะเกิดขึ้นหลังอยุธยา เนื่องจากตำานเรื่องต่าง ๆ เป็นที่แพร่หลายแล้วในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ข้อนี้เป็นไปได้เนื่องจากตำานหลายเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” มีเนื้อหาบางส่วนและบางอนุภาคคล้ายกับวรรณกรรมสมัยอยุธยา รวมถึงสมัยก่อนหน้าด้วย เช่น ตำานก่าเนตมมนุษย์ใน “เฉลิมไตรภพ” ตอนที่เล่าถึงเหล่าพรหมลงมากินง้วนดินบนโลกคล้ายกับ*เตภูมิกถา*สมัยสุโขทัย *โองการแข่งน้ำ*สมัยอยุธยา รวมถึง*ไตรภูมิโลกวินิจฉัย*ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ความเก่าแก่ของอนุภาคดังกล่าวยังสืบสาวไปได้ถึงสมัยก่อนหน้าอยุธยาและสุโขทัย ดังปรากฏร่องรอยความคิดนี้ในคัมภีร์พุทธศาสนาหลายเล่ม เช่น *ชินาลังการฎีกา อรุณวตีสูต* *โลกุปปตติ* โดยเฉพาะ*อัคคัญญสูต*ในพระสุตตันตปิฎกในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ยุคเก่าแก่ในพุทธศาสนา หรือในกรณีของตำานที่มาของรูปลักษณ์ราหู ราหูถูกเทพาวุธตัดกายขาดเป็นสองท่อนก็เป็นตำานเก่าแก่ ดังปรากฏเรื่องทำนองนี้ในคัมภีร์ปุราณะ เป็นต้น

อนึ่ง ตำนานที่ปรากฏในกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) ซึ่งแต่งเพิ่มขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น คือตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกูล และตำนานการเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลี ตำนานทั้งสองเรื่องนี้ก็น่าจะมีความเก่าแก่โดยตกทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเช่นเดียวกัน ดังพบตำนานทั้งสองเรื่องนี้ใน*คัมภีร์นารายณ์ 10 ปางเล่มที่ 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ*⁵ ซึ่งเชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยอยุธยา (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540, น. 9-16)

เมื่อตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” มีความเก่าแก่มาก ผู้วิจัยจึงเห็นด้วยกับปรีดี พิศณุวิโรจน์ ว่า “เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมเก่ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งแม้ขณะนี้ยังไม่พบต้นฉบับลายลักษณ์ที่ระบุชัดเจนว่าเป็นของสมัยอยุธยาโดยตรง แต่จากการวิเคราะห์อนุภาคหรือเหตุการณ์ทางวัฒนธรรมในตัวบทบางตอนที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ทำให้เห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศศิธรที่เชื่อว่าแต่งสมัยอยุธยากับกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) มิได้แต่งในสมัยเดียวกัน นอกจากนี้หากพิจารณา*คัมภีร์นารายณ์ 10 ปางเล่มที่ 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ* สำนวนอยุธยาที่นิยะดา เหล่าสุนทรได้ศึกษาไว้แล้วประกอบ จะเห็นชัดว่าตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกูล และตำนานการเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลี ไม่ปรากฏใน “เฉลิมไตรภพ” สำนวนอยุธยา แต่ไปปรากฏในวรรณกรรมเล่มอื่น (*คัมภีร์นารายณ์ 10 ปางเล่มที่ 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ* สำนวนอยุธยา) ตรงนี้แสดงว่า “เฉลิมไตรภพ” สำนวนอยุธยาที่อยู่จริง ภายหลังจากพระยาราชาภักดี (ข้าง) จึงนำตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกูล และตำนานการเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลีจากวรรณกรรมเรื่องอื่น เช่น *คัมภีร์นารายณ์ 10 ปางเล่มที่ 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ* สำนวนอยุธยา มาแต่งเสริมในสมัยรัตนโกสินทร์จนเกิดเป็น “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสำนวนพระยาราชาภักดี (ข้าง) อีกต่อหนึ่ง

อาจกล่าวได้ว่าสมัยของการเกิดของตำนานบางเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นไปได้อย่างยิ่งว่ามีอายุเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยอยุธยาและก่อนหน้านี้อีกแล้ว แต่สมัยที่แต่ง “เฉลิมไตรภพ” ในฐานะวรรณกรรมที่รวบรวมสรรพตำนาน แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เกิดความแพร่หลายมาก

เมื่อพิจารณาทั้งหมดสรุปได้ว่าสมัยที่แต่งตัวบท “เฉลิมไตรภพ” นั้น กลุ่มสุริยาศศิธรที่ไม่ทราบผู้แต่งแต่งในสมัยอยุธยา กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) แต่งขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5) ทั้งสองกลุ่มนี้เกิดการคัดลอกและแพร่ขยายในวงกว้างในช่วง พ.ศ. 2450 – 2460 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนผู้ครอบครอง “เฉลิมไตรภพ” จากปัจเจกไปเป็นหน่วยงานรัฐ ส่วนกลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียง

⁵ นิยะดา เหล่าสุนทรเรียกว่า*คัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง*

แต่งแต่งหลัง พ.ศ.2500 อย่างไรก็ตามหากพิจารณาอายุของตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” พบว่าตำนานเรื่องต่าง ๆ มีอายุเก่าแก่มากอย่างน้อยที่สุดคือในสมัยอยุธยา

2.3.2 พัฒนาการตามสมัยที่แต่ง

ตำนาน 7 เรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” คือ ตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกูล และตำนานการเซ็นสังเวจเจ้ากรุงพาลี ตำนานเหล่านี้แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มสำนวน แต่ละกลุ่มสำนวนแต่งในสมัยที่แตกต่างกัน คือกลุ่มสำนวนที่แต่งสมัยอยุธยา (กลุ่มสุริยาศศิธร) กลุ่มสำนวนที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 (กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง)) และกลุ่มสำนวนที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 (กลุ่มตำราโหราศาสตร์) ดังตารางนี้

ตารางที่ 2.8

การเปรียบเทียบ “เฉลิมไตรภพ” 3 กลุ่มสำนวนด้านเนื้อเรื่อง

กลุ่มสำนวนที่แต่งสมัยอยุธยา (กลุ่มสุริยาศศิธร)	กลุ่มสำนวนที่แต่งสมัยรัชกาลที่ 5 (กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง))	กลุ่มสำนวนที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 (กลุ่มตำราโหราศาสตร์)
ไม่ทราบผู้แต่ง	ผู้แต่ง : พระยาราชภักดี (ข้าง)	ผู้แต่ง : หลวงวิศาลดรุณกร พ. สุวรรณ พระครูวามเทพมุนี
<u>เนื้อเรื่อง</u> - ตำนานการเกิดอุปราคา - ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ - ตำนานนพเคราะห์ - ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู - ตำนานการเกิดฝนฟ้า	<u>เนื้อเรื่อง</u> - ตำนานการเกิดอุปราคา - ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ - ตำนานนพเคราะห์ - ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู - ตำนานการเกิดฝนฟ้า	<u>เนื้อเรื่อง</u> - ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ - ตำนานนพเคราะห์ - ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู - ตำนานการเกิดอุปราคา
	<u>เพิ่ม</u> - ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกูล - ตำนานการเซ็นสังเวจเจ้ากรุงพาลี	

จากตารางจะเห็น “เฉลิมไตรภพ” ในด้านพัฒนาการการแต่งในช่วงข้ามสมัย จากเดิมในสมัยอยุธยา มีตำนานเพียง 5 เรื่อง เมื่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 5 ปรากฏ ตำนานเพิ่มอีกสองเรื่องคือ ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้า กรุงพาลี แต่เมื่อมาถึงรัตนโกสินทร์ช่วงหลัง พ.ศ. 2500 กลับเหลือตำนานเพียง 4 เรื่อง ซึ่งอยู่ในรูป ของการเรียบเรียงแต่งใหม่ ตรงนี้เป็นคำถามถึงพัฒนาการทางความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปตามสมัย ดังนั้นผู้วิจัยจะอธิบายความคิดของ “เฉลิมไตรภพ” ในแต่ละสมัยในลักษณะพลวัต

2.3.2.1 กลุ่มสำนวนที่แต่งสมัยอยุธยา

สำนวนที่แต่งสมัยอยุธยา หรือกลุ่มสุริยาศศิธร ปรากฏตำนานการเกิด อุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู และตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนาน 5 เรื่องนี้เน้นเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์และกำเนิดสรรพสิ่งโดยให้ จินตภาพของโลกฟ้า-โลกดิน หรือโลกสวรรค์-โลกมนุษย์ เนื้อเรื่องเหล่านี้จะเล่าเรื่องซ้ำ ๆ ที่คล้ายคลึง กันคือจุดแรกเริ่มของห้วงเวลาแห่งปฐมกาลตั้งแต่ครั้งสร้างโลก กำเนิดอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้า ต้นกำเนิดของบรรพชนและสรรพสิ่ง เหล่านี้เป็นความคิดทั่วไปที่ปรากฏในตำนานหลายเรื่อง น่าสนใจ ตรงเรื่องเหล่านี้เป็นองค์ประกอบทางจิตใจของสังคมมนุษย์ยุคบุพกาลที่ “มอง” โลกแล้ว “เห็น” ความจริงสูงสุดในการมีชีวิต การเกิด การดำรงอยู่ และการตายของมนุษย์ ตลอดจนความเป็นไปของ โลก หรือกล่าวได้ว่าเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์และกำเนิดสรรพสิ่งคือสำนึกของมนุษย์โบราณที่มีต่อโลกหรือ จักรวาล ดังนั้นจินตภาพของโลกฟ้า-โลกดิน หรือโลกสวรรค์-โลกมนุษย์จึงเป็นการรับรู้ของคนสมัย อยุธยา

“โลกฟ้า” เป็นสัญลักษณ์ของผู้ปกครอง ส่วน “โลกดิน” เป็นสัญลักษณ์ ของผู้ถูกปกครอง ตำนาน 5 เรื่องเกือบจะไม่ปรากฏหรือไม่เน้นความขัดแย้งระหว่างโลกทั้งสอง แต่ขับ เน้นบทบาทของโลกฟ้าที่อุปถัมภ์โลกดิน เช่น พระอิศวรและเหล่าเทพช่วยกันสร้างสรรพสิ่งบนโลก มนุษย์ ฟ้าฝนบนโลกมนุษย์สืบเนื่องมาจากเทวบัญชาของพระอิศวรให้ตามนางเมขลา พระอิศวรปราบ ราชูผู้ก่อกวน ฯลฯ ตรงนี้กำลังจะสร้างภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์หรือชนชั้นปกครองในสมัย อยุธยาให้ทรงเป็นผู้การุณยธรรมผ่านภาพของเทพเจ้า โดยไม่ให้ความสำคัญแก่บทบาทของชนชั้นผู้ถูก ปกครอง หากเพียงเน้นภาพผู้ถูกปกครองในฐานะผู้ได้รับการอุปถัมภ์

นอกจากนี้ จะเห็นภาพของสังคมอยุธยาที่ศรัทธาพระพุทธศาสนาอย่าง เต็มเปี่ยม ผ่านการนำเสนอเรื่องราวของชาวบ้านขุมนุมนกันเพื่อทำบุญช่วยเหลือพระอาทิตย์และ พระจันทร์ให้พ้นจากราหู หากเชื่อมโยงจะเห็นว่าเทพเจ้ามีส่วนสร้างสรรพสิ่ง ขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าก็มีบทบาทในการค้ำจุนสภาวะธรรมชาติ หากตีความในกรอบบริบทสังคมอยุธยา เทพ

อาจตีความถึงความเป็นสมมติเทพของกษัตริย์ สรรพสิ่งในธรรมชาติหมายถึงสภาพสังคมที่ถูกจัดระเบียบให้เป็นแบบแผน และศาสนาได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวพันเมื่อสังคมขาดเสถียรภาพ สะท้อนถึงสังคมอยุธยาที่ศาสนากับรัฐสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก และน่าสังเกตด้วยว่าตัวละครในตำนานการเกิดอุปราคมักมีการรับรู้เรื่องศาสนาหรือความจริงของชีวิตตามแบบแผนที่รัฐสถาปนาไว้ให้⁶ เห็นได้จากการทำบุญของตัวละครก็มุ่งหมายไปโลกสวรรค์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการจัดระเบียบพื้นที่สังคมตามระดับคุณภาพศีลธรรม อาจกล่าวได้ว่าศาสนาเป็นฝ่ายสนับสนุนรัฐให้มีเสถียรภาพผ่านความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และศาสนาก็อยู่ได้โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุน รัฐกับศาสนาจึงสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกเพราะต่างอยู่บนพื้นฐานของโลกศักดิ์สิทธิ์

น่าสังเกตต่อไปว่าโลกศักดิ์สิทธิ์ในตำนานที่ใช้สนับสนุนรัฐจะใช้เทพเจ้าและพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ แม้พระพุทธรูปจะมีบทบาทน้อยมากซึ่งพบในตำนานการเกิดอุปราคมเท่านั้น แต่กลับเป็นบทบาทที่หนักแน่น ดังที่พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุเคราะห์พระอาทิตย์ พระจันทร์ และมวลมนุษย์ โดยทรงแสดงอำนาจในฐานะผู้ช่วยเหลือเทวบุตร (เทพ) และสัตว์โลกไปพร้อม ๆ กัน โดยปริยายแม้บทบาทของพระพุทธรูปจะไม่มาก แต่ก็มีความสำคัญและถูกจัดวางตำแหน่งให้ไม่ต่างจากพระอิศวร จึงแสดงร่องรอยของสังคมอยุธยาที่พระมหากษัตริย์ถูกสร้างให้เป็นสมมติเทพและพุทธรูป⁷ ความคิดเช่นนี้มีหลักฐานให้เห็นใน *นวนิยายวรรณคดี* อยุธยาที่พระมหากษัตริย์ทรงอุบัติจากเทพ 11 องค์ และเรียกพระมหากษัตริย์ด้วย “สรรเพชญ” อันเป็นพระนามของพระพุทธรูป ดังที่ว่า

พรหมพิฆณูบรมเศรเจ้า	จอมเมรุ มาศแฮ
ย่าเมศมารุตอร	อาศนม้า
พฤษณิกุเพนทรา	สุรเสพย
เรื่องรวีรวรเจ้า	แจ่มจันทรา ฯ
เอกาทสเทพแสง	เอาองค์ มาฤ
เป็นพระศรีสรรเพชญ	ที่อ้าง

⁶ ชีวิตของคนสมัยอยุธยาสัมพันธ์กับศาสนาโดยรัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสนับสนุนอำนาจความชอบธรรมของตน ศาสนาจึงเป็นกรอบหรือแบบให้คนในสังคมปฏิบัติตาม ซึ่งอยู่ในรูปของคำสอน วรรณกรรม พิธีกรรม ฯลฯ อันล้วนเป็นประโยชน์ของรัฐในการควบคุมคนในสังคมนอกเหนือไปจากการใช้กฎหมาย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). *พัฒนาการของสังคม-วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด

⁷ “ความคิดเรื่องพุทธรูปทำให้ความสำคัญว่าพระราชาคือพระพุทธรูป กล่าวคือ เชื่อว่าพระราชาหรือพระมหากษัตริย์และพระพุทธรูปคือบุคคลคนเดียวกัน พระราชาในปัจจุบันชาติคือพระโพธิสัตว์มาเสวยพระชาติและจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติถัดไป” (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2548, น. 16)

พระเสด็จดำรงรักษ
ทุกเทพทุกท้าวไท้จ้าว

ลัยงโลกย ไล้แฮ
ช่วยไชย ฯ

(ลิลิตยวนพ่าย, 2514, น. 3)

อาจกล่าวได้ว่าคำที่ตำนาน 5 เรื่องของสำนวนอยุธยาเน้นบทบาทของเทพและปรากฏความสำคัญของพระพุทธรูปเจ้าในฐานะผู้อนุเคราะห์ โดยไม่ให้น้ำหนักหรือให้ภาพไปที่บทบาทของชาวบ้าน เนื่องจากตำนาน 5 เรื่องนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้พระมหากษัตริย์ “เทพเจ้า” อันเป็นสัญลักษณ์ของเทวราชทำให้สถานภาพพระมหากษัตริย์กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสายตาประชาชน ขณะที่ “พระพุทธรูปเจ้า” อันเป็นสัญลักษณ์ของธรรมราชาเสริมสร้างกษัตริย์ให้เป็นผู้ทรงธรรมหรือมีพระกรุณาคุณสูงสุด พระมหากษัตริย์จึงประกอบสร้างมาจากคติเทวราชาและธรรมราชา สอดคล้องกับข้อสังเกตของลิขิต ธีรเวคิน (2544, น. 14-15) ที่ว่า “จะเห็นได้ว่ากรณีไทยเรา เทวดำเนินถูกใช้เพื่อสวดติพระเกียรติยศและยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์เพิ่มพูนพระบารมีของพระองค์และชมขวัญราษฎรลงไป ไม่มีเจตนาที่จะปลุกระดมมวลชนโดยใช้ความเชื่อศักดิ์สิทธิ์แห่งชาติซึ่งกินความกว้างพอที่จะผนวกเอาแผ่นดินราษฎรและกษัตริย์เข้ามาอยู่ในเค้าโครงเรื่องเดียวกัน” ตำนาน 5 เรื่องจึงสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างโลกฟ้ากับโลกดินโดยเน้นน้ำหนักไปที่โลกฟ้าเพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ

สรุปได้ว่าตำนาน 5 เรื่องของสำนวนอยุธยา นอกจากจะอธิบายความเป็นมาของกลุ่มชนหรือสังคมเพื่อสร้างความเป็นพวกพ้องแล้ว ยังมีอุดมการณ์ทางการเมืองในการสร้าง “ศักดิ์” และ “สิทธิ์” ให้แก่พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นเทพตามศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธรูปเจ้าตามศาสนาพุทธ ทั้งนี้เพื่อสร้างข้อได้เปรียบทางสังคมโดยประชาชนอาจยอมรับได้เนื่องจากอยู่บนพื้นฐานร่วมของคนทั่วไปที่มีการรับรู้เรื่องความจริง ความเป็นมา การดำรงอยู่ และความเป็นไปของโลกในแบบเดียวกัน

2.3.2.2 สำนวนที่แต่งสมัยรัชกาลที่ 5

สำนวนที่แต่งสมัยรัชกาลที่ 5 หรือกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) กลุ่มนี้นำตำนานเก่า 5 เรื่องในสมัยอยุธยา มาแต่งโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องเดิมแต่ปรับรายละเอียดใหม่ ที่สำคัญคือเพิ่มตำนานอีกสองเรื่องเข้าไปคือตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการแข่งสังเวจเจ้ากรุงพาลี แม้ตำนานสองเรื่องนี้จะไม่มีมาแต่สมัยอยุธยาแล้ว แต่ตำนานสองเรื่องนี้ไม่ถูกรวมเข้าใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศศิธรในสมัยอยุธยา แต่กลับมาเป็นตำนานเสริมในกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้วิจัยเห็นว่าการเลือกนำตำนานสองเรื่องเข้ามาอยู่ในกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) น่าจะมีเหตุผลด้านบริบทสังคมอยู่บ้าง เนื่องจากอยุธยามีตำนานและนิทานจำนวนมาก งานวิจัย

ของนิยะดา เหล่าสุนทรที่ได้ศึกษานารายณ์ 20 ปาง ก็เป็นตัวอย่งยืนยันในข้อนี้ แต่ตำนานสองเรื่องนี้เท่านั้นที่สามารถมาอยู่ในกลุ่มพระยาราชนิกิตี (ข้าง) ได้

หากพิจารณาตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี จะพบว่าตำนานสองเรื่องนี้มีโครงเรื่องเหมือนกัน ดังตารางนี้

ตารางที่ 2.9

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเหตุการณ์หลักของตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี

โครงเรื่อง / ตำนาน	ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล	ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี
A อำนาจของเทพเจ้า	- พระอิศวรเป็นประมุขของโลก	- พระอิศวรเป็นประมุขของโลก
B การประพาศติผิดและผลเสียที่เกิดขึ้น	- นางอากาศจาริผิตวินัยแห่งเทพเจ้า	- อสูรมุลาชินีปั่นป่วนเหล่าฤๅษีและสรรพสัตว์จนเดือดร้อน
C เทพเจ้าลงโทษ	- พระอิศวรตัดมวยผมนางอากาศจาริ	- พระอิศวรปราบอสูรมุลาชินีจนสิ้นฤทธิ์แล้วสาปเป็นเจ้ากรุงพาลีอยู่ใต้บาดาล
D การให้ผลตอบแทนของเทพเจ้า	- เหล่าเทพนำช่อมผมของนางอากาศจาริมาสกเป็นม้าสี่ตระกูลให้เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษย์	- เจ้ากรุงพาลีรับเครื่องเช่นสังเวจจากมนุษย์ที่ประกอบพิธีกรรม

ก) เหตุการณ์ A อำนาจของเทพเจ้า ตำนานทั้งสองเรื่องให้พระอิศวรเป็นประมุขของเทพเหมือนกัน หากเปรียบเทียบกลุ่มสุริยาศศิธรในสมัยอยุธยา กับกลุ่มพระยาราชนิกิตี (ข้าง) ในสมัยรัชกาลที่ 5 จะเห็นภาพของพระมหากษัตริย์อยุธยาและรัชกาลที่ 5 ที่ยังทรง “ศักดิ์” และ “สิทธิ์” อันเกิดจากการผสมผสานคติเทวราชและธรรมราช ทว่าตำนานสองเรื่องในกลุ่มพระยาราชนิกิตี (ข้าง) ที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 กลับเผยให้เห็นความขัดแย้งระหว่าง “โลกฟ้า” หรือโลกสวรรค์ กับ “โลกดิน” หรือโลกมนุษย์ ซึ่งไม่ปรากฏในกลุ่มสุริยาศศิธรสำนวนอยุธยา เห็นได้จากตำนานที่นางอากาศจาริและอสูรมุลาชินีทำทนายอำนาจพระอิศวร คือนางอากาศจาริผิตวินัยแห่งเทพด้วยการลี้ภัยหนีโทษโอชาแต่พระอิศวรซึ่งเป็นเรื่องของโลกฟ้าโดยตรง ขณะที่อสูรมุลาชินีสร้างความเดือดร้อนแก่โลกซึ่งเป็นเรื่องของโลกดินที่กระทบเพื่อนต่อโลกฟ้า ร่องรอยความขัดแย้งในตำนานฟ้องความจริงในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เกิดความขัดแย้งการเมืองภายในราชสำนักและการเมืองภายนอกราชสำนัก กล่าวคือ การเมืองในราชสำนักที่เห็นชัดคือความขัดแย้งระหว่างกลุ่มของรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นกลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) กับกลุ่มสยามอนุรักษ์นิยม (Conservative Siam) ซึ่งเป็นกลุ่มของ

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และกลุ่มสยามโบราณ (Old Siam) ซึ่งเป็นกลุ่มขุนนางและข้าราชการ ส่วนการเมืองภายนอกราชสำนักที่เห็นชัดคือการคุกคามของประเทศมหาอำนาจอย่างประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส รวมถึงความขัดแย้งในสังคมท้องถิ่น เหล่านี้แสดงออกในรูปความขัดแย้งระหว่างโลกฟ้าด้วยตนเองแบบหนึ่ง และโลกฟ้ากับโลกดินอีกแบบหนึ่ง

ข) เหตุการณ์ B การประทุพติตและผลเสียที่เกิดขึ้น คือ เหตุการณ์นางอากาศจารีผิตวินัยแห่งเทพเจ้า และเหตุการณ์อสุรมุลาชินีปั่นป่วนเหล่าฤๅษีและสรรพสัตว์จนเดือดร้อน กรณีของนางอากาศจารีสะท้อนความขัดแย้งระหว่างโลกฟ้านั้น หากพิจารณาเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 จะพบว่ากลุ่มสยามหนุ่มของรัชกาลที่ 5 มีความขัดแย้งกับกลุ่มสยามอนุรักษ์นิยมซึ่งเป็นกลุ่มของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และกลุ่มสยามโบราณ ซึ่งเป็นกลุ่มขุนนางและข้าราชการ ความขัดแย้งนี้สืบเนื่องให้เห็นก่อนหน้ารัชกาลที่ 5 แล้ว ดังที่ตระกูลขุนนางซึ่งเป็นกลุ่มของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ มีอำนาจมากกว่าขุนนางตระกูลอื่น เห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 3 ดิศ ขุนนาคนสามารถดำรงตำแหน่งควบพร้อมกันทั้งเจ้าพระยาพระคลังและสมุหพระกลาโหม นอกจากนี้ยังมีข้อได้เปรียบทางการเมืองดังที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง ขุนนาคน) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนรัชกาลที่ 5 เมื่อยังทรงพระเยาว์ ทั้งยังกล้าเสนอให้กรมหมื่นบวรวิไชยชาญพระโอรสองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และเมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงเป็นกษัตริย์แล้วก็ยังพบความกระด้างกระเดื่องของตระกูลขุนนางด้วย เช่น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง ขุนนาคน) และเจ้าพระยาสุริยวงศ์ไชยวัฒน์ผู้เป็นบุตรของสมเด็จพระยาฯ ปฏิเสธรัชกาลที่ 5 ในการรับตำแหน่งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและที่ปรึกษาราชการส่วนพระองค์ ความขัดแย้งทางการเมืองภายในราชสำนักนี้สะท้อนออกมาผ่านความขัดแย้งระหว่างโลกฟ้าด้วยกัน

ในทำนองเดียวกับความขัดแย้งระหว่างโลกฟ้ากับโลกดินซึ่งไม่ปรากฏใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศศิธรในสมัยอยุธยา ดำเนินการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีเล่าว่าอสุรมุลาชินีกลั่นแกล้งเหล่าฤๅษีและสรรพสัตว์จนโลกเกิดความเดือดร้อน ความขัดแย้งนี้สะท้อนถึงปัญหาระหว่างภายในพระราชสำนักกับสภาวการณ์นอกพระราชวัง คือการคุกคามของประเทศมหาอำนาจอย่างประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส และปัญหาขบถต่าง ๆ ตามท้องถิ่น กล่าวคือ การคุกคามของประเทศมหาอำนาจอย่างประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสเกิดจากการที่เจ้ามหาอำนาจแผ่อำนาจไปยังทวีปเอเชียโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาณาจักรสยามจำเป็นต้องปฏิรูปอาณาจักรให้มีอารยะเพื่อเป็นข้ออ้างไม่ต้องตกเป็นเมืองขึ้น อาณาจักรสยามจึงต้องยอมเสียผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ “อสุร” จึงเป็นสัญลักษณ์ของชาติมหาอำนาจที่แผ่อำนาจมายังราชอาณาจักรสยามที่อยู่

ในภาวะเสี่ยงหรือเพลิงพล้ำตกเป็นเมืองขึ้นได้เสมอ ตำนานสร้างจินตภาพที่น่ากลัวของชาติมหาอำนาจผ่านภาพของอสุรมุลาขินี ดังว่า

ปางอสุรมุลาขินี	เกิดด้วยอัคคี
สุริยฤทธิ์แรงแข็งขัน	
อำนาจพระเพลิงสร้างสรรค์	เนตรโสดโธฐ
กายนั้นคือธาตุน้ำ	
อาหารเที่ยวผลาญชีวี	ครุฑทานาคี
มนุษย์แลสัตว์นานา	
ฟันไฟไปถูกกายา	สัตว์ม้วยมรณา
สุรากินเป็นอาหาร	
เนตรจุดไฟประลัยกัล	โสดสองขุนมาร
ปานเพลิงพะเนียงเสียงฟู	
พบใครท่อนไต้เอ็นดู	ไฟอ้อมล้อมวู
กินเล่นเช่นเขี้ยวเคี้ยวฟัน	
จะหนีลีไปไม่ทัน	กลิ้งกอกสัน
คืนวันไม่รู้จู่มา	

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 49)

ส่วนกรณีปัญหาขบถต่าง ๆ ตามท้องถิ่นก็เป็นปัญหาหนึ่งที่รัชกาลที่ 5 ได้ทรงประสบเมื่อมีพระราชประสงค์จะทำลายอำนาจท้องถิ่นเพื่อรวมศูนย์อำนาจสร้างรัฐชาติให้เกิดอารยะ เมื่อชนชั้นปกครองตามท้องถิ่นต่าง ๆ ต้องเสียผลประโยชน์จากการถูกทำลายอำนาจซึ่งเป็นผลมาจากการรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง จึงเกิดความไม่พอใจและแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบในลักษณะขบถผู้มีบุญ ดังขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ. 121 ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ร.ศ. 121 พระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคบคิดขบถ ร.ศ. 121 เป็นต้น กล่าวคือ ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ. 121 ผู้มีบุญเกิดจากคนพื้นเมืองที่เป็นนายหมวดนายกองไม่พอใจรัฐบาลกลางที่เข้ามาควบคุมหัวเมืองอีสานและเก็บภาษีอากรจำนวนมากเข้าพระคลังมหาสมบัติ รวมถึงประชาชนต้องค้าขายกันอย่างลำบากเพราะต้องเสียเงินทำตัวพิมพ์รูปพรรณทั้งยังถูกกดขี่ ผลจึงทำให้เกิดการจลาจล ในทำนองเดียวกับขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ร.ศ. 121 เจ้าพิริยวงศ์แห่งเมืองแพร่สนับสนุนกองโจรพกาหม่องก่อจลาจลอันเนื่องมาจากความไม่พอใจรัฐบาลกลาง เช่น รัฐบาลกลางยุบฐานะเมืองประเทศราช รัฐบาลกลางเพิ่มอำนาจข้าหลวงให้สามารถเก็บค่าราชการจากราษฎรคนละ 4 บาทต่อปี รัฐบาลกลางลิดรอนอำนาจศาลของเจ้าผู้ครองนคร พวกเงี้ยว

ถูกข้าราชการรังเกียจและจำกัดเสรีภาพ เป็นต้น เหล่านี้นำไปสู่การจลาจลและเสี่ยงต่อการชักนำให้ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสเข้ามาแทรกแซงอำนาจรัฐบาลกลาง สภาวะล่อแหลมที่ชักนำให้ประเทศมหาอำนาจเข้ามาแทรกแซงยังเห็นได้จากพระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคบคิดขบถ ร.ศ.121 อันเนื่องมาจากผู้นำหัวเมืองทั้งเจ็ดไม่พอใจการรวมอำนาจของรัฐบาลกลาง สภาพการณ์การก่อกบฏจลาจลและชักนำประเทศมหาอำนาจเข้ามาแทรกแซงการเมืองสะท้อนถึงความขัดแย้งระหว่างภายในราชสำนักกับสภาพการณ์ภายนอก ทั้งที่เป็นภัยการเมืองจากต่างประเทศและการเมืองภายในประเทศ ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีจึงสะท้อนความขัดแย้งสองชุด คือความขัดแย้งระหว่างโลกดินกับโลกดินด้วยกันในรูปอสูรก่อความวุ่นวายในโลก และความขัดแย้งระหว่างโลกฟ้ากับโลกดินในรูปพระอิศวรปราบอสูรมุลาขินี

ค) เหตุการณ์ C เทพเจ้าลงโทษ ตำนานการเกิดอูกกาบาตเล่าว่าพระอิศวรได้ตัดมวยผมนางอากาศจारीเป็นการลงโทษ และพระอิศวรได้สำแดงฤทธิ์เดชปราบอสูรมุลาขินีและสาปให้เป็นภูตผีสิ้นฤทธิ์อยู่ใต้บาดาล กรณีนางอากาศจारीถูกพระอิศวรตัดมวยผมสะท้อนเหตุการณ์ที่รัชกาลที่ 5 ทรงสามารถจัดการความขัดแย้งภายในราชสำนักได้ กล่าวคือ หลังจากที่ตระกูลขุนนางกระด้างเดื่องอันเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาในการปฏิรูปการเมืองการปกครองแล้วพระองค์จึงทรงใช้สิทธิธรรมแห่งกษัตริย์จัดการปัญหา เช่น ทรงสั่งปลดหลานของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) โทษฐานไม่ส่งเงินรายได้เข้าหอรัษฎากรพิพัฒน์ กอปรกับเมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) พ้นตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแล้วไปพำนักที่จังหวัดราชบุรี ทำให้กรมหมื่นบวรวิไชยชาญขาดฐานอำนาจ อีกทั้งการรวมอำนาจทางการคลังของรัฐบาลกลางยังลดทอนผลประโยชน์ของกรมหมื่นบวรวิไชยชาญด้วย ต่อมาเมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถึงแก่พิราลัย และกรมหมื่นบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคต จึงทำให้การเมืองภายในราชสำนักเบาบางลงไปมาก รัชกาลที่ 5 จึงทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปราชอาณาจักรสยามให้เป็นรัฐชาติได้ง่ายขึ้น น่าสังเกตว่าตำนานเล่าว่าพระอิศวรตัดมวยผมนางอากาศจारीข้าหลวง “มวยผม” ตีความได้ว่าเป็นสัญลักษณ์อำนาจของชนชั้นสูง พระอิศวรตัดมวยผมนางอากาศจारीได้ไม่ต่างจากรัชกาลที่ 5 ทรงเอาชนะการเมืองภายในได้

ส่วนตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี พระอิศวรก็สามารถปราบอสูรมุลาขินีได้ สะท้อนเหตุการณ์ที่สยามรอดพ้นจากการแผ่อำนาจนิคมของประเทศมหาอำนาจในขณะนั้น และสามารถปราบขบถผู้มีบุญได้สำเร็จ กล่าวคือ หลังจากที่ประเทศมหาอำนาจแผ่อำนาจนิคมมาอย่างทรงพลัง รัชกาลที่ 5 ทรงปรับปรนราชอาณาจักรสยามให้เข้ากับกระแสหลักของโลกที่ต้องการความมีอารยะ นั่นก็คือการเลิกทาสและระบบไพร่ ในทำนองเดียวกับรัฐบาลกลางของรัชกาลที่ 5 ที่สามารถปราบขบถกลุ่มต่าง ๆ ตามสังคมท้องถิ่นได้ อย่างไรก็ตามไม่ได้เป็นเรื่องง่ายที่รัชกาลที่ 5 จะทรง

เอาชนะการเมืองภายนอกและภายในประเทศได้ ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีสะท้อนภาพของ
รัชกาลที่ 5 ทรงต้องเผชิญภัยรุมล้อมรอบด้าน เห็นได้จากฤทธิ์เดชของอสูรมุลาขินีที่ราญรอนพระ
อิศวร ดังว่า

พ่นเป็นอัคคีสีทิส	ล้อมองค์บพิตร
เป็นไฟไหม้กลุ่มหุ้มองค์	
	(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 50)

แต่กระนั้นรัชกาลที่ 5 ก็ทรงขจัดปัญหาได้เหมือนน้ำทิพย์ของพระอิศวรดับเพลิงของอสูรมุลาขินี

อิศวรสำแดงฤทธิ์รงค์	ย่างพระบาทลง
เหยียบบ่ามุลาขินี	
เผยทวารอำมฤตวาริ	ดับซึ่งอัคคี
ยกซีกี่ม้วยวายปราณ	
ทีบบาทบนป่าสุรการ	จมลงบาดาล
ประทานชื่อกรุงพาลี	
สาปให้เฝ้าพื้นปถพี	เป็นพรรณภูตผี
อย่ามีอำนาจเดชา	
	(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 51)

น่าสังเกตว่าเมื่อพระอิศวรปราบอสูรมุลาขินีแล้วสาปให้เป็นเจ้ากรุงพาลี
อยู่ใต้บาดาล ตรงนี้จึงทำให้ “โลกบาดาล” เกิดขึ้น เผยให้เห็นจินตภาพ “โลกฟ้า” “โลกดิน” และ
“โลกบาดาล” ที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ โลกฟ้าหรือโลกสวรรค์ซึ่งมีพระอิศวรแทนด้วยราชสำนักใน
รัชกาลที่ 5 โลกดินหรือโลกมนุษย์ซึ่งมีอสูรมุลาขินีปั่นป่วนโลกแทนด้วยสภาวารณนอกราชสำนักคือ
ภัยคุกคามจากประเทศมหาอำนาจและขบถตามท้องถิ่น ส่วนโลกบาดาลคือโลกใหม่ที่จัดตำแหน่งแห่ง
ที่ให้เป็นอีกโลกหนึ่ง โลกนี้มีไซโลกของผู้แพ้โดยสิ้นเชิง เพราะเป็นโลกที่ผู้แพ้ได้รับสิทธิ์ให้อยู่ในพื้นที่
หนึ่งต่างหาก

ง) เหตุการณ์ D การให้ผลตอบแทนของเทพเจ้า ตำนานการเกิด
อุกกาบาตและม้าสีตระกูลซึ่งนำมาใช้แสดงความขัดแย้งการเมืองภายในราชสำนัก สะท้อนให้เห็น
เหตุการณ์หลังจากที่สมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 2425
และกรมหมื่นบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคตใน พ.ศ. 2428 ไปแล้ว รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปสังคมคือการ
เลิกทาสและระบบไพร่ได้ง่ายขึ้น ในช่วงเวลาที่สมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
และกรมหมื่นบวรวิไชยชาญยังมีชีวิตอยู่ ย่อมมีผลทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปสังคมได้ยาก เนื่องจาก

การยกเลิกทาสและระบบไพร่มีผลต่อชนชั้นผู้ปกครองอย่างเจ้าขุนมูลนายโดยตรง แต่เมื่อทั้งสองสิ้นไปหลังจาก พ.ศ. 2428 ก็พบว่ารัชกาลที่ 5 ทรงสานต่อกระบวนการเลิกทาสได้ง่ายขึ้น เช่น การเลิกบ่อนเบี้ย การเลิกทาสในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ การเลิกทาสในมณฑลบูรพา การบัญญัติอาญาแก่ผู้ซื้อขายทาส ตลอดจนการเลิกระบบไพร่ก็ผลักดันให้ประชาชนมีเสรีภาพอันเป็นกลไกสำคัญต่อการปฏิรูปให้เกิดความทันสมัยโดยเฉพาะในเรื่องของการปฏิรูปการศึกษา เหตุการณ์ในโลกความจริงเหล่านี้เทียบได้กับเหตุการณ์พระอิศวรทรงแบ่งช่อผมให้เหล่าเทพเจ้าไปเสกสรรเป็นพันธุ์มาสี่ตระกูลแล้วพระอิศวรให้เหล่าฤๅษีนำไปใช้ฝึกสอนเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ต่อไป

ปางจิตรเทเวศร์คมคัล	นำอศฺวผยผัน
ดงฉัทพันต์พระฤๅษี	
ครึ่งถึงซึ่งคันธฤๅษี	วันทามุนี
สำแดงคติโดยจง	
ตามรับสั่งอิศวรทรง	มอบมาสี่พงศ์
กับองค์พระสิทธฤๅษี	
ให้ใช้ฝึกหัดทวนคลี	น้อยใหญ่เร็วดี
ฤๅษีกล้าหาญการณรงค์	
สืบลูกหลานเหล่าเผ่าพงศ์	สี่ชาติให้คง
สำหรับพิภพจักรวาล	

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 48)

ส่วนตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีถูกนำมาใช้เพื่อแสดงความขัดแย้งระหว่างโลกฟ้ากับโลกดินแล้วสานความสัมพันธ์ต่อโลกบาดาลอันเป็นพื้นที่ใหม่ที่ผู้แพ้ได้รับสิทธิ์ให้อยู่ในอีกพื้นที่หนึ่งต่างหาก กล่าวคือ หลังจากรัชกาลที่ 5 ทรงสามารถปกครองราชอาณาจักรสยามไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศมหาอำนาจและสามารถปราบขบถตามท้องถิ่นต่าง ๆ ได้นั้น จะเห็นว่าประเทศมหาอำนาจไม่ได้เป็นผู้แพ้โดยสิ้นเชิง หากเป็นผู้คอยเฝ้ามองหรือติดตามสถานการณ์ของราชอาณาจักรสยาม ในทำนองเดียวกันแม้ว่ากลุ่มขบถต่าง ๆ จะพ่ายแพ้รัฐบาลกลาง แต่การพ่ายแพ้ของขบถท้องถิ่นต่าง ๆ กลับส่งผลชดเชยให้แก่ท้องถิ่นนั้น ๆ อันเนื่องมาจากขบถต่าง ๆ ล้วนเป็นบทเรียนให้รัชกาลที่ 5 ได้สนพระราชหฤทัยในปัญหาของสังคมท้องถิ่นมากขึ้น เช่น ทรงสนับสนุนอุตสาหกรรมทอผ้าไหมและทรงส่งผู้เชี่ยวชาญด้านเกษตรกรรมและการค้าขายไปศึกษาความต้องการทางเศรษฐกิจของภาคอีสาน ทรงกำชับให้ข้าราชการเอาใจใส่ถึงความทุกข์สุขของประชาชน ฯลฯ จะเห็นได้ว่าแม้ขบถตามท้องถิ่นจะถูกปราบปรามเรียบร้อย แต่ขบถเหล่านี้ก็เป็นผู้แพ้ที่ได้รับการชดเชยดังนั้นอสูรมุลาชินีซึ่งต่อมาเป็นเจ้ากรุงพาลีนอกจากจะได้อยู่ในโลกใหม่คือบาดาลซึ่งเป็นพื้นที่พิเศษ

แล้ว ยังอยู่ในสถานะของผู้ได้รับการเช่นสังเวจจากมนุษย์บนโลกด้วย สะท้อนความสัมพันธ์ “โลกดิน” ที่มีต่อ “โลกบาดาล” ในฐานะการให้ผลตอบแทน ซึ่งไม่ต่างจากโลกความจริงที่รัชกาลที่ 5 แม้จะทรงปกครองราชอาณาจักรสยามไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นและทรงปราบขบถต่าง ๆ ได้ แต่ก็ทรงต้องยอมแลกหรือทรงทำตามเงื่อนไขบางประการของประเทศมหาอำนาจและสังคมท้องถิ่น

“โลกบาดาล” ในกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) จึงเกิดขึ้นจากบริบทที่รัฐบาลกลางต้องเผชิญหน้ากับประเทศมหาอำนาจและความวุ่นวายของสังคมท้องถิ่น โลกบาดาลจึงเป็นโลกใหม่ของ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสำนวนนี้ไม่จำกัดความสัมพันธ์ระหว่าง “โลกฟ้า” กับ “โลกดิน” แบบเดิมเหมือนกลุ่มสุริยาศศิธรในอยุธยา นอกจากนี้ “โลกฟ้า” มิได้อยู่ในสถานะอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่สั่นคลอน หากถูกทำลายจาก “โลกดิน” ถึงขั้นต้องประนีประนอมให้เกิด “โลกบาดาล” ตรงนี้ไม่ได้สะท้อนถึงพระมหากษัตริย์ประกอบสร้างจากเทวราชาและธรรมราชาตามแบบเดิมที่มาแต่อยุธยาเท่านั้น หากความขัดแย้งส่งผลถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกที่พัฒนาไปไกลจนความเป็นเทวราชาถูกทำลายให้ลดบทบาทลงแล้วชัดเจนให้เกิดความเป็นธรรมราชาชัดเจนขึ้น

เมื่อพิจารณา “เฉลิมไตรภพ” สำนวนพระยาราชาภักดี (ข้าง) ซึ่งเป็นกรมพระคลังในสมัยรัชกาลที่ 5 จะเห็นว่าเหตุผลในการนำตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีเข้ามาเพิ่มเติมต่อจากสำนวนอยุธยา เนื่องจากตำนานสองเรื่องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของราชอาณาจักรสยามครั้งสำคัญ โลกทัศน์ฟ้า-ดินในลักษณะฟ้าโอบอุ้มดินจึงไม่สอดคล้องกับบริบทดังกล่าว พระยาราชาภักดี (ข้าง) จึงต้องนำตำนานสองเรื่องนี้ที่มีอยู่แล้วในสมัยอยุธยาเพิ่มเติมให้เห็นโลกทัศน์ฟ้า-ดินในลักษณะขัดแย้งและยอมรับจนเกิดโลกบาดาลท่ามกลางตำนานอีกเป็นจำนวนมากในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ไม่ได้นำมาเพิ่มเติมในกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง)

2.3.2.3 กลุ่มสำนวนที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500

กลุ่มสำนวนที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 หรือกลุ่มตำราโหราศาสตร์ ซึ่งระบุผู้เรียบเรียง ได้แก่ หลวงวิศาลดรุณกร พ. สุวรรณ และพระครูวามเทพมุนี แม้ว่าผู้เรียบเรียงเหล่านี้จะแต่งในวาระเวลาที่แตกต่างกัน แต่ก็มีลักษณะเหมือนกันคือใช้เป็นตำราหรือคัมภีร์โหราศาสตร์ โดยเฉพาะสำนวนของพระครูวามเทพมุนีได้ใช้ประกอบพิธีกรรมตรีโยมปวายุของเทวสถานด้วย “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มนี้จะปรากฏตำนานเพียง 4 เรื่อง คือตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู และตำนานการเกิดอุปราคา เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มสุริยาศศิธรและกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) เห็นได้ว่ากลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 มีตำนานจำนวนน้อยลง ได้ลำดับตำนานแต่ละเรื่องใหม่ รวมถึงได้ปรับเปลี่ยนรายละเอียดใหม่อีกด้วย

การที่กลุ่มตำราโหราศาสตร์ตัดตำนาน 2 เรื่อง คือตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก และตำนานการเซ็นสังเวจเจ้ากรุงพาลี เนื่องจากตำนานสองเรื่องสัมพันธ์กับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 แต่เมื่อมาถึงหลัง พ.ศ. 2500 ผู้เรียบเรียงมุ่งหมายใช้เป็นตำราหรือคัมภีร์โหราศาสตร์ จึงไม่ได้นำตำนานสองเรื่องนี้เข้ามาอยู่ด้วย หมายความว่าคัมภีร์โหราศาสตร์เหล่านี้เน้นจักรวาลทัศน์แบบโลกฟ้า-โลกดิน มิใช่ “โลกบาดาล” ที่เชื่อมโยงกับบริบทสังคมการเมืองในทำนองเดียวกับตำนานการเกิดฝนฟ้าที่เน้นบทบาทของรามสูรกับนางเมขลา ซึ่งจากการศึกษาของเสฐียรโกเศศ (2515) พบว่าการรับรู้ของพราหมณ์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝนฟ้ามิได้เกี่ยวข้องกับตัวละครรามสูรและเมขลาแต่อย่างใด อาศัยเพียงเค้าภาษาบาลีสันสกฤตในการตั้งชื่อเท่านั้น ดังนั้นเมื่อโยงเข้ากับ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 ซึ่งมุ่งหมายให้เป็นตำราโหราศาสตร์ จึงไม่ได้นำตำนานการเกิดฝนฟ้ามานำเสนอด้วย

ส่วนการลำดับเรื่องใหม่จะเสนอตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู และตำนานการเกิดอุปราคาตามลำดับ จะเห็นว่า การลำดับเรื่องต่างไปจากกลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) การลำดับเรื่องใหม่ของกลุ่มตำราโหราศาสตร์นี้สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นตำราหรือคัมภีร์โหราศาสตร์ กล่าวคือ การเปิดด้วยตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์มีเนื้อหาต่างไปจากอีกสองสำนวน ดังเห็นว่าพระเวทธรรมศาสตร์รวมตัวเกิดเป็นพระอิศวร จากนั้นพระอิศวรทรงสร้างพระอุมาภคินี พระนารายณ์ และพระพรหม เพื่อสำหรับหาผู้ช่วยสร้างโลกและสรรพสิ่งโดยเฉพาะ จากนั้นดำเนินเรื่องคล้ายอัคคัญญสูตรคือเหล่าพรหมลงมากินจวนดินแล้วเป็นมนุษย์บนโลก บทบาทเทพเจ้าเหล่านี้เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งพร้อมกับอุปถัมภ์มนุษย์ไปพร้อม ๆ กัน การเปิดเรื่องด้วยการเน้นพระวิโรภพและพระกรุณาคุณของเหล่าเทพ เสมือนบทประณามพจน์หรือบทไหว้ครูที่เคารพเทพเจ้าของพราหมณ์ซึ่งเป็นชนของวรรณกรรมไทยโบราณ สิ่งที่เกิดขึ้นบนโลกอันสมบูรณ์ด้วยสรรพประโยชน์ไม่ต่างไปจากการชมความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองในบทประณามพจน์ ส่วนการชมบ้านเมืองในบทประณามพจน์สะท้อนการยกย่องพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในทางอ้อมฉันใด สรรพสิ่งที่เป็นสรรพประโยชน์แก่โลกโดยเฉพาะต่อเหล่าพรหมที่มาอยู่ใหม่ก็คือการสดุดีพระกรุณาคุณและพระเดชานุภาพของเทพเจ้าฉันนั้น

ส่วนการลำดับตำนานนพเคราะห์คือตัวเนื้อหาสำคัญสำหรับโหรโดยตรง เนื้อเรื่องเล่าประวัติเทพพระเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับการพยากรณ์ ที่มาของคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์นิทานชาติเวรหลายเรื่องเพื่อให้โหรจดจำสำหรับทำนาย ทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ อธิบายตำนานพระเคราะห์ 10 ดวง เป็นต้น เหล่านี้คือหัวใจของ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่แต่งหลัง พ.ศ.2500 ส่วนตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู และตำนานการเกิดอุปราคาที่นำมาต่อจากนี้ น่าสังเกตว่าพยายามทำให้เป็นเรื่องเดียวกันหรือเป็นเรื่องต่อเนื่องกันโดยมีราหูเป็นตัวเชื่อมร้อย

อย่างไรก็ตามตำนานสองเรื่องหลังนี้ล้วนเน้นบทบาทของเทพเจ้าโดยเฉพาะพระอิศวร กล่าวได้ว่าการลำดับเรื่องใหม่ของกลุ่มตำราโหราศาสตร์มีโครงสร้างดังนี้ บทประณามพจน์ (ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์) และเนื้อหา (ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู และตำนานการเกิดอุปราคา) ส่วนบทปัจฉิมพจน์จะไม่เกี่ยวกับ “เฉลิมไตรภพ” เพราะด้วยภาคต่าง ๆ ของโหราศาสตร์

ส่วนการปรับเปลี่ยนรายละเอียดใหม่ เห็นได้ว่าในบรรดาตำนาน 4 เรื่อง จะปรับเปลี่ยนรายละเอียดอย่างเด่นชัดสองเรื่อง คือ ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ และตำนานนพเคราะห์ ดังกล่าวไปแล้วว่าตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดโดยเฉพาะการกล่าวถึงกำเนิดเทพเจ้าต่าง ๆ ขณะที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) จะไม่มีลักษณะดังกล่าว เนื่องจากพระนารายณ์ พระพรหม และพระอุมา มีลักษณะมีอยู่เอง อย่างไรก็ตามแม้ “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวนจะเน้นบทบาทพระอิศวรเป็นสำคัญ แต่สังเกตได้ว่าตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ในกลุ่มตำราโหราศาสตร์ จะมีลักษณะเสมือนบทประณามพจน์ของคัมภีร์โหราศาสตร์ซึ่งเน้นบทบาทความสำคัญของพระอิศวรมากกว่าเทพเจ้าองค์อื่น ๆ อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างพระอิศวรทรงสร้างเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ขึ้นเพื่อใช้ทำภารกิจ

ตำนานว่า เมื่อโลกวินาศเหลือแต่อากาศว่างเปล่าอยู่ อันว่าพระเวทธรรมศาสตร์ที่ได้รวมกันเข้า เกิดเป็นพระอิศวรเป็นเจ้า . . . ทรงพระหัตถ์ขวาลูบที่พระอุระ สลัดออกไปก็เกิดเป็นพระอุมาภควดีขึ้น เป็นพระมเหสีของพระองค์ และทรงเล่าถึงการจะทรงสร้างโลกต่อไป พระอุมาภควดีทูลว่าแต่ลำพังพระองค์กับข้าพเจ้าจะสร้างโลกอันกว้างใหญ่เป็นการเหลือกำลัง ควรจะสร้างผู้ช่วยขึ้นก่อน พระอิศวรเป็นเจ้าทรงเห็นชอบด้วยจึงได้ทรงพระหัตถ์ซ้ายลูบที่พระหัตถ์ขวาก็เกิดเป็นพระนารายณ์ขึ้น แล้วทรงพระหัตถ์ขวาลูบพระหัตถ์ซ้ายก็เกิดเป็นพระพรหมธาดาขึ้น แล้วทรงสำรอกพระมิ่งสอออกจากอุทรบันดาลให้เป็นพื้นดิน และถอดจุฑาออกจากพระเกศาทรงบันดาลให้เป็นเขาพระสุเมรุราช และบันดาลให้เกิดธาตุทั้งปวงขึ้นในโลกโดยบริบูรณ์ ครั้นนั้นโลกก็ประกอบด้วยพืชและสรรพสัตว์เกิดขึ้นเป็นอันมาก

(ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน, 2556, น. 22)

ในตำนานนพเคราะห์กลุ่มตำราโหราศาสตร์ มีรายละเอียดแตกต่างกันไปจากสำนวนก่อนหน้าอยู่มาก เนื่องจากการปรับรายละเอียดตำนานนพเคราะห์ให้สัมพันธ์กับความเป็นตำราโหราศาสตร์โดยตรง โดยเฉพาะสำนวนของพระครูวามเทพมุนีที่นอกจากเป็นตำราโหรแล้ว ยังต้องนำไปใช้ในพิธีกรรมตรีมปวาย ดังนั้นกลุ่มตำราโหราศาสตร์ (รวมถึงสำนวนพระครูวามเทพมุนี)

นอกจากทำหน้าที่ “อธิบาย” ความเป็นมาของโลกและจักรวาล เทพเจ้า สรรพสิ่ง ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความรู้สำหรับการพยากรณ์แล้ว ยังทำหน้าที่ “สนับสนุน” ศาสนาพราหมณ์ให้คงอยู่ต่อไปท่ามกลางพุทธศาสนาที่เป็นกระแสหลักของสังคมไทยผ่านการแสดงออกทาง “พิธีกรรม” และ “ตำราหรือคัมภีร์โหราศาสตร์” โดยก่อน พ.ศ.2500 พราหมณ์ยังสามารถแสดงฝีมือของตนผ่านพิธีกรรมตรียม์ปวาย ในขณะที่หลัง พ.ศ.2500 พราหมณ์ไม่สามารถทำพิธีกรรมดังกล่าวได้ ทำให้พราหมณ์ต้องแสดงออกใหม่ในรูปการแต่งคัมภีร์หรือตำราโหราศาสตร์เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการแสดงความฝีมือของพราหมณ์และใช้อธิบายพิธีกรรมตรียม์ปวายแทน

แต่เดิมพิธีกรรมตรียม์ปวายเป็นพิธีของพราหมณ์ที่มีร่องรอยให้เห็นในสมัยอยุธยาสืบมา พิธีนี้ยืนยันความฝีมือของศาสนาพราหมณ์ในสังคมมาช้านาน แต่เมื่อมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระบรมราชโองการให้ทำลายเทวรูปของศาสนาพราหมณ์เนื่องจากมีพระราชประสงค์ที่จะทรงรักษาพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ อย่างไรก็ตามพิธีโล้ชิงช้าอันเป็นพิธีใหญ่ประจำปีของศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอยู่ และยังคงให้ความสำคัญอยู่ต่อมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 2 ที่เกิดฟ้าผ่าเสาชิงช้าแล้วได้รับการซ่อมแซม จุดเริ่มต้นของการทำลายความฝีมือของพราหมณ์เริ่มเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อรัชกาลที่ 4 ทรงกำหนดให้พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในพิธีตรียม์ปวายด้วย เห็นได้ถึงการที่พุทธศาสนาเริ่มเข้าแทรกแซงพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ และถูกตอกย้ำอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังจากที่มีการรื้อโรงแก๊สเนื่องจากเกิดบริษัทไฟฟ้าบริเวณเทวสถาน ทำให้รัชกาลที่ 5 มีพระราชดำรัสถามว่าเห็นควรจะย้ายเสาชิงช้าไปตำแหน่งใหม่หรือควรยกเลิกพิธีนี้ แม้ว่าสุดท้ายพระองค์ยังทรงให้มีพิธีโล้ชิงช้าดังเดิมแต่เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อประเทศไทยประสบกับปัญหาเศรษฐกิจจึงได้จัดพิธีโล้ชิงช้าไปหนึ่งปี ส่อให้เห็นเค้าลางว่าพิธีสำคัญของศาสนาพราหมณ์ถูกทำลายและลดบทบาทลงไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2477 ได้ยุติพิธีโล้ชิงช้าลง และในปี พ.ศ. 2490 เมื่อคราวที่ไฟไหม้เสาชิงช้า รัฐบาลถึงขั้นมีดำริจะรื้อเสาชิงช้าทิ้งไป การสิ้นสุดของพิธีโล้ชิงช้าอันเป็นพิธีใหญ่ประจำปีของศาสนาพราหมณ์ทำให้เห็นว่าแม้ว่าศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอยู่ในสังคมไทย แต่อยู่ในสภาวะการณ์ที่ถูกทำลายจากอำนาจรัฐที่มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ (ดูรายละเอียดในศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2549, น. 47-57)

“เฉลิมไตรภพ” ฉบับพระครูวามเทพมุนี ฉบับหลวงวิศาลดรุณกร (อัน สารีบุตร) และฉบับของ พ. สุวรรณ เรียบเรียงขึ้นหลัง พ.ศ. 2500 เพื่อแสดงความฝีมือของศาสนาพราหมณ์ แต่เปลี่ยนจากการประกอบพิธีกรรมไปเป็นโฉมใหม่ในรูปตำราหรือคัมภีร์แทน หากย้อนกลับไปในช่วงหลัง พ.ศ. 2450 ที่เกิด “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชนิกิตี (ข้าง) พบว่าสำนวนดังกล่าวยังมีความนิยมอยู่ไม่น้อยดังพบว่ามี การนำไปจัดพิมพ์ในงานฉาบของนางปริก อินทุเวศ พ.ศ. 2479 แสดงให้เห็นรอยต่อที่ยังมีความนิยมวรรณกรรมเรื่องนี้ ดังนั้นหลัง พ.ศ. 2500 เมื่อเกิดเป็น

“เฉลิมไตรภพ” ในรูปคัมภีร์หรือตำราโหราศาสตร์จึงมีการเรียบเรียงแต่งใหม่ น่าสังเกตว่าการเรียบเรียงเหล่านี้มีเนื้อหาเป็นไปในทำนองเดียวกันหรือจัดเป็นกลุ่มสำนวนเดียวกันได้ นอกจากนี้มีการลำดับเรื่องใหม่ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้ว ที่น่าสนใจคือการปรับเปลี่ยนรายละเอียดเสนอความสัมพันธ์แบบโลกฟ้ากับโลกดินคล้ายกลุ่มสุริยาศาสตร์ของอยุธยา แต่กลับเพ่งเล็งไปที่โลกฟ้าซึ่งมีนัยบางประการต่างไปจากเดิม

“โลกฟ้า” ของกลุ่มตำราโหราศาสตร์ แม้จะเน้นบทบาทของพระอิศวรเหมือนกลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) แต่สองกลุ่มนี้จะไม่เน้นความสำคัญของพระอิศวรเท่ากลุ่มตำราโหราศาสตร์ น่าสังเกตอย่างมากว่ากลุ่มตำราโหราศาสตร์จะเน้นบทบาทของพระนารายณ์ควบคู่ไปกับพระอิศวร ดังในตำนานนพเคราะห์ที่การปรากฏบทบาทเคียงคู่ของเทพเจ้ามีนัยซ่อนเร้น กล่าวคือ พระอิศวรในกลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) อยู่ในสถานะของผู้สร้างสรรพสิ่งและโอบอุมมนุษย์ พระนารายณ์ก็เป็นผู้ช่วยพระอิศวรสร้างสรรพสิ่ง แต่กลุ่มตำราโหราศาสตร์จะเน้นพระอิศวรในลักษณะเดิมมากขึ้น แต่สร้างให้พระนารายณ์เป็นผู้ปราบปรามและทำลายในรูปมัตস্যาวตาร ซึ่งภาพดังกล่าวไม่ปรากฏในสองกลุ่มก่อนหน้านี้ หรือกล่าวได้ว่า “โลกฟ้า” ทั้งสามสำนวนหลักเหมือนกันในแง่เน้นพระอิศวรเรื่อง “พระคุณ” และมากเป็นพิเศษในกลุ่มตำราโหราศาสตร์ ต่างกันที่กลุ่มตำราโหราศาสตร์ตั้งใจเสนอภาพพระนารายณ์ในเรื่อง “พระเดช”⁸ ตรงนี้สะท้อนให้เห็นว่าคัมภีร์หรือตำราโหรเหล่านี้ไม่เพียงประกาศความมีอยู่ของตนโดยเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่ในรูปสื่อสิ่งพิมพ์แทนพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังแนะนำว่าพราหมณ์ยังอยู่ควบคู่กับษัตริย์โดยไม่ขาดจากกัน เสนอผ่าน “สังข์” สัญลักษณ์มงคลในพิธีของพราหมณ์ในโลกความจริงก็สืบเนื่องมาจากตำนานมัตস্যาวตารของพราหมณ์ นอกจากนี้การที่พระอิศวร “สั่ง” พระนารายณ์ยังเป็นการแนะนำว่าพราหมณ์เป็นผู้กุมอำนาจความรู้ให้พระมหากษัตริย์รักษาบ้านเมืองด้วย⁹ ตรงนี้จึงเห็นได้ว่าเหตุใด

⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสเรื่องพระคุณ-พระเดชของเทพเจ้าในทำนองเดียวกันในพระราชพิธี 12 เดือนว่า เรื่องเล่าที่ว่าเมื่อครั้งพิธีโสกันต์ของชนธกุมาร พระนารายณ์ถูกปลุกตื่นพระบรรทมขึ้นมาอย่างซัดเคืองถึงกับบิภษาจนเศียรของพระชนกุมารหลุดหายไป ร้อนถึงพระอิศวรต้องนำเศียรข้างมาเปลี่ยนแทน ทำให้มีคำกล่าวที่พระนารายณ์ยอมไม่มีประสิทธิ์พรวยสวัสดิมงคลแต่สักครั้งหนึ่งเลย แม้กระทั่งเครื่องบูชาในพระราชพิธีตรีปวายก็ห้ามนำมาถวายด้วยกลัวพิช จะแจกแก่ผู้ตีมีหน้ามีตาไม่ได้ ต้องแจกเฉพาะแก่ยากจนผก และถือกันว่าวันแรม 5 ค่ำอันเป็นวันส่งพระนารายณ์เป็นวันพิเศษ มักเกิดเหตุตีสันพันแทงกัน (เพราะเดือนมีตคนไม่มีใครไปดู) ดังนั้นจึงเรียกพระนารายณ์อย่างหนึ่งว่า “พระเดช” คู่กันกับพระอิศวรที่เป็นพระคุณ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2514, น. 77-78)

⁹ ทศนะที่มองว่าพราหมณ์เป็นผู้กุมความรู้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514, น. 78) ยังมีพระราชดำรัสในทำนองเดียวกันในพระราชพิธี 12 เดือนว่า “การที่พวกพราหมณ์สามารถที่จะย้ายเวลาการรับเสด็จพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของตนได้เป็นเพราะถือตัวว่าเป็นผู้ถือฤกษ์แจสวรรค์เหมือนกับพระสันตะปาปาในคริสต์ศาสนา หากไม่อ่านเวทเปิดประตูถวายก็ไม่สามารถเสด็จลงมาได้”

“เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์จึงเน้นตำนานนพเคราะห์เป็นหัวใจของเรื่อง ซึ่งทำให้เข้าใจต่อไปถึงการนำตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์มาไว้เป็นเรื่องแรกโดยเปลี่ยนรายละเอียดใหม่

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อพัฒนาการการแต่ง “เฉลิมไตรภพ” สรุปได้ว่าสมัยที่แต่งตัวบท “เฉลิมไตรภพ” นั้น กลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่ง (กลุ่มสุริยาศาสตร์) แต่งในสมัยอยุธยา กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) แต่งขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5) กลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียงแต่ง (กลุ่มตำราโหราศาสตร์) แต่งหลัง พ.ศ. 2500 ส่วนอายุของตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” พบว่าตำนานเรื่องต่าง ๆ มีอายุเก่าแก่มากอย่างน้อยที่สุดคือในสมัยอยุธยา ในด้านพัฒนาการตามสมัยที่แต่งพบว่า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์นอกจากจะอธิบายความเป็นมาของกลุ่มชนหรือสังคมเพื่อสร้างความ เป็นพวกพ้องแล้ว ยังมีอุดมการณ์ทางการเมืองในการสร้าง “ศักดิ์” และ “สิทธิ์” ให้พระมหากษัตริย์ ในฐานะที่เป็นเทพตามศาสนาพราหมณ์และพระพุทธเจ้าตามศาสนาพุทธ ทั้งนี้เพื่อสร้างข้อได้เปรียบ ทางสังคมโดยประชาชนอาจยอมรับได้เนื่องจากอยู่บนพื้นฐานร่วมของคนทั่วไปที่มีการรับรู้เรื่องความ จริง ความเป็นมา การดำรงอยู่ และความเป็นไปของโลกในแบบเดียวกัน กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) เพิ่มเติมตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีเข้ามา เนื่องจากตำนานสองเรื่องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของราชอาณาจักรสยามครั้งสำคัญ โลกทัศน์ ฟ้า-ดินในลักษณะฟ้าโอบอุ้มดินจึงไม่สอดคล้องกับบริบทดังกล่าว กลุ่มนี้จึงต้องนำตำนานสองเรื่องนี้ที่มี อยู่แล้วในสมัยอยุธยามาเพิ่มเติมต่อให้เห็นโลกทัศน์ฟ้า-ดินในลักษณะขัดแย้งและยอมรับจนเกิดโลก บาดาล ท่ามกลางตำนานอีกเป็นจำนวนมากในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ไม่ได้นำมา เพิ่มเติมในกลุ่มนี้ ส่วนกลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 เสนอโลกทัศน์ฟ้า-ดินเช่นเดียวกับ กลุ่มสุริยาศาสตร์ในสมัยอยุธยา แต่เน้นนัยใหม่ไปที่โลกฟ้าในลักษณะเสนอภาพของเทพเจ้าสององค์ที่ “เคียงคู่” กันคือระหว่างพระอิศวรกับพระนารายณ์ เป็นความพยายามของพราหมณ์ที่จะย้า ความสำคัญของตนในฐานะผู้กุมความรู้และผู้มีบทบาทเคียงคู่กับกษัตริย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ท่ามกลางสภาวะการณ์หลัง พ.ศ. 2500 ที่สถานภาพและบทบาทของพราหมณ์ลดน้อยลง

2.4 “เฉลิมไตรภพ”: การเฉลิมฉลองกำเนิดและความเป็นไปของโลก

หากพิจารณา “เฉลิมไตรภพ” โดยตลอด จะพบตำนาน 4 เรื่องที่ปรากฏร่วมกันในทุก กลุ่มสำนวน ได้แก่ ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ และตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู ดังตารางนี้

ตารางที่ 2.10

การเปรียบเทียบตำนานที่ปรากฏร่วมกันใน “เฉลิมไตรภพ

ตำนาน / ส่วน	ตำนานการเกิดอุปราดา	ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์	ตำนานนพเคราะห์	ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู	ตำนานการเกิดฝนฟ้า	ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกูล	ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี
กลุ่มสุริยา ศศิธร ในสมัยอยุธยา	✓	✓	✓	✓	✓		
กลุ่มพระยาราชนิกิต (ข้าง) ในสมัยรัชกาลที่ 5	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
กลุ่มตำราโหราศาสตร์หลัง พ.ศ. 2500	✓	✓	✓	✓			

ตำนาน 4 เรื่องนี้ปรากฏในทุกกลุ่มสำนวน ถือได้ว่าเป็นลักษณะร่วมกันของความเป็น “เฉลิมไตรภพ” ตำนานเหล่านี้จะเล่าถึง “กำเนิดโลก” และ “ความเป็นไปของโลก” ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต กล่าวคือ “กำเนิดของโลก” เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าโดยตรง ในฐานะที่เทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง ดั้งเห็นชัดเจนในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ของกลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่พระอิศวร “ทรงสำรอกพระมิ่งสอออกจากอุทรบันดาลให้เป็นพื้นดิน และถอดจухาออกจากพระเศวตทรงบันดาลให้เป็นเขาพระสุเมรุราช และบันดาลให้เกิดธาตุทั้งปวงขึ้นในโลก โดยบริบูรณ์ ครั้นนั้นโลกก็ประกอบด้วยพืชและสรรพสัตว์เกิดขึ้นเป็นอันมาก” (ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน, 2556, น. 22) และเมื่อโลกกำเนิดขึ้นแล้วก็ยังได้รับการปกป้องคุ้มครองด้วย ดังในตำนานการเกิดอุปราดาของกลุ่มสุริยาศศิธร เมื่อเกิดอุปราดาจนมนุษย์หวาดกลัว พระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์ให้พระอาทิตย์และพระจันทร์รอดพ้นจากราหู การกำเนิดโลกจึงเป็นการเฉลิมฉลองที่โลกได้บังเกิดขึ้น และได้รับการคุ้มครองไปพร้อม ๆ กับการเฉลิมพระกรุณาคุณของเทพเจ้าและพระพุทธเจ้าที่มีต่อสรรพชีวิต

ส่วน “ความเป็นไปของโลก” เป็นความสัมพันธ์ต่อเนื่องหลังจากที่โลกได้บังเกิดขึ้นแล้ว ความเป็นไปของโลกสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องโลก-จักรวาล และแนวคิดเรื่องชีวิต ซึ่งแบ่งกว้าง ๆ ได้ 2 ลักษณะ คือ สภาวะทางธรรมชาติ และสภาวะของมนุษย์โลก กล่าวคือ ลักษณะแรก *สภาวะทางธรรมชาติ* ความเป็นไปของโลกในลักษณะนี้อยู่ในรูปของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ เช่น การเกิดอุปราคา หรือการจัดระบบธรรมชาติ เช่น การจัดวัน ค่ำ เดือน ปี การโคจรของดวงดาว ส่วนลักษณะที่สอง *สภาวะของมนุษย์โลก* อยู่ในรูปของการสร้างวัฒนธรรม เช่น การสร้างตำราโหราศาสตร์ให้มนุษย์รู้จักการโคจรของดาว การที่ชาวบ้านรู้จักชุมนุมกันทำกิจกรรมแก้ไขปัญหามือสัจคมเผชิญหน้ากับวิกฤต นอกจากนี้ยังอาจอยู่ในรูปของการจัดลำดับสูงต่ำทางความสัมพันธ์ของสังคมด้วย เช่น การนับถือความสัมพันธ์แบบพี่น้องในระบบเครือญาติ เช่น ราหูไม่กล้าแสดงความขัดแย้งกับพี่ต่อหน้าจึงกระทำผ่านการอธิษฐานขอพร หรือการนับถือความสัมพันธ์แบบผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครองสังคม เช่น พระอิศวรผู้เป็นหลักโลกปราบปรามราหูในตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู หรือพระอิศวรรับสั่งให้พระนารายณ์ปราบปรามสังขอสูริในตำนานนพเคราะห์ เหล่านี้สะท้อนความคิดจากโลกตำนานสู่โลกความจริงถึงสภาพของโลกมนุษย์ที่นอกจากมนุษย์ต้องเรียนรู้วัฒนธรรมเพื่อดำรงชีวิตในสังคมแล้ว มนุษย์ยังต้องดำรงตนตามสถานภาพของความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในสังคมด้วย

การกล่าวถึง “กำเนิดโลก” และ “ความเป็นไปของโลก” เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า โลกจักรวาล และชีวิต ให้จินตภาพของ “โลกฟ้า” กับ “โลกดิน” ในแง่ที่โลกฟ้าหรือโลกสวรรค์เป็นผู้รังสรรค์ให้โลกบังเกิดขึ้น ขณะที่โลกดินหรือมนุษย์โลกได้รับการโอบอุ้มชีวิตและเรียนรู้วัฒนธรรมต่าง ๆ จากโลกฟ้า โดยปริยาย “เฉลิมไตรภพ” ทั้งสามกลุ่มส่วนมากกำลังสื่อถึงการสรรเสริญชื่นชม ปกครอง ผ่านการเน้นโลกฟ้าที่ค้ำจุนโลกดิน หรือสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์รวมถึงสถานะของพราหมณ์ในฐานะผู้กุมความรู้ แม้ตำนาน 4 เรื่องที่มีร่วมกันของทุกกลุ่มส่วนมากจะให้จินตภาพเพียงสองโลกคือโลกฟ้าและโลกดิน แต่ความภูมิใจของชนชั้นปกครองนี้ก็กลับอุปมาอุปไมยโดยให้จินตภาพไปไกลถึงสามโลก โดยเปรียบเทียบกับ “ไตรภพ” ที่เน้นบทบาทของเทพเจ้า (ชนชั้นปกครอง) และแสดงออกด้วยจินตภาพของโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาล¹⁰ อาจกล่าวได้ว่า

¹⁰ จากการศึกษาพบว่าคำว่า “ไตรภพ” ของ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา ปรากฏเพียง “สองภพ” คือโลกฟ้า (โลกสวรรค์) และ โลกดิน (โลกมนุษย์) ไม่ปรากฏโลกบาดาล ทั้งที่โลกบาดาลเป็นจินตภาพที่ปรากฏให้เห็นแล้วในสมัยอยุธยา ดังใน *คัมภีร์นารายณ์ 10 ปางเล่มที่ 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ* (ดูรายละเอียดนิยดา เหล่าสุนทร) นอกจากนี้ “สาม” (ไตร) ยังเป็นอนุภาคที่พบมากในวรรณกรรมไทยด้วย การใช้ภาษาทำนองที่คล้ายกันนี้ยังพบได้เมื่อต้องการเรียกชื่ออย่างสั้น ๆ ด้วย เช่นคำว่า “พระเจ้าห้าร้อยชาติ” หมายถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ทั้งที่ความจริงมี 547 ชาติ แต่เรียก 500

“เฉลิมไตรภพ” เป็นหนังสือของชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำที่สร้างขึ้นเพื่อ “เฉลิมฉลอง” อำนาจ ความชอบธรรมของตนนั่นเอง

สรุปได้ว่าตำนาน 4 เรื่องที่ปรากฏร่วมกันใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวน ล้วนกล่าวถึงสาระสำคัญของกำเนิดโลกและความเป็นไปของโลกซึ่งเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต แสดงออกผ่านจินตภาพของ “โลกฟ้า” คือ โลกสวรรค์ กับ “โลกดิน” คือโลกมนุษย์ การเน้นย้ำบทบาทของโลกฟ้าคือการ “สร้าง” อำนาจของชนชั้นปกครองและ “เฉลิมฉลอง” อำนาจความชอบธรรมจนเกิดการอุปมาอุปไมยความภาคภูมิใจดังกล่าวให้ขยายออกไปไกลถึง “ไตรภพ” หรือสามโลก ขณะเดียวกันแม้ “โลกบาดาล” จะมีใช้ลักษณะร่วมแต่ก็เป็นส่วนหนึ่งในการ “เฉลิมฉลอง” โลกทัศน์ ฟ้า-ดินให้ชัดเจนขึ้น

เมื่อพิจารณาบทนี้ทั้งหมดจะเห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” ฉบับลายลักษณ์อักษรกลางทั้งหมดที่นำมาศึกษาสรุปได้ 3 กลุ่มสำนวน แต่ละกลุ่มสำนวนมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มสำนวนแรก คือ กลุ่มสุริยาศศิธร มีเนื้อหาตำนาน 5 เรื่อง คือ ตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู และตำนานการเกิดฝนฟ้า ได้แก่ เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75, อะสูรินทะราหู เลขที่ 76, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82, ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302, พระจันทร์ 1, และสุริยาศศิธร

กลุ่มสำนวนที่สอง คือ กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) มีตำนาน 7 เรื่อง คือ ตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเซ็นสังเวจเจ้ากรุงพาลี ได้แก่ เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83, เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713, เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479, เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 และเฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545 กลุ่มนี้เป็นสำนวนใหม่ที่แต่งเติมขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

กลุ่มสำนวนที่สาม คือ กลุ่มตำราโหราศาสตร์ มีตำนาน 4 เรื่อง คือ ตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ และตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู ได้แก่ “เฉลิมไตรภพ” ในคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ และ “เฉลิมไตรภพ” ในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน กลุ่มนี้เรียบเรียงแต่งขึ้นในสมัยหลัง พ.ศ. 2500 โดยหลวงวิศาลดรุณกร

(อัน สารีบุตร) เป็นผู้เรียบเรียงแต่ง “เฉลิมไตรภพ” ใน*คัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์* ส่วน พ. สุวรรณ เรียบเรียงแต่ง “เฉลิมไตรภพ” ใน*ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน*

ด้านผู้แต่ง “เฉลิมไตรภพ” สรุปได้ 4 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มที่ระบุผู้แต่งชัดเจน มีอยู่เพียงเล่มเดียวคือคัมภีร์เฉลิมไตรภพและการบูชาพระประจำวัน ฉบับพระครูวามเทพมุนี (ฉบับเทวสถาน) ซึ่งพระครูวามเทพมุนีเป็นผู้แต่ง กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่สันนิษฐานผู้แต่งได้เชื่อว่า พระยาราชภักดี (ข้าง) เป็นผู้แต่ง กลุ่มที่สามคือกลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่ง กลุ่มนี้ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับตัวผู้แต่ง จึงสันนิษฐานไม่ได้ว่าผู้แต่งคือใคร และกลุ่มที่สี่คือกลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียงคือ*คัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์*ของหลวงวิศาลดรุณกร (อัน สารีบุตร) และเฉลิมไตรภพฉบับ*ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน*ของพ. สุวรรณ ซึ่งเป็นคัมภีร์หรือตำราโหราศาสตร์

สมัยที่แต่งตัวบท “เฉลิมไตรภพ” นั้น กลุ่มกลุ่มสุริยาศาสตร์แต่งในสมัยอยุธยา กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) แต่งขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5) และกลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่ระบุผู้เรียบเรียงแต่งหลัง พ.ศ. 2500 ส่วนอายุของตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” พบว่าตำนานเรื่องต่าง ๆ มีอายุเก่าแก่มากอย่างน้อยที่สุดคือในสมัยอยุธยา ในด้านพัฒนาการตามสมัยที่แต่งพบว่า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์นอกจากจะอธิบายความเป็นมาของกลุ่มชนหรือสังคมเพื่อสร้างความเป็นพวกพ้องแล้ว ยังมีอุดมการณ์ทางการเมืองในการสร้าง “ศักดิ์” และ “สิทธิ์” ให้แก่พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นเทพตามศาสนาพราหมณ์และพระพุทธเจ้าตามศาสนาพุทธ ทั้งนี้เพื่อสร้างข้อได้เปรียบทางสังคมโดยประชาชนอาจยอมรับได้เนื่องจากอยู่บนพื้นฐานร่วมของคนทั่วไปที่มีการรับรู้เรื่องความจริงความเป็นมา การดำรงอยู่ และความเป็นไปของโลกในแบบเดียวกัน กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) เพิ่มเติมตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีเข้ามา เนื่องจากตำนานสองเรื่องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของราชอาณาจักรสยามครั้งสำคัญ โลกทัศน์ฟ้า-ดินในลักษณะฟ้าโอบอุ้มดินจึงไม่สอดคล้องกับบริบทดังกล่าว จึงต้องนำตำนานสองเรื่องนี้ที่มีอยู่แล้วในสมัยอยุธยาเพิ่มเติมต่อให้เห็นโลกทัศน์ฟ้า-ดินในลักษณะขัดแย้งและยอมรับจนเกิดโลกบาตาท่ามกลางตำนานอีกเป็นจำนวนมากในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ไม่ได้นำมาเพิ่มเติมในกลุ่มนี้ ส่วนกลุ่มตำราโหราศาสตร์เสนอโลกทัศน์ฟ้า-ดินเช่นเดียวกับกลุ่มสุริยาศาสตร์ แต่เน้นนัยใหม่ไปที่โลกฟ้าในลักษณะเสนอภาพของเทพเจ้าสององค์ที่ “เคียงคู่” กันคือระหว่างพระอิศวรกับพระนารายณ์ เป็นความพยายามของพราหมณ์ที่ย้ำความสำคัญของตนในฐานะผู้กุมความรู้และมีบทบาทเคียงคู่กับกษัตริย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ท่ามกลางสภาวะการณ์หลัง พ.ศ. 2500 ที่สถานภาพและบทบาทของพราหมณ์ลดน้อยลง

นอกจากนี้ จะเห็นว่ามีตำนาน 4 เรื่องที่ปรากฏร่วมกันใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวน ได้แก่ ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ และตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู ตำนานเหล่านี้จะเล่าถึง “กำเนิดโลก” และ “ความเป็นไปของโลก” ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต แม้ตำนาน 4 เรื่องที่มีร่วมกันของทุกกลุ่มจะให้จินตภาพเพียงสองโลกคือโลกฟ้าและโลกดิน แต่ความภูมิใจของชนชั้นปกครองนี้ก็กลับอุปมาอุปไมยให้จินตภาพไปไกลถึงสามโลก โดยเปรียบเทียบกับ “ไตรภพ” ที่เน้นบทบาทของเทพเจ้า (ชนชั้นปกครอง) และแสดงออกด้วยจินตภาพของโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาล

บทที่ 3

ที่มาของตำนานและแนวคิดของ “เฉลิมไตรภพ”

“เฉลิมไตรภพ” ประกอบด้วยตำนานหลายเรื่องซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลด้านเนื้อเรื่องและแนวคิดจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา วรรณกรรมไทย ที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมไทยภาคกลางก่อนจะถูกยืมนำมาผสมผสานสร้างสรรค์ใหม่ หากการศึกษาแนวคิดหลากหลายใน “เฉลิมไตรภพ” ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของคติศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และคติชาวบ้านไทย การศึกษาที่มาของเหตุการณ์ในตำนานจะช่วยทำให้เห็นแนวคิดอันมีที่มาจากหลากหลายของ “เฉลิมไตรภพ” ได้ชัดเจนขึ้น

3.1 ที่มาของตำนานในเฉลิมไตรภพ

การศึกษาที่มาของอนุภาคในตำนานแต่ละเรื่องเป็นเรื่องใหญ่และกว้างมาก ผู้วิจัยจะศึกษาที่มาของตำนานแต่ละเรื่องเพื่อค้นหาแนวทางการรับอนุภาคตำนานต่าง ๆ ของ “เฉลิมไตรภพ” โดยอาศัยแหล่งที่มาจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์พุทธศาสนา และวรรณกรรมไทย

3.1.1 ตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู

ตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกันซึ่งอธิบายเหตุของปรากฏการณ์อุปราคา และอธิบายถึงเหตุที่ราหูมีร่างกายเพียงครึ่งตัว เนื้อเรื่องเป็นเรื่องของสามพี่น้องคืออาทิตย์ จันทร์ และราหู ราหูแค้นใจที่พี่ทั้งสองแย่งภางษณดีไปทำบุญจึงอธิษฐานขอพรให้เหนือกว่าพี่ทั้งสอง พรสัมฤทธิ์ในชาติต่อไป (บางสำนวนยังมีชาติก่อนพรจะสัมฤทธิ์ผล) ส่งผลให้อาทิตย์ไปเกิดเป็นพระอาทิตย์ จันทร์ไปเกิดเป็นพระจันทร์ ราหูเกิดเป็นราหูซึ่งตัวใหญ่และมีฤทธิ์เดชจึงได้คุกคามพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นการแก้แค้น พระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์พระอาทิตย์พระจันทร์ให้พ้นภัย เมื่อราหูแพ้พุทธานุภาพจึงหนีไปหาท้าวเวปจิตติและยังคอยหาทางคุกคามพระอาทิตย์พระจันทร์ในครั้งต่อไป ต่อมาราหูเข้าไปขโมยน้ำอมฤตของพระอิศวร (บางสำนวนว่าปลอมตัวเข้าไปในกลุ่มเทวดาแอบกินน้ำอมฤตที่เหล่าเทวดาแต่งน้ำอมฤตได้มหาสมุทร) เหล่าเทพเสนอให้พระอิศวรใช้จักรลงโทษราหู (บางสำนวนว่าพระอาทิตย์พระจันทร์ไปฟ้องพระอิศวร) พระอิศวรลงโทษราหูด้วยการใช้จักรตัดร่างราหูเป็นสองท่อน แต่ราหูไม่ตายเพราะกินน้ำอมฤต (น้ำทิพย์) เข้าไปแล้ว

โครงเรื่องหลักของตำนานการเกิดอุปราคาใน “เฉลิมไตรภพ” คือโครงเรื่องพี่น้องทะเลาะกัน¹¹ คือ 1) อนุภาคอาทิตย์ จันทร และราหูเป็นพี่น้องกัน 2) อนุภาคอาทิตย์ จันทร และราหูทะเลาะกันเรื่องภานะบุญ 3) อนุภาคการอธิษฐานขอพร 4) อนุภาคแทรกชาติกำเนิดของตัวละคร 5) อนุภาคการกลับชาติมาเกิดตามพรสัมฤทธิ์ 6) อนุภาคราหูคุกคามพระอาทิตย์พระจันทร์ 7) อนุภาคชาวบ้าน/พระพุทเจ้าช่วยเหลือพระอาทิตย์พระจันทร์ 8) อนุภาคท้าวเวปจิตติถามไถ่ราหูถึงเหตุที่หนีมา โครงเรื่องแนวนี้เป็นเรื่องพื้นบ้านกล่าวถึงสามพี่น้องคืออาทิตย์ จันทร และราหู ซึ่งนำไปสู่ปรากฏการณ์อุปราคา ต่อมาได้นำบทบาทของพระพุทเจ้าในฐานะผู้อนุเคราะห์พระอาทิตย์พระจันทร์เติมเข้ามา โครงเรื่องชุดนี้จึงกลายเป็นโครงเรื่องแนวพุทธศาสนาซึ่งพบในวรรณกรรมไทย เช่น *เตภูมิกถา* ของไทยภาคกลาง *คัมภีร์อนุภาคดวงส์* ล้านนา

ที่มาของโครงเรื่องชุดนี้ได้อิทธิพลมาจากคัมภีร์พุทธศาสนาที่เน้นพุทธานุภาพ เช่น จันทิมสูตรและสุริยสูตรในพระไตรปิฎกซึ่งมีเนื้อเรื่องคล้ายกันแต่ต่างกันที่ชื่อตัวละครดังในจันทิมสูตรกล่าวว่าเมื่อจันทิมเทวบุตรถูกราหูคุกคามจึงได้ระลึกถึงและขอความอนุเคราะห์จากพระพุทเจ้า พระพุทเจ้าทรงอนุเคราะห์โดยทรงกล่าวให้อสุรินทรราหูปล่อยตัวจันทิมเทวบุตร เมื่ออสุรินทรราหูปล่อยตัวแล้วได้ไปหาท้าวเวปจิตติด้วยอาการตื่นกลัว เมื่อท้าวเวปจิตติได้ถามอสุรินทรราหูถึงอาการตื่นกลัวและเหตุที่ปล่อยจันทิมเทวบุตรไป จึงทราบว่าเป็นเพราะพุทธานุภาพในพระคาถาของพระพุทเจ้า หากอสุรินทรราหูไม่ปล่อยจะทำให้ศีรษะแตกเป็นเจ็ดเสี่ยงและมีชีวิตอยู่ต่อไปโดยหาความสุขมิได้ ดังความว่า

[242] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงปรารภจันทิมเทวบุตรได้ตรัสกะอสุรินทรราหู ด้วยพระคาถาว่า

จันทิมเทวบุตร ถึงตลาคตผู้เป็นพระอรหันต์ ว่าเป็นที่พึง ดูกรราหู ท่านจงปล่อยจันทิมเทวบุตร พระพุทเจ้าทั้งหลายเป็นผู้อนุเคราะห์แก่โลก ฯ

[243] ลำดับนั้นอสุรินทรราหู ปล่อยจันทิมเทวบุตรแล้ว มีรูปอันกระหืดกระหอบ เข้าไปหาอสุรินทเวปจิตติถึงที่อยู่ ครั้นแล้วก็เป็นผู้เศร้าสลด เกิดขนพอง ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ

[244] อสุรินทเวปจิตติ ได้กล่าวกะอสุรินทรราหู ผู้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ด้วยคาถาว่า

ดูกรราหู ทำไมหนอ ท่านจึงกระหืดกระหอบปล่อยพระจันทร์เสีย ทำไมหนอ ท่านจึงมีรูปสลด มายืนกลัวอยู่ ฯ

¹¹ จากงานวิจัยของปฐม หงษ์สุวรรณ (2542) ที่ได้ศึกษาไว้เรียกว่าแบบเรื่องพี่น้องทะเลาะกัน

[245] อสุรินทรากล่าวว่า

ข้าพเจ้าถูกลบด้วยคาถาของพระพุทธเจ้า หากข้าพเจ้าไม่พึงปล่อยจันทิม
เทวบุตร ศีรษะของข้าพเจ้าพึงแตกเจ็ดเสี่ยง มีชีวิตอยู่ก็ไม่พึงได้รับความสุข ฯ

(พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 15, 2514, น. 71)

โดยเฉพาะไตรภูมิโลกวิจิตรของพระยารธรรมปรีชา (แก้ว) เก็บรายละเอียดโครง
เรื่องแนวพุทธนี้ไว้ชัดเจน (กรมศิลปากร, 2535, น. 893-904) โดยกล่าวถึงสาเหตุของอุปราคาว่าเกิด
จากอดีตชาติที่เจ้าวิสุทธวิกรม (พระอาทิตย์) และเจ้าอุทกุมาร (พระจันทร์) ผู้เป็นพี่เฝ้าตามทัพพิ
คนหม้อแกงดีหัวของเจ้าอุทกุมาร (ราหู) ผู้น้องเนื่องจากทำคว้นไฟเข้าตาไฟในคราวทำอาหาร
เจ้าอุทกุมารพยายามและขอพรให้เหนือกว่าพี่ทั้งสองในชาติหน้า ต่อมาครั้งศาสนาพระเวสสุ
สัมมาสัมพุทธเจ้า พระอาทิตย์ถวายบิณฑบาตทานแต่ภิกษุด้วยภาชนะทอง พระจันทร์ใส่บาตรด้วย
ภาชนะเงิน ส่วนราหูใส่บาตรด้วยภาชนะโอ ด้วยบุญกุศลทำให้พระอาทิตย์มีรัศมีสีทอง พระจันทร์มี
รัศมีสีเงิน และราหูมีตัวใหญ่ใหญ่โต ในอีกชาติหนึ่งเล่าว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์ผู้พี่ยืมเงินราหูผู้
น้องไปสร้างวิหารและมณฑป ทว่าทั้งสองตายก่อนใช้หนี้ ราหูตั้งปณิธานเอาพี่ทั้งสองเป็นคนใช้จึงตาม
จับกุมพระอาทิตย์และพระจันทร์ ด้วยเหตุที่ราหูผูกพยาบาทพระอาทิตย์พระจันทร์แต่หนหลังทำให้
ราหูคอยคุกคามพระอาทิตย์พระจันทร์เมื่อสบโอกาส เมื่อพระอาทิตย์พระจันทร์ถูกราคูคุกคามก็ขอ
ความอนุเคราะห์จากพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์รวมถึงผู้คนได้ช่วยเหลือ ราหูหนีไปหาท้าวเวปจิตติ
และเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ฟัง ผู้วิจัยเห็นว่าแม้ผิวเผินอาจดูเหมือนว่าไตรภูมิโลกวิจิตรของพระยารธรรม
ปรีชา (แก้ว) จะมีอิทธิพลด้านโครงเรื่องต่อ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) ในสมัยรัชกาล
ที่ 5 เท่านั้น เนื่องจากไตรภูมิโลกวิจิตรแต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 อย่างไรก็ตามแม้ไตรภูมิโลกวิจิตรจะ
แต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่เหล่านักปราชญ์ที่เป็นผู้แต่งได้ประชุมเรื่องราวเข้าไว้ในตัวบทมาก่อนสมัย
ดังกล่าวแล้ว จึงเป็นไปได้ที่โครงเรื่องพี่น้องทะเลาะกันในไตรภูมิโลกวิจิตรซึ่งปรากฏให้เห็นใน “เฉลิม
ไตรภพ” ตั้งแต่กลุ่มสำนวนอยุธยาอาจสัมพันธ์ต่อกันเนื่องจากผู้แต่งต่างเป็นกวีพุทธหรือมีมโนคติ
ร่วมกันแบบพุทธศาสนา

โครงเรื่องแนวพุทธศาสนาที่เล่าถึงปรากฏการณ์อุปราคาพร้อมกับการแสดง
พุทธานุภาพนี้ ต่อมาได้เกิดการนำคติศาสนาพราหมณ์เข้ามาผสมผสานด้วย ดังพบการทำให้เรื่องราว
สามพี่น้องทะเลาะกันเป็นปฐมเหตุที่นำไปสู่ที่มาของราหูตัวขาดเป็นสองท่อน โดยมีการเล่าถึงการเกิด
อุปราคาเป็นแกนกลางร่วมกัน กล่าวคือ มีการเพิ่มอนุภาคราหูโมยน้ำอมฤต อนุภาคเทพเจ้าตัดตัว
ราหู และอนุภาคราหูคุกคามพระอาทิตย์พระจันทร์ โครงเรื่องแนวนี้มาจากคัมภีร์ปุราณะของศาสนา
พราหมณ์ซึ่งเน้นที่มาของรูปลักษณ์ราหูกับการเกิดอุปราคา เนื้อเรื่องจะกล่าวถึงเทวดาก็บอสุรช่วยกัน

กวนเกษียรสมุทรหาน้ำอมฤตไปจนถึงเหตุการณ์ราหูถูกเทพาวุธตัดกายขาดสองท่อนแล้วแก้แค้นพระอาทิตย์พระจันทร์อันเป็นที่มาของอุปราคา มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547, น. 229) กล่าวว่า “ตำนานเรื่องเทวดากับอสูรช่วยกันกวนเกษียรสมุทรหาน้ำอมฤตมีเล่าอยู่ในปุราณะสำคัญของพราหมณ์ซึ่งมีอยู่สิบแปดเรื่อง เกือบทุกเรื่องเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกัน ส่วนที่ต่างกันคือการให้ความสำคัญกับเทพเจ้าที่เคารพมากน้อยต่างกัน” **ภาคตปุราณะ**เล่าตำนานเรื่องนี้ไว้ยาวที่สุด ขณะที่**มัธยมปุราณะ**มีรายละเอียดของสิ่งที่เกิดจากการกวนเกษียรสมุทรมากที่สุด (เรื่องเดียวกัน, น. 229) ใน**ภาคตปุราณะ**มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์ราหูขโมยน้ำอมฤต เหตุการณ์เทพเจ้าตัดตัวราหู และเหตุการณ์ราหูคุกคามพระอาทิตย์พระจันทร์ (Ganesh Vasudeo Thagare (translated), 1994, VIII.5.15-11.48, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, น. 229-233) สอดคล้องกับ Genesh Vasudeo ที่กล่าวว่า**คัมภีร์ภาคตปุราณะ** (Bhagavata Purana) อธิบายเหตุการณ์ที่ทำให้พระราหูต้องมีร่างกายขาดสองท่อนเนื่องจากการเข้าไปดื่มน้ำอมฤตในพิธี่และถูกพระวิษณุใช้จักรขว้างจนร่างกายขาดออกจากกัน พร้อมทั้งบรรยายความเป็นมาของการเกิดคราสอันเกิดจากแรงอาฆาตของพระราหูที่มีต่อพระจันทร์และพระอาทิตย์ผู้ให้นำเรื่องราหูไปฟ้องพระวิษณุเรื่องที่พระองค์แอบเข้าไปในพิธี่กวนเกษียรสมุทร ดังนั้นเมื่อใดที่พระราหูพบพระจันทร์และพระอาทิตย์ก็จะทำการไล่จับพระอาทิตย์และพระจันทร์ตลอดเวลาเพื่อพยายามที่จะกลืนกิน เป็นที่มาของตำนานสุริยคราสและจันทรคราส (Genesh Vasudeo, 1986, p. 755 อ้างถึงในชินชฐา มากทวิ, 2553, น. 19)

เนื้อเรื่องอุปราคาที่เน้นที่มากการเกิดอุปราคากับการแสดงพุทธานุภาพตามแนวพุทธ จึงขยายออกไปโดยมีเนื้อเรื่องที่มาของรูปลักษณ์ราหูและการเกิดอุปราคาตามแนวพราหมณ์เข้ามาร่วมด้วย หรือกล่าวได้ว่า “เฉลิมไตรภพ” นำตำนานการเกิดอุปราคาตามโครงเรื่องแนวพุทธที่มีอยู่แล้ว มาผสมผสานเข้ากับตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูตามโครงเรื่องแนวพราหมณ์ โดยพยายามทำให้ตำนานสองเรื่องเป็นเรื่องต่อเนื่องกันผ่านตัวละครสำคัญที่มีร่วมกันคือ “ราหู”

3.1.2 ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

ตำนานการสร้างโลกใน “เฉลิมไตรภพ” เล่าไว้ว่าโลกถูกไฟทำลาย เหล่าเทพพากันแปลงร่างเป็นผงแล้วหนีไปยังชั้นพรหม เมื่อไฟไหม้สิ้นสุดเกิดฝนตกหนัก ลมพัดก่อแผ่นดินขึ้นใหม่ ผู้รอดจากการทำลายโลกคือเทพหัตวีไสยและเทพสุนทราได้จุติมาเกิดเป็นพื้นดินและแม่น้ำในโลกมนุษย์ เหล่าพรหมที่เหลือรอดในโลกเก่าลงมากินจวันดิน (บางสำนวนว่ากินแล้วรัศมีดับ) จากนั้นปรากฏพระอิศวร พระนางอูมา พระพรหม และพระนารายณ์ เทพเจ้าถอดปิ่นปักผมปักกลางแผ่นดิน

เกิดเป็นเขาพระสุเมรุ เกิดป่าไม้ แม่น้ำ มหาสมุทร พืชพันธุ์ธัญญาหาร และธาตุดินน้ำลมไฟ ต่อมา พระอิศวรสร้างสรรพสิ่งขึ้นบนโลก เช่น ราศี ดาว ฯลฯ รวมถึงกำหนดวัน เดือน ปี และสิ่งต่าง ๆ ขึ้นเป็นระบบ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงคุณความดีของสัตว์ 12 ราศี ที่ทำให้ได้เป็นสัตว์สัญลักษณ์ประจำราศี จากนั้นพระอิศวรสั่งให้สร้างเทวดาพระเคราะห์รักษาทิศ บางส่วนวนเกล้าถึงพระเวทธรรมศาสตร์ รวมตัวกันเป็นพระอิศวร พระอิศวรสร้างพระนางอุม่า พระนารายณ์ และพระพรหม จากนั้นพระอิศวรสำรวจขึ้นเนื้อในท้องสร้างแผ่นดินโลก บันดาลปิ่นปักผมให้เป็นเขาพระสุเมรุรวมถึงสร้างธาตุต่าง ๆ ขึ้นในโลก

โครงเรื่องหลักของตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ใน “เฉลิมไตรภพ” ประกอบด้วยโครงเรื่องสองชุด คือ โครงเรื่องการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ตามแนวพุทธ และโครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่งตามแนวพราหมณ์

โครงเรื่องการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ตามแนวพุทธ คือ 1) อนุภาคโลกถูกไฟทำลาย 2) อนุภาคเทวดาหนีตายจากไฟประลัยกัลป์ไปอยู่ชั้นสูงกว่า 3) อนุภาคฝนตกและลมพัดสร้างแผ่นดิน และ 4) อนุภาคพรหมลงมากินง้วนดิน โครงเรื่องแนวนี้ได้อิทธิพลมาจากคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น *อัคคัณฺณสูตร* ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ซึ่งเป็นแม่แบบต่อคัมภีร์พุทธศาสนาในชั้นหลังหลายเล่ม เช่น ในอภิญญาเนเทศของ *คัมภีร์วิสุทธิมรรค* *โลกปัญญัตติภรณ์* *โลกทีปภสาร* ฯลฯ ดังตัวอย่างใน *โลกทีปภสาร* (2549, น. 157-161)

สัตว์ทั้งหลายที่ต้องอาศัยฝนจึงมีชีวิตอยู่ต่างก็ล้มตายไปจะบังเกิดในพรหมโลก มีชั้นปริตรตาภาเป็นต้น ทั้งพวกเทวดาที่ต้องอาศัยดอกไม้และผลไม้เลี้ยงชีวิตก็พากันจุติไปบังเกิดในพรหมโลก ครั้นกาลยืดยาวนานล่วงไปด้วยอาการอย่างนี้ น้ำในที่นั้น ๆ ก็ถึงความแห้งแล้งหมดสิ้นไป . . . เปลวเพลิงนั้นพวยพุ่งขึ้นจับเทวโลกชั้นจาตุมหาราช . . . เผาพรหมโลกทั้ง 3 ในภूमินั้น พุ่งขึ้นไปจรดอภัสสราพรหมโลกแล้วจึงหยุดอยู่ . . . ฝนก็เริ่มตกเพื่อประโยชน์แก่การตั้งโลกใหม่ . . . น้ำนั้นถูกลมพัดรวมตัว ถูกลมพัดรวมกลุ่มด้วยอาการอย่างนี้ย่อมลดลงในเบื้องต่ำโดยลำดับ เมื่อน้ำลดลงไป ๆ พรหมโลกก็ปรากฏในที่ของพรหมโลก และเทวโลกชั้นสูงก็ปรากฏในที่ของเทวโลก . . . ในครั้งนั้นพวกสัตว์ที่บังเกิดเป็นชุกก่อนกว่าผู้อื่นในพรหมโลกชั้นอภัสสราพากันจุติจากพรหมโลกนั้น เพราะสิ้นอายุหรือเพราะสิ้นบุญพากันบังเกิดเป็นสัตว์อุปปาติกะ(พวกผุดเกิด)ในโลกนี้ พวกเหล่านั้นย่อมมีแสงสว่างแผ่ออกจากตน ท่องเที่ยวไปในอากาศได้ พวกนั้นต่างล้มรสปฐพีนั้นแล้วถูกความกระหายครอบงำ พยายามบริโภคเป็นคำ ๆ ลำดับความเป็นผู้มีแสงสว่างออกจากตนของพวกนั้นก็หายไป . . .

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าแม้ “เฉลิมไตรภพ” จะได้โครงเรื่องการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์มาจากคัมภีร์พุทธศาสนา แต่มีบางอนุภาคคือ “อนุภาคเทวดาหนีตายจากไฟประลัยกัลป์ไปอยู่ชั้นสูงกว่า” ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเหล่านี้ แต่กลับปรากฏในวรรณกรรมไทยโบราณ เช่น ใน*เตภูมิกถา*สมัยสุโขทัยและ*โองการแข่งน้ำ*สมัยอยุธยา ดังตัวอย่างสำนวน “เบียดแบ่ง” ใน*โองการแข่งน้ำ*ซึ่งเข้าใจว่าเป็นที่มาให้แก่อนุภาคเทวดาหนีตายจากไฟประลัยกัลป์โดยแปลงตนเป็นผิงใน “เฉลิมไตรภพ” ดัง*โองการแข่งน้ำ*ที่ว่า

นานาอเนกน้ำวเดิมกัลป์	จักร้าจักรภาพหเมื่อใหม่
กล่าวถึงตระวันเจ็ดอันพลุ่ง	น้ำแล้งไข่ขอตหาย ฯ
เจ็ดปลามันพุ่งหล้าเป็นไฟ	วาบจตุรบายแผ่นขัว
ซึกไตรตรึงษ์เป็นเผ้า	แลปล้าสีลอง ฯ
สามารถญาณครเพราะเกล้าครองพรหม	ฝูงเทพนงบนปานเบียดแบ่ง
สรลมเต็มพระสุธาवासแห่งหัน	ฟ้าแจ้งจอดนิโรโร ฯ
...	
กล่าวถึงน้ำฟ้าพาดพองหา	ดับเตโซฉ่าหล้า
ปลาตินดาวเดือนแอน	ลมกล้าป่วนไปมา ฯ
...	
แลเป็นสีปวงดิน	เป็นเขย็นทร้ง้าหล้า
เป็นเรือนอินทร์ถาเถือก	เป็นสร้อยฟ้าคลี่จั้งบาน ฯ
จั้งเจ้าตั้งผาเผือกผาเยอ	ผาหอมหวานจั้งขึ้น
หอมายดินเลอก่อน	สรตั้งหมู่แมนมา ฯ
ตนเขาเรื่อร่อนหล้าเลอหา	หาวันคินไปได้
จ้าวชิมดินแสงหล่น	เพียงดับไต้มีตมูล ฯ
วันวันตาขอเรื่อ	เป็นพระสุรย์ส่องหล้า
เป็นเดือนดาวเมืองฉ่า	เห็นฟ้าเห็นแผ่นดิน ฯ

(*วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, 2540, น. 8*)

แสดงว่าตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ใน “เฉลิมไตรภพ” ได้อิทธิพลมาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ต่อมาจึงค่อยเปลี่ยนรายละเอียดบางส่วนให้เข้ากับความคิดของคนไทย ดังปรากฏอนุภาคเทวดาหนีตายไปเป็นผองอาศัยอยู่ในชั้นที่เหนือกว่าซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา แต่กลับปรากฏในวรรณกรรมโบราณของไทย

ส่วนโครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่งตามแนวพราหมณ์ ได้ถูกนำมาเติมต่อหลังโครงเรื่องตามแนวพุทธ โครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่งตามแนวพราหมณ์ คือ 1) อนุภาคเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง 2) อนุภาคเทพเจ้าสร้างโลกจากอวัยวะ 3) อนุภาคพระเวทธรรมศาสตร์รวมตัวเป็นพระอิศวร และ 4) อนุภาคพระอิศวรสร้างพระนางอุม่า พระนารายณ์ และพระพรหม กล่าวคือ 1) อนุภาคเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง และ 2) อนุภาคเทพเจ้าสร้างโลกจากอวัยวะ เป็นอนุภาคเก่าแก่ที่ปรากฏให้เห็นในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ดังที่พบใน *ปุรุષะสูกตะของคัมภีร์ฤคเวท*

(1) ปุรุષะ ผู้มีศีรษะนับพัน มีนัยน์ต่านับพัน มีเท้านับพัน เมื่อครอบคลุมพิภพนี้ไว้ทั้งหมดทุกทิศทุกทางแล้ว ยังมีเกินออกไปอีก 10 องคุลี

...

(11) ในคราวที่ (ทวยเทพ) ได้จัดการแบ่งแยก (ร่างของ) ปุรุษะ พวกท่านได้จัดการ (แบ่งแยกปุรุษะ) เป็นกี่ส่วน ? ปากของเขาเป็นอะไร ? แขนทั้งสองเป็นอะไร ? ต้นขาและเท้าทั้งสองถูกเรียกว่าอะไร ?

(12) (คำตอบก็คือ) ปากของเขากลายเป็นพราหมณ์ แขนทั้งสองข้างถูกสร้างเป็นกษัตริย์ (และนักรบ) ต้นขาทั้งสองของเขาเป็นไวศยะ ศูทรเกิดขึ้นแล้วจากเท้าทั้งสอง

(13) ดวงจันทร์เกิดขึ้นแล้วจากใจ ดวงอาทิตย์เกิดขึ้นจากนัยน์ตาทั้งสอง พระอินทร์และพระอัคนี (เกิดจาก) ปาก ลม (หรือพระวายุ) เกิดจากลมหายใจ

(14) ท้องฟ้าเกิดขึ้นจากสะดือ สวรรค์วิวัฒน์จากศีรษะ แผ่นดิน (เกิด) จากเท้าทั้งสอง ทิศทั้งหลาย (เกิด) จากหู พวกท่าน (เหล่าเทพเจ้า) ได้จัดการสร้างโลกทั้งหลายขึ้นแบบนี้เอง

(วรรณลักษณะ พับบรรจง, 2545, น. 17-19)

ภายหลัง “เฉลิมไตรภพ” จึงเติมอนุภาคที่ 3) และ 4) เข้าไป จึงกลายเป็น 1) อนุภาคเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง 2) อนุภาคเทพเจ้าสร้างโลกจากอวัยวะ 3) อนุภาคพระเวท

ธรรมศาสตร์รวมตัวเป็นพระอิศวร และ 4) อนุภาคพระอิศวรสร้างพระนางอุมา พระนารายณ์ และ พระพรหม โครงเรื่องนี้ปรากฏให้เห็นชัดเจนในวรรณกรรมไทยเรื่อง*คัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1* ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา ดังความว่า

ในคำภีร์ไสยสาตร์นั้นว่าปางประณมแต่เพลิงประลัยกัลป์ล้างโลกย์ใหม่สิ้นแล้ว อากาศว่างเปล่าอยู่ ครั้นนั้นพระเวทย์พระธรรมทั้งหลายมาประมวนประชุมกันเข้าก็ บังเกิดพระпенเจ้าขึ้นพระองค์หนึ่งคือพระสยามภูวนาถอันทรงพระนามว่าพระ ประระเมศวรเปนเจ้า ๆ จึงประดิษฐานกระทำด้วยเทวะฤทธิยกพระหัตถ์ขึ้นลูบพระอุระ แล้วก็สับตอกออกไปตรงเบื้องพระภักตร์ ให้บังเกิดพระпенเจ้าขึ้นอีกพระองค์หนึ่งทรง พระนามว่านางพระอุมาภักวะดี แล้วพระประระเมศวรเปนเจ้าจึงปลุกขาศกับพระอุมาภัก วะดีว่าเราทั้งสองนี้จะประดิษฐานสร้างพิภพชะกามาพะจรสวรรค์ แลเขาพระสุเมรุราช แล้วให้เปนพื้นแผ่นดินขึ้น จะได้เป็นที่อาไสยแห่งเทพดาแลมนุษย์สิทธิ์วิทายธร กิณทรคนธรรพ์และอะสุรสัตว์ต่าง ๆ จึงจะควร ๐ พระอุมาภักวะดีจึงทูลว่าแต่พระองค์ กับข้าพเจ้าทั้งสองนี้จะบันดาลสร้างพิภพชะกามาพะจรสวรรค์ แลเขาพระสุเมรุราชแล ภาคย์พื้นแผ่นดินนั้น เหนจะขัดสนอยู่ด้วยยังน้อยตัวนัก ขอพระองค์จงให้บังเกิดพระ ผู้เปนเจ้าขึ้นอีกจะได้ช่วยกันประดิษฐานสร้างโลกย์ แล้วจะได้ต่างพระเนตรพระกรรม ของพระองค์สืบต่อไป พระประระเมศวรเปนเจ้าก็เห็นชอบด้วย แล้วพระผู้เปนเจ้าจึง ประดิษฐานกระทำด้วยเทวะฤทธิ ยกพระหัตถ์เบื้องซ้ายขึ้นลูบพระหัตถ์เบื้องขวาสับ ตอกไปก็บังเกิดพระนารายณ์เปนเจ้าขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง แล้วพระเปนเจ้ายกพระหัตถ์ เบื้องขวาลูบพระหัตถ์เบื้องซ้ายสับตอกไปก็บังเกิดพระพรหมธาดาเปนเจ้าขึ้นอีก พระองค์หนึ่ง

...

ครั้นพระเปนเจ้าทั้งสี่พระองค์บังเกิดขึ้นพร้อมกันแล้วพระประระเมศวรเปนเจ้าจึง สำรอกพระมาฆในพระอุทรประเทศแห่งพระองค์ออกแล้ว ทิ้งลงมาให้บันดาลเปนแผ่น พื้นพระสุธาตล มีปริมณฑลกว้างยาวใหญ่สุดที่จะประมาณบมิได้ แต่โดยหนานั้นได้สอง แสนสี่หมื่นโยชน์ แล้วพระประระเมศวรเจ้าจึงเอาพระจุฑามะณีที่ปักพระเกศของพระองค์ ปักลงเหนือแผ่นดินปะถะพี แล้วพระเปนเจ้าทั้งสี่พระองค์ก็ประดิษฐานกระทำด้วย เทวะฤทธิทั้งสี่ให้เปนเขาพระสุเมรุราชอันใหญ่โดยสูงได้สี่หมื่นโยชน์ จะได้เป็นที่อาไสย แห่งเทพดาอะสุรย์กษัแลสัตว์ต่าง ๆ แล้ว พระเปนเจ้าทั้งสี่ก็บันดาลให้เปนพระเพลิง พระพาย พระคงคา ขึ้นให้เปนธาตุทั้งสี่ของสรรพสัตว์ทั้งปวงแล้วรังสฤษดิ์ให้เปนอาทิตย์ พระจันทร์สำหรับจะได้ส่องในมนุษย์โลกย์ให้เปนที่สังเกตว่ากลางวันแลกลางคืน แล้ว

รังสรรค์ให้เป็นนางมณีเมขลาสำหรับรักษามะหรรณพและอะสุระปะโรตรามสูร แล้วก็บังเกิดฤๅษีสิทธิวิทยธรณินทรคนธรรพ์เทพบุตรเทพอัษรภักถยาทั้งหลายแลสรรพสัตว์ในสกลทวีปทั้งสามภพ ก็บังเกิดเป็นอุปาทิกะขึ้นให้สำหรับทุกตำแหน่งแห่งที่พร้อมเสร็จบริบูรณ์แล้ว พระประระเมศวรเป็นเจ้าของจึงเปลื้องสายสุร่าซึ่งเป็นพระมหาสังวาลย์แห่งพระองค์ออกประดิษฐาน พระเป็นเจ้าของทั้งสี่พระองค์พร้อมกันก็บันดาลกระทำด้วยเทวฤทธิให้เป็นพระอนันตนาคราชอันมีศักดิ์านุภาพยิ่งนัก

(นารายณ์ 10 ปางเล่ม 1, เลขที่ 1, อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540, น. 122-124)

สรุปได้ว่าตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ใน “เฉลิมไตรภพ” มีที่มาจากโครงเรื่องการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์จากคัมภีร์พุทธศาสนา แล้วจึงนำโครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่งในวรรณกรรมไทยเรื่องคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ เข้ามามาผสมผสานอีกต่อหนึ่ง

3.1.3 ตำนานนพเคราะห์ (นิทานชาติเวร)

ตำนานนพเคราะห์ใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นเรื่องของพระอิศวรสร้างเทวดาพระเคราะห์ห้องค์ต่าง ๆ จากนั้นได้ทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ แล้วให้พระพรหมบัญญัติตำราโหราศาสตร์หรือพระเวทธรรมศาสตร์สำหรับโลก ต่อจากนั้นเป็นเรื่องของพรหมริษยาองค์หนึ่งจุติไปเป็นสังขอสูรหรืออสูรหอยสังข์ได้ใช้ผีเสือน้ำไปขโมยคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์หรือตำราโหราศาสตร์จากพระพรหม กระทั่งพระวิษณุทรงอวตารเป็นปลาทรายปราบสังขอสูรได้สำเร็จ

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์สำคัญในตำนานนพเคราะห์ใน “เฉลิมไตรภพ” พบโครงเรื่องสำคัญ 2 ชุด ได้แก่ โครงเรื่องพระอิศวรสร้างเทวดาพระเคราะห์และทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ และโครงเรื่องพระวิษณุอวตารเป็นปลาปราบสังขอสูร

โครงเรื่องพระวิษณุอวตารเป็นปลาปราบสังขอสูร เป็นโครงเรื่องที่มาจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ดังปรากฏในคัมภีร์ปุราณะที่เน้นพระวิษณุเป็นเอก เช่น *วิษณุปุราณะ* เป็นเรื่องราวของมัตสยวตารปราบอสูรหอยครีฟ ศักดิ์ศรี แยมันดดา (2547, น. 491-498) เล่าไว้ใน*ภวตนิยาย*ตอน “พระมनु” สรุปเหตุการณ์สำคัญได้คือ อสูรหอยครีฟขโมยพระเวทจากพระพรหมในราตรีพรหม ต่อมาพระวิษณุทรงออกอุบายให้สัตย์พรตเก็บสรรพสิ่งไปสร้างใหม่ในโลกหน้าก่อนโลกจะถูกทำลายโดยมีปลาทรายอวตารเป็นผู้ช่วยเหลือ จากนั้นปลาทรายอวตารไปปราบอสูรแล้วนำพระเวททั้งหมดคืนสู่พระพรหม จะเห็นว่าเนื้อเรื่องนี้มีอิทธิพลต่อ “เฉลิมไตรภพ” เช่น เรื่องพระวิษณุอวตารเป็นปลาทราย

ตามปราบอสูรที่ขโมยคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ รวมถึงคล้ายคลึงกับเรื่องพระพรหมถูกขโมยพระเวท แต่ไม่มีเรื่องของสัตยพรต นอกจากนี้ “เฉลิมไตรภพ” ยังเพิ่มรายละเอียดปลีกย่อยบางส่วนขึ้น เช่น พรหมริษยาจุติมาเกิดเป็นอสูรหอยสังข์ หรือเรื่องผีเสื้อน้ำถูกใช้ไปขโมยคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ เป็นต้น

โครงเรื่องพระวิษณุอวตารเป็นปลาปราบสังข์อสูรนี้ยังเป็นที่มาให้แก่วรรณกรรม อุษยชาติด้วย ดังปรากฏในวรรณกรรมไทยเรื่อง*คัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1* ฉบับตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเห็นชัดว่ามีรายละเอียดของเนื้อเรื่องคล้ายกับโครงเรื่องพระวิษณุอวตารเป็นปลาปราบสังข์อสูรใน “เฉลิมไตรภพ” มากที่สุด ดังความว่า

ปางหนึ่งเปนประณมเหตุที่พระนารายณ์จอาวตารในสิบปางนั้น ยังมีพรหมจำพวกหนึ่งมีจิตริศยาพระพรหมธาดาเปนเจ้าว่าเราก้เปนพรหมมีสี่ภักตรแปดกรเหมือนกัน . . . แล้วก็จตุกลงไปบังเกิดเปนสังข์อสูรอยู่ในพระมหาสมุทรริมเชิงเขาพระเมรุราช. . . ครั้นพระพรหมธาดาเปนเจ้าเสด็จมาถึงเชิงเขาพระเมรุราชเจ้า เมื่อจะมีเหตุบังเอินให้พระพรหมธาดาเปนเจ้าร้อนพระกายกุ่มกัถันัก พระเปนเจ้าจึงเอาพระคัมภีร์วางไว้เหนือแผ่นสินลาริมพระมหาสมุทร แล้วพระพรหมธาดาเปนเจ้าก็เสด็จลงสร่งน้ำในพระมหาสมุทร ฝ่ายสังข์อสูรแลเห็นคัมภีร์พระเวทพระธรรมศาสตร์ที่พระพรหมธาดาเปนเจ้าวางไว้ตั้งนั้นก็ยินดีคิดว่ากูจะลักเอาคัมภีร์พระเวทอันนี้ไปทิ้งน้ำเสีย . . . ครั้นสังข์อสูรคิดตั้งนั้นแล้วจึงใช้ให้ผีเสื้อน้ำซึ่ง เปนบริวารไปลักเอาคัมภีร์ที่พระพรหมธาดาวางไว้้นมาให้จงได้ ฝ่ายผีเสื้อน้ำจึงไปลักเอาคัมภีร์พระเวทพระธรรมศาสตร์ที่พระพรหมธาดาวางไว้มาแล้วก็เอาพระคัมภีร์นั้นมาส่งให้แก่สังข์อสูร ๆ ก็เอาพระคัมภีร์นั้นกลืนเข้าไปในท้อง . . . ปางนั้นพระนารายณ์รับเทวโองการพระเปนเจ้าแล้วก็กระทำด้วยเทวฤทธิ์อวตารมาครั้งนั้น ทรงพระนามชื่อว่ามัจฉาวตาร คือนิมิตพระกายเปน ปลากรายอันใหญ่มหึมาก็พิฆาตผีเสื้อน้ำให้สิ้นชีวิตแล้ว ก็ว่ายลงไปสู่พิภพแห่งสังข์อสูร . . . พระเปนเจ้าจึงล้วงพระหัตถ์เข้าไปตามช่องปากสังข์อสูร อยิบเอาคัมภีร์พระเวทพระธรรมศาสตร์ในอุระ สังข์อสูรนั้นออกมาแล้วก็สังหารสังข์อสูรให้สิ้นชีวิตในอกและช่องปากสังข์อสูรนั้น จึงปรากฏเปนรอยนิ้วพระนารายณ์กราบทั่วทุกวันนี้ พระนารายณ์เปนเจ้าจึงมีเทวบัณฑิตรสวารอยนิ้วหัตถ์แห่งเราอันเปนมงคลซึ่งยื่นล้วงเข้าไปเอาคัมภีร์พระเวทพระธรรมศาสตร์ตามช่องปากแห่งสังข์อสูรนี้ แล้วอสูรสังข์ก็เปนที่ทรงไว้ซึ่งพระคัมภีร์ไตรเพททั้งหลาย หนึ่งพระพรหมจตุกลงมาเป็นสังข์อานุกภาพ ทั้งสามนี้ภายนำไปบุทคนจะเอาสังข์ไปเป่า ได้ยินเสียงถึงสถานที่ใดก็เป็นมงคลจนสุดเสียงสังข์ ครั้นพระนารายณ์เปนเจ้ามีเทวบัญชาตั้งนั้นแล้วก็เสด็จขึ้นมาเอาพระคัมภีร์พระเวทพระธรรมศาสตร์ไปถวาย

พระประมุขเมศวรเพนเจ้า เทวบุตรเทวดาทิ้งหลายก็บังเกิดโสมนัสปราโมทย์ยิ่งนักก็ลั่นอินทรเฑร็แลดุริยางคสังคีตดนตรีอันเพนทิพย์ จักระบำถวายเป็นเพลงต่าง ๆ แลเทวบุตรเทวดาทากันกระทำ ทั้งนี้เพื่อจะให้ระดูเพนปรกติหวังจะให้จำเริญในแผ่นดินต่อไป เทพบุตรเทวดาประชุมกันครั้งนั้นสรรเสริญกำลังพระกายแห่งพระนารายณ์เพนเจ้ามีประการต่าง ๆ แล้ว พระนารายณ์เพนเจ้าก็กลับไปยังบันทมสินธุ์ยังกะเขียรสมุทปางมัจฉาวตารที่หนึ่ง

(นารายณ์ 10 ปางเล่ม 1, เลขที่ 1, อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540, น. 143-146)

ส่วนโครงเรื่องพระอิศวรสร้างเทวดาพระเคราะห์และทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าความเชื่อเรื่องเทพพระเคราะห์แม้จะปรากฏในปุราณะหลายคัมภีร์ เช่น *อัคนีปุราณะ (Agni Purana)*, *ภควตปุราณะ (Bhagavata Purana)*, *นารทปุราณะ (Narda Purana)*, *วายุปุราณะ (Vayu Purana)*, *ศิวะปุราณะ (Siva Purana)*, *พรหมปุราณะ (Brahma Purana)* และ *วิษณุปุราณะ (Visanu Purana)* เป็นต้น (ชินชฐา มากทวี, 2553, น. 18) ทว่าคัมภีร์เหล่านี้ไม่ได้กล่าวถึงโครงเรื่องพระอิศวรสร้างเทวดาพระเคราะห์และทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ แต่โครงเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” นี้ปรากฏคล้ายคลึงกับตำนานพระเคราะห์ 10 ดวง ซึ่งเป็นตำนานมุขปาฐะสำหรับโหราศาสตร์ ความเป็นมุขปาฐะนี้เข้าใจว่าน่าจะมีมาก่อนสมัยอยุธยาหรือก่อนหน้า ดังตัวอย่างในตำนานพระเคราะห์ 10 ดวง เมื่อกล่าวถึงดวงที่ 2 ดาวพระจันทร์ เล่าไว้ว่า

พระจันทร์นี้ด้วยอานิสงส์ที่ได้ใส่บาตรด้วยขันเงินแต่พระภิกษุสงฆ์ในอดีตกาล จึงบังเกิดเป็นเทพดา มีนามว่า “พระจันทร์” สร้างด้วยเทพอัปสร 15 องค์ ถือว่ามีกำลัง 15 นิสัยของจันทร์จึงเป็นนิสัยของหญิง คือรูปร่างจรีตอ่อนโยน ขี้อึงหวงแหน แสนงอน มีจรีตเจ้าชู้ กลัวก็มาก มีเสน่ห์น่ารักใคร่ จิตใจเบิกบาน ใฝ่ฝันในความงาม ขยันขันแข็งเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน สะสมครองทรัพย์สมบัติ ใจบุญกุศล พุดจาไพเราะ ชอบในศิลป์ การตกแต่ง ปัญญาดี แต่นิสัยทั้งหมดไม่แน่นอนผันแปรง่าย สีของพระจันทร์คือสีขาวนวล โบราณท่านว่าถ้าพระจันทร์กุมลัคนา รูปร่างงดงาม ใจบุญมีทรัพย์สินและยศศักดิ์ ชอบค้าขาย มารยาทดี พุดจาไพเราะอ่อนหวาน คนเกิดวันจันทร์ก็คงเป็นเช่นเดียวกัน ลักษณะของพระจันทร์มีดังนี้

พระจันทร์ธาตุดิน (มีลักษณะดินชุ่ม) เป็นเทพบุตรทรงทิพย์ อารมณ์แก้วประพาฬวิจิตร เสด็จด้วยอัศตรราช มีเทพเรื่องฤทธิ์รายรอบเป็นบริวาร สถิตในบูรพาทิศ (ทิศตะวันออก) พระจันทร์ทำหน้าที่กลางคืนจึงมีนามว่าทิดาการ ทำให้ผู้คนมีใจชุ่มชื่น เบิกบาน ร่าเริงบันเทิงประโลมรูปโฉมมีเสน่ห์น่ารัก งามสง่า ช่างประดิษฐ์ ช่างฝัน

เปลี่ยนใจง่าย ถ้ามีดาวดวงอื่นมาเบียดทำให้ดาวจันทร์เดิมเสีย ผู้นั้นมักสติวิปลาส และเป็นหลักคำทำนายว่า “ทายรูปจรีตให้ทายจันทร์” เมื่อพระจันทร์เสวยอายุย่อมเป็นเช่นเดียวกันนี้

(พ. สุวรรณ, 2556, น. 40-41)

จะเห็นว่าตำนานพระเคราะห์ 10 ดวง กล่าวถึงกำเนิดเทวดาพระเคราะห์แต่ละองค์ ได้แก่ ดาวพระอาทิตย์ ดาวพระจันทร์ ดาวพระอังคาร ดาวพระพุธ ดาวพระพฤหัสบดี ดาวพระศุกร์ ดาวพระเสาร์ ดาวพระราหู ดาวพระเกตุ และดาวมฤตยู แม้ตำนานพระเคราะห์ 10 ดวง จะไม่ได้กล่าวว่าพระอิศวรเป็นผู้สร้างดาวพระเคราะห์แต่ละดวงขึ้น แต่ก็มี ความคล้ายคลึงด้านอนุภาคการทำนายตามเทพพระเคราะห์ไม่น้อย เช่น ลักษณะการทำนายคน รายละเอียดของตัวเลขส่วนใหญ่ตรงกัน และคำทำนายที่เหมือนและต่างไปบ้าง

สรุปได้ว่าตำนานนพเคราะห์ใน “เฉลิมไตรภพ” ได้โครงเรื่องพระวิษณุอวตารเป็นปลาปราบสังขอสูรจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ก่อน แล้วเป็นไปได้ที่อาจได้อธิพลมาจากวรรณกรรมไทยเรื่องคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เล่มที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา เนื่องจากจากโครงเรื่องชุดนี้ใน “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏในกลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 เท่านั้น ส่วนโครงเรื่องพระอิศวรสร้างเทวดาพระเคราะห์และทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ ใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นไปได้ว่าได้เค้ามาจากตำนานพระเคราะห์ 10 ดวง ซึ่งเป็นตำนานมุขปาฐะของนักโหราศาสตร์

3.1.4 ตำนานการเกิดฝนฟ้า

ตำนานการเกิดฝนฟ้าใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นเรื่องของพระยามังกรแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้าจนให้กำเนิดนางเมขลา นางเมขลาถูกพ่อแม่ในตัวไปถวายเป็นชายาองค์ที่สี่ของพระอิศวรพร้อมถวายดวงแก้วให้ ต่อมานางแอบกินน้ำอมฤตและขโมยดวงแก้วหนีไป บางสำนวนขยายความตอนนี้ว่าราหูขบขี้ใจที่พระอิศวรแก้ต่างให้ตนเรื่องที่ทำอุปราชาจนชาวโลกเดือดร้อน ทั้งยังไม่แพร่พรายความลับเรื่องตัวขาด ราหูจึงอาสารับใช้พระอิศวรตามนางเมขลาเพื่อชิงดวงแก้วกลับคืน ราหูขอความช่วยเหลือจากรามสูรผู้เป็นสหายให้ออกติดตามนางเมขลา รามสูรเกี่ยวพาราซีนางเมขลา ทั้งสองปะทะคารมและฤทธิ์เดชกันไปมาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้า

เมื่อพิจารณาด้านตำนานการเกิดฝนฟ้าใน “เฉลิมไตรภพ” พบโครงเรื่อง 2 ชุด ชุดแรกคือ โครงเรื่องพระยามังกรแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้าและให้กำเนิดนางเมขลา ไปจนถึง

เหตุการณ์นางเมขลาแอบกินน้ำอมฤตและขโมยดวงแก้ว โครงเรื่องอีกชุดหนึ่งคือนางเมขลาแอบกินน้ำอมฤตและขโมยดวงแก้ว ไปจนถึงยักษ์ (รามสูร) ไล้ชิงดวงแก้วนางเมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้า

โครงเรื่องชุดหลังที่จับเหตุการณ์ตั้งแต่ นางเมขลาแอบกินน้ำอมฤตและขโมยดวงแก้ว ไปจนถึงยักษ์ (รามสูร) ไล้ชิงดวงแก้วนางเมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้า นั้น เฉพาะเหตุการณ์ยักษ์ (รามสูร) ไล้ชิงดวงแก้วนางเมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้า เป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏให้เห็นในรามายณะฉบับอินเดียตอนใต้ซึ่งเข้าใจว่ามีอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทยโบราณ ดังปรากฏหลักฐานให้เห็น เช่น *สมุดภาพไตรภูมิฉบับอยุธยา* “นางเมขลาปรดบดวยวตถาภรณ์ตุงมีมือถี้แก้ว โอกมาขบ้อางเมฆเลนจิงรามสูรเห่นแคว่นั้นจใครใดจิงคว้างดวยขวานยิงดวยปืนมิได้โตงปืนแลขวานนั้นโตงภูเขาตั้งคริน 2 คนทงหลายสมมุติวาเสียงฟาผ่าแล” (*สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับอักษรขอมภาษาไทย*, 2552, น. 231) หรือใน*รามเกียรติ์*สำนวนรัชกาลที่ 1 ที่กล่าวถึงรามสูร ปะโรต และนางเมขลาทำให้เกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้า (*รามเกียรติ์ เล่ม 2*, 2510, น. 1178-1179) แม้เหตุการณ์ยักษ์ (รามสูร) ไล้ชิงดวงแก้วนางเมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้าซึ่งเป็นเหตุการณ์ส่วนหนึ่งในโครงเรื่องชุดหลังนี้ จะมีอาจทำให้ระบุที่มาชัดเจนของโครงเรื่องชุดหลังนี้ได้ แต่ก็เห็นได้ว่าโครงเรื่องนี้เป็นความคิดร่วมกันที่พบตั้งแต่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศศิธรในสมัยอยุธยา มาจนถึงกลุ่มพระยาราชภักดี (ช้าง) ในสมัยรัชกาลที่ 5

น่าสังเกตว่าในโครงเรื่องชุดนี้มีรายละเอียดเกี่ยวกับ “ราหู” ในฐานะข้ารับใช้พระอิศวรที่ไปบอกรามสูรผู้เป็นสหายให้ไปตามดวงแก้วจากนางเมขลาที่ขโมยกินน้ำอมฤต เหตุการณ์นี้เห็นชัดว่าได้อิทธิพลมาจากคัมภีร์ปุราณะที่เล่าถึงราหูตัวขาด “เฉลิมไตรภพ” เอามาปะปนกันแล้วเปลี่ยนจากราหูผู้ขโมยน้ำอมฤตเป็นนางเมขลาแทน ตรงนี้แสดงให้เห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” นำอนุภาคราหูขโมยน้ำอมฤตในตำนานศาสนาพราหมณ์มาใส่เพิ่มเติมเข้าในโครงเรื่องที่มีอยู่เดิมคือยักษ์ (รามสูร) ไล้ชิงดวงแก้วนางเมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้าเพื่อนับบทบาทของพระอิศวรในฐานะประมุขแห่งโลกสวรรค์ขึ้น

ดังนั้นเมื่อนำไปวิเคราะห์เชื่อมโยงกับโครงเรื่องชุดแรกคือพระยามังกรแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้าและให้กำเนิดนางเมขลา จนถึงเมขลาแอบกินน้ำอมฤตและขโมยดวงแก้ว จะเห็นได้ว่ามีอนุภาคพระยามังกรแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้าและกำเนิดนางเมขลาเพิ่มขึ้นมาอนุภาคการแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้า พบใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชภักดี (ช้าง) ในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่านั้น อนุภาคนี้ได้อิทธิพลจากวรรณกรรมไทยก่อนหน้า เช่น *อุณรุท* พาดนาสุรแปลงกายเป็นตุ๊กตู่แอบฟังพระอินทร์ว่าคาถาเปิดทวาร เมื่อพระอินทร์เสด็จประพาสสวนนันทวัน อสุรจึงแปลงกายเป็นพระอินทร์ไปร้ายเวทเปิดประตูแล้วร่วมอภิรมย์กับนางสุจิตราชายาของพระอินทร์ หรือใน*พระลักพระลาม* ท้าวฮาบมะนาสวนแห่งเมืองลังกาใช้วิหยาคมที่ได้เล่าเรียนจากพระอินทร์แปลง

กายเป็นพระอินทร์ล็กอบได้เสียกับนางสุชาตามเหสีของพระอินทร์ ต่อมานางจติจากสวรรค์ไปเกิดเป็นนางสีดาธิดาของท้าวฮาบมะนาสวณ ฯลฯ เห็นได้ว่า “เฉลิมไตรภพ” รับอนุภาคการแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้ามาจากวรรณกรรมไทยก่อนหน้าแล้วปรับเนื้อเรื่องให้เกี่ยวข้องกับกำเนิดนางเมขลา

นอกจากนี้ในโครงเรื่องชุดแรกนี้ (พระยามังกรแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้ากำเนิดเป็นนางเมขลา จนถึงเมขลาแอบกินน้ำอมฤตและขโมยดวงแก้ว) ยังมีรายละเอียดเกี่ยวกับ “เหมหิรัญยักษ” ซึ่งต่อมากลายเป็นรามสูร เนื้อเรื่องตอนนีใน “เฉลิมไตรภพ” จะเล่าว่ารามสูรมีอดีตชาติเป็น “เหมสุรา กินสัตว์นานา” หรือเหมหิรัญยักษาที่ม้วนแผ่นดินแล้วถูกพระนารายณ์ปราบ¹² รายละเอียด “เหมสุรา กินสัตว์นานา” หรือเหมหิรัญยักษ “จะม้วนปถพีสี่ทิศ องค์พระจักษกฤษณ์สังหารชีวิตมรณา” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 44) ได้อิทธิพลมาจากรามเกียรติ์บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังความว่า

มาจะกล่าวบทไป	ถึงหิรัญตย์กษณ์แก้วกล้า
ท้าวหาญชาญณรงค์ฤธา	ปรากฏเลื่องชื่อลือขจร
...	
อหังการอิมเอบกำเรบใจ	จะผลาญให้บรรลัยทั้งไตรจักร
สะแดงแผลงฤทธิ์ฮึกฮัก	ขุนยักษเฒ่าม้วนแผ่นดิน
...	
เมื่อนั้น	พระนารายณ์ผู้มีอชฌาศัย
รับสั่งพระจอมภพไตร	บังคมไหว้แล้วรีบไปบาดาล
ครั้นถึงจึงเห็นหิรัญตย์กษณ์	ทำฤทธิ์สิทธิศักดิ์กำแดงหาญ
หนีบสามแผ่นดินสุธาธาร	ผ่านฟ้าก็แปลงอินทรี
กลับกลายเป็นพระยาสุกร	เขี้ยวเพชรงามอนจำรัสศรี
กายนั้นเผือกผ่องดั่งสำลี	เข้าไล่ราวีสูรา
...	
เมื่อนั้น	องค์พระวราห์รังสรรค์

¹² เนื้อหาตอนเหมหิรัญยักษหรือหิรัญตย์กษณ์ถูกพระนารายณ์ปราบไม่ปรากฏในคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติซึ่งแต่งในสมัยอยุธยาด้วย สอดคล้องกับมณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547, น. 87) ที่ได้กล่าวว่า อนุภาคดังกล่าวปรากฏในรามเกียรติ์สำนวนรัชกาลที่ 1 ซึ่งโยงมาจากบริบทการเมืองที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปราบยุคเข็ญทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร

เช่นเขี้ยวขนแดงแปร่งชัน	วังหมุนหุนหันเข้าชิงชัย
ขวิดกัดทั่วตัวขุนมาร	ล้มลงไม่ทานกำลังได้
เศียรขาดตัวขาดขาดใจ	ด้วยฤทธิไกรพระจักรี
เสร็จปางซึ่งล้างยักษ์ร้าย	องค์พระนารายณ์เรื่องศรี
ก็ขวิดคัดเอาฟันปลถพี	มาไว้ตามที่ด้วยศักดา

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2507, น. 4-7)

สรุปได้ว่าตำนานการเกิดฝนฟ้าใน “เฉลิมไตรภพ” นำโครงเรื่องยักษ์ (รามสูร) ไล่ชิงดวงแก้วนางเมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้าซึ่งเป็นโครงเรื่องที่แพร่หลายอยู่ก่อนแล้ว มาผสมเข้ากับตำนานศาสนาพราหมณ์เรื่องราวหุขโมยน้ำอมฤตโดยปรับเปลี่ยนให้นางเมขลาเป็นผู้ขโมยแทน โครงเรื่องนี้จะเห็นได้ใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์ในสมัยอยุธยา ต่อมาเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 กลุ่มพระยาราชาภักดี (ช้าง) รับโครงเรื่องแบบเดียวกับกลุ่มสุริยาศาสตร์เข้ามาแล้วเพิ่มโครงเรื่องพระยามังกรแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้าจนกำเนิดเป็นนางเมขลา ซึ่งโครงเรื่องนี้นำอนุภาควรรณกรรมไทยก่อนหน้าคืออนุภาคการแปลงกายไปร่วมอภิรมย์กับนางฟ้าเข้ามาปรับใหม่โดยให้เกี่ยวข้องกับกำเนิดนางเมขลา

3.1.5 ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก

ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก เป็นเรื่องราวของนางอากาศจारी ละเลยหน้าที่ถวายทิพย์โอชาจึงถูกลงโทษด้วยการตัดมวยผมและสาปให้ผมอัคคืออยู่กลางอากาศ มวยผมของนางที่ถูกตัดเทพเจ้าเสกให้เป็นม้าสีตระกุก คือม้าวลาหก ม้าน้ำ ม้าในเมืองมนุษย์ และม้าอัสดร ซึ่งเหาะอยู่บนฟ้า ส่วนลูกอัคคี่ที่นางพ่นออกมาแปดครั้งแปดทิศทำให้เกิดปรากฏการณ์อุกกาบาตสร้างความเสียหายให้แก่บ้านเรือนและสัตว์ที่ต้องบาดเจ็บล้มตาย

ม้าสีตระกุกที่เกิดจากผมของนางอากาศจारी ขอแรกพระอิศวรทำให้เป็นม้าวลาหกสืบเผ่าพันธุ์ต่อไป ขอให้สองพระนางอุมาบันดาลให้เป็นม้าน้ำ ต่อมาได้สมสู่กับม้าวลาหกแล้วพันคำสาป ขอให้สามพระนารายณ์บันดาลให้เป็นม้าสีบเผ่าพันธุ์และเป็นที่อาศัยของมนุษย์และเทพ ขอให้สี่พระพรหมบันดาลให้เป็นม้าอัสดรเหาะบนฟ้าสำหรับเป็นพาหนะแก่ผู้เรืองฤทธิ์ トラบสิ้นภูเขাপ่าไม้จึงพันคำสาปแล้วไปเกิดตามบุญกรรม ต่อมาพระอิศวรสั่งจิตเทวาให้นำม้าแปดตัวไปมอบให้แก่ฤๅษีสัตน (ตนหนึ่งนามว่าอักษมุขี) เพื่อเลี้ยงและฝึกม้าสีตระกุกไว้สำหรับพิภพจักรวาล ฤๅษีรับคำสั่งแล้วเทพเจ้าทั้งสี่เสด็จกลับพิมาน

โครงเรื่องของตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกูล ปรากฏใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) เท่านั้น ไม่พบในกลุ่มสุริยาศศิธร โครงเรื่องนี้มีที่มาจากวรรณกรรมไทยก่อนหน้าดังใน *คัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1* ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา ดังความว่า

ในขณะที่พระпенเจ้าทั้งสามกับพระเพลิงมาประชุมพร้อมกันให้เกิดเปนพิษ พันธุ์สืบ ๆ กันมาด้วยเหตุดังนี้แล ขณะนั้นนางอากาศจารีผู้เปนพนักงานโอชอันเปนทิพย์ เคยเอาทิพย์โอชมาถวายพระпенเจ้าทั้งหลาย ในขณะที่นั้นเมื่อพระпенเจ้าทั้งสามประชุมกันมิได้ขาด แลเพลานั้นนางประมาทลืมิได้เอาโอชมาถวายพระประระเมศวรเปนเจ้าทรงพระพิโรธ จึงตัดมวยผมนางนั้นด้วยพระแสงขรรค์แล้วสราบให้นางไปเที่ยวลอยอยู่ในกลางอากาศสำหรับคายลูกอุบาทว์วันเจ็ดครั้ง แล้วให้นางประจำอยู่ในมนุษย์โลกตราบชั่วกัถกัลปหนึ่ง แล้วพระประระเมศวรเปนเจ้าจึงเอามวยผมนางอากาศจารีมาแบ่งออกเปนสี่ส่วนเล่า ส่วนหนึ่งได้แก่พระประระเมศวรเปนเจ้า ส่วนหนึ่งได้แก่พระพรหม ส่วนหนึ่งได้แก่พระเพลิง แล้วพระпенเจ้าทั้งสามจึงรังษฤษดีให้บังเกิด

เปนอัศวราชขึ้นสามตระกูล คือ

ชาติ กระษัตริย์ ○

พราหมณ์เหาะได้ในอากาศเที่ยวอยู่ในมนุษย์โลกย์

แพศย์

แล้วพระเพลิงจึงรังษฤษดีให้บังเกิดเปนอัศวชาติอีกชาติหนึ่ง

อยู่ในมหานทีเปนชาติสุทชื่อว่าสินทพชาติ เปนสีตระกูลด้วยกัน

(นารายณ์ 10 ปางเล่ม 1, เลขที่ 1, อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540, น. 80)

กำเนิดอัศวะ

พระпенเจ้าจึงทรงจับเอาตัวอะสุรกันทะกะโยนไปแล้วสาบให้เปนฝูงแม่ลา อยู่ในที่นั้น ถ้าม้าพลาหกสมจรแม่ลานั้นเมื่อใด มีบุตรเปนชาติอัศวแล้วให้ทำลายท้องแม่ลาออกมาให้แม่ลาถึงแก่ความตายแล้วพระนารายณ์ก็เสด็จไปประทมสินธุในกระเชียรสมุท ฝ่ายพระฤษีอสิกันไลยะกะนั้นจำเดิมแต่พระпенเจ้ากลับไปแล้วก็สร้างพรตอยู่ในที่นั้น ในกาลเมื่อพระนักษิธออกจากฉนวนแล้วมานั่งเหนือแผ่นศิลานั่นหนึ่งแทบฝั่งแม่น้ำสินธุ จึงเหน่มม้าพลาหกทั้งสามกระกูลเหาะมาเที่ยวเสพซึ่งเส้นอย้าเปนอาหารในที่นั้น แลม้าสินทพชาตินั้นก็ขึ้นลอยอยู่ในน้ำนั้น เสพซึ่งโคลนน้ำ

เป็นอาหาร พระดาบศน์พิจารณาแล้วคิดจะใคร่ได้ม้าทั้งสี่ตระกูลนั้นเอาไว้ในมนุษย์
โลกย์จึงกางร่มทิพย์ขึ้นร้ายพระเวทแม่ โค ○

ลา มาประชุมพร้อมกันที่นั่นแล้ว

พระดาบศก่เป่ามนตร์อดีตถึงคี่ใส่แม่โค ○

ลา ทั้งหลายแล้วก็ปล่อยไป ฝ่ายม้า

พลาหก ○

สินทพชาติ เหน้แม่โค ○

ลา ก็บังเกิดความกำนั้ในราคะตำริ ต่างก็มาสมจรด้วยแม่

โค ○

ลา ซึ่งพระอิษีเป่ามนตร์นั้นแม่ โค ○

ลา นั้นมี เกิดบุตรที่ม้าพลาหกสมจรด้วยแม่ลา ก็

ทำลายท้องมารดา ๆ ก็ถึงแก่กาลกิริยาที่ม้าสินทพชาตินั้นก็คลอดเป็นปรกติ มารดา
ไม่ถึงกาลกิริยาเพราะไม่ต้องสาบพระเปนเจ้า พระดาบศครั้งเหน้ดั่งนั้นคิดจะใคร่ได้
ลูกม้าทั้งหลายไว้เป็นพืชพรรณต่อไป จึงกางร่มทิพย์ขึ้นร้ายมนตร์เรียกอสุรตนหนึ่ง
อันชื่อว่ากาลักษณ์นั้นมา พระดาบศจึงใช้ให้กาลักษณ์นั้นไปตัดเอนเหาะลูกม้าทั้งหลาย
เสีย หวังจะมีให้เหาะไปได้ในอากาศ แล้วพระดาบศจึงกระทำบังเหียนผ่าปากเข้าแล้ว
เอาเปลือกกระโดนนั้นมาพาดบนหลังต่างเบาะหัดขี่ตามอัชชาไศร แล้วได้สอน
กุลบุตรให้ทำอศุกรรมทั้งหลายแต่นั้นมา

(นารายณ์ 10 ปางเล่ม 1, เลขที่ 1, อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540, น. 140-143)

จะเห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” เปลี่ยนรายละเอียดจากผมของนางอากาศจาร์ที่ถูกตัด
แบ่งออกสี่ส่วนโดยแบ่งให้พระอิศวร พระพรหม และพระเพลิง เปลี่ยนเป็นเทพเจ้าสี่พระองค์คือพระ
อิศวร พระนางอุมา พระนารายณ์ และพระพรหม และในส่วนของม้าสี่ตระกูลก็ให้รายละเอียดที่
แตกต่างกันบ้าง “เฉลิมไตรภพ” กล่าวถึงเรื่องม้าพันคำสาปแบบกว้าง ๆ โดยไม่ได้เล่าเหตุแห่งคำสาป
กล่าวเพียงว่าม้าสี่ตระกูลสมสู่กันแล้วพันคำสาป ขณะที่*คัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1* ฉบับ
ตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ จะเล่าถึงกำเนิดมาอย่างละเอียด ตั้งแต่เหตุการณ์อังกุพรมหรั้งแกพรหม
ทั้งหลายจนถูกพระอิศวรปราบ ดวงจิตอังกุพรมหรั้งไปเกิดเป็นอสุรม้ากันทกะไล่ขบกัดฤษี พระอิศวร
ทรงเชิญพระนารายณ์อวตารมาปราบ อสุรม้ากันทกะฆ่าฤษีตนหนึ่งหัวขาด พระฤทถีทรงตัดหัวอสุร
ม้ากันทกะไปต่อกับฤษีจึงได้นามว่าอิษีกันไลยะกะและถูกยกย่องเป็นครุม้า พระฤทถีสาปร่างอสุรม้า

ที่ตายไปเป็นแม่ลา ไปจนถึงฤๅษีกันโลยะกะจับแม่ลามามาผสมพันธุ์จนเกิดเผ่าพันธุ์ม้าบนโลก (ดูรายละเอียดใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540, น. 140-143)

สรุปได้ว่าตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูลใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) ได้ที่มาของเนื้อเรื่องจากวรรณกรรมไทยเรื่อง *คัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1* ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา

3.1.6 ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี

ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี เป็นเรื่องของอสูรมุลาขินีเกิดจากพระเพลิง หูตา ปาก และร่างกายคือไฟ อสูรมุลาขินีผลาญสรรพสัตว์จนเดือดร้อนและล้มตายเป็นจำนวนมาก ผู้ทรงศีลจึงพากันหลบหนีไปซ่อนตัวตามสระน้ำและยังชีพด้วยเหง้าบัว เหล่าเทวดาปรึกษาและนำความไปบอกพระอินทร์ ปรากฏว่าพระอิศวรเป็นผู้ลงมาปราบด้วยการเหยียบกระที่บ่าและใช้น้ำจากทวาร (น่าจะหมายถึงอายตนะ) ปราบจนสิ้นฤทธิ์ จากนั้นกระที่บ่าอสูรมุลาขินีก็กลายเป็นภูตผีไร้ฤทธิ์เดชนามว่าเจ้ากรุงพาลี มีหน้าที่เฝ้าบาดาลและคอยรับเครื่องเช่นสังเวจจากมนุษย์ที่ประกอบพิธีกรรม

ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีใน “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏในกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) ที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่านั้น เมื่อพิจารณาตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีใน “เฉลิมไตรภพ” จะพบว่าประกอบด้วยตำนานสองเรื่องซ้อนทับกันอยู่ คือ ตำนานอสูรมุลาขินี และตำนานเจ้ากรุงพาลี ตำนานทั้งสองเรื่องนี้มีที่มาจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ ต่อมาจึงค่อยมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทยในสมัยอยุธยาจนกระทั่งมีอิทธิพลต่อ “เฉลิมไตรภพ”

ตำนานอสูรมุลาขินีพบในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ เช่น *โกยิลปุราณะ* “*โกยิลปุราณะ* เข้าใจว่าจะเป็นปุราณะของพวกทมิฬเพราะไม่ปรากฏชื่อในปุราณะทั้ง 18 และอุปปุราณะอีก 18” (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2543, น. 14) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่า *โกยิลปุราณะ* ไว้ใน *ตำราพ่อนรำ* ซึ่งหนังสือ *ละครพ่อนรำ ประชุมเรื่องละครพ่อนรำกับระบำรำเต้น ตำราพ่อนรำ ตำนานเรื่องละครอิเหนา ตำนานละครตีก๋อได้พิมพ์รวมตำราพ่อนรำไว้* (2546, น. 14-16) ความว่า

ในสมัยกาลครั้งหนึ่งมีฤๅษีพวกหนึ่งตั้งอาศรมอยู่กับภรรยาที่ในป่าดงระกะ อยู่มาฤๅษีพวกนั้นประพฤตินาจารย์ฝ่าฝืนเทวบัญญัติไม่ยำเกรงพระเป็นเจ้า พระอิศวรทรงขัดเคืองจึงชวนพระนารายณ์เสด็จลงมายังมนุษย์โลกเพื่อจะทรมานฤๅษีทรยศพวกนั้น

พระอิศวรทรงแปลงพระองค์เป็นโยคีหนุ่ม ให้พระนารายณ์แปลงเป็นภรรยาสาว มีสิริรูปน่าพิศवासทั้งสองพระองค์ ตรงไปสู่ป่าตาระนั้น พวกฤๅษีเห็นเข้าก็พากันเกิดกำหนดลุ่มหลงรักใคร่นางนารายณ์ ฝ่ายภรรยาของพวกฤๅษีก็พากันลุ่มหลงรูปทรงของโยคีอิศวร เกิดวิวาทกันเป็นโกลาหลด้วยอำนาจราคะจริต แต่พยายามเกี่ยวพาลอย่างใดก็ไม่สมปรารถนา จนพวกฤๅษีจึงนฤมิตเสื่อขึ้นจะให้กีดกันโยคีกับภรรยา พระอิศวรก็ฆ่าเสื่อนั้นถลกเอาหนังทำจัมขันธ์เสีย นฤมิตนาคขึ้นจะให้พ่นพิษทำอันตราย พระอิศวรก็จับเอานาคไปทำสายสังวาลเสีย พวกฤๅษีก็มีรู้ที่จะทำอย่างไรต่อไป

พระอิศวรเห็นว่าพระฤๅษีสั้นฤทธิ์แล้วจึงทรงพ่อนรำทำปาฏิหาริย์ ขณะนั้นมียักษ์คอมพิวเตอร์หนึ่งชื่อมยะละกะ (เราเรียกว่าอสูรมุลาคนี) ตราภมาช่วยพวกฤๅษี พระอิศวรก็เอาพระบาทข้างหนึ่งเหยียบยักษ์คอมพิวเตอร์นั้นไว้แล้วทรงพ่อนรำต่อไปจนหมดกระบวน พวกฤๅษีก็สิ้นทีริยมรบีต ทูลขอขมาโทษแก่พระเป็นเจ้าทั้งสอง

เมื่อทรมานฤๅษีสำเร็จแล้ว พระอิศวรเสด็จกลับคืนไปยังเขาไกรลาส พระนารายณ์ก็เสด็จกลับคืนไปยังเกษียรสมุทร

ครั้งนั้นพระยอนันตนาคราชได้โดยเสด็จพระเป็นเจ้าเมื่อไปปราบพวกฤๅษีได้เห็นพระอิศวรทรงพ่อนรำงามพิศวงติดใจ ครั้นตามพระนารายณ์กลับไปถึงเกษียรสมุทรยังอยากจะได้ใคร่ดูพระอิศวรทรงพ่อนรำอีกจึงทูลวอนพระนารายณ์ พระนารายณ์ตรัสว่าที่จะให้ไปทูลเชิญพระอิศวรทรงพ่อนรำอีกนั้นไม่ได้ ถ้าพระยอนันตนาคราชอยากจะดูพ่อนรำอีกก็จงตั้งตบะกิจพิธิบูชาที่เชิงเขาไกรลาสให้พระอิศวรทรงพระเมตตาประทานพร จึงทูลขอพรให้ได้ดูทรงพ่อนรำตามประสงค์ พระยอนันตนาคราชก็ทำตามพระนารายณ์ทรงแนะนำ

ด้วยอำนาจตบะกิจพิธิของพระยอนันตนาคราช ร้อนถึงพระอิศวรก็เสด็จลงมาประทานพร ว่าแล้วแต่จะต้องการสิ่งอันใดให้เลือกเอาจะทรงประสาทให้สมประสงค์ พระยอนันตนาคราชกราบทูลว่าสิ่งอันใดบรรดาในไตรภพนั้นไม่อยากจะได้อันนั้น ขอประทานพรข้อเดียวแต่ให้ได้เห็นพระเป็นเจ้าทรงพ่อนรำอีกสักครั้งหนึ่ง พระอิศวรก็รับคำและตรัสว่าจะลงไปรำให้ดูในมนุษย์โลก ณ ตำบลจัทมพรม อันเป็นที่ท่ามกลางโลก

ครั้นถึงวันกำหนดพระอิศวรก็เสด็จลงมายังตำบลจัทมพรมพร้อมด้วยเทพนิกรเป็นบริวาร ทรงนฤมิตสุวรรณศาลาขึ้นแล้วพ่อนรำตามที่ได้ประทานพรแก่พระยอนันตนาคราชไว้อีกครั้งหนึ่ง

ในสมัยกาลอื่นอีก พระอิศวรเป็นเจ้าของเสด็จประทับอยู่ท่ามกลางเทวสภาบนเขา ไกรลาส มีพระราชประสงค์จะทรงแสดงการพ้อนรำให้เป็นแบบฉบับ จึงเชิญพระ อูมาให้ประทับเป็นประธานเหนือสุวรรณบัลลังก์ ให้พระสร้อยศรีทิตติพิณ ให้พระอินทร์ เป่าขลุ่ย ให้พระพรหมตีฉิ่ง ให้พระลักษมีขับร้อง และให้พระนารายณ์ตีโทน พระ อิศวรทรงพ้อนรำ ให้เทพดาและฤๅษี คนธรรพ์ ยักษ์ นาคทั้งหลายซึ่งขึ้นไปเฝ้าได้ ชมอีกครั้งหนึ่ง ทำนองที่กล่าวดูเหมือนพระฤๅษี นารทจะได้รับเทวบัญชาให้มาแต่ง ตำรารำสั่งสอนแก่เหล่ามนุษย์เมื่อพระอิศวรทรงพ้อนรำในครั้งนี้

จะเห็นได้ว่า*โกยิลปุราณะ*เล่าถึงที่มาของระบำอันมาจากการประทานพรของพระ อิศวร (นักราช) “เฉลิมไตรภพ” จับตอนพระอิศวรทรงปราบอสุรมูลาคนิมาเป็นเนื้อหาหลัก “เฉลิมไตรภพ” ไม่มีเรื่องเหล่าฤๅษีทศิล นารายณ์แปลง พญาอนันตนาคราชรวมถึงเหล่าเทพเจ้าองค์ อื่น ๆ แต่มีเนื้อหาเฉพาะตัวคืออสุรมูลาขินีเกิดจากพระเพลิงสร้างความเดือดร้อนแก่สรรพสัตว์ การใช้ น้ำจากทวารดับไฟจากอสุรมูลาขินี ไปจนถึงภาคถัดไปของอสุรมูลาขินีคือเจ้ากรุงพาลี

ส่วนตำนานเจ้ากรุงพาลีก็ปรากฏให้เห็นในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ ดังในตำนาน วามนาวตารในคัมภีร์ปุราณะ ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา (2547, น. 443-450) เล่าไว้ใน*ภวตนิยาย*ตอน “วามน” สรุปได้ดังนี้

ท้าวมหาพลีมีจิตกำเริบอยากเป็นเจ้าของครอบครองทั้งสามโลก จึงสู้รบกับพระอินทร์ อยู่หลายครั้งแต่ก็แพ้ทุกครั้ง ครั้งหนึ่งเหล่าเทพและอสูรร่วมมือกันกวนน้ำอมฤตเพื่อหาของวิเศษ ท้าว พลีเป็นหนึ่งในอสูรที่ถูกเหล่าเทพหลอกใช้และฆ่าตายเมื่อกวนน้ำอมฤตเสร็จ เหล่าบริวารของท้าวมหา พลีนำศพกลับไปบาดาลขอความช่วยเหลือจากพราหมณ์สกุลภารคะผู้สืบเชื้อจากพระศุภรผู้มีมนตรี มฤตสัณยชีวินที่ชุบคนตายให้ฟื้นได้ พระศุภรช่วยชุบชีวิตให้ท้าวพลีฟื้นขึ้น ท้าวพลีจึงปวารณาตนเป็นลูกศิษย์ของพระศุภร พระศุภรแนะนำให้ท้าวพลีทำพิธีอิศวรเมธ (พิธีปล่อยม้ออุปการ) ครบร้อยครั้งแล้วไปรบกับพระอินทร์ ท้าวพลีทำตามคำแนะนำได้ครอบครองทั้งสามโลก แต่ด้วยความเหิมเกริมระรานเทวดา ทำให้พระอินทร์และเหล่าเทพทนไม่ได้จึงไปฟ้องพระนารายณ์ พระนารายณ์อวตารเป็นมนุษย์เตี้ยชื่อ วามนผู้เป็นบุตรท้าวภักศยปเทพบิดรเชื้อสายพราหมณ์ เมื่อท้าวพลีทำยัญพิธีกระทำทักษิณาทานแก่เหล่าพราหมณ์ วามนได้เข้าไปในพิธีนั้นด้วยและได้รับการต้อนรับจากท้าวพลี วามนขอที่ดินสามอย่าง ก้าวจากท้าวพลีเท่านั้น ท้าวพลีเห็นว่าที่ดินสามอย่างก้าวสำหรับคนเตี้ยไม่ใช่เรื่องใหญ่จึงตกลงด้วยการ หลั่งน้ำทักษิโณทก พระศุภรรู้เหตุการณ์ทั้งหมดด้วยมานจึงแปลงร่างไปอุดรูไม้ให้น้ำไหลออก วามนก็รู้ ได้ด้วยมานเช่นกันว่าพระศุภรขัดขวางจึงเอาหญาคาแทงรูน้ำจันพระศุภรนั้นตายฉีกและหนีไป วามน เฝยตนเป็นพระวิษณุแล้วก้าวไปสวรรคก้าวหนึ่ง โลกมนุษย์ก้าวหนึ่ง เหลืออีกก้าวหนึ่งท้าวพลีขอไว้เป็น

ที่อยู่อาศัย พระวิษณุเมตตาประทานให้และสั่งให้ท้าวพลีอาศัยอยู่แต่บาดาลและให้ทำดีเพื่อวันหนึ่ง
อาจกลับมาครองสามโลกได้ดังเดิม

จะเห็นได้ว่า “เฉลิมไตรภพ” คล้ายคลึงกับตำนานนวนิยายดาวตรงที่เจ้ากรุงพาลี
ถูกสาปให้อยู่ใต้บาดาลคอยกินเครื่องเช่นสังเวจจากมนุษย์ อย่างไรก็ตาม “เฉลิมไตรภพ” ต่างจาก
ตำนานนวนิยายดาวตรงที่ “เฉลิมไตรภพ” ไม่ปรากฏบทบาทของนวนิยายดาวตรง แต่จะเชื่อมโยงเรื่องเจ้า
กรุงพาลีเข้ากับเรื่องอสูรมุลาคนี่

เมื่อพิจารณาจะพบว่าตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีได้อิทธิพลจากคัมภีร์
ศาสนาพราหมณ์ถึงสองตำนาน ก่อนจะถูกนำมาผสมผสานเข้าเป็นเรื่องเดียวกันใน “เฉลิมไตรภพ”
อย่างไรก็ตามตำนานสองเรื่องจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ที่ผสมผสานเข้าใน “เฉลิมไตรภพ” ยัง
ปรากฏให้เห็นในวรรณกรรมไทยเรื่องคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุด
แห่งชาติซึ่งแต่งในสมัยอยุธยาด้วย ซึ่งพบว่ามีเนื้อเรื่องคล้ายกับ “เฉลิมไตรภพ” มาก แสดงว่าตำนาน
การเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีใน “เฉลิมไตรภพ” ซึ่งปรากฏเฉพาะกลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) เท่านั้น มี
ที่มาจากคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา
ดังความว่า

ยังมีสุระตนหนึ่งมีนามปรากฏชื่อว่ามุลาคนี่ยักษ์เกิดพร้อมด้วยแผ่นดิน ได้พรพระเพน
เจ้าทั้งสามมีจักขุทั้งสองเพนเปลวไฟ ถือตัวว่าเพนใหญ่กว่าเทวดามนุษย์ทั้งหลาย เทียว
เบียดเบียดตรีโลกยทั้งสาม จึงฤชี่ทั้งหลายปกุษาพร้อมกันขึ้นเฝ้าพระประระเมศวรเพน
เจ้ากราบทูลประพฤษมิเหตุทุกประการ พระประระเมศวรเพนเจ้าจึงเสด็จลงมาจากพระ
ไกรลาสเพื่อจะทำสงครามด้วยอสูรมุลาคนี่ ๆ ก็เข้าต่อสู้ด้วยพระเพนเจ้า ลืมตาให้
บังเกิดเพนไฟล้อมพระเพนเจ้าไว้โดยรอบ พระประระเมศวรเพนเจ้าจึงกระทำด้วย
เทวฤทธิให้เพนสี่กรทรงเทพอาวุธประดิษฐาน ขึ้นเหยียบเหนือหลังอสูร มุลาคนี่แล้วจึง
เปิดธอน้ำธอเพลิงออกจากช่องพระกรรม์ทั้งสองให้ตกต้องสี่ศอสูรมุลาคนี่ ๆ ก็สิ้น
ฤทธิที่ตาไฟนั้นก็สูญไป พระประระเมศวรเพนเจ้าจึงสาบอสูรมุลาคนี่ให้เพนกรุงภาลีไป
เทียวกินกะบานอยู่ในมนุษย์โลกย์เพื่อมนุษย์ทั้งหลายจะทำมงคลการทั้งปวงนั้นชั่วภัทธ
กาลปหนึ่ง แล้วพระประระเมศวรเพนเจ้าก็เสด็จกลับไปยังพระไกรลาส

(นารายณ์ 10 ปางเล่ม 1, เลขที่ 1, อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540, น. 132-133)

สรุปได้ว่าตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราช
ภักดี (ข้าง) ได้ที่มาจากเนื้อเรื่องจากวรรณกรรมไทยเรื่องคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับ

ตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา ซึ่งคัมภีร์เล่มนี้ก็ได้เค้าที่มาจากตำนานสองเรื่องในศาสนาพราหมณ์แล้วนำไปปรับแปลงใหม่อีกต่อหนึ่ง

เมื่อพิจารณาที่มาของตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” ทั้งหมด จะพบว่าตำนานทั้ง 7 เรื่องมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และวรรณกรรมไทย ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต

3.2 แนวคิดในเฉลิมไตรภพ

แนวคิดในนี้ผู้วิจัยหมายความว่าตามนิยามของประคอง เจริญจิตรกรรม (2555, น. 55) ซึ่งอธิบายไว้ว่า “แก่นหรือแนวคิดของเรื่อง คือความคิดเห็นที่เป็นแกนกลางของเรื่อง เกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ของมนุษย์อันได้แก่มนุษยธรรม สังคม จริยธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมโลก”

จากการศึกษา “เฉลิมไตรภพ” ส่วนต่าง ๆ ผู้วิจัยพบแนวคิด 3 แนวหลัก คือ แนวคิดเรื่องเทพเจ้า แนวคิดเรื่องโลกและจักรวาล และแนวคิดเรื่องชีวิต ดังจะกล่าวต่อไปนี้

3.2.1 แนวคิดเรื่องเทพเจ้า

เทวนิยมคือความเชื่อในเทพเจ้าองค์เดียวว่าเป็นผู้สร้าง เทพเจ้ามีสถานะที่ไม่มีขอบเขต (infinite) ไม่มีตัวตน (incorporeal) ดำรงอยู่เอง (self-existent) เป็นนิรันดร์ (eternal) ไม่มีการเปลี่ยนแปลง (immutable) เป็นที่สุด (impassible) บริสุทธิ์ไม่เจือปน (simple) ดีพร้อม (perfect) เป็นสรรพปัญญาหรือตรัสรู้ทุกอย่าง (omniscient) และมีอำนาจหาที่สุดมิได้ (omnipotent)¹³ (H.P. Owen, 1971, p. 1) สำหรับเทวนิยมในชมพูทวีปมี 2 สาย สายแรกเป็นพหุเทวนิยม นับถือเทพเจ้าจำนวนมาก สายที่ 2 เป็นเอกเทวนิยม นับถือพระพรหมว่าเป็นเทพสูงสุด ในสมัยอุปนิษัทที่อยู่ใกล้เคียงกับสมัยพุทธกาลถือว่าพระพรหมคือความจริงสูงสุด (สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, 2550, น. 30)

แนวคิดเรื่องเทพเจ้าใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นแบบพหุเทวนิยมที่แสดงบทบาทของเทพเจ้าหลายองค์ตามศาสนาพราหมณ์ โดยมีพระอิศวรเป็นประมุขของเทพเจ้าทั้งหมด “เฉลิมไตรภพ” มุ่งแสดงความคิดเรื่องบทบาทความสำคัญของเทพเจ้า และเรื่องความเป็นอมตะกับ

¹³ Theism may be defined as belief in one God, the Creator, who is infinite, self-existent, incorporeal, eternal, immutable, impassible, simple, perfect, omniscient, and omnipotent.

การชูปชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็พบบทบาทของเทพเจ้าที่ปรากฏร่วมกับพระพุทธรเจ้าด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1.1 บทบาทความสำคัญของเทพเจ้า

การเน้นบทบาทของเทพเจ้าใน “เฉลิมไตรภพ” มุ่งแสดงศักดิ์ถานุภาพของเทพเจ้าตามศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ พระอิศวร พระนางอูมา พระพรหมา และพระวิษณุ โดยเน้นบทบาทของพระอิศวรในฐานะจอมประมุขแห่งทวยเทพเป็นสำคัญ บทบาทความสำคัญของเทพเจ้าปรากฏ 5 ลักษณะ ได้แก่ บทบาทในการสร้างโลก บทบาทในเรื่องสนับสนุนกำเนิดมนุษย์ บทบาทในการวางรากฐานวัฒนธรรม บทบาทในการควบคุมและคุ้มครองมนุษย์ และบทบาทในการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ-มนุษย์-สัตว์

(1) บทบาทในการสร้างโลก

“เฉลิมไตรภพ” ทุกสำนวนล้วนกล่าวถึงบทบาทของพระอิศวรว่ายิ่งใหญ่กว่าบรรดาเทพเจ้าองค์อื่น ๆ แม้จะปรากฏเทพเจ้าอีกสามองค์คือพระนางอูมา พระพรหมา และพระวิษณุว่าทรงมีส่วนสร้างโลกและสรรพสิ่งด้วย เห็นชัดเจนในกลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่พระอิศวรเป็นผู้ให้กำเนิดเทพเจ้าอีกสามองค์เพื่อให้ช่วยกันสร้างโลก ดังความว่า

ตำนานว่า เมื่อโลกวินาศเหลือแต่อากาศว่างเปล่าอยู่ อันว่าพระเวทธรรมศาสตร์ที่ได้รวมกันเข้า เกิดเป็นพระอิศวรเป็นเจ้า . . . ทรงพระหัตถ์ขวาลูบที่พระอุระ สลัดออกไปก็เกิดเป็นพระอูมากวาคติขึ้น เป็นพระแม่เหลือของพระองค์ และทรงเล่าถึงการจะทรงสร้างโลกต่อไป พระอูมากวาคติทูลว่าแต่ลำพังพระองค์กับข้าพเจ้าจะสร้างโลกอันกว้างใหญ่เป็นการเหลือกำลัง ควรจะสร้างผู้ช่วยขึ้นก่อน พระอิศวรเป็นเจ้าทรงเห็นชอบด้วยจึงได้ทรงพระหัตถ์ซ้ายลูบที่พระหัตถ์ขวาก็เกิดเป็นพระนารายณ์ขึ้น แล้วทรงพระหัตถ์ขวาลูบพระหัตถ์ซ้ายก็เกิดเป็นพระพรหมธาดาขึ้น แล้วทรงสำรอกพระมัสสอกจากอุทรบันดาลให้เป็นพื้นดิน และถอดจุฬาออกจากพระเศศาทรงบันดาลให้เป็นเขาพระสุเมรุราช และบันดาลให้เกิดธาตุทั้งปวงขึ้นในโลกโดยบริบูรณ์ ครั้งนั้นโลกก็ประกอบด้วยพืชและสรรพสัตว์เกิดขึ้นเป็นอันมาก

(ตำราพราหมชาติสำหรับประชาชน, 2556, น. 22)

“เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) ยังปรากฏพระนางอูมาควบคู่กับพระอิศวรซึ่งเป็นคติที่เน้นบทบาทของเทพเจ้าในฐานะผู้อำนวยความสมบูรณ์แก่โลก “การปรากฏกายของพระอิศวรคู่กับพระอูมาเสมอ คตินี้อาจเป็นคติความเชื่อเรื่องพระอรธนาวิศวรรที่พระอิศวรต้องคู่กับพระอูมาเพื่อการสร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยพลังทั้งสองด้านจากจักรวาล”

(ธีระนันท์ วิชัยดิษฐ, 2558, น. 165) คิดดังกล่าวเห็นได้จาก*คิเวปุราณะ* พระพรหมมาก่อนทรงสร้างโลก ได้ทรงสร้างมนุษย์เพศชายขึ้น ทว่าเพศชายอยู่ไม่ได้ พระอิศวรทรงช่วยเหลือด้วยการปรากฏพระองค์ เป็นปางอรรณาริมี่ครึ่งชายครึ่งหญิงอยู่ในร่างเดียวกัน พระพรหมจึงทรงแจ้งใจว่าต้องสร้างเพศหญิง ขึ้นเพื่อเสริมกำลังเพศชาย คติพราหมณ์เรื่องพลังสองด้านจากเพศยังพบใน*พฤษชาติธรรมายกะ อุปนิษัท* พรหมันแบ่งร่างออกเป็นชายหญิงคือท่านยาชญวาลกยะและภรรยา ทั้งสองอยู่ครองคู่กันจนให้กำเนิด มนุษย์ ต่อมาภรรยาแปลงเป็นแมโค ม้าตัวเมีย ลาตัวเมีย แพะตัวเมีย แกะตัวเมีย และสัตว์ตัวเมียทุก ประเภทบนโลก ส่วนท่านยาชญวาลกยะแปลงเป็นโคผู้ ม้าตัวผู้ ลาตัวผู้ แพะตัวผู้ แกะตัวผู้ และสัตว์ตัว ผู้ทุกประเภทบนโลก แล้วสมสู่กับตัวเมียกันเป็นคู่ ๆ จนเกิดสัตว์ชนิดต่าง ๆ บนโลก (ดูรายละเอียด ในวราลักษณ์ พับบรรจง, 2545, น. 42-43)

ความคิดดังกล่าวเห็นชัดขึ้นในกลุ่มพระยาราชาภักดี (ช่าง) เมื่อพระอิศวร ทรงถอดปิ่นแล้วปักลงบนแผ่นดินจนเกิดภูเขาและสรรพสิ่ง ปิ่นเป็นสัญลักษณ์ของอวัยวะเพศชายซึ่ง ยักย้ายมาจากศีวลึงค์ซึ่งเป็น “บ่อเกิดน้ำเชื้อแห่งอาตมอันเป็นแก่นแท้ของจักรวาลทั้งหมด”¹⁴ (Pattanaik, 1997, p. 91) แผ่นดินเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิงยักย้ายมาจากโยนิหรือโยนิ-ภาคซึ่งเป็น ฐานรองรับลึงค์ คิวะกับคักตีนี้เองเมื่อรวมกันแล้วทำให้การปรากฏของสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นได้¹⁵ (เรื่อง เดียวกัน, น. 91) การใช้ปิ่นปักแผ่นดินจนเกิดสรรพสิ่งบนโลกจึงเป็นสัญลักษณ์ให้เห็นความสำคัญของ คติสองด้านจากเพศ¹⁶ โดยนัยนี้เพศเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ การร่วมเพศคือการสร้างความ อุดมสมบูรณ์ให้แก่งอกเงย การปรากฏพระอิศวรคู่กับพระนางอุมมาและการใช้สัญลักษณ์พระอิศวร ทรงใช้ปิ่นปักแผ่นดิน จึงสื่อถึงโลกและสรรพสิ่งเกิดขึ้นได้เพราะการร่วมมือกันของเทพบิดรและเทพ มารดร

(2) บทบาทในการสนับสนุนกำเนิดมนุษย์

“เฉลิมไตรภพ” ทุกสำนวนไม่ได้กล่าวว่าเทพเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์ โดยตรง แต่ทุกสำนวนกล่าวไปทำนองเดียวกันว่าเทพเจ้าเป็นผู้อุปถัมภ์ชีวิตมนุษย์กลุ่มแรกที่ปรากฏตัว ขึ้นในโลก ดังที่เทพเจ้ารองรับชีวิตมนุษย์ด้วยการสร้างธรรมชาติเพื่อให้มนุษย์กลุ่มแรกในโลกมีชีวิตอยู่

¹⁴ *The source of the soul-seed which contains within it the essence of the entire cosmos.*

¹⁵ *Together with the yoni-bhaga which forms its base, the linga represents the union of man and woman, Shiva and Shakti, the cosmic spirit combined with the cosmic substance that makes existence possible.*

¹⁶ การใช้สัญลักษณ์เพศเพื่อความอุดมสมบูรณ์ยังพบในวัฒนธรรมไทย-ไทด้วย เช่นตำนานพญาคันคาก บั้งไฟที่ จุดขึ้นฟ้าคือสัญลักษณ์ของเพศชาย ฝนที่ตกลงบนแผ่นดินคือสัญลักษณ์ของน้ำเชื้อ แผ่นดินคือสัญลักษณ์ของเพศหญิง พิธีจุดบั้งไฟ คือสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้น

ต่อไปได้ การที่เทพเจ้า “ปรึกษาพร้อมกันทันที โลกสุขสวัสดิ์ ปถพีจะเนิ่นนานไป” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 12) ทำให้เมื่อมนุษย์กำเนิดมาแล้วสามารถดำรงวงศ์วานต่อไปได้ เทพเจ้าจึงเป็นผู้สนับสนุนหรือรองรับกำเนิดมนุษย์ ดังความตอนหนึ่งในกลุ่มพระยาราชภัคดี (ข้าง) ว่า

ปางอิศวรอุมา	พระพรหมธาดา
นารายณ์อันร่วมฤดี	
ทราบพรหมยมเพศสตรี	เสวยจวันปถพี
เกิดมีซึ่งบุตรนัดดา	
หนึ่งสัตว์ปฏิสนธินานา	สำหรับสุธา
ธัญญาภักษาผลามี	
ปรึกษาพร้อมกันทันที	โลกสุขสวัสดิ์
ปถพีจะเนิ่นนานไป	

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 12)

บทบาทเทพเจ้าในการสนับสนุนหรือรองรับกำเนิดมนุษย์ทำให้เห็นสัมพันธภาพระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ ความสัมพันธ์นี้มนุษย์คล้ายหน่วยเล็ก ๆ ที่ต้องเกาะอิงอาศัยกับหน่วยใหญ่ เห็นได้ชัดเจนจาก “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่ “พระอิศวรทรงสำรอกพระมั่งสอออกจากอุทร บันดาลให้เป็นพื้นดิน . . . บันดาลให้เกิดธาตุทั้งปวงขึ้นในโลกโดยบริบูรณ์ ครั้งนั้นโลกก็ประกอบด้วยพืชและสรรพสัตว์เกิดขึ้นเป็นอันมาก” (พ. สุวรรณ, 2556, น. 22) ซึ่งรองรับมนุษย์และสรรพสิ่งในเวลาต่อมา ความคิดดังกล่าวมีมาแต่สมัยพระเวทตั้งปรากฏความใน *ปุรุષะสูกตะ* ว่าเทพเจ้าทรงนำขึ้นส่วนของปุรุษะซึ่งเป็น “มนุษย์คนแรกที่เป็นนิรันดร วิญญาณสูงสุด วิญญาณสากล หรือพรหม”¹⁷ (John Dowson, 1978, p. 249) มาสร้างธรรมชาติสำคัญในโลก เช่น สะดือของปุรุษะเป็นท้องฟ้า เท้าทั้งสองข้างของปุรุษะเป็นแผ่นดิน มนุษย์ตามวาระทั้งสี่ก็มาจากอวัยวะสูงต่ำบนร่างกายของปุรุษะ ในสังคมอินเดียโบราณชาวอารยันใช้ความคิดสำคัญนี้เป็นข้ออ้างส่งเสริมระบอบวาระผ่านการสร้างอัตลักษณ์ของตนให้เป็นวาระสูงแล้วกดขี่ชนพื้นเมืองหรือดราวิเดียน โดยอ้างความชอบธรรมว่าเทพเจ้าทรงเป็นผู้กำหนดเรื่องดังกล่าว ในตำนานพื้นบ้านไทยเรื่องนางโกลวดีก็ปรากฏเค้าความคิดคล้าย *ปุรุษะสูกตะ* ดังที่อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของนางโกลวดีเป็นส่วนสำคัญของโลก “ตำนานเรื่องนี้เน้นย้ำหลายครั้งว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกรวมทั้งมนุษย์เกิดจาก “พระเจ้า” คือพระพุทเจ้าเป็นผู้สร้าง” (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, น. 187) ซึ่งชี้ให้เห็นความพยายาม

¹⁷ PURUSHA. “Man.” I. The original eternal man, the supreme Being, and soul of the universe

2. A name of Brahma.

เปลี่ยนแนวคิดจาก “พระเจ้า” หรือเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ไปเป็นพระพุทธรูปเจ้าตามบริบทของสังคมพุทธ เมื่อนำ *ปุระสะสุกตะ* และ *นางโภควดี* มาเชื่อมโยงกับเหตุการณ์เทพเจ้าสนับสนุนหรือรองรับมนุษย์ จะเห็นว่าใน “เฉลิมไตรภพ” แม้เทพเจ้ามิได้ให้กำเนิดมนุษย์โดยตรง แต่การทำให้มันงสะเกิดเป็นแผ่นดินคือการรองรับหรือสนับสนุนกำเนิดมนุษย์ในช่วงเริ่มต้นของการสร้างโลก และเทพเจ้ายังถูกเสนอภาพแทนให้เป็นผู้ก่อปรด้วยพระกรุณาคุณ ปราศจากเล่ห์เหลี่ยมแอบแฝง และเป็นเทพเจ้าตามแบบศาสนาพราหมณ์ที่ไม่ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพุทธ

(3) บทบาทในการวางรากฐานวัฒนธรรม

เมื่อมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอำนาจของเทพเจ้าที่นอกจากได้สร้างโลก ธรรมชาติ ตลอดจนการจัดระบบวัน เดือน ปี ฤดูกาล การเดินทางโคจรของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดาวพระเคราะห์แล้ว “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) และกลุ่มสุริยาศาสตร์ยังให้ภาพเทพเจ้าได้สร้าง “คัมภีร์” หรือ “ตำรา” เพื่อเป็น “ความรู้” ให้มนุษย์นำไปใช้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ต่อไปด้วย และยังมีส่วนกำหนด “บุคคลพิเศษ” คือพราหมณ์ให้เป็นตัวแทนของเทพเจ้าในการนำความรู้จากคัมภีร์ไปเผยแพร่แก่มนุษย์ เทพเจ้าจึงเป็นผู้วางรากฐานทางวัฒนธรรมให้มนุษย์ในแง่ที่สร้างคัมภีร์หรือให้ความรู้ (ปัญญา) แก่มนุษย์เพื่อดำรงชีวิต นอกเหนือไปจากการสนับสนุนให้กำเนิดมนุษย์

ประเด็นเรื่องเทพเจ้าสร้างตำราให้มนุษย์นับเป็นการวางรากฐานวัฒนธรรมในช่วงแรกที่โลกอุบัติขึ้น “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) กล่าวว่าพระพรหมทรงสร้างคัมภีร์ไตรภพ (ตำราโหราศาสตร์) ว่าด้วยเทพพระเคราะห์และการทำนาย โดยบันทึกบนลานทองถวายพระอิศวร คัมภีร์เล่มนี้เองใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์เรียกว่าคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ เป็นบทสำคัญของบัญญัติตำราโหราศาสตร์ซึ่งพระพรหมเอาไว้ใช้สั่งสอนโลก คัมภีร์นี้มีความสำคัญจึงถูกส่งขอสุรบโหมยไป ความรู้จากตำรับพิเศษนี้จำกัดผู้สืบทอดคือพราหมณ์ที่สามารถ “รู้เสกเป่ามนต์โองการ เทวะสถานชาญแจ้งจบ” (*เฉลิมไตรภพ*, 2545, น. 29) และ “สังเวทพรบอกไปมา ตามตำราพระพรหมเมศวร” ได้ (เรื่องเดียวกัน, น.29) ความคิดดังกล่าวสืบเนื่องมาจากคติพราหมณ์ที่ความรู้ศักดิ์สิทธิ์มาจากการวิวรรณ์ (revelation)¹⁸ หรือการเปิดเผยจากเทพเจ้า ตรงนี้สะท้อนความรู้ของมนุษย์มีจำกัดอันโยงไปสู่เป้าหมายเรื่องโมกษธรรมหรือการหลุดพ้นที่มีอาจเกิดขึ้น

¹⁸ การสื่อสารเจตจำนงของพระเป็นเจ้ากับมนุษย์ ในประวัติศาสตร์ศาสนา การสื่อสารนี้อุบัติขึ้นในแทบทุกรูปแบบที่เข้าใจได้ ซึ่งก็คือการประกาศเชิงพยากรณ์ ความฝัน นิमित ประสพการณ์อันพิศุข (ซึ่งเกิดขึ้นโดยวิธีใดก็ตาม อาทิ ของมินเมา) หนังสือ จุลสาร พายุ มรสุม โรคติดต่อร้ายแรง ฯลฯ แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับวิวรรณ์ว่าเป็นการสื่อสารของพระเป็นเจ้ามาในวิถีทางที่ไม่ปรกติ โดยไม่เปิดให้แก่ช่องทางสืบทอดธรรมดา อย่างไรก็ตามนี้ไม่ใช่ผลลัพธ์ในภายหลัง วิวรรณ์แห่งเจตจำนงของพระเป็นเจ้าอาจผ่านช่องทางธรรมดา ประสพการณ์การให้และการรับในแต่ละวัน ผ่านเหตุผล ตลอดจนการรำพึงธรรมและวิจารณ์ญาณโดยสัญชาตญาณ. (เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, 2557, น. 772)

ได้หากปราศจากความรู้ชนิดที่หาขอบเขตมิได้ (อาตมวิทยา) หรือความรู้เรื่อง “ตัวตน” ซึ่ง“ถือว่าเป็นความรู้อันสูงสุด (ปราณีวิทยา) เหนือกว่าความรู้ทุกอย่าง การที่จะรู้ตนอย่างแท้จริงได้จะต้องใช้การควบคุมตนที่อยู่ในตัวเราที่จมลึกอยู่กับผลประโยชน์และจมลึกอยู่กับการสนองความต้องการของอารมณ์” (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2546, น. 7) โดยนัยของพระพรหมสร้างตำราให้มนุษย์จึงมิใช่เพียงการวางรากฐานทางวัฒนธรรมเท่านั้น หากยังเน้นย้ำว่านอกเหนือจากด้านกายภาพที่มนุษย์อยู่รอดจากการพึ่งพาเทพเจ้าแล้ว ด้านความรู้สำหรับการหลุดพ้นจากความเป็นสิ่งมีชีวิตก็ยังคงพึ่งพาเทพเจ้าอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ การวางรากฐานวัฒนธรรมของเทพเจ้านี้เองจึงมีลักษณะช่วยเหลือมนุษย์ทั้งด้านการดำรงชีวิตและการรอดพ้นทางจิตวิญญาณ

(4) บทบาทในการควบคุมและคุ้มครองมนุษย์

“เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวนปรากฏบทบาทเทพเจ้าในการควบคุมและคุ้มครองมนุษย์ เทพเจ้ากระทำโดยการปกป้องและลงโทษ ซึ่งแยกอธิบายได้ดังนี้

เทพเจ้าในฐานะผู้ปกป้องมนุษย์ บทบาทของเทพเจ้าในฐานะผู้ปกป้องมนุษย์มักปรากฏในรูปเทพเจ้าปราบมารเพื่อสันติสุขของโลก เห็นได้จากตำนานนพเคราะห์พระวิษณุ อวตารเป็นปลาทรายปราบสังขอสูรที่ขโมยคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ไปจากพระพรหม และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี พระอิศวรทรงปราบอสูรมุลาจินีที่ทำให้สรรพสัตว์บนโลกเดือดร้อน ตำนานสองเรื่องมีลักษณะร่วมกันคือเป็นเรื่องราวของเทพปราบปรามอสูร สังขอสูรในตำนานนพเคราะห์ถูกสร้างภาพให้เป็นฝ่ายชั่วร้ายที่ริษยาและลักขโมย การขโมยของสังขอสูรสื่อถึงความสำคัญของคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ ซึ่งโยงมาสู่ตำราที่พรหมณีใช้ในโลกความจริงว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ การที่สังขอสูรพ่ายแพ้พระวิษณุสื่อสารว่าความศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าสามารถคุ้มครองโลกได้ในยามวิกฤตคับขัน

ในทำนองเดียวกับอสูรมุลาจินีในตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีถูกสร้างภาพให้เป็นอสูรที่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้คน วิสุทธิ์ บุชยกุล (2520, น. 64) ตีความเหตุการณ์พระอิศวรทรงเหยียบบ่าอสูรมุลาจินีว่า “พระบาทขวาที่เหยียบอยู่บนหลังอสูรนั้นหมายถึงการกำบังหรือลวงตาที่เป็นลักษณะทั่วไปที่คนทั่วไปต้องประสบ (ติโรภาว) ส่วนพระบาทซ้ายที่ยกขึ้นนั้นหมายถึงความอนุเคราะห์ (อนุครห) หรือความกรุณาที่พระองค์มีต่อผู้ที่มีความภักดีในพระองค์” มาจากภาพการกำบังหรือลวงตาในที่นี้จะสัมพันธ์กับนักราชหรือระบำท่าต่าง ๆ ของพระอิศวรใน*โกยิลปุราณะ* ที่ทรงร้ายรำและเหยียบบ่าอสูรมุลาจินีจนสิ้นฤทธิ์ ตรงนี้พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ (2523, น. 245) ตีความว่า “พระบาทซ้ายนี้หมายถึง “การหลุดพ้น” พระศิวะนาฏราชานี้เต้นรำอยู่บนหลังของคนแคะที่ชื่ออพัสมารปุระสะ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความโง่เขลาหรือความมืด ความเขลานี้เชื่อกันว่าจะถูกทำลายลงได้โดยได้รับการศึกษานั้นเอง” ความคิดทำนองนี้ยังเห็นได้ใน*ทริวงค์* พระศิวะคือครูแห่ง

อาคม ความรู้ และสรรพสิ่งทั้งปวง ในปุราณะก็ยังคงกล่าวว่าเราสามารถหาความรู้ได้จากพระศิวะ (Narayan, 1983, p. 388) การที่อสูรอันเป็นสัญลักษณ์แห่งมายาภาพและความโง่เขลาถูกพระอิศวรทำลายจึงย้ายภาพเทพเจ้าในฐานะสถานะแห่งความรู้หรือสหัพัญญูผู้ตรัสรู้ทุกอย่าง (omniscient) และมีอำนาจหาที่สุดมิได้ (omnipotent) ไปพร้อม ๆ กับบทบาทเทพเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของโลกในยามวิกฤตคับขัน

ทั้งสองเหตุการณ์จากตำนานทั้งสองเรื่องมีความพยายามสื่อสารร่วมกัน กล่าวคือ การกำหนดให้สังข์เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคลไม่ต่างจากกรณีพระอิศวรทรงกำหนดให้มนุษย์เช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีเมื่อประกอบพิธีกรรม เพราะต่างคือความพยายามย้ำความทรงจำมนุษย์ให้ระลึกว่าเทพเจ้าคือผู้อำนวยสวัสดิมงคลแก่ชีวิตมนุษย์ แม้เจ้ากรุงพาลีจะมีโชเทพเจ้า แต่ก็ เป็นเสมือนผู้ทำหน้าที่ดูแลแทนเทพเจ้า (stewardship) ซึ่งอยู่ในรูปของคำรัสให้มนุษย์ปฏิบัติตามความพยายามเตือนมนุษย์ผ่านกิจกรรมในโลกสามัญ (the profane) เป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นบ่อยครั้ง ในตำนานบรรพกาล ใน “เฉลิมไตรภพ” เทพเจ้าเตือนหรือย้ำความทรงจำมนุษย์ว่าเทพเจ้าเป็นผู้ปกป้องมนุษย์ผ่านเรื่องราวความกล้าหาญของพระมัตสยวตารในคัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ เมื่อ คัมภีร์ดังกล่าวเป็นสิทธิ์แก่พราหมณ์โดยตรง พราหมณ์จึงเป็นตัวแทนของเทพเจ้าตักเตือนผู้คนด้วย นัยหมายความว่า “สังข์” “เจ้ากรุงพาลี” “เรื่องราวมัตสยวตารในพระเวทธรรมศาสตร์” และ “พราหมณ์” ต่างเป็นสิ่งย้ำความทรงจำมนุษย์ว่าเทพเจ้าเป็นผู้ปกป้องมนุษย์

เทพเจ้าในฐานะผู้ลงโทษมนุษย์ นอกจาก “เฉลิมไตรภพ” แสดงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่พึ่งพาเทพเจ้าหรือเทพเจ้าปกป้องมนุษย์แล้ว ยังปรากฏเทพเจ้าในฐานะผู้ควบคุมมนุษย์ด้วย ดังในตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล การที่นางอากาศจारी “ผิตวินัย” ด้วยการละเลยหน้าที่ถวายทิพย์โอชาแต่พระอิศวรในโลกตำนาน เทียบได้กับโลกความจริงที่มนุษย์ ละเลยต่ออำนาจเหนือธรรมชาติหรือไม่ยอมรับเทพเจ้า ดังนั้นเทพเจ้าจึงลงโทษด้วยการ “สาป” และ “ตัดผม” นางอากาศจारी ซึ่งเทียบได้กับมนุษย์ถูกลงโทษโดยต้องประสบกับเคราะห์ภัยธรรมชาติอัน เนื่องมาจากการไม่ยอมรับในอำนาจเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้า การที่เทพเจ้าลงโทษนางอากาศจारी เพื่อให้สำนึกในหน้าที่จึงเทียบได้กับการสร้างสำนึกให้มนุษย์ยอมรับในอำนาจเหนือธรรมชาติ

อุกกาบาตที่ทำให้คนและสัตว์ล้มตายอันเกิดจากนางอากาศจारीถูกลงโทษเพราะล้มถวายทิพย์โอชาแต่พระอิศวรนั้น ในแง่หนึ่งอธิบายได้ว่านางอากาศจारीคือ บุคลาธิษฐานของมนุษย์ที่ละเลยหน้าที่แล้วถูกลงโทษ การลงโทษด้วยการตัดผมเป็นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ เนื่องจาก “ผมบนหัวมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับจิตวิญญาณในตัวบุคคล (individual spirit)

หรือเป็นพลังสำคัญของบุคคล ตรงนี้จึงทำให้เกิดประเพณีการไว้ผมยาว”¹⁹ (Tresidder, 2000, p. 18) การตัดผมนางอากาศจารีจึงตีความได้ว่าเป็นการทำลายจิตวิญญาณหรือพลังด้านบวก ภัยอุกกาบาตที่เกิดจากนางอากาศจารีสะท้อนความคิดว่าภัยธรรมชาตินอกจากเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ส่วนหนึ่งเกิดจากมนุษย์ซึ่งมนุษย์ต้องมีส่วนรับผิดชอบ การละเลยหน้าที่ของนางอากาศจารีสะท้อนความคิดในสังคมมนุษย์ที่มีวิทยาการเพียงพอในระดับหนึ่งและไม่ได้ฝากความหวังของชีวิตทั้งหมดไว้กับเทพเจ้า ความคิดในตำนานจึงมักแสดงออกในลักษณะความขัดแย้งระหว่างฟ้า (เทพเจ้า) กับดิน (มนุษย์) ซึ่งมักลงเอยด้วยความพ่ายแพ้ของมนุษย์ ความคิดแบบนี้พบในตำนานหลายวัฒนธรรม เช่น *นิยายน้ำเต้าไท่ฮวาม* มนุษย์เล็กบูชาผีฟ้า เทวราชเลงดอนจึงลงโทษมนุษย์ด้วยวิธีต่าง ๆ ขึ้นเด็ดขาดคือทำให้น้ำท่วมโลก การตัดผมนางอากาศจารีจึงเป็นสัญลักษณ์ของโทษทัณฑ์อันรุนแรงที่เทพเจ้าลงโทษให้มนุษย์ เช็ดทาบ ผ่านในรูปของภัยธรรมชาติ (ฟ้า) ที่ทำลายมนุษย์บนโลก (ดิน) เหตุการณ์ดังกล่าวย้ำความมีอยู่ของเทพเจ้าที่ยังดำรงอยู่ได้แม้เกิดความขัดแย้งและการไม่ยอมรับ

การสาปนางอากาศจารีไม่มีเงื่อนไขให้นางพ้นคำสาปจากการปล่อยอุกกาบาตโดยตรง แต่เงื่อนไขแก้คำสาปอยู่ตรงที่ม้าซึ่งเกิดจากมวยผมของนางสามารถหลุดพ้นคำสาปได้ เช่น ซอผมของนางอากาศจารีที่พระนางอุมาทรงสร้างเป็นม้าน้ำจะหลุดพ้นคำสาปได้เมื่อ “เมื่อยู่สองอยู่สามคม สมชาตินิยม ด้วยฤทธิแรงคำแหงหาญ” (*เฉลิมไตรภพ*, 2545, น. 47) ความคิดนี้เทียบได้กับ *คัมภีร์นารายณ์สิบปาง* เมื่อนางลาได้สมสู่กับม้าพลาหกจนเกิดม้าอัสดร จากนั้นจึงถูกฤษีฆ่าแล้วพ้นคำสาป การสาปในแง่นี้จึงมิใช่การมุ่งลงโทษเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีเงื่อนไขกลับในแง่ความสมบูรณ์ของโลก ความคิดคู่ตรงข้ามระหว่าง “การลงโทษและการทำลาย” กับ “การถูกลงโทษและการได้รับ” จึงสะท้อนว่าการลงโทษหรือการสาปที่ให้ผลในลักษณะทำลายด้วยอุกกาบาต กลับได้รับการชดเชยด้วยการได้เผ่าพันธุ์ม้ามาทดแทน ในแง่บุคลาธิษฐานของนางอากาศจารีถูกพระอิศวรสาปจึงเป็นการลงโทษ (การตัดผม-การปล่อยอุกกาบาต) หรือการจัดระเบียบบางอย่าง โดยผลของการถูกลงโทษ (การถูกตัดผม-อุกกาบาตทำลายมนุษย์และสัตว์) ทำให้ได้รับการชดเชยสิ่งที่เสียไป (ผม-ชีวิตมนุษย์และสัตว์) ด้วยการได้บางอย่างมาทดแทน (เผ่าพันธุ์ม้า) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “การสาปมีส่วนในการยกระดับบุคคล” (curse pertaining to the elevation of person) (Randhawa, 1960, p. 59) เพราะผลของการสาปคือความสำนึกของนางอากาศจารีที่ต้องไม่ละเลยหน้าที่ต่อเทพเจ้าในครั้งต่อไป

19

Head hair was intimately linked with the individual spirit or vital force of person – an idea that accounts for the custom of keeping LOCKS OF HAIR.

(5) บทบาทในการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ-มนุษย์-สัตว์

นอกจากบทบาทของเทพเจ้าในฐานะผู้สร้าง ผู้ให้กำเนิด ผู้วางรากฐาน วัฒนธรรม ผู้ช่วยปกป้องและควบคุมมนุษย์แล้ว ตำนานนพเคราะห์ใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวนยังสื่อให้เห็นว่าเทพเจ้าสถิตในธรรมชาติหรือเป็นธรรมชาติเองด้วย ดังที่เทพเจ้าอาจปรากฏในรูปแบบของธรรมชาติทั่วไป หรือจำแลงกายอยู่ในร่างของสัตว์เทพหรือสัตว์อวตาร

ตำนานนพเคราะห์ใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวนกล่าวไปในทำนองเดียวกันว่าเทพเจ้านำสัตว์มาสร้างเป็นเทพพระเคราะห์ ดังเช่น “หกสัตว์กายเหล็กแตกฉาน เป็นธูถิการ ประสานประสมกลมดี ห่อผ้าเสาวพัตรแดงศรี พรมน้ำพิธิ สามทีก็เป็นเทวา” (*เฉลิมไตรภพ*, 2545, น. 17) เทพจึงสร้างเทพด้วยกันให้แทรกซึมอยู่ในธรรมชาติ หรือกล่าวได้ว่าเทพเจ้าปรากฏอยู่ในรูปของธรรมชาติทั่วไป การที่เทพพระเคราะห์สถิตในดาวพระเคราะห์จึงสะท้อนถึงสถานะของเทพเจ้าที่สถิตอยู่ในธรรมชาติ ตรงนี้มาจากคติพราหมณ์ที่มีได้มองเทพเจ้าเป็นเพียงผู้สร้าง แต่เทพเจ้ายังแทรกซึมอยู่ในสรรพสิ่งตามธรรมชาติด้วย ดังใน*เศวตาควัตโรปนิษัท*ได้กล่าวไว้ว่า “ข้าแต่เทพเจ้าผู้ซึ่งแผ่ชานอยู่ในไฟ, ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในน้ำ, ผู้ซึ่งซึมซาบอยู่ในสกลจักรวาล, แต่พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในพีชสมุนไพรร, ผู้ซึ่งถ่ายเทชีวิตลงสู่พืชทั้งหลาย แต่พระองค์ผู้ส่งประกายพระองค์นั้น ข้าฯ ขอถวายสดุดี ข้าฯ ขอน้อมด้วยความเคารพ” (Pandharinath H. Prabhu, 1991, p. 16 อ้างถึงใน กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์, 2543, น. 13) หรือใน*ภควัทคีตา*พระกฤษณะทรงกล่าวว่า “อะไรก็ตามที่เป็นเมล็ดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต เราคือสิ่งนั้น โอ้อร์ชุน ไม่มีสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งไม่มีชีวิตใดจะสามารถปรากฏได้โดยปราศจากเรา”²⁰ (Seshagiri Rao, 2000, p. 27) ตรงนี้เป็นคติพราหมณ์ที่เห็นใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวนในแง่ที่ธรรมชาติคือเทพเจ้า มนุษย์จึงต้องเคารพธรรมชาติรอบตัว ตัวบทจึงให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติ เช่น ชาวบ้านตีเกราะเคาะไม้ทำบุญเพราะตระหนักถึงบุญคุณและความสำคัญของพระอาทิตย์พระจันทร์ การเห็นความสำคัญในสังข์และที่มาของม้าสี่ตระกูล การเซ่นสังเวยเจ้ากรุงพาลี ฯลฯ แม้ความคิดเรื่องการเคารพธรรมชาติเหล่านี้จะเป็นมนุษยทัศน์ร่วมของความคิดตะวันออก แต่ก็เห็นได้ว่า “การเคารพและยอมรับความมีอยู่ของเทพเจ้าในธรรมชาติก็คือ

²⁰

Krsna says in the *Bhagavadgita* (8.39) : “Whatever is the seed of all beings, I am that, O Arjuna. There is no being either animate or inanimate which can exist without me.

ความคิดของฮินดูในการพวงรักษาและป้องกันความสัมพันธ์อันกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเอาไว้”²¹ (Dwivedi, 2000, p. 5)

นอกจากเทพเจ้าปรากฏในรูปของธรรมชาติทั่วไปแล้ว ยังจำแลงอยู่ในร่างของสัตว์เทพหรือสัตว์อวตารด้วย จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง “เทพเจ้า” ในรูปของ “สัตว์” กับ “มนุษย์” เห็นชัดในเหตุการณ์พระนารายณ์อวตารเป็นปลาทรายปราบสังขอสูร สะท้อนสัมพันธ์ภาพระหว่างเทพเจ้ากับสัตว์อย่างแน่นแฟ้นผ่านการที่เทพเจ้า “เลือกกลายเป็นสัตว์” (theriomorphic form) โดยอวตารเป็นปลาทรายปราบสังขอสูรแล้วนำคัมภีร์พระเวทกลับคืนสู่พระพรหมา ซึ่งคัมภีร์พระเวทนี้จะถูกนำไปใช้สอนมนุษย์ต่อไป ตรงนี้แสดงให้เห็นแต่แรกว่าเทพเจ้ากับธรรมชาติไม่ได้แยกขาดจากกันแต่เป็นสิ่งเดียวกันที่ขยายออกไปในรูปของสิ่งมีชีวิตคือสัตว์ และยังคงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ในความสัมพันธ์แบบเดิมเพียงแต่ปรับรูปใหม่จากธรรมชาติเป็นสัตว์ (อวตาร) นอกจากนี้ในเหตุการณ์เทพเจ้าสร้างเทวดารักษาพระเคราะห์ พระอิศวรทรงนำสัตว์ชนิดต่าง ๆ มาเสกเป็นเทพพระเคราะห์เพื่อรักษาดาวพระเคราะห์ และ “เมื่อเสร็จขบเนาวเทพทิพมนต์จักรวาลมงคล เป็นหลักพิภพนาถา” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 21) ดาวเทพพระเคราะห์จึงเป็นที่พึ่งและเป็นมงคลแก่โลกซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์อีกต่อหนึ่ง ความสัมพันธ์นี้เป็นเครือข่ายเล็ก ๆ ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่าง “เทพเจ้า” ในรูปของ “สัตว์” กับ “มนุษย์” ในแง่ที่เทพเจ้าเป็นตัวเชื่อมร้อยความสัมพันธ์แบบกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสัตว์ (เทพพระเคราะห์) หรือมนุษย์กับธรรมชาติ เทพพระเคราะห์ที่ปกป้องมนุษย์ก็คือสัตว์ที่แปรรูปมา ดังนั้นการเคารพเทพพระเคราะห์ก็คือความสำนึกในธรรมชาติที่มองว่าสัตว์คือเพื่อนเกื้อกูล สอดคล้องกับคติพราหมณ์ที่มองเห็นสัตว์เป็นกัลยาณมิตรที่อยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างกลมกลืน ร่องรอยคติพราหมณ์ดังกล่าวพบใน *คัมภีร์มนุสมฤติ* หรือ *กฎหมายพระมนู* ซึ่งกล่าวไว้ว่า “บุคคลใดฆ่าสัตว์เพื่ออาหารจะต้องพบกับความตายอันรุนแรงเป็นจำนวนครั้งเท่ากับจำนวนขนของสัตว์ที่ตายไป”²² (Dwivedi, 2000, p. 7) เช่นเดียวกับ *บายาชญูวัลกยสมฤติ* ก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “บุคคลที่ฆ่าสัตว์จะต้องตกนรกเป็นจำนวนวันเท่ากับ

²¹ Such veneration, respect, and acceptance of the presence of God in nature is required of Hindus in order to maintain and protect the natural harmonious relationship between human beings and nature.

²² In the Manusmṛti, the laws of Manu, a warning is given: “A person who kills an animal for meat will die of a violent death as many times as there are hairs of that killed animal”

จำนวนชนของสัตว์ที่ตายไป”²³ (เรื่องเดียวกัน, น. 7) เหล่านี้สะท้อนสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับสัตว์หรือธรรมชาติแบบองค์รวม

ที่น่าสนใจคือสัตว์ต่าง ๆ ที่กลายเป็นเทพพระเคราะห์ รวมถึงสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ประจำ 12 ราศีมีอยู่ด้วยกันหลากหลายชนิด แต่ต่างอยู่ร่วมกันได้ในกรอบเดียวกันคือภายใต้ดวงดาวพระเคราะห์และจักร 12 ราศี ในระดับแรกสะท้อนความหลากหลายของธรรมชาติหรือสัตว์ที่อยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่าง ในระดับที่สองโยงไปถึงคนที่จำเป็นต้องมองสัตว์หรือธรรมชาติอย่างองค์รวมเพราะความเคารพในเทพเจ้า ทั้งสองระดับนี้เห็นชัดเจนว่าเทพเจ้าคือแกนกลางที่เชื่อมร้อยมนุษย์กับสัตว์หรือธรรมชาติให้อยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน O. P. Dwivedi (เรื่องเดียวกัน, น. 8) ได้เคยอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวในทำนองเดียวกันผ่านรูปลักษณะของพระศิวะที่ทรงววนนทิเป็นพาหนะ ทรงงูเป็นสังวาล ทรงทัดจันทร์เป็นปิ่น ทรงคงคาไว้บนพระเศียร ทรงมีพระนางปารวตีผู้ทรงสิงโตเป็นนมเหสี ทรงมีพระกรรติเกยะผู้ทรงนกยูงและพระคเณศผู้ทรงหนูเป็นโอรส เหล่านี้ถูกตีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่าง “เทพเจ้า” “สัตว์” และ “มนุษย์” ดังที่เขาตั้งข้อสังเกตไว้ว่าสัตว์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัว งู สิงโต นกยูง หนู ฯลฯ แม้จะมีความหลากหลายและเป็นศัตรูกันตามธรรมชาติวิสัย ทว่ากลับอยู่ร่วมกันได้เปรียบเสมือนสมาชิกในครอบครัวของพระศิวะ

ความสัมพันธ์ระหว่าง “เทพเจ้า” ทั้งในรูปเทพเจ้าและธรรมชาติ กับ “มนุษย์” จึงทำให้เกิด “ธรรม” สำหรับการอยู่ร่วมกันขึ้น “เฉลิมไตรภพ” สะท้อนความคิดดังกล่าวผ่านการที่มนุษย์เคารพและสำนึกในคุณค่าของสัตว์และธรรมชาติที่เป็นปฐมแห่งเทพพระเคราะห์ มนุษย์เคารพเจ้ากรุงพาลีซึ่งเป็นบุคลาธิษฐานของระบบนิเวศทางธรรมชาติ มนุษย์เห็นความสำคัญของเผ่าพันธุ์ม้าสี่ตระกูลและสัตว์สี่ชนิดของสังข์ ฯลฯ ธรรมในที่นี้คือ “สรว-ภูต-หิตา” (the welfare of all beings) ซึ่งเป็นมาตรฐานทางจริยธรรมอันสูงสุดที่เน้นผลประโยชน์ของธรรมชาติแวดล้อม (common good) ให้อยู่เหนือผลประโยชน์ของปัจเจก (private good) หรือกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิด “ความเอาใจใส่ต่อผู้อื่น” (caring for others) (เรื่องเดียวกัน, น. 12) ดังนั้นธรรมจึงหมายถึงความประพฤติหรือหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งพยุกรักษาสังคมและศีลธรรมในสังคม สร้างลักษณะนิสัยกลุ่มคน สร้างความประสมกลมกลืน รวมถึงสร้างความเข้าใจในสัมพันธ์ภาพของสิ่งที่เทพเจ้าสร้างขึ้นด้วย (เรื่องเดียวกัน, น. 13) ตรงนี้จึงเห็นได้ว่าภายในความสัมพันธ์ที่มนุษย์พึ่งพาเทพเจ้ามีความสัมพันธ์อีกชุดหนึ่งซ่อนอยู่ นั่นก็คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั่นเอง

²³ “The wicked person who kills animals which are protected has to live in hellfire for the days equal to the number of hairs on the body of that animal”

3.2.1.2 การชุบชีวิตและความเป็นอมตะ: อนุภาคที่มาจากแนวคิดปรมาตมัน

ตำนานนพเคราะห์ใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มล้วนกล่าวไปในแนวเดียวกันว่าพระอิศวรทรงนำสัตว์ต่าง ๆ มาประกอบพิธีแล้วชุบชีวิตขึ้นใหม่ให้เป็นเทวดาพระเคราะห์ เช่น พระอาทิตย์เกิดจากราชสีห์ 6 ตัว ส่วนเรื่องความเป็นอมตะปรากฏในตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู พระอิศวรมีน้ำอมฤตหรือน้ำทิพย์ที่กินแล้วไม่ตาย น้ำอมฤตเป็นน้ำทิพย์เดียวกับที่พระอิศวรใช้ชุบเทวดาพระเคราะห์ และราหูขโมยกินแล้วไม่ตายแม้จะถูกเทพอาวุธทำร้าย น้ำอมฤตจึงมีนิยามเหมือนที่ John Dowson (1978, p. 12) กล่าวว่า “AMRITA. ‘Immortal.’ A god. The water of life.” ซึ่งเผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างน้ำชีวิต เทพเจ้า และความเป็นอมตะ

ความคิดดังกล่าวโยงมาจากแนวคิดเรื่องปรมาตมันและอาตมันของศาสนาพราหมณ์ เทพเจ้าคือปรมาตมันหรือวิญญาณสากล (universal soul) ซึ่ง “ไม่ได้ถูกจำกัดหรือผูกพันอยู่กับสิ่งใด เป็นภาวะอมตะ เป็นอยู่ด้วยตัวเอง ไม่มีการเกิดและไม่มีการตาย” (เจษฎาทองรุ่งโรจน์, 2557, น. 82) ส่วนสรรพชีวิตคืออาตมันหรือชีวาตมันอันเป็นเชื้อชีวิตจากเทพเจ้าซึ่ง “ถูกจำกัดด้วยร่างกายที่มีการแตกดับจึงได้รับความทุกข์ยากลำบากต่าง ๆ จากการเวียนว่ายตายเกิดของร่างกายไปในภพชาติใหญ่่น้อยต่าง ๆ อย่างไม่มีวันจบสิ้น” (เรื่องเดียวกัน, น. 82) โดยนัยนี้การกำหนดให้พระอิศวรทรงเป็นเจ้าของน้ำอมฤตจึงสื่อสารว่าเทพเจ้าอยู่ในสภาวะสมบูรณ์ เป็นนิรันดร์หรือไม่ตาย ผ่านการครอบครองสัญลักษณ์ของสภาวะนั้นได้ เห็นได้ชัดเมื่อพระอิศวรทรงปราบอสูรมุลาขินีด้วยการ “เผยทวารอำฤตวาริ ดับซึ่งอัคคี ยักษีก็ม้วยวายปราณ” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 51) แสดงว่าน้ำอมฤตหรือสภาวะนิรันดร์สถิตอยู่ในร่างของเทพเจ้าอยู่แล้ว ดังนั้นกรณีที่เทวดาพระเคราะห์ที่เกิดจาก “วาริพิธีสาปสรรพ์ รดเสกเป่าพลัน ห่อนั้นก็เป็นเทวา” (เรื่องเดียวกัน, น. 20) รวมถึงสรรพชีวิตเกิดขึ้นได้จากการชุบชีวิตของพระอิศวรจึงแสดงถึงการที่ภาวะสมบูรณ์เต็มภาวะที่ว่างเปล่าหรือขาดพร่องให้สมบูรณ์ขึ้น

ดังนั้นการที่พระอิศวร “เผยทวารอำฤตวาริ ดับซึ่งอัคคี ยักษีก็ม้วยวายปราณ” (เรื่องเดียวกัน, น. 51) และขณะเดียวกันก็นำน้ำอมฤตชุบสัตว์เป็นเทพพระเคราะห์ จึงเป็นอนุภาคที่ได้อิทธิพลมาจากแนวคิดเรื่องปรมาตมัน-อาตมัน ความคิดเรื่องการชุบชีวิตมาจากความคิดหลักเรื่องความเป็นอมตะ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความเป็นอมตะซึ่งเป็นเรื่องของปรมาตมันทำให้เกิดความคิดเรื่องการให้ชีวิตใหม่จากเทพเจ้าซึ่งเป็นเรื่องของอาตมัน ความคิดระหว่างการชุบชีวิตกับความเป็นอมตะจึงสัมพันธ์กันในแนวคิดเดียวกันคือเทวนิยม นอกจากนี้การชุบชีวิตและความเป็นอมตะของเทพเจ้ายังสะท้อนไปถึงสถานะของเทพเจ้าในฐานะสัญลักษณ์แห่งผู้สร้างและความอุดมสมบูรณ์ด้วย

3.2.1.3 การปรากฏพระพุทธรเจ้าร่วมกับเทพเจ้า

มุมมองของศาสนามักแยกคติความเชื่อออกเป็นศาสนาที่เชื่อในเทพเจ้าคือเทวนิยม กับศาสนาที่ไม่เชื่อในพระเจ้าหรือเทพเจ้าคืออเทวนิยม ในวัฒนธรรมไทยมีคติทั้งสองปะปนกันจนแยกออกจากกันได้ยาก ดังพบร่องรอยในวรรณกรรมชาวบ้านซึ่งมักเรียกพระพุทธรเจ้าว่าพระเจ้าหรือเทพเจ้า เช่น กลอนสวดเรื่องนางโกลกดี “ “พระเจ้า” คือพระพุทธรเจ้าเป็นผู้สร้าง มนุษย์จะดีชั่ว มีรูปร่างต่างกันไป เป็นเพราะบุรพกรรมแต่ผู้กำหนดคือพระเจ้า” (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, น. 187)

พระแต่ไทยเกิด	ตามรูปปั้นโท	สำมากับโป
ตามเวราการ		
...		
พระเจ้าเทศหนา	ว่าอาภักภา	มันมาตามทัน
เวราแตกอน	เราทำแกมันๆตามมาทัน	เพราะเวทนา
กล่าวมาตามอัด	ในคำประมัต	พระชिरศาสดา
มีในยสังคีณี	วิภังคาถา	บาลีท้าวว่า
เรียกวาภักภ		

(เรื่องเดียวกัน, น. 188)

ตรงนี้จะพิจารณาว่าการผสมผสานคติเทวนิยมกับอเทวนิยมใน “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏร่วมกันอย่างไร ผู้วิจัยพบประเด็น 2 ประเด็น คือ การดำรงอยู่ของพระพุทธรเจ้ากับเทพเจ้า และการเน้นบทบาทพระพุทธรเจ้า

ประเด็นแรก การดำรงอยู่ของพระพุทธรเจ้ากับเทพเจ้า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศศิธรจะปรากฏบทบาทของพระพุทธรเจ้ากับเทพเจ้าควบคู่กันไป ขณะที่กลุ่มพระยาราชภัคดี (ข้าง) และกลุ่มตำราโหราศาสตร์จะไม่ปรากฏบทบาทของพระพุทธรเจ้า

ในเหตุการณ์ราหูถูกพุทธานุภาพจนหลบหนีไป หากย้อนกลับไป เหตุการณ์ก่อนราหูคุกคามพระอาทิตย์พระจันทร์ จะพบว่าพระอิศวรใช้ให้ราหูไปตามม้าที่นางทั้งห้ามาฝากแล้วทำหาย ขณะออกตามหาได้พบพระอาทิตย์พระจันทร์จึงเข้าหยอกล้อและถูกพุทธานุภาพลงโทษ ราหูในฐานะข้ารับใช้พระอิศวรยังพบในตำนานการเกิดฝนฟ้าที่รามสูรอาสาพระอิศวรชิงดวงแก้วจากนางเมขลาด้วย การที่ตัวบทกำหนดให้ราหูในฐานะบริวารของพระอิศวรถูกพระพุทธรเจ้าลงโทษแสดงร่องรอยของความขัดแย้งระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพุทธศาสนา ตัวบทนี้ได้เน้นบทบาท

ของพระพุทธเจ้าเพื่อโจมตีศาสนาพราหมณ์อย่างตรงไปตรงมา เพียงแต่พยายามลดทอนอำนาจเทพเจ้าของพราหมณ์ผ่านพฤติกรรมของตัวละคร

การเน้นบทบาทพระพุทธเจ้าเพื่อลดทอนอำนาจเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์เห็นชัดเจนขึ้นเมื่อเทียบเคียงกับตำนานซึ่งเป็นที่มา กล่าวคือ ตำนานการเกิดอุปราคาในคัมภีร์พุทธศาสนา จะเน้นบทบาทของพระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์จันทรเทวบุตรและสุริยเทวบุตรให้พ้นภัยราหู ขณะที่คัมภีร์ปุราณะของศาสนาพราหมณ์จะเน้นบทบาทของเทพเจ้าที่ทรงช่วยเหลือสรรพชีวิต คือพระกรรณาคณของพระวิษณุที่อวตารเป็นเต่าค้ำภูเขามันทรจนการกวนเกษียรสมุทรประสบความสำเร็จ รวมถึงทรงใช้จักรสุทรรศน์ตัดตัวราหูที่ขโมยน้ำอมฤต

การที่ตำนานการเกิดอุปราคากลุ่มสุริยาศศิธรมีเนื้อหาคล้ายกับตำนานการเกิดอุปราคาจากคัมภีร์พุทธศาสนา (*จันทิมสูตร สุริยสูตร*) สื่อนัยถึงพุทธศาสนาที่เหนือกว่าศาสนาพราหมณ์ เพ็ญแข กิตติศักดิ์ (2529, น. 106/1-2) วิเคราะห์ไว้สรุปได้ว่าตำนานการเกิดอุปราคาฝ่ายพุทธศาสนาน่าจะรับเรื่องราวมาจากศาสนาพราหมณ์แล้วนักปราชญ์พุทธศาสนาได้ปรับแนวคิดใหม่ด้วยการให้เทวบุตร (พระจันทร์ พระอาทิตย์) ร้องขอพระอนุเคราะห์จากพระพุทธเจ้าเพื่อเน้นบทบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับตำนานของฝ่ายศาสนาพราหมณ์ดังที่ผู้วิจัยกล่าวไปแล้ว จะเห็นชัดเจนถึงการเปลี่ยนการเน้นบทบาทของ “เทพเจ้า” มาเป็น “พระพุทธเจ้า” กล่าวคือ ในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ ราหูถูกเหล่าเทพหลอกลวงในคราวกวนเกษียรสมุทรจึงได้ขโมยน้ำทิพย์ไป พระวิษณุจึงทรงใช้จักรตัดตัวราหู ส่วนพระอาทิตย์และพระจันทร์นำเรื่องไปฟ้องจึงถูกรากุณีสั่งให้ทั้งหมดเน้นบทบาทของพระวิษณุในฐานะผู้ปราบปราม ส่วนคัมภีร์พุทธศาสนาปรับเรื่องใหม่โดยไม่ปรากฏพระวิษณุ หากเปลี่ยนมาเป็นพระพุทธเจ้าในฐานะผู้อนุเคราะห์แทน ตรงนี้เป็นหน้าที่แฝงเข้ามาเพื่อชี้ให้เห็นพระกรรณาคณของพระพุทธเจ้าในฐานะผู้นำพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศศิธร เหตุการณ์พระอาทิตย์พระจันทร์ซึ่งมีสถานะคล้ายเทวบุตรขอร้องพระพุทธเจ้าเพื่อรักษาชีวิต และเหตุการณ์พระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์พระอาทิตย์พระจันทร์จนพ้นภัย เป็นหน้าที่แฝงย้ำว่าพระพุทธเจ้าทรงอยู่เหนือสภาวะเทพหรือเทพต้องพึ่งพาพระพุทธเจ้า จะสื่อนัยต่อไปว่าพระพุทธเจ้าย่อมอยู่ในสถานะที่สูงส่งกว่าพระวิษณุซึ่งเป็น “เทพ” ของศาสนาพราหมณ์ด้วย นัยความคิดดังกล่าวยังสอดรับกับกรอบคิดของพุทธศาสนาที่จัดพระพุทธเจ้าเป็น “วิสุทธิเทพ” ขณะที่เทพทั้งปวงเป็น “อุปบัติเทพ” เท่านั้น²⁴

²⁴ ในขุททกนิกาย จุฬนิกายแห่งพระสูตร (30/214) แบ่งเทวดาไว้ 3 ประเภท คือ สมมติเทพ (กษัตริย์) อุปบัติเทพ (เทวดาหรือเทพ) และวิสุทธิเทพ (พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า) โดยวิสุทธิเทพเป็นเทพที่สูงส่งในบรรดาระดับเทพทั้งหมด

เหตุไรเมื่อนักมีตหนา	ทวีปไทรฟ้า
ใครจะรักษาก็ไม่มี	
เป็นหลักตำแหน่งแห่งที่	หน่อนามชินสีห์
บารมีสืบสร้างสมภาร	
แม้ว่าบุญญาเกล้าหาญ	รักษาโพธิญาณ
บันดาลให้เกิดมีมา	
ดวงจันทร์อาทิตย์ฤกษ์กล้า	รักษาศาสนา
อย่าซ้ำให้เกิดมาพลัน	
ส่วนนางพรหมทั้งเจ็ดองค์นั้น	ประสูติบุตรพลัน
พืชพันธุ์ก็มีในสุธา	

(สุริยาศศิธร, 2548, น. 9)

จะเห็นได้ว่าหลังเทพเจ้าสร้างสรรพสิ่งขึ้นแล้ว ทว่าโลกยังมีมืด ต่อเมื่อการให้ความสำคัญแก่ “หน่อนามชินสีห์” ที่จะดำรงอยู่ต่อไปเกิดขึ้น จึงอำนวยให้เกิดดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และพืชพันธุ์ธัญญาหาร พระพุทธเจ้าจึงมีบทบาทส่งเสริมให้โลกมีความสมบูรณ์

เมื่อพิจารณาประเด็นเรื่องการดำรงอยู่ของพระพุทธเจ้ากับเทพเจ้าใน “เฉลิมไตรภพ” จึงเห็นได้ว่าแม้ตัวบทจะนำเสนอพระพุทธเจ้ากับเทพเจ้า แต่พบว่ากลุ่มสุริยาศศิธรจะปรากฏบทบาททั้งพระพุทธเจ้าและเทพเจ้าในฐานะผู้อุปถัมภ์โลก แต่เทพเจ้าถูกพระพุทธเจ้าลดทอนอำนาจ ในแง่ที่ว่า “เทพ” ต้องขอร้องพึ่งพาพระพุทธเจ้า ขณะที่กลุ่มพระยาราชภัคดี (ช้าง) และกลุ่มตำราโหราศาสตร์จะเน้นบทบาทของเทพเจ้าโดยไม่ปรากฏบทบาทของพระพุทธเจ้า

3.2.2 แนวคิดเรื่องโลกและจักรวาล

แนวคิดเรื่องโลกและจักรวาลใน “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏ 4 ลักษณะ ได้แก่ โลกมีวิวัฒนาการแต่ไม่เที่ยง มนุษย์คนแรกเกิดมาจากพรหม การไม่สามารถหาปฐมเหตุของโลกและมนุษย์ได้ และโลกสวรรค์ของชาวบ้าน

3.2.2.1 โลกมีวิวัฒนาการแต่ไม่เที่ยง

การเกิดขึ้นของโลกมีลักษณะที่เป็นวิวัฒนาการคือสรรพสิ่งในโลกล้วนเจริญขึ้น “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชภัคดี (ช้าง) และกลุ่มตำราโหราศาสตร์ เล่าว่าเมื่อโลกถูกทำลายไปก็บังเกิดฝน จากนั้นเกิดลมพัดน้ำแห่งววดจนกลายเป็นแผ่นดิน เทพหัสวีไสยและเทพสุนทรธา ได้จุติจากสวรรค์ลงมาเกิดเป็นพสุธาและคงคา จากนั้นจึงบังเกิดธาตุทั้งสามตามมา ดังนี้จะเห็นว่าโลก

ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นใหม่หลังจากถูกทำลาย เริ่มจากฝนดับไฟซึ่งเป็นเครื่องหมายของการชำระล้างหรือเปลี่ยนผ่านจากโลกเก่าสู่โลกใหม่ ลมทำหน้าที่สร้างแผ่นดินโลกให้มึนขึ้น ต่อมาจึงเกิดธาตุสำคัญเพื่อหล่อเลี้ยงโลก ในช่วงนี้เป็นแนวคิดวิวัฒนาการของพุทธศาสนาที่มองว่าโลกเกิดขึ้นตามกระบวนการทางธรรมชาติ

เมื่อโลกก่อตัวขึ้นในระดับหนึ่งแล้วก็ปรากฏธรรมชาติสำคัญตามมา เช่น ภูเขา แม่น้ำ ป่าไม้ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฯลฯ ซึ่งเป็นผลงานรังสรรค์ของเทพเจ้า ช่วงการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งในโลกนี้จึงมาจากเทพเจ้า ทว่า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) กล่าวชัดว่าก่อนการเกิดขึ้นของบพบาทเทพเจ้า ธรรมชาติสำคัญอย่าง “วาโยแลปลถวี เป็นธรมณ์ด้วยวาริน ตรีธาตุให้เพิ่มภิญ โญโยชนโดยหมาย” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 9) คือธาตุสำคัญสำหรับหล่อเลี้ยงโลกได้เกิดขึ้นมาก่อนเทพเจ้าแล้ว อีกทั้งโลกค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นได้เองตามกระบวนการทางธรรมชาติโดยปราศจากบพบาทของเทพเจ้า ดังความว่า

ครันสิ้นเชื้อเพลิงก็ดับ	ร้อนระงับด้วยพื่อลม
ละอองเท่าธุลีปะทม	วายุพัดกระพือเวียน
แน่นกลุ่มประชุมชิต	แน่นสนิทเท่ากงเกวียน
พระพายพัดระหัดเหียน	ค่อยพอกเพิ่มติดเติมไป
หากจะเกิดภพจักรวาล	ลมบันดาลตามนิสสัย
พัดเพิ่มเฉลิมไป	มณฑลใหญ่ยี่สิบวา

(เรื่องเดียวกัน, น. 9)

เหตุการณ์ไฟล้างโลกจนกระทั่งโลกวิวัฒน์ขึ้นตามกระบวนการทางธรรมชาติอิงกับคติพุทธศาสนา คัมภีร์พุทธศาสนาหลายเล่มแสดงให้เห็นว่านอกจากไฟประลัยกัลป์แล้ว ยังปรากฏน้ำและลมประลัยกัลป์ล้างโลกด้วย โดยไฟประลัยกัลป์ทำลายจักรวาลมากกว่าน้ำประลัยกัลป์และลมประลัยกัลป์ เหตุการณ์ไฟล้างโลกปรากฏชัดเจนในอภิญาณีเทศของคัมภีร์วิสุทธิมรรค (2546, น. 192-195) ที่กล่าวถึงไฟประลัยกัลป์ว่ามาจากดวงอาทิตย์ 7 ดวงเผาผลาญไปถึงพรหมชั้นอาภัสสรแล้วจึงหยุด ไฟล้างโลกเป็นกระบวนการธรรมชาติอย่างหนึ่งที่สนับสนุนให้เห็นอนิจลักษณะของโลก ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์แห่งการเปลี่ยนผ่านของสัตว์โลกที่ต้องหมุนเปลี่ยนไปเป็นสภาพใหม่ในโลกใหม่ตามศีลธรรมที่มีอยู่เดิม “เฉลิมไตรภพ” เล่าว่าก่อนไฟล้างโลกเทพหัสวีไสยและเทพสุนทรา

ร่วมทิพพิมาน	อยู่สุขสำราญ	จำศีลภาวนา
เทพหัสวีไสย	ตั้งใจเจตนา	เป็นพสุธา

นำหน้าโพธิญาณ

อัปสรสุนทรา	เป็นพระคงคา	กว่าได้นิพพาน
พอสิ้นอันตรากัป	โลกยับเพลิงผลาญ	มนุษย์สัตว์เดรฉาน
ไม่เขาเท่าธูลี		

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 9)

เจตนาหวังนิพพานอันแสดงออกด้วยการพลีชีพของเทพหังสวีสัยและเทพสุนทราไปเป็นธรรมชาติดินน้ำเพื่ออุปถัมภ์สัตว์โลกสัมพันธ์กับเหตุการณ์ไฟล้างโลก กล่าวคือ การพลีชีพของเทพทั้งสองคือการสงเคราะห์ตนเองเพื่อนำตนไปสู่นิพพานอันเป็นเป้าหมายที่ทั้งสองปรารถนา นำสังเกตว่าการลำดับเนื้อหาให้ไฟล้างโลกเกิดขึ้นตามหลังการพลีชีพ สนับสนุนให้เห็นความไม่เที่ยงของโลกที่คู่ขนานไปกับความมุ่งมั่นของสัตว์โลกที่มุ่งมั่นยกระดับตนเพื่อให้เปลี่ยนไปเป็นสภาพที่ดีกว่า トラบถึงนิพพาน หากมองเชิงพุทธธรรมว่าไฟล้างโลกเป็นอนุสตรกรรมตั้งที่พระสัทธัมมโชติกะภิกษุชาวพม่าผู้รจนาคัมภีร์ปรมัตถโชติกะ อธิบายว่า “เพราะราคะนั้นร้อนเหมือนเปลวไฟ ฉะนั้นสมัยใดสัตว์ทั้งหลายมีสันดานหนาแน่นด้วยราคะ สมัยนั้นโลกจึงพินาศด้วยไฟ” (พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมจาริยะ, 2540, น. 134 อ้างถึงในอดิศักดิ์ ทองบุญ, 2552, น. 141) ไฟล้างโลกที่เกิดขึ้นตามวาระของกระบวนการทางธรรมชาติจึงเป็นสัญลักษณ์เตือนสัตว์โลกให้เห็นความอนิจจังของโลกไปพร้อม ๆ กับการเร้าให้เห็นความปรารถนาที่จะหลุดพ้น

วิวัฒนาการของโลกตามกระบวนการทางธรรมชาติเผยให้เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้ในแต่ละช่วงของธรรมชาติ เห็นได้จากภาพใหญ่ของเรื่องในโลกถูกทำลายและก่อตัวขึ้นใหม่ สันนิษฐานต่อไปได้ว่าโลกย่อมถูกทำลายต่อไปอีก ความไม่แน่นอนของโลกยังทำให้สัตว์โลกมีความไม่แน่นอนตามไปด้วย ดังที่หังสวีสัยและนางสุนทราต้องเปลี่ยนสภาพไปตามวาระ จากเกิดเป็นพ่อแม่ของอาทิตย์ จันทร และราหู ต่อมากลายเป็นเทพ และท้ายที่สุดกลายเป็นธรรมชาติ โลกจึงเหมือนที่พระพุทธเจ้าตรัสในปโลกสูตร (18/101) ว่า “ดูกรอานนท์ สิ่งใดมีความแตกสลายเป็นธรรมดา นี้เรียกว่าโลกในอริยวินัย” ภาวะดังกล่าวถูกย้ำว่า “เป็นธรรมดา” ซึ่งทำให้เห็นต่อไปว่าการสิ้นสุดของโลกรวมถึงการตายของคนก็เป็นเรื่องธรรมดา การประสบหายนะของโลกและชีวิตจึงมิใช่สิ่งใหม่ที่ได้ประสบ หากเป็นสภาวะเดิมที่ถูกทำให้ชัดเจนขึ้นในแต่ละครั้งเท่านั้น

ความคิดเรื่องโลกใน “เฉลิมไตรภพ” ที่แสดงให้เห็นตั้งแต่การเกิดขึ้นและการแตกดับอันเป็นกระบวนการทางธรรมชาตินั้น สะท้อนความคิดของพุทธศาสนาที่มองว่าธรรมชาติอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความเป็นสาเหตุ ไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ไม่มีความเป็นนิรันดร์ สิ่งต่าง ๆ ล้วนสามารถค้นหา พิสูจน์ และทดลองทดสอบได้โดยอาศัยความรู้จาก

ประสบการณ์และการสังเกตลักษณะต่าง ๆ ทางธรรมชาติ ซึ่งทำให้รู้ถึงสาเหตุของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ ทุกสิ่งอธิบายได้ด้วยหลักของความเป็นสาเหตุ เหตุต่าง ๆ ก็คือปัจจัยจากธรรมชาติที่ประกอบตัวกันเป็นสิ่งหนึ่ง ๆ ขึ้นมานั่นเอง (Jame Hastings, 1917, p. 196 อ้างถึงใน ภัทรภรณ์ มูลสวัสดิ์, 2526, น. 11) โลกจึงเป็นไปตามกระบวนการทางธรรมชาติ และความเปลี่ยนแปลงของโลกคือธรรมชาติของโลกและชีวิต

3.2.2.2 เรื่องมนุษย์คนแรกเกิดมาจากพรหม

“เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวนกล่าวถึงเรื่องมนุษย์คนแรกเกิดมาจากพรหม แต่ละกลุ่มสำนวนเล่าไปในทางเดียวกันว่าเหล่าพรหมคณะหนึ่งลงมากินจวนดินบนโลกจนให้กำเนิดบุตรและต่อมากลายเป็นมนุษย์บนโลก ก่อนที่พรหมจะลงมากินจวนดินมีสภาพเป็นพรหมโดยสมบูรณ์ เมื่อลงมากินจวนดินแล้วจึงมีสภาพคล้ายมนุษย์เพราะพรหมมีอาการ “ดินรנדนดาน” เหมือนมนุษย์ยามคลอดบุตร พรหมคณะนี้จึงมีลักษณะกึ่งชาวฟ้าชาวดินเพราะมาจากฟ้าโดยไม่มีการจุด (ตาย) บุตรธิดาของเหล่าพรหมที่เกิดจากการคลอดจึงเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์

เจ็ดพรหมนิยมรสโอชา	แปลงเป็นกัลยา
ลงสู่สุธาเจ็ดองค์	
ถึงดินกินตามประสงค์	อ้อมยากลุ่มหลง
ชอบรสวายไฝฝืน	
ฝ่ายเทพนางฟ้าพากัน	จุดิจากสวรรค์
เข้าครรรจ์เจ็ดนางปางหมาย	
เนิ่นมาบุตราทังหลาย	พร้อมเบ็ญจร่างกาย
ทวดึงสเนาวทวาร	
กอบจัดธาดุภินิหาร	ดินรנדนดาน
นงคราญก็คลอดบุตรา	
เป็นมนุษย์บุรุษเอกา	หญิงหกกัลยา
เป็นพรรณพืชสืบพงศ์	
เจริญวัยใหญ่ย้งทุกองค์	สืบสุริยวงศ์
บุตรหลานเหลนเหลือหลาย	

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 10-11)

“เฉลิมไตรภพ” ได้เค้าความคิดมาจากคติพุทธศาสนา ความคิดที่เห็นจากเนื้อความคือมนุษย์เกิดมาจากพรหม มนุษย์มีความสัมพันธ์กับฟ้าในแง่ที่เกิดมาจากฟ้า หรือมนุษย์เป็น

ลูกเทวดา สอดคล้องกับศิราพร ณ กลาง (2539, น. 69) ที่ได้ศึกษาด้านการสร้างโลกแล้วพบว่าแบบเรื่องเทวดาลงมากินง้วนดิน “ไม่กล่าวถึงการสร้างโลก หรือเรียกว่าไม่มีผู้สร้าง (non-creator type) เน้นกำเนิดมนุษย์ว่าเป็นลูกหลานของเทวดาหรือพรหมที่ลงมากินง้วนดินหอมแล้วกลับสวรรค์ไม่ได้” แต่หากพิจารณาถึงลงไปตามแนวคิดของพุทธศาสนา ความคิดเรื่องลูกเทวดาหรือลูกฟ้ายังมีใช้สาระสำคัญของกำเนิดมนุษย์ในพุทธศาสนา

สาระสำคัญของมนุษย์เกิดมาจากพรหมสื่อสารว่า “มนุษย์ไม่ได้เกิดจากเทพเจ้า” เพราะพรหมในพุทธศาสนาเป็น “สัตว์โลก”²⁵ คือสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่ง ตรงนี้เป็นแนวคิดสำคัญของพุทธศาสนาที่ใช้หักล้างความคิดเรื่องมนุษย์มาจากเทพเจ้าและระบบวรรณะของศาสนาพราหมณ์ ความคิดดังกล่าวอ้างหลักฐานได้จาก*อัคคัญญสูตร*²⁶ ที่พระพุทธเจ้าทรงหักล้างความเชื่อเรื่องเทพเจ้าให้พราหมณ์ว่าเสกฐะและพราหมณ์ภราทวาเซได้ประจักษ์ กล่าวคือ การเกิดจากพรหมในเบื้องต้นคือว่ามนุษย์มีใช้สิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ หรือเป็นปริศนาลึกลับที่ต้องรอการวิรูรณ์ (revelation) จากเทพเจ้า หากกำเนิดมนุษย์มี “ที่มา” หรือ “เหตุ” แห่งการเกิด ที่มาหรือเหตุนี้เป็นกฎธรรมชาติของพุทธศาสนาที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตาซึ่งเป็นกฎเกี่ยวกับความเป็นสาเหตุและผลของสรรพสิ่ง เมื่อมนุษย์เกิดมาก็เกิดมาจากการ “คลอด” ของนางพรหมซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิด ความคิดนี้จึงปฏิเสธความคิดเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและมนุษย์โดยให้เหตุผลใหม่ว่ามนุษย์เกิดมาจากโยนิของพรหม ทั้งยังเป็นการปฏิเสธเรื่องระบบวรรณะของศาสนาพราหมณ์ต่อไปด้วย คือเมื่อมนุษย์เกิดมาจากโยนิของพรหมแล้วมนุษย์ทุกคนต้องเท่ากันเพราะล้วนเกิดมาจากที่ที่เดียวกัน

ที่น่าพิจารณาคือสาเหตุที่ทำให้เกิดมนุษย์ เหตุการณ์ตามตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์เล่าว่าเป็นเพราะเหล่านางพรหมกินง้วนดินจึงตั้งครรภ์แล้วให้กำเนิดบุตร เหตุการณ์ดังกล่าวอิงกับคัมภีร์พุทธศาสนาอย่าง*อัคคัญญสูตร*ที่กล่าวถึงพรหมลงมากินง้วนดินจนรังสีมีกายดับแล้วต่อมากลายเป็นมนุษย์บนโลก ความคิดพุทธศาสนาที่ซ่อนอยู่คือ “กิเลสตัณหาเป็นพาหะแห่งการเกิด” การกินง้วนดินจนเกิดอาการ “อิมอยากลุ่มหลง ขอบรสบววยไฝ่ฝัน” (*เฉลิมไตรภพ*, 2545, น. 10) หมายถึงการเข้าไปครอบครองและหมกมุ่นกับกิเลสตัณหา ธัญญา สังขพันธานนท์ (2556, น. 140-145) ได้ศึกษาพฤติกรรมการบริโภคใน*อัคคัญญสูตร*พบว่าการมองมนุษย์เป็นผู้บริโภคดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมในพุทธศาสนา เนื่องจากการบริโภคไม่เพียงแต่นำมาซึ่งตัณหา ความ

²⁵ ในพุทธปรัชญาแบ่งลักษณะของสัตว์โลกไว้ 3 ลักษณะ ลักษณะแรกคือสิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยรูปขันธ์และอรูปขันธ์ ได้แก่ มนุษย์ ลักษณะที่สองคือสิ่งมีชีวิตประกอบด้วยรูปขันธ์ ได้แก่ อสัญญีสัตว์หรือพรหมลูกฟัก ลักษณะที่สามคือสิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยอรูปขันธ์ ได้แก่ อรูปพรหม

²⁶ ดูรายละเอียดใน*อัคคัญญสูตร*

ทะเยอทะยาน ความโลภ การสะสม และการแย่งชิง แต่ยังคงผลต่อสภาพแวดล้อมรวมถึงตัวผู้บริโภคด้วย ในแง่ผลต่อสภาพแวดล้อมเห็นได้จากโลกเริ่มแรกมีงวันดินหรือ “ปฤถวีรส” ซึ่งสื่อถึงสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ปราศจากมลภาวะ แต่เมื่อมนุษย์เริ่มรู้จักการบริโภคทรัพยากรดังกล่าวก็ค่อยเปลี่ยนไปในสภาพที่เลวร้ายลง สอดคล้องกับตัวผู้บริโภคที่การบริโภคทำให้เกิดการเสื่อมถอยทางศีลธรรม “รัศมีกาย” ที่เป็นเหมือนสัญลักษณ์แห่งรัศมีธรรมได้ดับลงไป ลักษณะดังกล่าวเป็นวิชาวิธีที่ได้ตอบระหว่างศีลธรรมภายในของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมภายนอกทางธรรมชาติ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์จะกล่าวถึงรายละเอียดเรื่องรัศมีกายดับเมื่อมีการบริโภค ดังว่า

เมื่อนางพรหมทั้ง 7 กินงวันดินแล้ว เทพบุตรและเทพธิดาก็จุติลงมาเกิดในครรภ์นางพรหมทั้ง 7 นั้น แล้วนางพรหมทั้ง 7 นั้นจึงคลอดลูกเป็นชาย 1 คน เป็นหญิง 6 คน อันเป็นต้นวงศ์ที่สืบพีชพันธุมนุษย์ ครั้งนั้นมนุษย์มีแสงกายสว่าง หาต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ไม่ ต่อเมื่อเสพยาหารที่หยาบชำระรัศมีที่กายจึงสูญสิ้นไป

(พ. สุวรรณ, 2556, น. 22)

คือการกินได้ลดทอนความเป็นพรหมลงไปจนทำให้มีอาการอิม ดิดใจ ลุ่มหลง ไปจนถึงเจ็บปวดคล้ายมนุษย์ ตรงนี้ทำให้เกิดความคิดต่อไปว่าในเมื่อ “การกิน” สัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตโดยตรง จึงสะท้อนว่าเป็นเรื่องยากที่มนุษย์จะแยกตัวเองออกจากกิเลส ดังนั้นการที่มนุษย์เกิดมาจากพรหมจึงไม่ใช่ภาพสวยงามที่มาจากพื้นที่สูงส่งทางศีลธรรมเท่านั้น

ความคิดเรื่องมนุษย์คนแรกเกิดมาจากพรหมใน “เฉลิมไตรภพ” จึงเป็นความคิดตามพุทธศาสนาที่เห็นว่า “พรหม” ในที่นี้คือ “สัตว์โลก” ประเภทหนึ่ง มิใช่พรหมที่เป็นเทพเจ้าตามแบบศาสนาพราหมณ์ ทั้งยังปฏิเสธว่ามนุษย์ไม่ได้เกิดมาจากเทพเจ้าหรือเป็นส่วนหนึ่งของเทพเจ้า ความเป็นไปของมนุษย์เกิดจากการกระทำของตัวเอง “มนุษย์เป็นผลิตผลหนึ่งของธรรมชาติ ไม่มีสิ่งเหนือธรรมชาติใดมากำหนดโชคชะตาของเขา ส่วนความเชื่อในเรื่องความเป็นอมตะนั้นก็เพียงการแสดงออกของความคิดที่เต็มไปด้วยความปรารถนาเท่านั้น” (Bernard Phillips, 1952, p. 129 อ้างถึงในภัทรภรณ์ มูลสวัสดิ์, 2526, น. 20) เทวบันดาลในเรื่องต่าง ๆ ที่เทพเจ้าอำนาจให้แก่มนุษย์จึงถูกมองว่าเป็นความปรารถนาของมนุษย์ที่ฝืนถึงความสะดวกสบาย ในขณะที่โลกความจริงทุกอย่างต้องเป็นไปตามกฎเหตุผลของธรรมชาติเท่านั้น

3.2.2.3 การไม่สามารถหาปฐมเหตุของโลกและมนุษย์ได้

ตำนานการสร้างโลกใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราษฎร์ (ข้าง) ให้ภาพของสรรพสิ่งที่ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นทีละน้อยตามความคิดวิวัฒนาการตามกระบวนการทางธรรมชาติ ในขณะที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์กลับกล่าวถึงเทวบันดาล

หรือพลังสร้างสรรค์จากเทพเจ้า ตรงนี้ทำให้เกิดคำถามว่าสิ่งใดเป็นปฐมเหตุของโลก ในแง่ของ เทวบัณฑิตตามแบบศาสนาพราหมณ์ปรากฏชัดเจนว่าเทพเจ้าคือปฐมเหตุของโลกซึ่งพบชัดเจนในกลุ่มตำราโหราศาสตร์ ทว่า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) กลับเสนอว่าวิวัฒนาการตามกระบวนการทางธรรมชาติเป็นปฐมเหตุของโลกซึ่งอยู่ในกรอบวิธีคิดของพุทธศาสนาที่มองว่าโลกไม่สามารถถดถอยลงไปจนหาปฐมเหตุของโลกที่เป็น “สิ่ง” ได้

หากพิจารณาในกลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) จะพบว่าแม้จะปรากฏบทบาทเทพเจ้าสร้างสรรค์สิ่งในโลก แต่เทพเจ้าไม่ได้สร้างโลกโดยตรง เนื่องจากโลกก่อตัวขึ้นเองแล้วจึงปรากฏบทบาทของเทพเจ้าภายหลัง โลกที่ก่อตัวขึ้นเองขณะยังไม่ปรากฏบทบาทเทพเจ้าปรากฏเพียงแผ่นดินอันเกิดจากลมที่พัดน้ำแห่งจนวนวด รวมถึงธาตุดินและธาตุน้ำที่มาจากการจุดิจของเทพหัตวิไสยและนางสุนทราน่า นั้น ธรรมชาติในเบื้องต้นเหล่านี้จึงดูเหมือนปฐมเหตุของโลกที่เกิดขึ้นเองตามกระบวนการทางธรรมชาติ ทว่าพิจารณาต่อไปย่อมไม่ใช่แน่เพราะก่อนหน้าที่ไฟจะล้างโลกย่อมมีโลกเก่าอยู่ก่อนแล้ว เห็นได้จากแผ่นดินและผืนน้ำก็มาจากเทพหัตวิไสยและเทพสุนทราน่ามาจากโลกเก่า นอกจากนี้เมื่อโลกก่อตัวในระดับหนึ่งก็มีเหล่าพรหมลงมากินจนวนดินซึ่งแสดงว่ามีโลกก่อนหน้า

ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่การปรากฏโลกเก่าซึ่งมีมาก่อนแล้ว ความคิดนี้จะทำให้สืบสาวหาโลกแห่งแรกไม่ได้เพราะย้อนกลับไปก่อนที่โลกถูกทำลายก็มีชั้นพรหม ก่อนจะมีชั้นพรหมแสดงว่าต้องมีโลกก่อนหน้าสำหรับให้มนุษย์สั่งสมกุศลกรรม หากมองว่าชั้นพรหมเป็นจุดเริ่มต้นของโลกก็จะตอบคำถามไม่ได้ว่าชั้นพรหมสร้างขึ้นจากสิ่งหนึ่งโดยสิ่งนั้นสร้างขึ้นจากอะไร หรือในความหมายหนึ่งก็คือธาตุที่สร้างอภิสราพรหมเมื่อลดทอนลงแล้วสร้างขึ้นจากสิ่งใด ซึ่งสืบสาวย้อนหลังไปจนแรกสุดไม่ได้ เช่นเดียวกับโลกมนุษย์รู้เพียงเบื้องต้นว่าสร้างมาจากธาตุซึ่งมีอยู่ก่อนแล้ว ดังที่เมื่อไฟล้างโลกจนหมดก็ปรากฏว่ามีฝนและลม แต่ธาตุเหล่านี้ถ้าลดทอนไปเรื่อย ๆ ว่าสร้างมาจากอะไรก็จะหาคำตอบไม่ได้เช่นกัน

ในกรณีของเทพหัตวิไสยและเทพสุนทราน่าที่อยู่สวรรค์แล้วจุติมาเกิดในโลกโดยผิวเผินดูเหมือนว่าขัดแย้งกับกรณีพรหมบนชั้นพรหมลงมากินจนวนดิน เนื่องจากตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ในคัมภีร์พุทธศาสนาจะกล่าวไปในทำนองเดียวกันว่าสวรรค์ย่อมถูกทำลายเมื่อคราวโลกถูกทำลาย พรหมบางชั้นเท่านั้นที่รอด ดังนั้นเทพหัตวิไสยและสุนทราน่าในโลกเก่าเมื่อจุติมาเกิดเป็นธรรมชาติในโลกใหม่ย่อมต้องถูกทำลายด้วย จึงเกิดคำถามว่าเทพทั้งสององค์จะรอดมาเป็นธรรมชาติในช่วงเริ่มต้นได้อย่างไร ตรงนี้ *พินีสสูตร* (20/520) ในพุทธศาสนาอธิบายว่าโลกในจักรวาลมีอยู่พันจักรวาล โลกหนึ่งถูกทำลายแต่โลกอีกหลายแห่งยังคงอยู่ ในแง่นี้แสดงว่าเทพทั้งสองมาจากสวรรค์ได้จริงคือจากสวรรค์ของโลกอื่น มิใช่สวรรค์ของโลกที่ถูกทำลายไปก่อนหน้า กรณีดังกล่าว

สนับสนุนว่าโลกในจักรวาลมีจำนวนมากซึ่งเกี่ยวกันบ้าง ไม่เกี่ยวกันบ้าง ปฐมเหตุของโลกและสรรพสิ่ง จึงเป็นสิ่งที่หาไม่ได้ ดังที่ สุนทร ฌ รั้งซี (2541, น. 53) กล่าวว่า

การเกิดขึ้นและการประลัยของโลกดำเนินไปในรูปของวัฏจักร คือมีการเกิดขึ้นในรูปของวิวัฒนาการในเบื้องต้นแล้วในที่สุดของประลัยไป แล้วก็วิวัฒนาการเกิดขึ้นใหม่และในที่สุดก็ประลัยไปอีก ดำเนินอยู่อย่างนี้เรื่อยไป โลกตามทรรศนะพุทธปรัชญาจึงไม่อาจสาวไปหาที่ สุดที่แท้จริงเบื้องต้นได้ ส่วนที่ สุดที่แท้จริงเบื้องปลายก็ไม่มีเช่นกัน เพราะเมื่อสิ้นสุดลงแล้วก็วิวัฒนาการเกิดมีขึ้นใหม่อีก

ในทำนองเดียวกันนี้ทำให้ไม่สามารถหาปฐมเหตุของมนุษย์ได้ด้วย เนื่องจากมนุษย์เป็นหน่วยหนึ่งในโลก แม้เบื้องต้นจะทราบว่ามนุษย์กำเนิดมาจากพรหม แต่หากสืบสาวต่อไปจะพบว่าพรหมเหล่านี้มิใช่สิ่งแรกหรือสิ่งดั้งเดิมของโลก เนื่องจากการเกิดเป็นพรหมอาจมาจากการเกิดเป็นเทพหรือมนุษย์มาก่อน และการเกิดเป็นเทพหรือมนุษย์ก็อาจเป็น “สิ่ง” ต่าง ๆ มาก่อนก็ได้ จึงไม่สามารถหาต้นตอที่แท้จริงได้ สุนทร ฌ รั้งซี (2541, น. 95) อธิบายไว้ว่า

เกี่ยวกับปัญหาว่า มนุษย์เริ่มเกิดมีขึ้นในโลกตั้งแต่เมื่อไรนั้น พุทธปรัชญามีทรรศนะว่าไม่อาจสาวไปหาที่ สุดเบื้องต้นแห่งการเกิดขึ้นในโลกของมนุษย์ได้ แม้ในอัครคัมภีร์ที่กล่าว ว่ามนุษย์กลุ่มแรกในโลกจุติมาจากอภิสสรพรหม ก็ได้หมายความว่านั่นเป็นการเริ่มเกิดมีขึ้นในโลกเป็นครั้งแรกของมนุษย์ เพราะข้อความในพระสูตรดังกล่าวก็บ่งชัดอยู่ว่า มนุษย์จุติมาจากอภิสสรพรหม ไม่ได้หมายความว่า จู ๆ มนุษย์ก็เริ่มเกิดมีขึ้นมาจากความว่างเปล่า สาวต่อไปว่าอภิสสรพรหมมาจากไหน ก็อาจได้คำตอบว่าอภิสสรพรหมที่กลับกลายมาเป็นมนุษย์กลุ่มแรกในโลกยุคนั้นก็มาจากพรหมประเภทอื่น หรือมาจากมนุษย์อีกต่อหนึ่ง แม้จะสาวไปไกลอย่างไรก็หาจุดเริ่มต้นที่แท้จริงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้พุทธปรัชญาจึงถือว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่ มีที่ สุดเบื้องต้นอันไม่อาจสาวไปหาพบได้

การไม่สามารถหาปฐมเหตุของการสร้างโลกได้มิใช่เรื่องกังวลของพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนามุ่งเน้นการพ้นทุกข์เป็นสำคัญ มิใช่การตอบคำถามเชิงอภิปรัชญาเช่นนี้ ดังใน *จุฬามาลุงโกยวาทสูตร* (13/147) ที่กล่าวถึงเรื่องอจินไตย กล่าวได้ว่าการไม่สามารถหาปฐมเหตุของโลกและมนุษย์ได้ ในแง่ของเทวบัณฑิตตามแบบศาสนาพราหมณ์ปรากฏชัดเจนว่าเทพเจ้าคือปฐมเหตุของโลกซึ่งพบชัดเจนใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์ แต่ปฐมเหตุของโลกตามแบบพุทธศาสนาคือโลกวิวัฒนาการตามกระบวนการทางธรรมชาติซึ่งพบใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์ และกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง)

3.2.2.4 โลกสวรรค์ของชาวบ้าน

สวรรค์เป็นดินแดนสุขสบายตามคติความเชื่อของหลายศาสนา พระสุตรหลายแห่งในพุทธศาสนากล่าวถึงว่ามีอยู่ของโลกรสวรรค์ แต่โลกรสวรรค์ตามความคิดของคนไทยมีลักษณะเป็น “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” (popular buddhism) ซึ่ง C.F. Keyes อธิบายไว้โดยฉลาดชาย รมิตานนท์ (2533, น. 251) แปลไว้ว่า

พุทธศาสนาแบบชาวบ้านเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อในเรื่องผี สาง เทวดา ตลอดจนอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ จนกลายเป็นระบบเดียวกัน ระบบความเชื่อเช่นนี้ดำรงอยู่ด้วยกันในลักษณะพึ่งพาอาศัย คำจูนซึ่งกันและกัน แยกจากกันไม่ออกโดยเด็ดขาด อำนาจศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ จะถูกจัดหมวดหมู่ลำดับชั้นสูงต่ำโดย ศาสนิกชนอย่างหลวม ๆ แต่มีระบบ และหากพิจารณาในเชิง “หน้าที่” ที่ระบบความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้กระทำให้กับศาสนิกชนที่ประกอบกันขึ้นเป็นสมาชิกของสังคมแล้ว จะเห็นการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างค่อนข้างชัดเจนอีกด้วย

โลกรสวรรค์ในความรับรู้ของชาวบ้านจึงต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนาสายจาริตที่เป็นปรัชญาแบบพุทธศาสนาเถรวาท จึงนำพิจารณา 2 ประเด็นคือ โลกสวรรค์ใน “เฉลิมไตรภพ” และ “เฉลิมไตรภพ” สะท้อนความเชื่อและการรับรู้เรื่องสวรรค์ของชาวบ้านอย่างไร โดยจะพิจารณาประเด็นโลกรสวรรค์ใน “เฉลิมไตรภพ” ก่อนเพื่อให้เห็นจุดที่ต่างไปจากคัมภีร์พุทธศาสนา จากนั้นจึงจะเชื่อมโยงสู่ประเด็น “เฉลิมไตรภพ” สะท้อนความเชื่อและการรับรู้เรื่องสวรรค์ของชาวบ้านอันทำให้เห็นว่าจุดต่างดังกล่าวแสดงคติชาวบ้านอย่างไร

ประเด็นแรก โลกสวรรค์²⁷ ใน “เฉลิมไตรภพ” ตำนานหลายเรื่องแสดงความคิดว่าสวรรค์มีอยู่จริง สวรรค์ในที่นี้มองอย่างกว้างคือโลกรสวรรค์ในเชิงกายภาพของพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีรูปรสกลิ่นเสียง ทว่าตำนานบางเรื่องกลับแสดงความคิดเกี่ยวกับฉกามาพจรให้เห็นว่าเป็นสวรรค์ตามแนวพุทธศาสนา อีกทั้งความคิดเรื่องพรหมที่นำเสนอก็เป็นพรหมของพุทธ ดังปรากฏความคิดเรื่องพรหมลงมาकिनจวันดินและชั้นพรหมที่ไฟประลัยกัลป์ใหม่ไปไม่ถึง

ในการรับรู้เรื่องสวรรค์พบว่าสวรรค์เป็นเรื่องที่เชื่อว่ามีอยู่จริง สวรรค์ในที่นี้หมายถึงโลกแห่งหนึ่งที่มีความสุขสบาย มีวิมาน เป็นที่อยู่อาศัยของเทวดาซึ่งมีการแบ่งเป็นชั้น ๆ ดังตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ในกลุ่มพระยาราษฏ์กัตติ (ช้าง) กล่าวถึงจวันดินว่า “หอมตระ

²⁷ โลกสวรรค์ในที่นี้พิจารณาในแง่ที่เป็นโลกคติทิพย์ มิใช่การตีความในแง่สวรรค์นอก นรกในใจ

ลอบอบสวรรค์ ทั้งฉ้อชั้นกามาพจร” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 10) ซึ่งสวรรค์มีทั้งหมดหกชั้นซึ่งมีชื่อเรียกชัดเจนว่ากามาพจร คือ จาตุมหาราชิก ดาวดึงส์ ยามะ ดุสิต นิมมานนรดี และปรนิมมิตวสวัตดี แสดงความคิดเห็นว่าเป็นสวรรค์ตามคติพุทธศาสนา แต่เมื่อลงรายละเอียดกลับแสดงความคิดเห็นว่า “ฉชั้น” คือสวรรค์เจ็ดชั้นซึ่ง “เฉลิมไตรภพ” ไม่มีรายละเอียดอ้างอิงว่าหมายถึงชั้นใดบ้าง ดังในตำนานการเกิดฝนฟ้า เหตุการณ์ที่เหล่าเทพหาตัวนางเมขลา

เทวานางฟ้าทุกวิมาน	อินทร์พรหมยมกาล
ขุนมารครุฑทวาสุกรี	
พากันค้นหาเทวี	เจ็ดชั้นบมิ
ที่สุดสวรรค์ชั้นบน	(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 39)

และตอนที่เหล่าเทพทูลตอบพระอิศวรว่า

พร้อมหน้าหาแก้วกัลยา	ได้เรื่องราวมา
ชยาไปอยู่แห่งใด	
ต่างท้าวทูลเทพย์ทูลไท	เจ็ดสวรรค์ชั้นใต้
หาไปไม่พบสบนาง	(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 40)

นอกจากนี้ยังพบความคิดสวรรค์ (เทวโลก) รอดพ้นจากการถูกไฟประลัย กลับทำลาย ดังตำนานการเกิดอุปราคาหิวิไลยและนางสุนทรทราตายไปแล้วขึ้นสวรรค์ ทว่ากลับจุติลงมาเกิดในโลกได้โดยไม่ถูกไฟประลัยกลับทำลาย ทั้งที่ตามคติพุทธศาสนาสวรรค์ทั้งหกชั้นหรือ “ฉชั้น” ย่อมไม่เหลือรอดคราวไฟประลัยกลับล้างโลก ตรงนี้หากไม่นำ *อุหนิสสูตร* (20/520) มาช่วยพิจารณาว่า สวรรค์ที่ทั้งสองสถิตคือโลกธาตุอื่น ๆ มิใช่โลกธาตุที่ถูกทำลาย จะมองเห็นความคิดที่ต่างจากพุทธศาสนาในเรื่องรายละเอียด ยิ่งไปกว่านั้นยังพบความคิดเรื่อง “อวิหา”²⁸ เป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วย ดังในตำนานการเกิดอุปราคาในกลุ่มสุริยาศศิธร (2548, น. 5) ตัวละครอธิษฐานว่า “ดับจิตแล้วนั้น ขอให้ผายผัน จากเมืองต่ำใต้ ไปเกิดสวรรค์ ในชั้นตริงค์ตรัย ด้วยข้ามนั้นไซ้ มีใจศรัทธา” ทว่าเมื่อพรสัมฤทธิ์กลับกล่าวว่าอวิหาเป็นสวรรค์ชั้นนั้น ทั้งที่ตามคติพุทธศาสนาอวิหาเป็นชั้นพรหม และเป็นชั้นพรหมในปัญจสุทธาวาส

²⁸ อวิหาเป็นชื่อชั้นพรหมในปัญจสุทธาวาส

ลูกน้อยตายไป จตุอยู่ใน ชื่อว่าอสุรินทร์ ...	จากเมืองต่ำใต้ ชั้นในวิหา	เกิดในเมืองฟ้า เข้าครรรภ์กลยา
ทั้งสองพี่ชาย ไปจตุใหม่ ร่วมพระชนนี	ม้วยมอดวอดวาย ในชั้นวิหา	ดับจิตสังขาร เข้าห้องกลยา

(สุริยาศศิธร, 2548, น. 6)

นอกจากความคิดที่ต่างจากคติพุทธในเรื่องสวรรค์หกชั้นแล้ว ยังพบความคิดในเรื่องของพรหมด้วย ครั้งแรกเห็นในตอนไฟประลัยกัลป์ล้างโลก เหล่าเทพพากันแปลงกายเป็นผงหนีตายไปเบียดเสียดอยู่ที่ชั้นพรหม ดังความว่า

เทวินทรอินทร์พรหม แปลงองค์เป็นผงคลี	รงมอัยอัคคี เบียดยัดชั้นอัดชั้นพรหม (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 9)
--	--

ตามคติพุทธศาสนาไม่มีกรณีหนีตายเช่นนี้ พรหมที่รอดคือพรหมที่อยู่ในชั้นนั้น ๆ อยู่แล้ว นั่นก็คือพรหมชั้นอภิสสราขึ้นไปเพราะพรหมภายใต้ชั้นอภิสสราย่อมถูกไฟไหม้ ความคิดเรื่องแปลงกายเป็นผงไปเบียดเสียดอยู่ชั้นพรหมสอดคล้องกับความคิดที่ปรากฏใน*โองการแข่งน้ำ* ซึ่งเปรียบเทียบให้เห็นจินตภาพผ่านเหล่าเทพหนีตายไปยังพรหมชั้น 12-16 (ปัญญาสุทธาวาส) และอยู่ที่นั่นอย่างแออัดเบียดเสียดราวกับแบ่งที่ถูกบีบอัดอยู่ในถุง ดังความว่า

นานาอเนกน้ำวเดิมกลีบ กล่าวถึงตระวันเจ็ดอันพลุ่ง เจ็ดปลามันพุ่งหล้าเป็นไฟ ชกไตรตรึงษ์เป็นผ้า	จัก ร้า จัก รา พา พ เมื่อ ไหม้ น้ำแล้งไข่ขอดหาย ๆ วาบจตุรบายแผ่นขั่ว แลปล้าสีล่อง ๆ
สามารถญาณครเพราะเกล้าครองพรหม สรลมเต็มพระสุธาวาสแห่งหั้น	ฝูงเทพนงบนปานเบียดแบ่ง ฟ้าแจ้งจอดนิโรโธ ๆ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, 2540, น. 7)

ครั้งที่สองที่พบความคิดที่ต่างจากพุทธศาสนาในเรื่องพรหม คือพรหมแปลงเพศเป็นสตรีลงมากินง้วนดินกับพรหมที่เป็นสตรีเพศอยู่แล้วลงมากินง้วนดิน ในพุทธศาสนาไม่มี

การระบุดึงพรหมที่เป็นสตรีเพศลงมากินจ้วนดิน เนื่องจาก “ผู้อาศัยในพรหมโลกทั้งหมดล้วนปราศจากราคะโลกีย์ ที่นี้ไม่มีผู้หญิง ยกเว้นผู้หญิงที่ฝึกพัฒนาฌานบนโลกสามารถไปเกิดที่พรหมปารีสัชชาภูมิได้”²⁹ (J. R. Haldar, 1977, p. 30) ไตรภูมิโลกวินิจยภกาก็ได้สนับสนุนความคิดดังกล่าวว่า “พรหมทั้งหลายมีสัณฐานเป็นสัณฐานบุรุษ มิได้เป็นสัณฐานสตรี แท้จริงสตรีภาพอันจำริญฌานสมาบัติได้นั้นบังเกิดได้แต่ในปรีชัชชาพรหมชั้นต่ำ มิอาจล่วงขึ้นไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นบน ๆ นั้นได้” (วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 2, 2535, น. 1072) ซึ่งหลังเหตุการณ์ไฟไหม้โลกพรหมที่ลงมากินจ้วนดินคือพรหมอาภัสสรภูมิ มิใช่พรหมปารีสัชชาภูมิ นอกจากนี้ “เฉลิมไตรภพ” ยังไม่มีการกล่าวถึงการจุติจากชั้นพรหมก่อนลงมากินจ้วนดินรวมถึงรัศมีกายของพรหมด้วย ซึ่งตามคติพุทธศาสนาจะพบการจุติจากชั้นพรหมก่อนลงมากินจ้วนดินตั้งเห็นได้จากอัครัญญสูตรในพระไตรปิฎก และเมื่อกินจ้วนดินแล้วรัศมีกายอันเป็นสัญลักษณ์ของพรหมก็ดับสิ้นลง ความคิดที่อิงกับพุทธศาสนาส่วนหนึ่งและต่างอีกส่วนหนึ่งเป็นลักษณะของพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาประเด็นต่อไปคือ “เฉลิมไตรภพ” สะท้อนความมีอยู่และการรับรู้เรื่องสวรรค์ของชาวบ้านอย่างไร

ประเด็นที่สอง “เฉลิมไตรภพ” สะท้อนความมีอยู่และการรับรู้เรื่องสวรรค์ของชาวบ้านอย่างไร โลกสวรรค์ในความคิดของชาวบ้านตามที่กล่าวมาในประเด็นก่อนหน้า ทำให้เห็นว่าจักรวาลวิทยาของชาวบ้านมีลักษณะไม่ซับซ้อน กล่าวคือ เป็นจักรวาลวิทยาตามแบบพุทธศาสนาที่ถูกปรับเปลี่ยรายละเอียดใหม่ เช่น พรหมเป็นสตรีเพศได้ เทวดาขึ้นไปสวรรค์ชั้นที่เหนือกว่าที่ตนอยู่ได้ ชื่อสวรรค์ชั้นพรหมกับสวรรค์ชั้นเทวโลกเป็นเสมือนโลกเดียวกัน สวรรค์มีเจ็ดชั้น เป็นต้น ความคิดที่ไม่ซับซ้อนเช่นนี้แม้จะทำให้สวรรค์ถูกรับรู้ว่าเป็นพื้นที่ที่แบ่งเป็นระดับลดหลั่นสูงต่ำ แต่ในทางปฏิบัติโลกสวรรค์คือโลกเดียวกันที่รวมเทวโลกและพรหมโลกเข้าด้วยกัน แล้วจัดความสัมพันธ์แบบผู้ปกครอง-ผู้ถูกปกครองเหมือนสังคมของโลกมนุษย์ ดังเห็นจากความสัมพันธ์ระหว่างพระอิศวรกับเทพ เทพเข้าเฝ้าพระอิศวร หรือพระอิศวรเป็นหลักของสังคมปราบอบสุรมุลาขินีและราหูผู้ก่อความเดือดร้อนแก่โลก น่าสังเกตว่าพระพุทธเจ้าถูกรับรู้ว่ามีสภาวะพิเศษหรือ “นิพพาน” ที่อยู่นอกเหนือโลกสวรรค์นี้ ดังเหตุการณ์เทพหัสวิไสยและเทพสุนทราทตั้งปณิธานอุทิศตนเป็นดินและน้ำในโลกตราบกว่าจะนิพพาน

29

All the denizens of *Brahmaloka* are free from sensual desires. Here there is no woman. But developing *jhānas* on earth, the woman can be born in the first material world *Brahmaparisajja*.

หรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น” เมื่อมองความคิดเรื่องกรรมเชื่อมโยงกับการผูกเวร จะพบว่าความคิดเรื่องกรรมสัมพันธ์กับการผูกเวรเนื่องจาก “เวรคือความแค้นเคือง, ความปองร้ายกัน, ความคิดร้ายตอบแก่ผู้ทำร้าย” (พระธรรมปิฎก, 2553, น. 386) ดังนั้น “เวรเกิดจากความผูกใจเจ็บแค้นของบุคคลที่ 2 คือผู้ได้รับความเสียหาย พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ว่า “**ชนเหล่าใดผูกอยู่ว่า คนนี้ได้ทำเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา ได้ลักขโมยของเรา เสร็จของชนเหล่านั้นไม่สงบ**” (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2553, น. 43-44) หรือกล่าวได้ว่าการผูกเวรสัมพันธ์กับมโนกรรมเป็นพื้นฐาน เราจึงมักเรียกอย่างคำซ้อนว่า “เวรกรรม” ซึ่งมีนัยทางลบคือเป็นกรรมชั่ว

ตำนานการเกิดอุปราคาใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวนจะกล่าวถึงการผูกเวรของสามพี่น้องในคราวพระอาทิตย์ พระจันทร์ และราหูทำบุญ การที่ราหูคับข้องใจที่พี่ทั้งสองคนได้ขึ้นทองขึ้นเงินไปทำบุญ ขณะที่ตนได้กระหายมาแต่ไม่สามารถโต้ตอบกลับได้ด้วยด้วยเงื่อนไขด้านสถานภาพ “เราเป็นผู้ร่อย จ้อยร่อยต้องกลัว” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 7) ทำให้ราหูต้องแสดงความคับข้องใจออกผ่าน “การขอพร” พรที่ขอก็เจตนามุ่งร้ายต่อพระอาทิตย์พระจันทร์ ด้วยการขอกลับชาติไปเกิดใหม่ให้ได้เป็นลูกคนโต “ร่วมครรรค์สุนทรามาธาเดียนี่ ข้าลูกหัวปี อย่ามีเกรงใคร” (เรื่องเดียวกัน, น. 7) ดังนั้นการขอพรของราหูคือการผูกเวรเนื่องจากเกิดมาจากความแค้นเคือง เหตุการณ์ตอนนี้ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชนิกิตี (ข้าง) แสดงให้เห็นการผูกเวรของราหูที่มีต่อพี่ทั้งสองชัดเจน ดังความว่า

...

ดับแล้วเกิดใหม่	ตัวใหญ่หมึหมา	เรื่องเดชเดชา	พิมานเมืองสวรรค์
	รัศมีมีดมิด	อาจจะบังปิด	อาทิตย์ดวงจันทร์
เกิดก่อนเป็นที่	ฤทธิแข็งขัน	เทพทั้งหลายนั้น	เกรงกลัวฤทธิ
	จันทร์อาทิตย์	ให้กายจิริต	อย่ามาราวี
ร่วมครรรค์สุนทรามาธาเดียนี่	มารดาเดียนี่	ข้าลูกหัวปี	อย่ามีเกรงใคร

(เรื่องเดียวกัน, น. 7)

จากบทประพันธ์การกระทำหรือ “กรรม” อันมาจากการผูกเวรของราหู ส่งผลการแก้แค้นทำร้ายพระอาทิตย์พระจันทร์ในรูปปรากฏการณ์อุปราคา นำสังเกตว่าการผูกเวรที่นำไปสู่การสร้างกรรมมิได้มีผลกระทบต่ออาทิตย์และจันทร์เท่านั้น แต่การสร้างกรรมยังส่งผลต่อบุคคลอื่นนอกเหนือจากคู่เวรด้วย ดังที่อาทิตย์และจันทร์ไม่ได้ถูกราหูกลืนเท่านั้น หากยังแผ่ผลกระทบไปยังสัตว์โลกผ่านปรากฏการณ์อุปคติทางธรรมชาติด้วย ในแง่นี้จะเห็นว่า “การผูกเวร” ยังมีนัยของ

“ความรุนแรง” ก่อนจะ “สร้างกรรม” ให้เห็นเป็นรูปธรรม ในอุปาลิวาทสูตรที่สนับสนุนเทียบเคียงว่าจิตของผู้มีฤทธิ์เมื่อคิดประทุษร้ายเพียงครั้งเดียวสามารถทำลายบ้านและป่าให้ราบคาบได้

นอกจากนี้ตัวบทยังเผยให้เห็นว่า “การขอพร” เพื่อให้ได้สิ่งที่ดี คือความปรารถนาที่ยังติดหล่มอยู่ในทุกข์ ดังเห็นได้ว่าการที่อาทิตย จันทร ราหู ต่างได้ไปเกิดใหม่ในสภาพที่ดีกว่าเป็นพระอาทิตย พระจันทร และราหู ตามลำดับ แต่ภระนั้นพรสัมฤทธิ์สะท้อนให้เห็นความไม่ราบรื่นที่ตามมา กล่าวคือ อาทิตยและจันทรแม้ได้ไปเกิดใหม่เป็นดวงอาทิตยและดวงจันทรตามปรารถนา แต่ก็เป็เหตุให้ประสบเคราะห์กรรมบางอย่าง นั่นก็คือการถูกราคูคุกคาม ในทำนองเดียวกันแม้พรสัมฤทธิ์จะทำให้ราหูได้เหนือกว่าอาทิตยและจันทร แต่การเป็นราหูก็ทำให้ต้องประสบเคราะห์กรรมคือถูกมนุษย์ขบไล่และถูกพฤษานาภาพลงโทษ แสดงว่ากุศลกรรมอาจมีกรรมบางอย่างมาเบียดเบียนทำให้ความราบรื่นมีจุดต่างพร้อย ในพุทธศาสนาเรียกกรรมประเภทนี้ว่า “อุปปีพกรรม” ตรงนี้แสดงว่าพรสัมฤทธิ์ของตัวละครมิใช่ “สิ่งที่ดีจริง” (real good) หากเป็น “สิ่งที่คิดว่าดี” (apparent good) การให้ผลกรรมจึงเป็นผลของกามสุขรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นพรสัมฤทธิ์หรือการให้ผลกรรมกับการผูกเวรจึงสนับสนุนกัน การผูกเวรและกรรมของตัวละครทั้งสามจึงทำให้เห็นว่าการผูกเวรสนับสนุนเรื่องการสร้างกรรมและยังเหนี่ยวรั้งให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด

ตำนานการเกิดอุปราคาใน “เฉลิมไตรภพ” จึงแสดงแนวคิดว่าการผูกเวรสัมพันธ์กับการสร้างกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้การขอพรยังแสดงถึงความปรารถนาในขอบข่ายของกามสุขซึ่งเป็นการกระทำที่ยังติดหล่มอยู่กับการเวียนว่ายตายเกิด

3.2.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพทานวัตถุกับคุณภาพบุญ

ตำนานการเกิดอุปราคาใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกสำนวน เสนอแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพทานวัตถุกับคุณภาพบุญนำไปสู่การให้ความสำคัญแก่พระศาสนา กล่าวคือ ความสัมพันธ์นี้เป็นการให้คุณค่าแก่ “เจตนาของผู้ให้ทาน” และ “เงื่อนไขของผู้รับทาน” การให้คุณค่าดังกล่าวนำไปสู่ “การให้ความสำคัญแก่พระศาสนา” ดังอธิบายได้ดังนี้

เหตุการณ์สามพี่น้องทำบุญแต่ภิกษุ (ในกลุ่มสุริยาศศิธรกล่าวว่าเป็นพระอรหันต์) การที่อาทิตยและจันทรเลือกขันทองขันเงินเป็นภาชนะทำบุญ จึงได้เป็นพระอาทิตยและพระจันทรซึ่งเป็นที่ยื่นชมของชาวโลก ส่วนราหูเลือกกระบุงเป็นภาชนะทำบุญทำให้ราหูตัวใหญ่และสามารถคุกคามพระอาทิตยพระจันทรได้ ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่าชาวบ้านมองการทำบุญด้วยวัตถุที่ดีมีผลต่อคุณภาพบุญที่จะได้รับ การทำบุญของสามพี่น้องใน “เฉลิมไตรภพ” อาจสัมพันธ์กับคติพระมาลัย

เมื่อนำพระมาลัยกลอนสวด³⁰ในสังคมชาวบ้านมาเชื่อมโยงจะพบความคิดของชาวบ้านว่าทานวัตถุสัมพันธ์กับคุณภาพบุญจริง แต่วัตถุแห่งทานในที่นี้มิได้ระบุว่าต้องเป็นสิ่งของที่มีราคาสูง หากเป็นทานวัตถุที่มาพร้อมกับเจตนาบริสุทธิ์ที่จะให้แก่ผู้รับ ดังพบว่าเมื่อพระมาลัยรับดอกบัวแปดดอกจากชายยากจน คำขอพรของชายยากจนไม่เพียงสะท้อนให้เห็นผลบุญที่ทำให้เขาไม่เกิดมายากจนอีกนาน หากตัวบทยังกล่าวว่าผลบุญจากดอกบัวเพียงแปดดอกที่ก่อปรด้วยเจตนาบริสุทธิ์ยังสามารถโน้มนำสู่นิพพานได้ด้วย ดังความว่า “ด้วยบุญอันชื่นชมเปรมปรีดี จะเอาโลกอุดรก็ดี ก็จะได้ดูใจจง” (พระมาลัยกลอนสวด, 2536, น. 37) นอกจากนี้ทานแห่งวัตถุจะต้องก่อปรด้วยเจตนาบริสุทธิ์แล้ว เงื่อนไขเรื่องผู้รับทานเป็นสิ่งที่ถูกพิจารณาไปด้วย หากพิจารณาพระมาลัยกลอนสวดของชาวบ้านจะพบเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันคือพระอินทร์เล่าให้พระมาลัยฟังถึงอานิสงส์บุญของเทวดาและนางฟ้าที่ทำให้สวยทิพย์ในรูปแบบต่าง ๆ ปริมาณผลบุญที่ได้รับซึ่งอยู่ในรูปธรรมให้ผล เช่น วิมาน บริวาร ฯลฯ มีปริมาณต่างกันซึ่งปัจจัยหนึ่งที่กำหนดปริมาณไม่เท่ากันนั้นคือผู้รับทาน ทานที่ให้ก่อนข้าวแก่กาทำให้ได้นางสวรรค์หนึ่งร้อย แต่ผลบุญที่ได้ถวายข้าวแต่เณรทำให้ได้นางสวรรค์หนึ่งหมื่น ขณะที่ผลบุญที่ “ได้ใส่บาตรน้อยหนึ่งเดียว” แต่ภิกษุทำให้ได้สวรรค์สองหมื่น (เรื่องเดียวกัน, น. 48-51)

การนำเสนอความคิดเรื่องทานวัตถุสัมพันธ์กับปริมาณและคุณภาพบุญในเหตุการณ์สามพี่น้องทำบุญใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นการอุปมาอุปไมยถึงคุณภาพบุญจะได้ต้องอาศัยผู้รับทานเป็นองค์ประกอบว่าผู้รับทานเป็นผู้มีศีลธรรมระดับใด ดังที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศศิธรระบุว่าภิกษุที่รับถวายทานนั้นเป็นพระอรหันต์ ดังที่ว่า “นิมนต์พระอรหันต์ เชี่ยวชาญวินัย เก้าองค์มาได้ จากยอดภูผา” (สุริยาศศิธร, 2548, น. 4) การอุปมาอุปไมยเรื่องปริมาณและคุณภาพของทานวัตถุที่สัมพันธ์ต่อคุณภาพบุญล้วนโยงไปสู่สาระสำคัญเรื่องการให้ความสำคัญแก่การสืบทอดศาสนา ผ่านการให้ความสำคัญแก่เจตนาธำรงพระศาสนาและความสำคัญของสาวกแห่งพระพุทธเจ้า ความคิดเรื่องภาชนะทำบุญ (ทานวัตถุ) ที่สัมพันธ์กับเรื่องเจตนา รวมถึงการเห็นความสำคัญของผู้รับทานของอาทิตย์ จันทร และราหูซึ่งมีต่อคุณภาพบุญนั้น จึงน่าจะเกิดบนพื้นฐานความความเชื่อดังกล่าว อันน่าจะได้รับอิทธิพลมาจาก *มาลัยสูตร* อันเป็นที่มาของพระมาลัยสำนวนต่าง ๆ

³⁰ พระมาลัยกลอนสวดสำนวนที่นำมาเป็นตัวอย่างนี้ “ศาสตราจารย์ ร้อยตำรวจโท แสง มนวิฑูร ปรากฏทางพระพุทธศาสนาซึ่งล่วงลับไปแล้วสันนิษฐานไว้ว่าประพันธ์ขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 โดยอาศัยเค้ามูลจากเรื่องมาลัยวัตถุซึ่งเป็นเรื่องที่ปรากฏในพงศาวดารพระพันปีไว้ ปรากฏผู้ประพันธ์เป็นภาษาบาลี ชื่อผู้ประพันธ์ไม่ปรากฏ แต่สันนิษฐานว่าเป็นพระภิกษุ” (พระมาลัยกลอนสวด, 2536, น. คำชี้แจงผู้จัดพิมพ์)

การให้ความสำคัญแก่การสืบทอดศาสนาจะเห็นได้ชัดเจนขึ้นในเหตุการณ์ พระอาทิตย์และพระจันทร์ถูกรากุญแจความจนนางสุนทราขอความอนุเคราะห์จากพระพุทธเจ้า เหตุการณ์ตอนนี้แสดงให้เห็นการทำบุญในโอกาสพิเศษที่ได้รับผลบุญมาก กล่าวคือ บุญจากการช่วยเหลือพระจันทร์ทำให้บาปกรรมที่มีตามไม่ทัน การทำบุญร้อยครั้งก็ไม่เท่ากับบุญที่ได้ช่วยเหลือพระจันทร์ ผลบุญยังทำให้ความปรารถนาเป็นพระอรหันต์เป็นจริงด้วย ดังความว่า

มนุษย์ได้เหล่า	ช่วยพระจันทร์	แผ่ผลมาให้
เมตตาภาวนา	ศรัทธาอย่างไร	การแต่ช่วยได้
แผ่ผลขึ้นมา		
จันทร์ว่าเล่า	แม้ใครช่วยเล่า	พันภัยทุกข
จะได้กุศล	แก้ตนหนักหนา	บาปกรรมเวร
อย่ารู้ตามทัน		
ประการหนึ่งเล่า	ศาสนาเทพเจ้า	ก่อสร้างโพธิญาณ
ช่วยข้าครั้งนี้	พื้นที่เหตุการณ์	กุศลแห่งทาน
ไม่นับคณา		
...		
หญิงชายผู้นั้น	แม้ว่าอาสัญ	มอดม้วยเป็นผี
ทำบุญร้อยครั้ง	ตั้งธรรมปตนิ	ไม่เหมือนครั้งนี้
ช่วยเราขึ้นนาน		
...		
ทำทานร้อยที	ไม่เหมือนครั้งนี้	เที่ยงแท้แน่นอน
แม้จะรักใคร่	ในใจผูกพัน	เป็นองค์อรหันต์
ได้ตั้งจินดา		

(สุริยาศศิธร, 2548, น. 28)

ในทำนองเดียวกับบุญที่ได้ช่วยเหลือพระอาทิตย์ทำให้บาปกรรมที่มีทั้งหมดหายไป ดังนายพรานที่ฆ่าสัตว์มาทั้งชีวิตก็หมดบาป ทั้งยังได้ไปเกิดในสวรรค์ครองวิมาน การทำบุญร้อยครั้งก็ไม่เท่ากับการช่วยเหลือพระอาทิตย์ในครั้งนี้ ดังความว่า

ประการหนึ่งเล่า	สมเด็จพระเจ้า	เทศนาแก้ไข
ให้ชื่อว่าสุริย์	เป็นคุณมากมาย	บาปกรรมทำไว้
หมดทลายล้างกัน		

...		
ประการหนึ่งเล่า	โทษผิดหนักเบา	ที่ตัวแห่งข้า
เปลื้องปลดหมดไซ้	ในกายกายา	พ้นจากเวรอา
ติดตามตัวไป		
วิ่งเข้ามาบ้าน	แต่งของให้ทาน	แก่คนเข็ญใจ
ให้สัตว์เดรัจฉาน	เป็นทานรักใคร่	กรวดน้ำส่งไป
ช่วยพระสุริยา		
เป็นต้นเค้ามูล	นายพรานดับสูญ	สิ้นกรรมเวรอา
คาดจากบาปกรรม	ไม่ทำกายหน้า	จนสิ้นชันษา
อายุแก่ตาย		
ดับจิตนายพราน	ไปสู่วิมาน	ปรากฏแก้วสุกใส
ประเสริฐเลิศแล้ว	งามกว่าทั้งหลาย	เปรียบว่าตักใจ
วิมานโสภา		
มนุษย์หญิงชาย	แม้ใครได้ให้	เงินทองหมอนผ้า
เมื่อวันเป็นสุริย์	บุญล้ำโลกา	จะดับจิตสังขาร
ไปสู่วิมาน		
แผ่ผลส่งไป	ช่วยพระสุริย์ฉาย	มิให้รำคาญ
ช่วยคิดถึงคุณ	เกิดบุญกล้าหาญ	ช่วยพระสุริย์ฉาน
ให้ปลอดรอดไป		
แม้ใครศรัทธา	ให้ทานข้าวปลา	แก่คนเข็ญใจ
ทำทานร้อยครั้ง	จิตตั้งมุ่งหมาย	บุญนั้นมีได้
เปรียบเท่ามิสุริย์		

(สุริยาศศิธร, 2548, น. 39-40)

ทั้งหมดนี้ก็เนื่องมาจากพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นส่วนสำคัญในการช่วยเหลือ “ศาสนาเทพเจ้าก่อสร้างโพธิญาณ” คือทำให้พุทธศาสนาบนโลกมีอยู่ได้ การให้รายละเอียดว่าผลานิสงส์สามารถทำให้หมดบาปและไปเกิดในสวรรค์ได้เป็นพระอรหันต์นั้น ล้วนแต่โยงไปสู่การให้ค่าหรือความสำคัญแก่การสืบทอดศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างการทำบุญ ปริมาณบุญ กับคุณภาพบุญจึงอยู่บนพื้นฐานของการให้ความสำคัญแก่การสืบทอดศาสนาทั้งสิ้น

หากพิจารณาภาพรวมของแนวคิด จะพบว่าแม้ “เฉลิมไตรภพ” แต่ละกลุ่มสำนวนจะมีตำนานไม่เท่ากัน แต่ทุกกลุ่มล้วนมีแนวคิดเรื่องเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต โดยจะเน้นน้ำหนักไปที่แนวคิดเรื่องเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต ตามลำดับ เนื่องจากทุกสำนวนเน้นแนวคิดเรื่องเทพเจ้าเป็นหลักใหญ่ สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายตามชื่อเรื่องที่ต้องการ “เฉลิม” หรือฉลองอำนาจและเกียรติคุณของทวยเทพเป็นสำคัญ ซึ่งพระพุทธรเจ้าถูกผนวกรวมเข้าไว้เป็นเทพตามกรอบคิดเทวนิยมด้วย การเฉลิมฉลองเทพเจ้าอันยิ่งใหญ่นี้เป็นปฐมบทของการนำไปสู่แนวคิดเรื่องโลก-จักรวาล ในแง่ที่โลก-จักรวาลเป็นผลมาจากอำนาจของโลกศักดิ์สิทธิ์ ส่วนแนวคิดเรื่องชีวิตนั้นพบว่าจะเป็นเรื่องคุณค่าทางศีลธรรม แต่กระนั้นยังสัมพันธ์กับโลกศักดิ์สิทธิ์อันเป็นแนวคิดเรื่องเทพเจ้า และโลก-จักรวาล กล่าวได้ว่าแนวคิดเรื่องเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต ผสมผสานสอดคล้องเข้าใน “เฉลิมไตรภพ” ทุกกลุ่มสำนวน

บทที่ 4

กลวิธีสร้างสรรค์เฉลิมไตรภพ

“เฉลิมไตรภพ” ประกอบด้วยตำนานหลายเรื่อง การนำตำนานเรื่องต่าง ๆ รวมเข้าไว้ในวรรณกรรมเล่มเดียวเป็นเรื่องน่าพิจารณาถึงกลวิธีสร้างสรรค์ว่ามีลักษณะอย่างไร สำหรับการสร้างสรรค์ “เฉลิมไตรภพ” เพื่อให้เป็นวรรณกรรมรวมตำนานที่มีความน่าสนใจและโดดเด่น ผู้วิจัยพบกลวิธี 3 ประการ คือ กลวิธีการนำเสนอคติพุทธ-พราหมณ์ กลวิธีการเล่าเรื่อง และกลวิธีการใช้เรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์: การเข้าสู่สภาวะปัญญาของพุทธศาสนา

4.1 กลวิธีการนำเสนอคติพุทธ-คติพราหมณ์

สิ่งที่น่าสนใจของ “เฉลิมไตรภพ” คือการนำเสนอเรื่องราวอธิบายความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโลกศักดิ์สิทธิ์ โดยโลกศักดิ์สิทธิ์ที่นำเสนอมีลักษณะต่างกันสองลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนคือ ลักษณะสนับสนุนสาระสำคัญของคติธรรมทางพุทธศาสนาตามแนวคิดอเทวนิยม และลักษณะที่เน้นบทบาทการสำแดงอิทธิฤทธิ์ของเทพเจ้าตามแนวคิดเทวนิยมของศาสนาพราหมณ์ ทั้งสองลักษณะนี้เป็นคติที่แตกต่างกัน ลักษณะแรกเรียกคติไตรภูมิ และลักษณะหลังเรียกคติไตรภพ

4.1.1 การแสดงคติไตรภูมิตามคติพุทธศาสนา

คติไตรภูมิเป็นแนวคิดความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาลซึ่งมีที่มาจากพุทธศาสนา ดังที่สุภัญญา สุจฉายา (2554, น. 35) อธิบายว่า “คติไตรภูมิที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนา จะกล่าวถึงการดับและเกิดของจักรวาล การสร้างโลกและภพภูมิต่าง ๆ เรื่องของนรก สวรรค์ โลกมนุษย์ ภูมิศาสตร์โลก ดาราศาสตร์” คติไตรภูมินี้ปรากฏในวรรณกรรมโลกศาสตร์ซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่ง มีลักษณะสำคัญคือมีเนื้อหาอธิบายเรื่องการเกิดและดับของโลกและจักรวาลตามคติพุทธศาสนา วารุณี ศิริวัฒนธนา (2531, น. 1) ได้ให้ความหมายของวรรณกรรมโลกศาสตร์ไว้ว่า

วรรณกรรมโลกศาสตร์คือวรรณกรรมที่อธิบายเรื่องโลกและจักรวาลตามคตินิยมทางพุทธศาสนาที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้นำมารจนาในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการสะท้อนให้เห็นภาพของโลกและจักรวาลทางภูมิศาสตร์ แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนของธรรมชาติอันจะมีผลให้เกิด

ความสังเวชใจเพื่อให้คนทั้งหลายละเว้นจากการกระทำบาป ประกอบแต่กรรมดีด้วยความไม่ประมาท

น่าสังเกตว่าหน้าที่ของวรรณกรรมโลกศาสตร์ตามแนวคิดไตรภูมิมีเพียงแต่จะพรรณนาธิบายจักรวาลทัศน์เท่านั้น หากยังโยงเนื้อเรื่องไปสู่คติพุทธธรรม ดังที่สุภาพรรณ ฌ บางช้าง (2527, น. 2-4) อธิบายแนวคิดเรื่องโลกศาสตร์ในพระไตรปิฎกไว้ว่ามี 2 ลักษณะ

ลักษณะที่หนึ่ง เป็นการอธิบายโลกที่เป็นกระแสแห่งประสบการณ์ในความเรียนรู้ของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งโลกในขอบข่ายที่จำกัดอยู่ภายในชีวิตของมนุษย์แต่ละคนซึ่งประกอบด้วยชั้น 5 – รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเรื่องที่สุดของโลกแก่เทวบุตรชื่อโรหิติสสะว่า “. . . ที่สุดโลกแห่งใด อันสัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จืด ไม่อุบัติ เราไม่กล่าวการรู้ การเห็น การถึงที่สุดแห่งโลกนั้น เพราะการไป แน่เธอในร่างกายที่ยาวาหาหนึ่งซึ่งประกอบด้วยสัญญาและใจนี้เอง เราได้บัญญัติโลก เหตุเกิดของโลก ความดับไม่มีเหลือของโลก และทางดับไม่มีเหลือของโลกไว้” . . .

ลักษณะที่สอง เป็นการอธิบายลักษณะและวิวัฒนาการของโลกในลักษณะที่สืบทอดความคิดจากพราหมณ์และดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อุปนิษัทเป็นต้น แต่ได้ดัดแปลง ปรับ หรือตีความใหม่ให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมเพื่อประโยชน์แก่การแสดงธรรมที่นำไปสู่ความหลุดพ้น พุทธพจน์ในส่วนนี้มีได้ประสงค์จะแสดงภาวะของโลกที่เป็นรูปธรรมตามโลกทัศน์ดั้งเดิมในวัฒนธรรมอินเดีย แต่ได้นำเอาขอบข่ายของความรู้เรื่องโลกของคนในสังคมในด้านรูปธรรมมาอธิบายขนานไปกับภาวะทางนามธรรมของจิตใจเพื่อชี้นำยกระดับชีวิตไปสู่สภาวะที่สมบูรณ์

หลักธรรมที่สำคัญที่เป็นจุดมุ่งหมายของการอธิบายเรื่องโลกในลักษณะที่ 2 คือ 1.หลักปฏิบัติจสุมุขบาท แสดงให้เห็นว่าสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมย่อมผันแปรไปตามกระแสแห่งเหตุปัจจัย อยู่ในรูปลักษณะของการวิวัฒน์ตามเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ สัจธรรมข้อนี้เป็นการปฏิเสธความเชื่อเรื่องพระเจ้าผู้สร้างและข้อกำหนดที่แน่นอนตายตัวทางสังคม เช่น ระบบวรรณะ เป็นต้น

2. หลักไตรลักษณ์ เหตุที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกระแสแห่งเหตุปัจจัย สิ่งทั้งหลายจึงมีภาวะไม่คงที่ ไม่ทนอยู่ในสภาพเดิมตลอดกาล และเป็นส่วนของธรรมชาติที่ไม่มีใครควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเราเป็นของเรา

3. หลักกรรมแลวิบากกรรม ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สิ่งทั้งหลายโดยเฉพาะชีวิตแปรผันไปสู่สภาพต่าง ๆ คือ การกระทำหรือกรรมของสัตว์นั้นเอง ซึ่งยังผลให้เกิดวิบาก

กรรมนำชีวิตไปตามผลนั้น เหตุเบื้องหลังที่จะทำให้สัตว์ทำกรรมที่เป็นผลให้ประสพภาวะจิตที่เป็นทุกข์คืออวิชชาเพื่อจะหลุดพ้นจากกระแสชีวิตทุกข์ มนุษย์จะต้องพากเพียรพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของตนให้เป็นไปในทางที่เสริมปัญญาดับอวิชชาลง

4. หลักปฏิสัมพันธ์ ชีวิตคือความสัมพันธ์ระหว่างกาย ใจ และสภาพแวดล้อม ข้อเสนอที่น่าสนใจคือพฤติกรรมทางใจและทางกายของมนุษย์นอกจากจะมีผลกระทบในระหว่างมนุษย์ด้วยกันแล้ว ยังมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่เป็นวัตถุด้วย ตัวอย่างเช่นในอัครคัมภีร์สุตตรพรรณนาให้เห็นว่าเมื่อจิตของมนุษย์หยาบกระด้าง มีลักษณะเป็นอกุศล ธรรมชาติแวดล้อมมีพืชพันธุ์ธัญญาหารเป็นต้นก็เปลี่ยนสภาพหยาบตามไปด้วย

จะเห็นว่าแนวคิดโลกศาสตร์เป็นเรื่องราวการอธิบายความเป็นมาของโลกและจักรวาลโดยโยงใยกับคติธรรมทางพุทธศาสนา คติธรรมที่น่าเสนออาจเทียบเคียงกับชั้น 5 ของมนุษย์หรืออาจเทียบเคียงกับโลกทางกายภาพก็ได้ แนวคิดดังกล่าวถูกปรับเปลี่ยนมาจากคติพราหมณ์เพื่อใช้สั่งสอนให้เห็นกระบวนการของชั้น 5 ที่เป็นระบบภายในชีวิตมนุษย์ และใช้เป็นเรื่องเล่าเปรียบเทียบให้เห็นหลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนา

“เฉลิมไตรภพ” ใช้การกล่าวถึงจักรวาลหรือโลก 3 ส่วน (โอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก) เพื่อแฝงคติพุทธในเรื่ององค์ประกอบของโลกและจักรวาลตามจินตภาพไตรภูมิ คือโอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก โดยเล่าถึงการสิ้นสุดของโลกและจักรวาลโดยกล่าวถึงโลก 3 ส่วน คือ โลกสวรรค์ พรหมโลก และโลกมนุษย์ ซึ่งจินตภาพดังกล่าวคือพื้นที่แห่งการเวียนว่ายตายเกิด

โอกาสโลก หมายถึง “โลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในอวกาศ, โลกซึ่งเป็นโอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัย, โลกคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย, จักรวาล” (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2553, น. 578) โดยปริยายคำว่าโอกาสโลก หมายถึง “โลกคือแผ่นดิน ได้แก่โลกที่เราอาศัยอยู่และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ความหมายของคำว่าโลกแปลว่าสภาพที่แตกสลาย นอกจากโลก 3 แล้ว โลกยังหมายถึงตัวเราเอง” (เพ็ญแข กิตติศักดิ์, 2529, น. 47)

สังขารโลก คือ โลกคือสังขารได้แก่ขุมนุมแห่งสังขารทั้งปวงอันต้องเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2553, น. 411) ภาวะของโลกที่เกิดขึ้นแล้วย่อมต้องมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เพราะโลกนั้นเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นด้วยการขุมนุมของสังขารต่าง ๆ จึงต้องมีความพินาศไปตามกาลเวลา ใน*จกกวาททีปนี* กล่าวว่า “สังขารโลก โดยความหมายว่าอันปัจจัยปรุงแต่งและจะสลายย่อยยับไป” (*จกกวาททีปนี*, 2548, น. 474)

ส่วนคำว่า สัตว์โลก พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต) (2553, น. 427) กล่าวว่า “โลกคือหมู่มสัตว์” มนุษย์และสัตว์จัดอยู่ในสัตว์โลก ในโลกที่ปกสารใช้คำว่า “สัตตโลก” (โลกที่ปกสาร, 2549, น. 2) หมายถึงสัตว์ทั้งหลาย ส่วนในจกกวาททีปนี อธิบายเพิ่มเติมว่า “สัตว์โลก” อธิบายว่าชื่อสัตว์เพราะมีจิตซัดสายไปในอารมณ์มีรูปเป็นต้น” (จกกวาททีปนี, 2548, น. 252)

โลกสามประเภทนี้ปรากฏเป็นนัยจากการพรรณนาโลกมนุษย์และสวรรค์ที่ถูกทำลาย เหลือเพียงพรหมโลก และการเกิดใหม่ของโลกมนุษย์ ดังนี้

เทวินทรอินทร์พรหม	ระงมไออัคคี
แปลงองค์เปนมงคลี	เยียดยัดขึ้นอัดชั้นพรหม
ครันสิ้นเชื้อเพลิงกักดับ	ร้อนระงับด้วยพื้อมล
ละอองเท่าธุลีปะทม	วายุพัดกระพือเวียน
แน่นกลุ่มประชุมชิด	แน่นสนิทเท่ากงเกวียน
พระพายพัดระหัดเหียน	ค่อยพอกเพิ่มติดเติมไป
หากจะเกิดภพจักรวาล	ลมบันดาลตามนิสสัย
พัดเพิ่มเฉลิมไป	มณฑลใหญ่ยี่สิบวา
กิระเทพหัตวีไสย	ทั้งอรัยสุนทรธา
ยินนิยมสมจินดา	จุดเกิดขึ้นพร้อมกัน
ปฏิสนธิ์ธุลีเท่า	คงคาเคล้าเป็นพีชพรรณ
พระพายพัดละอองอัน	ผนีกแน่นเป็นแผ่นดิน
วาโยแลปลวี่	เป็นธรณีด้วยวาริน
ตรีธาตุนเพิ่มให้ภัญ	โญโยชนโดยหมาย
...	
เกิดฝนตกตกลงท่าใหญ่	กระเซ็นไปทั่วโลกา
สงบฝนพระพายพา	ไอสุธากระพือจร
หอมตรลบอบสวรรค์	ทั้งฉ้อชั้นกามาจร
ทั่วทุกเทพนางอัปสร	ก็ขึ้นกลิ่นถวิลชม
วายุเพิ่มกระพือพัด	ตลอดลัดถึงชั้นพรหม
ทราบนาสิกยิ่งสุดดม	กำเรबरสย้งเจตนา
เจ็ดพรหมนิยมรสโอชา	แปลงเป็นกัลยา
ลงสู่สุธาเจ็ดองค์	

ถึงดินกินตามประสงค์	อ้อมยากลุ่มหลง
ขอบรสบายไผ่ฝืน	
ฝ่ายเทพนางฟ้าพากัน	จู่ติจากสวรรค์
เข้าครรรจ์เจ็ดนางปางหมาย	
เนิ่นมาบุตราทิ้งหลาย	พร้อมเบ็ญจร่างกาย
ทวดิ่งสเนาวทวาร	
กอบัจจตุธาตุณินหาร	ดั้นรตนดาน
นงคราญก็คลอบุตรา	
เป็นมนุษย์บุรุษเอกา	หญิงหกกัลยา
เป็นพรหมพีชสีบงศ์	
เจริญวัยใหญ่ยิ่งทุกองค์	สีบสุริยวงศ์
บุตรหลานเหลนเหลือหลาย	

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 9-11)

จากบทประพันธ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็น “โลกสวรรค์” เมื่อถูกไฟทำลายจนเหล่าเทพพากันหนีตาย ขณะเดียวกันเหล่าพรหมซึ่งสถิตที่ “พรหมโลก” ก็หนีตายไปยังพรหมโลกชั้นที่อยู่เหนือกว่า การกล่าวถึง “โลกมนุษย์” คือตอนที่เหล่าพรหมแปลงเป็นอิสตรีลงมากินจวนดินและให้กำเนิดมนุษย์ โอกาสโลกที่ปรากฏให้เห็นใน “เฉลิมไตรภพ” คือ “โลกสวรรค์” “พรหมโลก” และ “โลกมนุษย์” ในตอนที่กล่าวถึงโลกทั้งสามถูกไฟทำลายจนถึงสรรพสิ่งเริ่มก่อตัวสร้างขึ้นใหม่อีกครั้ง นอกจากนี้ยังแสดงส่วนสำคัญของโอกาสโลกคือธรรมชาติสำคัญ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ฯลฯ ในช่วงที่โลกเก่าถูกไฟทำลายแสดงสถานะของสังขารโลกที่โลกถึงคราวพิณาศไปตามกาลเวลาแล้วกลับก่อตัวขึ้นใหม่อีกครั้ง เมื่อโลกได้สร้างขึ้นใหม่แล้วก็เกิดสัตว์โลกขึ้น ซึ่งก็คือพรหมที่ลงมากินจวนดินอันกลายมาเป็นมนุษย์บนโลกในเวลาต่อมา น่าสังเกตว่าสัตว์โลกที่เป็นพรหมในโลกเก่าที่รอดจากการทำลายมาเป็นต้นเผ่าพงศ์มนุษย์ในโลกใหม่นั้น แสดงถึงความสืบเนื่องระหว่างโลกเก่ากับโลกใหม่อันคล้ายกับสังขารโลกที่แสดงสถานะเกิดดับของโลกด้วย กล่าวได้ว่า “เฉลิมไตรภพ” กล่าวถึงจักรวาลหรือโลก 3 ส่วน คือ โอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก อันเป็นการแสดงคติไตรภูมิตามคติพุทธศาสนา

4.1.2 การแสดงคติไตรภพตามคติศาสนาพราหมณ์

คัมภีร์นารายณ์ลิลีปวงฉบับอยุธยาได้อธิบายความหมายของไตรภพและไตรเพทไว้
อย่างละเอียดว่า (เน้นโดยผู้วิจัย)

พระพรหมธาดาเป็นเจ้าของก็สอนไตรภพแลไตรเพทแก่ฤาษีทรีวิทยาคนธรรพ์ แล
พราหมณ์ทั้งหลายให้เรียนไว้ ไตรภพนั้นคือให้รู้จักการอันจะบังเกิดในภพทั้งสาม ไตร
เพทนั้นคือให้รู้จักการกองกฐนพิธิแลบูชายัญญ์ ดาวนักษัตรฤกษ์แลโหราสา แล
คำภีร์ซึ่งเกิดโรคสรรพคุณยาแก้ให้บำบัดโรคเสื่อมสูญหาย แลลักษณะในพระกายแห่ง
พระเป็นเจ้าของทั้งสาม คือพระประเมศวร พระนารายณ์ พระพรหมธาดา แลลักษณะแห่ง
เทพธิดา ลักษณะแห่งบุพคนอันจะเกิดเป็นบรมจักรพรรดิราชา เป็นจุฬจักรพรรดิราชา
แลสามัญกระษัตริย์ซึ่งทรงพิภพ แลลักษณะเสฐฐีคะหะบดี ลักษณะกายแห่งชนชาติทั้งปวง
ซึ่งเปนมงคลแลอัปมงคลต่าง ๆ นั้น แลลักษณะพระกายมหาบุรุษคราเจ้า อันล่วง
เสียชีวิตนรลักษแห่งเทพตามนุษทั้งหลาย คือ ทวติงขมหาบุรุษลักษณ แลอะสิตยานุ
พยัญชนะมงคล 108 ประการนี้อันมีในพื้นพระบาทนั้น

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540, น. 127)

ความว่า “ไตรภพนั้นคือให้รู้จักการอันจะบังเกิดในภพทั้งสาม” มีความหมาย
กว้างขวาง สุกัญญา สุกงายา (2554, น. 36) อธิบายลักษณะของคติไตรภพไว้ดังนี้

คติไตรภพที่มาจากคัมภีร์ทางไตรเพทมักกล่าวว่าหลังจากที่โลกถูกไฟบรรลัยกัลป์เผา
ผลาญ พระเวทพระธรรมศาสตร์ต่าง ๆ ได้รวมเข้าบังเกิดเป็นพระประเมศวรหรือพระ
อิศวร พระองค์ได้ทรงสร้างพระอุมากวดีจากการลูบพระอูระ ทั้งสองพระองค์ช่วยกัน
สร้างสวรรค์ขึ้นใหม่ พระอิศวรได้สร้างพระพรหมและพระนารายณ์ขึ้น พระเป็นเจ้าของทั้งสี่
ได้สร้างธาตุทั้งสี่ สร้างจักรวาล พรหมทั้ง 7 แปลงเพศเป็นนางงามลงมาเสพกินจวันดิน
บังเกิดเทพบุตร 6 คน เทพธิดา 1 คน จากนางพรหมอันเป็นปฐมพงศ์ของมนุษย์ พระ
เป็นเจ้าของได้ทรงตั้งจักรราศี 12 ราศี ประกอบด้วยดาวฤกษ์ 27 ดาว นพเคราะห์ 9 พระ
อาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เทวดาอัฐเคราะห์ ปีนักษัตรและฤกษ์ยามต่าง ๆ ที่
เกี่ยวข้องกับการพยากรณ์ชะตาชีวิตและการสะเดาะเคราะห์

“เฉลิมไตรภพ” แสดงคติไตรภพจากการรวบรวมและร้อยเรียงตำนานเรื่องต่างๆ
เกี่ยวกับบทบาทของเทพเจ้าและเทพธิดาต่างๆ ในการสร้างโลกและจักรวาล รวมถึงบทบาทใน
ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตมนุษย์ การแสดงคติไตรภพนี้ต่างกับคติไตรภูมิซึ่งจะเชื่อมโยงกับ
แนวคิดหรือคติธรรมทางพุทธศาสนา

จากการศึกษาทำให้เห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์จะเก็บรายละเอียดคติไตรภพไว้มากที่สุด นอกจากนี้ตำนานนพเคราะห์ของกลุ่มนี้ยังเพิ่มเนื้อเรื่องมัตสยวตาร นิทานพระเคราะห์ชาติเวร 12 เรื่อง และตำนานพระเคราะห์ 10 ดวงอย่างละเอียดด้วยตั้งเนื้อเรื่องในดวงที่ 9 ดาวพระเกตุ

พระเกตุสร้างขึ้นด้วยพญานาค 9 ตัว ไม่มีกำลังธาตุเป็นวิญญาณธาตุ อยู่แหล่งกลางของธาตุทั้ง 4 คือวิญญาณธาตุ จึงจัดไว้เป็นตากลางในคัมภีร์มหาทักษาระบบเดิม

...

พระเกตุทรงทิพย์สุวรรณและอาภรณ์วิภูษิต ทรงพญามังกรเรื่องฤทธิ์เป็นพาหนะ พร้อมด้วยเทพสุราฤทธิ์ เรื่องเดชเป็นบริวารแวดล้อมสถิตย์สถานในปัจจุบันทิศ(ทิศตะวันตก)

พระเกตุเป็นเจ้าของสมุทรครองทะเล โหรไทยไม่สู้จะเชื่อถือว่าเป็นตัวส่งเสริมเท่านั้น แต่ฝรั่งถือว่าเกตุเป็นหางนาศ คือท่อนล่างของราหูถือว่ามอิทธิพลส่งเสริมให้มนุษย์ชอบศิลปะวิทยาการ ความร่ำรวย ไสยศาสตร์ รักความสวยงามผันแปรไม่แน่นอน เมื่อเกตุให้โทษ

ลักษณะคล้ายราหูเพราะเป็นส่วนหนึ่งของราหูนั่นเอง ด้วยเกตุเป็นวิญญาณธาตุ วิญญาณนั้นเป็นที่ตั้งแห่งชีวิต จึงเป็นหลักคำทำนายว่า “ทายอายุยืนให้ทายเกตุ” เมื่อพระเกตุเข้าเสวยอายุตามเกณฑ์มหาทักษาระบบใหม่หรืออายุตฤภูมิทักษาเกตุย่อมเป็นลักษณะเดียวกันนี้

(ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน, 2556, น. 47-48)

น่าสังเกตด้วยว่าเนื้อเรื่องโลกวินาศแล้วพระเวทรวมตัวกันเป็นเทพเจ้าคือพระอิศวร พระองค์ทรงนำบางส่วนแห่งองค์พวยพมาสร้างเทพมารดรแล้วร่วมกันสร้างสรรพสิ่ง ปรากฏใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์เท่านั้น ทั้งนี้เป็นไปได้ว่าเนื้อเรื่องลักษณะดังกล่าวอยู่บนฐานความคิดที่จะสร้างให้เป็นตำราโหราศาสตร์จึงเน้นแนวคิดเรื่องเทพเจ้าผ่านการอ้างร่องรอยคล้าย *ปุระณะ* ของคัมภีร์ฤคเวทเพื่อความขลังศักดิ์สิทธิ์ซึ่งแตกต่างไปจาก “เฉลิมไตรภพ” ส่วนอื่น

ตำนานว่า เมื่อโลกวินาศเหลือแต่อากาศว่างเปล่าอยู่ อันว่าพระเวทธรรมศาสตร์ที่ได้รวมกันเข้า เกิดเป็นพระอิศวรเป็นเจ้า . . . ทรงพระหัตถ์ขวาลูบที่พระอุระ สลัดออกไปก็เกิดเป็นพระอุมาภควดีขึ้น เป็นพระมเหสีของพระองค์ และทรงเล่าถึงการจะทรงสร้างโลกต่อไป พระอุมาภควดีทูลว่าแต่ลำพังพระองค์กับข้าพเจ้าจะสร้างโลกอันกว้างใหญ่เป็นการเหลือกำลัง ควรจะสร้างผู้ช่วยขึ้นก่อน พระอิศวรเป็นเจ้าทรงเห็นชอบด้วยจึงได้

ทรงพระหัตถ์ซ้ายลูบที่พระหัตถ์ขวาก็เกิดเป็นพระนารายณ์ขึ้น แล้วทรงพระหัตถ์ขวาลูบพระหัตถ์ซ้ายก็เกิดเป็นพระพรหมธาดาขึ้น แล้วทรงสำรอกพระมิ่งสอออกจากอุทรบันดาลให้เป็นพื้นดิน และถอดจุฑาออกจากพระเกศาทรงบันดาลให้เป็นเขาพระสุเมรุราช และบันดาลให้เกิดธาตุทั้งปวงขึ้นในโลกโดยบริบูรณ์ ครั้นนั้นโลกก็ประกอบด้วยพืชและสรรพสัตว์เกิดขึ้นเป็นอันมาก

(ตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน, 2556, น. 22)

กล่าวโดยสรุปคติไตรภพมีลักษณะอธิบายความเป็นมาของโลก จักรวาล และปรากฏการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับโลกไกลโผนซึ่งเน้นบทบาทเทพเจ้าในลักษณะการต่าง ๆ ที่น่าสังเกตคือคติไตรภพต่างจากคติไตรภูมิตรงที่คติไตรภพไม่เชื่อมโยงจักรวาลทัศน์เพื่อโยงใยกับคติธรรมทางพุทธศาสนา

4.1.3 การผสมผสานคติพุทธ-คติพราหมณ์

ตำนานหลายเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” มีการผสมผสานคติพุทธและคติพราหมณ์เข้าไว้ในเรื่องเดียวกัน ในการเล่าเรื่องนั้นผู้แต่งมีกลวิธีผูกร้อยคติทั้งสองแบบเข้าด้วยกันดังนี้

4.1.3.1 ตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู

ตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูเป็นตำนานที่มาจากคติพุทธและพราหมณ์ตามลำดับ ตำนานสองเรื่องเป็นการเชื่อมโยงโครงเรื่องพี่น้องทะเลาะกันกับโครงเรื่องราหูถูกตัดร่างเข้าด้วยกัน โดยเชื่อมร้อยผ่านตัวละคร “ราหู” ซึ่งเป็นตัวละครในโครงเรื่องทั้งสอง ดังนี้

สามพี่น้องอาทิത്യ จันทร ราหูทะเลาะกันแล้วอธิษฐานขอพร – ทั้งสามไปเกิดในชาติต่าง ๆ – พรสัมฤทธิ์ – การเกิดอุปราคา – บทบาทพระพุทเจ้าและชาวบ้านแก้อุปราคา - ราหูขโมยน้ำอมฤตแล้วถูกพระอิศวรตัดกายขาด - ราหูซาบซึ่งในพระอิศวรที่ไม่แพรงพรายเรื่องกายขาดให้ผู้อื่นรู้

จะเห็นได้ว่าช่วงต้นเป็นเรื่องพี่น้องทะเลาะกันกระทั่งตายไปเกิดเป็นพระอาทิത്യ พระจันทร พระราหู ซึ่งแฝงคติพุทธเรื่องการทำบุญ การผูกเวร ผลกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด จากนั้นจึงเชื่อมโยงกับคติพราหมณ์ซึ่งตัวละคร “ราหู” เป็นตัวละครที่ปรากฏอยู่ในตำนานอุปราคาของฝ่ายพราหมณ์ด้วยเช่นกัน แต่ “เฉลิมไตรภพ” ยังนำเรื่องราวราหูร่างขาดเหลือครึ่งตัวจากเทพอาวุธของพระอิศวรซึ่งมาจากตำนานในปุราณมาผนวกไว้ และเพิ่มบทบาทพระพุทเจ้าในการ

ช่วยเหลือพระอาทิตย์พระจันทร์ตามจันทิมสูตรและสุริยสูตร ทำให้ตำนานเรื่องนี้ใน “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏทั้งคติพุทธและคติพราหมณ์ไปพร้อมกัน ดังแสดงในตารางนี้

ตารางที่ 4.1

การเปรียบเทียบคติพุทธ-พราหมณ์ในตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณรัหา

คติพุทธ	คติพราหมณ์
- ปรากฏการณ์อุปราคา	- ปรากฏการณ์อุปราคา
- คติเรื่องการทำบุญ การอธิษฐานขอพร การเวียนว่ายตายเกิด	- บทบาทพระอิศวรใช้เทพอาวุธตัดกายราหูขาด
- บทบาทพระพุทธเจ้าทรงแก้อุปราคา	

4.1.3.2 ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์มีที่มาจากคติพุทธและพราหมณ์ นอกจากนี้ “เฉลิมไตรภพ” บางกลุ่มยังนำตำนานพื้นบ้านเรื่องหัตวีไสย-สุนทรามาผนวกเข้าด้วยดังนี้

โครงเรื่องแนวพุทธ โลกวิวัฒน์ตามกระบวนการทางธรรมชาติ – เหล่าพรหม (สัตวิโลก) ลงมากินจวนดินแล้วให้กำเนิดมนุษย์

โครงเรื่องแนวพราหมณ์ เทพเจ้าสร้างเทพเจ้าองค์อื่น ๆ – เทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง

โครงเรื่องตำนานพื้นบ้านหัตวีไสย-สุนทรามา หัตวีไสยและนางสุนทราทาย – หัตวีไสยและนางสุนทรามาเป็นเทพ – หัตวีไสยและนางสุนทรามาไปเกิดใหม่เป็นดินน้ำในโลกที่ก่อตัวขึ้นใหม่

“เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศศิธรและกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) จะเสนอโครงเรื่องครบทั้งสามแบบ โดยเริ่มจากโครงเรื่องแบบพุทธก่อนแล้วตามด้วยโครงเรื่องแบบพราหมณ์ กล่าวคือ กลุ่มสุริยาศศิธรใช้ “โครงเรื่องตำนานพื้นบ้านหัตวีไสย-สุนทรามา – โครงเรื่องแบบพุทธ – โครงเรื่องแบบพราหมณ์” ขณะที่กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) ใช้ “โครงเรื่องตำนานพื้นบ้านหัตวีไสย-สุนทรามา – โครงเรื่องแนวพราหมณ์ – โครงเรื่องแนวพุทธ – โครงเรื่องแนวพราหมณ์” ซึ่งกล่าวโครงเรื่องแบบพราหมณ์ซ้ำ

ขณะที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์ใช้ “โครงเรื่องแนวพราหมณ์ - โครงเรื่องแนวพุทธ - โครงเรื่องแนวพราหมณ์” ไม่ปรากฏโครงเรื่องตำนานพื้นบ้านหัตวีไสย-สุนทรา

การที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) นำเสนอโครงเรื่องทั้งสามครบถ้วน คือความพยายามนำตัวละครในตำนานการเกิดอุปราคาซึ่งเสนอไปก่อนหน้ามาเชื่อมโยงเข้ากับตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ เห็นได้จากหัตวีไสยและสุนทราเป็นตัวละครที่ไปเกิดในสวรรค์และหวังนิพพานตามแนวพุทธ จึงสามารถนำโครงเรื่องแนวพุทธจากอัครัญญสูตรที่เล่าถึงพรหมลงมาकिनวันดินแล้วให้กำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์มาต่อเติมจนเป็นเรื่องต่อเนื่องกันได้ หรือกล่าวได้ว่าใช้ตัวละคร “หัตวีไสยและสุนทรา” เป็นตัวเชื่อมร้อยตำนานการเกิดอุปราคาเข้ากับตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์เนื่องจากมีคติพุทธร่วมกัน นอกจากนี้ “เฉลิมไตรภพ” ทั้งสองกลุ่มนี้ยังเสนอให้โครงเรื่องแนวพราหมณ์ปิดท้ายเนื่องจากรายละเอียดหรือเหตุการณ์ในโครงเรื่องดังกล่าวยังเอื้อไปตำนานนพเคราะห์ซึ่งอยู่ต่อไปจากตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ด้วย นำสังเกตว่าการที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) กล่าวโครงเรื่องแนวพราหมณ์ซ้ำสองครั้งทำให้เห็นนัยการเน้นคติพราหมณ์มากกว่ากลุ่มสุริยาศาสตร์³¹

ส่วน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์ จะเห็นว่าเน้นโครงเรื่องแนวพราหมณ์เป็น “กรอบ” ให้โครงเรื่องแนวพุทธ โครงเรื่องแนวพุทธที่เล่าอนุภาคพรหมकिनวันดินจนเกิดมนุษย์จึงเป็นเพียงรายละเอียดสนับสนุนบทบาทของเทพเจ้าที่ใช้เวทฤทธิ์สร้างโลกและสรรพสิ่ง นำสังเกตว่าการที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มนี้จะไม่นำโครงเรื่องตำนานพื้นบ้านหัตวีไสย-สุนทรา มาปะปนกับการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ เนื่องจากตัวบทกลุ่มนี้มุ่งทำตำนานพื้นบ้านหัตวีไสย-สุนทราให้เป็นนิทานชาติเวรสำหรับการจดจำคำทำนายของผู้เรียนโหราศาสตร์ คติพุทธและพราหมณ์ที่ปรากฏในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์แสดงในตารางได้ดังนี้

³¹ การที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชาภักดี (ข้าง) เน้นโครงเรื่องแนวพราหมณ์มากกว่ากลุ่มสุริยาศาสตร์ เนื่องจากโครงเรื่องแนวนี้ นำ “เทพเจ้า” ไปใช้เป็นสัญลักษณ์ในบริบทการเมืองสมัยรัชกาลที่ 5 (ดูรายละเอียดบทที่ 2)

ตารางที่ 4.2

การเปรียบเทียบคติพุทธ-พราหมณ์ในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

คติพุทธ	คติพราหมณ์
- ปรากฏการณ์การสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์	- ปรากฏการณ์การสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์
- การปรับเนื้อหาจากอัครคัมภีร์	- บทบาทเทพเจ้าสร้างโลกและสนับสนุนมนุษย์

4.1.3.3 ตำนานการเกิดฝนฟ้า

ตำนานการเกิดฝนฟ้าใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นตำนานที่มาจากคติพุทธและพราหมณ์ ประกอบด้วยโครงเรื่องสองชุดคือโครงเรื่องยักษ์ (รามสูร) ไล่ชิงดวงแก้วนางเมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้า กับโครงเรื่องกำเนิดนางเมขลา กล่าวคือ โครงเรื่องยักษ์ (รามสูร) ไล่ชิงดวงแก้วนางเมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้าจะแฝงคติพุทธ ขณะที่โครงเรื่องกำเนิดนางเมขลาจนถึงการลอบกินน้ำอมฤตแล้วหลบหนี จะตัดแปลงมาจากโครงเรื่องราหูถูกตัดร่างซึ่งแฝงคติพราหมณ์ ตำนานเรื่องนี้ปรากฏในกลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชาภัคตี (ช้าง)

“เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์จะใช้โครงเรื่องยักษ์ (รามสูร) ไล่ชิงดวงแก้วนางเมขลา เพื่อแฝงคติพุทธในเรื่องการสั่งสมบุญในอดีตชาติเพื่อเปลี่ยนไปเป็นสภาพที่ดีกว่า นอกจากนี้ยังสะท้อนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งเป็นคติของพุทธด้วยใช้คำว่า “พุทธันดร” กำกับตั้งความตอนหนึ่งว่า “เรากับยักษ์ จำเดิมแต่นี้ เป็นข้อสำคัญ เราหนีท่านไล่ มิได้ห่างกัน จนสิ้นพุทธันดร ฟันแผ่นดิน” (เรื่องเดียวกัน, น. 71) นอกจากนี้ยังปรากฏคติเรื่องโสดาบันตามคติพุทธด้วยเมื่อนางเมขลาถือตนว่า “หากว่าใจข้า ลุถึงโสดา ไม่รักศฤงคาร” (เรื่องเดียวกัน, น. 64) ซึ่งเป็นลักษณะของผู้ที่ใกล้จะเป็นพระอรหันต์ทว่ายังต้องประลองฤทธิ์กับรามสูร

โครงเรื่องยักษ์ (รามสูร) ไล่ชิงดวงแก้วนางเมขลาชุดนี้ต่อมาได้นำมาผนวกเข้ากับโครงเรื่องกำเนิดนางเมขลาซึ่งปรากฏในกลุ่มพระยาราชาภัคตี (ช้าง) โครงเรื่องกำเนิดเมขลาที่แฝงคติพราหมณ์เรื่องเทพเจ้าอวตารปราบมาร ซึ่งเห็นได้จากการโยงอดีตชาติของรามสูรให้เป็น “เหมหิรัญสุรา” หรือหิรันตยักษ์ ซึ่งก็คือหิรันตยักษ์ผู้ถูกราวาตารปราบ ตั้งความตอนหนึ่งว่า

เมขลาเลี้ยงญาติชาญชัย   ทราบดวงหลุทัย
มีในสันดานเดิมมา
แจ้แล้วร้องเหวยยักษ์   กำเนิดอสุรา

ชาวป่าถือนววรรณดง	บุญชีพส่งปลง
ได้ทำที่ปักแห่งสงฆ์	
ปฏิสนธิ์เป็นองค์ยักษา	กินสัตว์นานา
นามเหมหิรัญสุรา	
อหังการคะนองลงฤทธิ์	องค์พระจักษกฤษณ์
จะม้วนปลื้พีสีทิศ	
สังหารชีวิตมรณา	นามรามสุรา
ปฏิสนธิ์ด้วยฝนเมฆา	
ศัสตราคือขวานรานฟัน	

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 44)

นอกจากนี้ยังนำโครงเรื่องราหูถูกตัดร่างในตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูซึ่งอยู่ก่อนหน้าตำนานเรื่องนี้ มาเชื่อมโยงเข้าในตำนานการเกิดฝนฟ้าด้วย ดังที่ปรับอนุภาค “ราหูขโมยน้ำอมฤต” จากตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู เป็นอนุภาค “นางเมขลาขโมยน้ำอมฤต” ภายหลังจากที่นางเมขลาได้กำเนิดและ ถวายตัวรับใช้พระอิศวร การยืมอนุภาคของตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูมาปรับใช้ในตำนานการเกิด ฝนฟ้าแฝงคติพราหมณ์เรื่องอำนาจของเทพเจ้า คติพุทธและพราหมณ์ที่ปรากฏในตำนานการเกิดฝน ฟ้าแสดงในตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 4.3

การเปรียบเทียบคติพุทธ-พราหมณ์ในตำนานการเกิดฝนฟ้า

คติพุทธ	คติพราหมณ์
- ปรากฏการณ์ฝนฟ้า	- ปรากฏการณ์ฝนฟ้า
- ความเป็นมาของรามสูรกับการสังสมบุญในอดีตชาติ เพื่อสภาพที่ดีกว่าในชาติต่อไป	- อดีตชาติของรามสูรที่เป็นเหมสุราหรือหิรันตย์กษัตริย์แล้ว ถูกพระนารายณ์ปราบ
- การเวียนว่ายตายเกิด	- การเน้นบทบาทพระอิศวรในฐานะผู้ครองน้ำอมฤตและ ปกครองนางเมขลา
- ความเป็นมาของนางเมขลากับการอ้างเรื่องไสดาบัน	

จากการพิจารณาการผสมผสานทั้งคติพุทธและคติพราหมณ์จึงพบว่า ตำนานการเกิดอุปราคาและที่มาของรูปลักษณ์ราหู ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ และ

ตำนานการเกิดฝนฟ้า นอกจากจะมุ่งอธิบายปรากฏการณ์ของโลกและจักรวาลโดยมีบทบาทเทพเจ้า เป็นสำคัญตามแนวคิดพราหมณ์แล้ว ยังสอดแทรกพุทธธรรมตามแนวคิดพุทธศาสนาด้วย

4.2 กลวิธีการเล่าเรื่อง “เฉลิมไตรภพ”

การเล่าเรื่อง “เฉลิมไตรภพ” มีลักษณะน่าสนใจ 3 ประการ คือ กลวิธีการผูกเรื่องตาม องค์ประกอบของเรื่องเล่า การอ้างความเชื่อและยอมรับเรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์ และการลำดับเนื้อเรื่องของ ตัวบทแต่ละกลุ่ม

4.2.1 กลวิธีการผูกเรื่องตามองค์ประกอบของเรื่องเล่า

ตำนานเป็นเรื่องเล่าที่มีองค์ประกอบใกล้เคียงกับเรื่องเล่าบันเทิงคดีอื่นเช่นนิยาย หรือนิทาน คือประกอบด้วยโครงเรื่อง ตัวละคร และฉาก เป็นสำคัญ โดยโครงเรื่องเป็นองค์ประกอบ สำคัญที่ดำเนินเรื่องจากเริ่มต้นไปสู่จุดจบ ผู้แต่งจะสร้างเรื่องโดยการผูกปมปัญหาและความขัดแย้ง นำไปสู่จุดสุดยอด และลงเอยด้วยการคลี่คลายปมปัญหา จากการศึกษาพบว่าตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” มีการผูกเรื่องตามลักษณะดังกล่าว แต่มีลักษณะเด่นคือแม้ว่าจะเป็นตำนานเรื่องราว ในโลกเหนือธรรมชาติ แต่การผูกปมปัญหาและความขัดแย้ง จุดสุดยอดของเรื่องและการคลี่คลายปม ปัญหาที่มีความเชื่อมโยงกับปัญหาที่มนุษย์เผชิญในโลกความเป็นจริงด้วย

4.2.1.1 การผูกปมปัญหาและความขัดแย้ง: ปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ และ สังคม

ตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏให้เห็นถึงปัญหาในโลกความเป็นจริงที่ ซ่อนตัวอยู่ในปมปัญหาและความขัดแย้งระหว่างตัวละคร ทั้งปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ และสังคม

ปัญหาครอบครัวพบได้ในตำนานการเกิดอุปราคา การที่ราหูไม่พอใจ อาทิตย์และจันทร์ที่แย่งภรรยาที่ดีกว่าไปทำบุญ จึงขอพรอธิษฐานแก้แค้นเพื่อไปเกิดใหม่เป็นราหูมี ฤทธิ์เดชคุกคามพระอาทิตย์พระจันทร์ การทะเลาะและพยายามสัมพันธ์กับปัญหาในครอบครัวของ สามพี่น้อง

ปัญหาเศรษฐกิจจะเห็นได้จากการขโมยดวงแก้วของนางเมขลาเพื่อให้ดวง แก้วพาดหนีออกจากความคับข้องใจคือความเป็นรอนแรมและความเบื่อหน่ายได้ ในแง่นี้การขโมยจึงเกิด จากการ “ขาด” บางอย่างที่ทำให้จำเป็นต้องทนอยู่ในสภาพนั้น เงื่อนไขการขาดของนางเมขลาแล้ว “ขโมย” ดวงแก้วซึ่งเป็นของพระอิศวรผู้มีสถานภาพสูงกว่านี้จึงเทียบเคียงได้กับปัญหาด้านเศรษฐกิจ

ปัญหาสังคมปรากฏในตำนานนพเคราะห์ การที่สังขอสูร “ขโมย” คัมภีร์พระเวทธรรมศาสตร์ไปจากพระพรหมธาดา อาจคล้ายกับกรณีนางเมขลาขโมยดวงแก้วจากพระอิศวร แต่ในกรณีของสังขอสูรมีเงื่อนไขที่ต่างไปเนื่องจากต้องการกลั่นแกล้งพรหมธาดา คัมภีร์นี้จะนำไปใช้เพื่อเผยแพร่ความรู้ในโลก เงื่อนไขนี้จึงเทียบเคียงได้กับปัญหาด้านสังคม

ส่วนปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมปรากฏให้เห็นในตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู กล่าวคือ ในตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี การที่สูรมุลาชินีปีนป่วนกลุ่มฤๅษีและทำลายสรรพสัตว์ล้มตาย สัมพันธ์กับปัญหาสังคมคือการสร้างความเดือดร้อนแก่คนหมู่มาก และเมื่อถูกสาปเป็นเจ้ากรุงพาลีทำให้หมดฤทธิ์เดช ต้องคอยรับเครื่องเช่นสังเวจจากมนุษย์ ในแง่ “การทำลาย” และ “การขาด” นี้จึงสัมพันธ์กับปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจ ส่วนตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู การที่ราหูขโมยน้ำอมฤตเนื่องจากอยากเป็นอมตะเนื่องจาก “ขาด” ในสิ่งที่ตนไม่มี ขณะเดียวกันความอหังการของราหูที่ “ไม่กลัวฤทธิ์เดชเวทมนตร์กำลังเป็นต้น จะฆ่าให้ฉิบหาย” (สุริยาคคิธร, 2548, น. 24) จึงไม่ครั้นคร้ามแก่อำนาจของพระอิศวรผู้เป็นใหญ่ในโลก จึงทำให้กล้า “ตักน้ำรามฤตราชา กินด้วยศักดา ไม่มากแล้วเกรงจอมไกร” (เรื่องเดียวกัน, น. 24) เงื่อนไขของ “การขาด” และ “การทำหาย” อำนาจพระอิศวรผู้เป็นประมุขหรือหลักใหญ่ที่สังคมยอมรับ รวมถึง “การสำแดงอำนาจ” ต่อเทวานางฟ้าให้เดือดร้อน จึงเทียบเคียงได้กับปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่าปัญหาในโลกของตำนาน “ซ้อน” ปัญหาในโลกความจริงไว้ทั้งในเรื่องของปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ และสังคม การกระทำของตัวละครแสดงให้เห็นถึงปัญหาของตัวละครอันนำไปสู่การทำผิดแล้วกลายเป็นปัญหา การ “ทะเลาะ/แย่ง” “ขโมย” “ผิดเวร” “ทำหาย” และ “ทำลาย” ของผู้มีสถานภาพต่ำกว่าหรือความปรารถนาที่มีอาจกระทำได้ในโลกความจริง สามารถถ่ายโอนให้กระทำได้ในโลกตำนาน

4.2.1.2 การพัฒนาความขัดแย้งและจุดสุดยอด: การใช้ความรุนแรงแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

นอกจากปมปัญหาและความขัดแย้งใน “เฉลิมไตรภพ” จะสัมพันธ์กับปัญหาของมนุษย์ในโลกความเป็นจริงแล้ว การพัฒนาความขัดแย้งและจุดสุดยอดของตำนานทุกเรื่องยังสะท้อนวิธีการแก้ปัญหาของสังคมมนุษย์บางประการ นั่นคือการใช้ความรุนแรงแก้ปัญหา

จากตำนานการเกิดอุปราคา ราหูคุกคามพระอาทิตย์พระจันทร์ด้วยกิริยาท่าทางต่าง ๆ ตำนานนพเคราะห์พระนารายณ์ปราบสังขอสูรด้วยการแหวกอก ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูพระอิศวรใช้จักรตัดตัวราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้ารามาสุรไล่ล่าและประลองฤทธิ์กับนาง

เมขลา ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูลพระอิศวรตัดผมและสาปนางอากาศจารีซึ่งผลต่อเนื่องจากคำสาปทำให้เกิดอุกกาบาตทำลายสรรพสิ่งบนโลก และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี พระอิศวรปราบอสูรมุลาจีนนี้ด้วยการกระที่บ่า ใช้เทวฤทธิ์ และสาป จะเห็นได้ว่าตำนานเหล่านี้ตัวละครยุติปัญหาด้วยวิธีการรุนแรงต่างๆ ได้แก่ “คุกคาม” “แหวกอก” “ตัดตัว” “ไล่ล่า/ประลองฤทธิ์” “ตัดผม/สาป” และ “กระที่บ่า/ใช้ฤทธิ์/สาป” ตามลำดับ เหล่านี้คือการใช้ความรุนแรงเมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้น การใช้ความรุนแรงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอาจเป็นสิ่งที่ปรารถนาจะทำแต่ทำไม่ได้ในโลกความจริงด้วยมีเงื่อนไขหรือข้อห้ามสังคมกรอบไว้อยู่ ดังเช่นราหูผู้เป็นน้องไม่อาจฆ่าพี่ที่แยงภาชนะได้ จึงระบายความคับข้องใจผ่านการอธิษฐานขอพรแทน อย่างไรก็ตามสังเกตได้ว่าส่วนใหญ่ผู้ใช้ความรุนแรงมักเป็นผู้มีสถานะทางสังคมเหนือกว่า เช่น พระอิศวร พระนารายณ์

จุดสุดยอดในตำนานก็สอดคล้องกับโลกความจริงของคนด้วย การใช้ความรุนแรงในตำนานถ่ายโอนมาจากโลกความจริงที่คนอาจต้องรักษาสถานภาพของตนให้สอดคล้องกับสังคม และผู้มีสถานภาพสูงกว่าย่อมได้เปรียบผู้มีสถานภาพด้อยกว่า

4.2.1.3 การคลี่คลายปัญหา: การไกล่เกลี่ยและการชดเชย

ลักษณะเด่นของการคลี่คลายปัญหาของตำนานเรื่องต่างๆ ใน “เฉลิมไตรภพ” คือการไกล่เกลี่ยและการชดเชย ซึ่งสะท้อนให้เห็นสังคมที่เน้นการประนีประนอมมากกว่าการแตกหัก การคลี่คลายปัญหาด้วยการไกล่เกลี่ยและชดเชยพบในตำนานต่าง ๆ ดังนี้

ในตำนานการเกิดอุปราชา ความขัดแย้งระหว่างพระอาทิตย์พระจันทร์กับราหูได้เกิดการไกล่เกลี่ยให้แล้วต่อกันโดยมีพระพุทเจ้า พระสงฆ์ และชาวบ้าน เป็นผู้ไกล่เกลี่ย ผลของความขัดแย้งที่กระทบต่อชาวบ้านได้รับการชดเชย เช่น การกลับเข้าสู่สภาวะธรรมชาติปกติ การได้รับพุทโธวาท การได้รับคำทำนายจากปรากฏการณ์อุปราชา

ตำนานนพเคราะห์หลังจากสั่งขอสูริฎพระนารายณ์สังหารแล้ว ความขัดแย้งระหว่างโลกสวรรค์-โลกมนุษย์กับสั่งขอสูริ ส่งผลเสียต่อโลกสวรรค์คือคัมภีร์พระเวทสำคัญหายไปและมนุษย์เดือดร้อนเนื่องจากขาดความรู้ที่จะได้รับ สุดท้ายความขัดแย้งที่ส่งผลเสียจึงชดเชยต่อโลกมนุษย์โดยมีพระพรหมเป็นผู้ไกล่เกลี่ย คือ พระพรหมธาดาได้ใช้พระเวทธรรมศาสตร์สั่งสอนโลกดั้งเดิม

ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู ความขัดแย้งระหว่างโลกสวรรค์กับราหูส่งผลเสียต่อโลกสวรรค์ เนื่องจากน้ำอมฤตซึ่งเป็นสมบัติของโลกสวรรค์ได้หายไป พระอิศวรตัดตัวราหูเป็นสองท่อน แม้มิได้ระบุว่าพระอิศวรได้นำอมฤตที่เหลือบางส่วนกลับคืน แต่โลกสวรรค์ได้รับการ

ชดเชยคือการได้เห็นบทลงโทษของราหูที่ถูกตัดตัวออกสองท่อน การชดเชยจึงอยู่ในรูปของการรักษาคุณค่าบรรทัดฐานทางสังคม

ตำนานการเกิดฝนฟ้า ความขัดแย้งระหว่างรามสูรและโลกสวรรค์ กับนางเมขลา ส่งผลเสียต่อโลกสวรรค์และพระอิศวรโดยตรง เนื่องจากน้ำอมฤตและดวงแก้วเป็นของพระอิศวร นอกจากนี้โลกมนุษย์ยังเกิดความเดือดร้อนจากฟ้าผ่าและแผ่นดินไหว รามสูรเป็นผู้ใกล้ชิดด้วยการ “พูด” “เกี้ยวพาราสี” และ “ต่อสู้อัน” แม้ว่าตัวบทมิได้กล่าวว่ารามสูรนำดวงแก้วมาถวายคืน พระอิศวรได้สำเร็จ แต่โลกมนุษย์ได้รับการชดเชยด้วยการได้ฝนมาเลี้ยงพืชพันธุ์

ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล ความขัดแย้งระหว่างพระอิศวรกับนางอากาศจารี ส่งผลเสียคือการเกิดภัยอุกกาบาตทำลายชีวิตและสิ่งของในโลกมนุษย์ แต่โลกมนุษย์ก็ได้รับการชดเชยด้วยการได้เผ่าพันธุ์ม้าสี่ตระกูลซึ่งเกิดจากมวยผมของนางอากาศจารีมาทดแทน ขณะเดียวกันนางอากาศจารีที่ถูกลงโทษก็ “ม้วยดินสิ้นฟ้า จึงไปพันทุกสุขสวรรค์” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 46)

ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี ความขัดแย้งระหว่างโลกมนุษย์กับอสูรมุลาขนิส่งผลเสียต่อโลกมนุษย์คือสิ่งมีชีวิตจำนวนมากพากันล้มตาย พระอิศวรจึงเสด็จมาปราบจนอสูรสิ้นฤทธิ์และปราบให้เป็นภูตนามว่าเจ้ากรุงพาลีอยู่ใต้บาดาลคอยรับเครื่องเช่นสังเวจจากมนุษย์โลกมนุษย์จะได้รับการชดเชยคือบังเกิดสิริมงคลเนื่องจากการเช่นเจ้ากรุงพาลีก่อนสร้างบ้าน ทำไร่นา ฯลฯ ขณะเดียวกันเจ้ากรุงพาลีที่ถูกพระอิศวรลงโทษก็ได้รับการชดเชยด้วยการได้เครื่องเช่นสังเวจจากมนุษย์

เหล่านี้โยงมาจากโลกความจริงที่หลังจากความขัดแย้งรุนแรงได้เกิดขึ้นแล้ว จะมีการใกล้เคียงและชดเชยอันเป็นการคลี่คลายปัญหา

จากที่กล่าวมาจะเห็นถึงการนำองค์ประกอบของเรื่องเล่ามาใช้เป็นส่วนหนึ่งในกลวิธีเล่าเรื่อง ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวยังสามารถนำมาเทียบเคียงกับโลกความจริงได้ด้วย

4.2.2 การอ้างความเชื่อและยอมรับเรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์

วัฒนธรรมและอารยธรรมต่าง ๆ อันหลากหลายต่างสร้างเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ “โลกศักดิ์สิทธิ์” (the sacred) ขึ้นมาบนโลก นั่นคือตำนาน ตำนานเป็นองค์ประกอบหรือแก่นสำคัญของระบบความเชื่อและศาสนาต่าง ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่บอกเล่าถึงความหมายและการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์เท่านั้น แต่การเข้าใจตำนานยังทำให้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในโลกด้วย (Bartlett, 2009, p. 10) และ

ด้วยเหตุที่ตำนานเกี่ยวข้องกับเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ บางครั้งความหมายของตำนานจึงเป็นที่รับรู้แก่บุคคลเฉพาะกลุ่มเท่านั้น เช่น นักบวช คนทรง หรือบุคคลพิเศษในงานพิธีกรรม บางครั้งตำนานจะเล่าถึงเหตุการณ์พิเศษในรอบปี หรือประเพณีที่มีความพิเศษ (Wilkinson, 2007, p. 14)

ข้อสังเกตดังกล่าวทำให้เห็นว่าตำนานผูกพันกับโลกศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมักนำเสนอผ่าน “คนพิเศษ” ผู้สามารถติดต่อกับโลกศักดิ์สิทธิ์ได้ การที่สังคมกำหนดให้มีคนพิเศษแล้วแสดงออกผ่านพิธีกรรม เช่น บทบาทของพราหมณ์ในพิธีตรียัมปวาย ยิ่งตอกย้ำความมีอยู่ของโลกศักดิ์สิทธิ์และทัศนคติต่อตำนานว่าเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ อย่างไรก็ตามเมื่อตำนานก้าวข้ามมาถึงยุคสมัยใหม่อาจทำให้ทัศนคติที่มองตำนานเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ลดน้อยลง ดังความตอนหนึ่งใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มพระยาราชภักดี (ข้าง) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่า “ติดต่อชะลอเรื่องบุรา ปางหลังว่ามา จะเท็จหรือจริงกริ่งเกรง” (เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 51) ตรงนี้ทำให้เกิดคำถามตามมาว่าการรับรู้ “เฉลิมไตรภพ” จะศักดิ์สิทธิ์ได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อก้าวข้ามมาถึง “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์ ซึ่งการใช้ตำนานได้เปลี่ยนโฉมหน้าจากการใช้ประกอบพิธีกรรมไปเป็นคัมภีร์และตำราโหราศาสตร์แทน

เมื่อพิจารณาด้านานทุกเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” จะพบลักษณะร่วมกันคือมีความเชื่อเรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์ ดังพบบทบาทเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมถึงการปรากฏฉากซึ่งเป็นโลกไกลโพ้น เช่น ตำนานการเกิดอุปราคามิโลกสวรรค์ พระพุทธเจ้า พระอิศวร ราหู พระอาทิตย์ พระจันทร์ ท้าวเวปจิตติ ตำนานการเกิดฝนฟ้าเล่าถึงโลกบนฟ้า ปรากฏรามสูร เมขลา ท้าวมังกร พระอิศวร ตำนานเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีปรากฏพระอิศวร อสุรมุลาขินี เจ้ากรุงพาลีได้บาดาล เป็นต้น ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่กลวิธีใดทำให้เกิดการยอมรับโลกศักดิ์สิทธิ์ ผู้วิจัยพบกลวิธีสำคัญ 3 วิธี คือ การใช้โครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิด การทำให้โลกศักดิ์สิทธิ์ดูราวกับเป็นธรรมชาติ และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์

4.2.2.1 การใช้โครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิด

หากพิจารณาเนื้อเรื่องของตำนานมักพบการลำดับโครงสร้างเนื้อเรื่องของตำนานที่คล้ายคลึงกัน นักประวัติศาสตร์ศาสนาย่าง Mircea Eliade (1968, p. 5-6) กล่าวว่าตำนานคือเรื่องราวศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริงของชนเผ่าต่าง ๆ โดยเล่ามาตั้งแต่โบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หรือเทพเจ้า และต้นกำเนิดสิ่งต่าง ๆ ตรงนี้น่าสนใจถึงคำสำคัญ “เรื่องราวศักดิ์สิทธิ์” “เรื่องจริง” “สมัยก่อนประวัติศาสตร์” “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” และ “กำเนิดสรรพสิ่ง” หมายความว่า Eliade กำลังนิยามคุณลักษณะของทัศนคติที่มีต่อเรื่อง สมัยหรือเวลาที่เกิดเรื่อง และแก่นเรื่อง (ความคิดหลักของเรื่อง)

แก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” และ “กำเนิดสรรพสิ่ง” เป็นความคิดสำคัญของตำนานเกือบทุกเรื่อง ใน *Encyclopedia Britannica [M-P]* (1965, p. 798-801) ขยายความคิดสำคัญสองประการนี้ให้ชัดเจนขึ้นโดยกล่าวถึงโครงสร้างที่คล้ายคลึงกัน คือเรียงลำดับตั้งแต่การสร้างโลก กำเนิดสรรพสิ่งในธรรมชาติ กำเนิดและบทบาทของทวยเทพ ผุ้คนกับอารยธรรม กำเนิดและบทบาทของผู้ปกครอง ตลอดจนความเชื่อและพิธีกรรม เหล่านี้เรียกรวมกันว่าตำนานส่วนต้นกำเนิด (myth of origin) เมื่อนำตำนาน 7 เรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” มาวิเคราะห์ จะพบว่าลำดับเหตุการณ์สำคัญของโครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิดพ้องกันเกือบทั้งหมด บางลักษณะของโครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิดปรากฏร่วมกันในบางตำนาน และที่สำคัญคือตำนานบางเรื่องปรากฏลักษณะบางประการของโครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิดเหมือนกันทั้งหมด ดังตารางที่แสดงนี้

ตารางที่ 4.4

การเปรียบเทียบตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” กับโครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิด

ตำนาน/ ลำดับ โครงสร้าง ตำนานส่วน ต้นกำเนิด	ตำนาน การเกิด อุปราคา	ตำนานการ สร้างโลก และกำเนิด มนุษย์	ตำนาน นพเคราะห์	ตำนานที่มา ของ รูปลักษณ ราหู	ตำนานการ เกิดฝนฟ้า	ตำนานการ เกิด อุกกาบาต และม้าสี ตระกูล	ตำนานการ เช่นสังเว เจ้ากรุงพาลี
1. การสร้าง โลก		✓					
2. กำเนิด สรรพสิ่งใน ธรรมชาติ	✓	✓	✓		✓	✓	
3. บังเกิด/ บทบาทของ ทวยเทพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4. ผุ้คนและ อารยธรรม		✓	✓			✓	
5. ผู้ปกครอง							
6. ความเชื่อ และพิธีกรรม	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ลักษณะตำนานส่วนต้นกำเนิดที่ปรากฏในตำนานทุกเรื่อง คือ การบังเกิดหรือบทบาทของทวยเทพ และความเชื่อและพิธีกรรม กล่าวคือ ทั้งสองลักษณะล้วนปรากฏในตำนานทั้ง 7 เรื่องทั้งหมด การบังเกิดหรือบทบาทของทวยเทพ จะเน้นบทบาทของเทพเจ้าโดยเฉพาะพระอิศวร เช่น พระอิศวรและเหล่าเทพสร้างโลกและสรรพสิ่ง เนรมิตเทพพระเคราะห์ วัน เดือน ปี จักรราศี หรือเน้นความเป็นใหญ่ในฐานะจอมเทพหรือประมุขของโลกที่เป็นผู้ควบคุมและปราบปรามอสูร นอกจากพระอิศวรแล้วยังปรากฏบทบาทของเทพเจ้าองค์อื่นด้วย เช่น พระพรหมทรงสร้างคัมภีร์ไตรเภทบันทึกบนลานทองถวายพระอิศวร พระนารายณ์ในรูปมัตสยวตารสังหารสังข์อสูร กล่าวได้ว่าการเน้นบทบาทของเทพเจ้าคือการมุ่งหมายสร้างจินตภาพโลกสวรรค์หรือโลกฟ้า

ส่วนลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมปรากฏในตำนานทุกเรื่อง เกี่ยวข้องกับลักษณะการบังเกิดหรือบทบาทของทวยเทพ เช่น ความเชื่อเรื่องการเกิดคราสหรืออุปราคา ความเชื่อไสยศาสตร์และพุทธคติในการแก้อุปราคา ความเชื่อเรื่องการทำลายโลก-กำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ กำเนิดพระเคราะห์ พระเวทธรรมศาสตร์ โชคชะตาของคนเกิดตามวันต่าง ๆ ตามอำนาจเทพพระเคราะห์ ความเชื่อเรื่องสังข์เป็นเครื่องหมายของสวัสดิมงคล ความเชื่อเรื่องราหู การเกิดฝนฟ้า การเกิดอกกาบาท การเกิดเผ่าพันธุ์ม้าสีตระกูล และความเชื่อเรื่องพิธีกรรมเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี

กล่าวได้ว่าลักษณะการบังเกิดหรือบทบาทของทวยเทพคือ “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งเป็นโลกสวรรค์หรือโลกฟ้า ขณะที่ลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมเป็นการรับรู้ของมนุษย์หรือคติของโลกมนุษย์ นำสังเกตว่าลักษณะการบังเกิดหรือบทบาทของทวยเทพ และลักษณะความเชื่อและพิธีกรรม ยังเกี่ยวข้องกับโลกบาดาลในตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี คือพระอิศวรปราบเจ้ากรุงพาลีให้เป็นภูตไร่ฤทธิ์เดชอยู่ใต้บาดาลคอยเฝ้าเครื่องเช่นสังเวจจากมนุษย์บนโลก ทำให้มองเห็น “เฉลิมไตรภพ” ที่ให้ภาพของโลกทั้งสามคือโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาล หรือกล่าวได้ว่าลักษณะการบังเกิดหรือบทบาทของทวยเทพ และลักษณะความเชื่อและพิธีกรรม เป็นลักษณะโครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิดที่สร้างจินตภาพของ “ไตรภพ” โดยเฉพาะลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมสะท้อนความพยายามของโลกสามัญ (the profane) ที่ “เชื่อ” ในโลกศักดิ์สิทธิ์แล้วแสดงออกเชื่อมต่อกับโลกศักดิ์สิทธิ์ (the sacred) ผ่านลักษณะการบังเกิดหรือบทบาทของทวยเทพ นอกจากนี้อนุภาคทั้งสองนี้ยังเป็นแกนหลักให้อนุภาคอื่น ๆ เกาะตัวไว้ได้พร้อมกับสนับสนุนสาระสำคัญคือการเชื่อและยอมรับในโลกศักดิ์สิทธิ์

4.2.2.2 การทำให้โลกศักดิ์สิทธิ์ดูราวกับเป็นธรรมชาติ

การทำให้ดูราวกับธรรมชาติ (naturalization) หมายถึง การนำเสนอกรอบความคิดซึ่งชนชั้นนำต้องการติดตั้งลงในจิตใต้สำนึกของผู้อยู่ใต้การปกครองผ่านตัวบท โดยอ้าง

ว่ากรอบความคิดดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วหรือในธรรมเนียมปฏิบัติที่คนในสังคมหนึ่ง ๆ ยึดถือ มีใช้สิ่งใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลไกการสื่อสาร กล่าวคือ ชนชั้นนำเพียงนำกรอบแนวคิดที่มีอยู่แล้วหรือได้รับการยอมรับกันอยู่แล้วมากล่าวซ้ำอีกครั้งเพื่อรับรองการมีอยู่เท่านั้น มิได้สร้างใหม่ขึ้น ทำให้ตัวบทตุสมจริงเป็นธรรมชาติ และได้รับการยอมรับโดยปริยายจากผู้อยู่ใต้การปกครอง (นรินทร์ นำเจริญ, 2556, น. 361) การทำให้โลกศักดิ์สิทธิ์ดูราวกับเป็นธรรมชาติเป็นกลวิธีสื่อสารให้ผู้อ่านยอมรับเรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์บนพื้นฐานของความเชื่อโลกศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่เดิมแล้ว โดยปริยายของการทำให้เชื่อว่าโลกศักดิ์สิทธิ์มีอยู่จริงคือการอาศัยความเชื่อว่า “โลกศักดิ์สิทธิ์มีอยู่จริง” ที่มีอยู่แล้วมาต่อยอดการมีอยู่เสมือนว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีความจริงราวกับเป็นธรรมชาติไปด้วย

การทำให้โลกศักดิ์สิทธิ์ดูราวกับเป็นธรรมชาติใน “เฉลิมไตรภพ” แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การผนวกความคิดเรื่อง “กรรมบันดาล: การกระทำย่อมมีเหตุและผล” และการผนวกความคิดเรื่อง “ธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเกิดแล้วดับ”

ลักษณะแรก การผนวกความคิดเรื่อง “กรรมบันดาล: การกระทำย่อมมีเหตุและผล” หมายถึงเรื่องเหตุและผลเป็นเรื่องของธรรมชาติ การกระทำหนึ่ง ๆ ย่อมส่งผลหนึ่ง ๆ เสมอ หรือที่เรียกว่า “กรรม” นำเสียงในนัยความหมายของคำว่ากรรมถูกมองว่าเป็นเรื่องของศาสนาอันโยงไปสู่เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ดังที่เรียกกันว่ากรรมบันดาล

ในตำนานนพเคราะห์ตอนหนึ่งชี้ว่ากรรมบันดาลส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับเทวบันดาล ดังที่ชีวิตความเป็นไปของมนุษย์จะเป็นไปอย่างไรส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ แต่อีกส่วนขึ้นอยู่กับน้ำพระทัยของเทพเจ้าที่แสดงออกผ่านสัตว์ที่กลายเป็นรูปเทพพระเคราะห์ ดังที่ว่า

เสร็จชุบเนาเทพพิพนธ์	จักรวาลมงคล
เป็นหลักพิภพนา	
ทรงทำนายแปดทิวา	บุรุษกัลยา
ออกจากครุภมารดร	
กุศลผลกรรมนำจร	หากเทพสังหรณ์
บอกเหตุประจักษ์ลักษณ์	

(เฉลิมไตรภพ, 2545, น. 21)

นอกจากนี้ในเรื่องของกรรมบันดาลที่ให้ผลต่างชาติต่างวาระถูกพิจารณาว่าเกี่ยวข้องกับโลกศักดิ์สิทธิ์ด้วย กล่าวคือ เรื่องกรรมบันดาลที่ให้ผลข้ามชาติเกี่ยวข้องกับเวลาซึ่งอยู่เหนือสภาพปัจจุบันที่คนสามารถรับรู้ได้จำกัด ทว่าเรื่องดังกล่าวถูกทำให้ยอมรับได้เนื่องจากมีการผนวกความคิดเรื่องกรรมบันดาลที่ให้ผลในชาตินั้น ๆ รองรับ

อาจกล่าวได้ว่า “เฉลิมไตรภพ” ผนวกความคิดที่เป็นความเชื่อพื้นฐานที่คนยอมรับอยู่แล้วคือ “กรรมบันดาล: การกระทำย่อมมีเหตุและผล” เป็นตัวรองรับให้กรณีของเทวบันดาลและกรรมบันดาลข้ามชาติล้วนเป็นสิ่งที่ยอมรับและดูราวกับเป็นธรรมชาติ

ลักษณะที่สอง การผนวกความคิดเรื่อง “ธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเกิดแล้วดับ” เรื่องธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเกิดแล้วดับก็เป็นวงจรธรรมชาติซึ่งคนทั่วไปยอมรับว่าเป็นเรื่องจริง “เฉลิมไตรภพ” จึงนำความคิดนี้ผนวกเข้ากับเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและมนุษย์ ดังเห็นได้ว่าตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์จะเล่ากว้าง ๆ ไว้สองแบบ แบบแรกคือโลกเกิดขึ้นเองตามกระบวนการธรรมชาติ แบบที่สองคือเทพเจ้าสร้างโลกขึ้นด้วยเทวฤทธิ์ จะเห็นว่าในตำนานเรื่องนี้จะเล่าผสมผสานสองแบบเข้าด้วยกันโดยใช้ความคิดแบบแรกคือธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเกิดแล้วดับตามธรรมชาติซึ่งคนยอมรับอยู่แล้วมาทำให้ความคิดที่สองซึ่งเกี่ยวกับโลกศักดิ์สิทธิ์เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ กล่าวคือ การที่เทพเจ้าซึ่งเทียบได้กับคนสร้างสิ่งหนึ่งขึ้นมาจากภาวะที่ว่างเปล่ายอมทำให้สิ่งนั้นเกิดขึ้นได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเรื่องเทพเจ้าสร้างสรรพสิ่งไปสัมพันธ์กับเรื่องสรรพสิ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ จึงทำให้เรื่องเทพเจ้าสร้างโลกหรือโลกศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นเรื่องที่ถูกดูราวกับเป็นธรรมชาติ

จะเห็นได้ว่า “เฉลิมไตรภพ” ผนวกความคิดที่เป็นข้อเท็จจริงพื้นฐานที่คนยอมรับอยู่แล้วตามข้อเท็จจริงที่ประจักษ์ได้ มาเป็นตัวรองรับให้โลกศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส (extrasensory experience) เป็นสิ่งที่ยอมรับและดูราวกับเป็นธรรมชาติไปด้วย

4.2.2.3 การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์

การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ หมายถึง การนำอุดมการณ์ที่มีอยู่แล้วมาถ่ายทอดใหม่เพื่อให้อุดมการณ์เหล่านั้นถูกติดตั้งลงสู่จิตใต้สำนึกของผู้รับสารอย่างต่อเนื่อง การผลิตซ้ำอาจทำได้ในหลายรูปแบบ เช่น อาจผลิตซ้ำโดยคงรูปแบบเดิมทุกประการ หรืออาจผลิตซ้ำโดยมีการดัดแปลงรูปแบบให้แตกต่างไปจากเดิม (เพ็ญศรี จุลกาญจน์, 2541, น. 11 อ้างถึงในนรินทร์ นำเจริญ, 2556, น. 395) การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ใน “เฉลิมไตรภพ” แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การผลิตซ้ำอุดมการณ์ “พุทธะ” และการผลิตซ้ำอุดมการณ์ “เทวะ” อุดมการณ์ทั้งสองนี้ปรากฏให้เห็นมาก่อนสมัยอยุธยาแล้วและคนสมัยโบราณมีทัศนคติต่อการรับรู้ต่อสองเรื่องนี้ว่าเป็นเรื่องจริง “เฉลิมไตรภพ” นำอุดมการณ์ที่มีอยู่แล้วนี้มาผลิตซ้ำในรูปตัวบทเช่นเดียวกับวรรณกรรมร่วมยุคอยุธยา เช่น *โองการแข่งน้ำ มหาชาติคำหลวง* ฯลฯ เห็นชัดในบทประณามพจน์ในวรรณกรรมอยุธยา และรัตนโกสินทร์หลายเรื่องที่สะท้อนร่องรอยความเชื่อ-ศรัทธาในพุทธะและเทวะอย่างหนักแน่น

ลักษณะแรก การผลิตซ้ำอุดมการณ์ “พุทธะ” ตำนานการเกิดอุปราคา แสดงบทบาทของพระพุทธเจ้าให้เห็นชัดในเหตุการณ์พระอาทิตย์พระจันทร์ถูกราคูคณาแล้วร้องขอ

ความอนุเคราะห์จากพระพุทธเจ้า ตรงนี้แสดงให้เห็นอุดมการณ์ของ “พุทธะ” คือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งของโลก นอกจากนี้เหตุการณ์การแสดงพุทโธวาทและพุทธทำนายหลังเกิดปรากฏการณ์อุปราคาต่างทำหน้าที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ “พุทธะ” ด้วย ในแง่ที่ทั้งสองเป็นผลผลิตของพระพุทธเจ้า เนื่องจากการศรัทธาพระพุทธเจ้าถูกขยายออกไปนอกเหนือจากการปรากฏพระวรกาย หรือกล่าวได้ว่าพุทโธวาทและพุทธทำนายคือตัวแทนของพระพุทธเจ้าซึ่งอยู่ในรูป “คำรัส” ให้คนปฏิบัติตาม

ลักษณะที่สอง การผลิตซ้ำอุดมการณ์ “เทวะ” ดำเนินหลายเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” แสดงให้เห็นว่าเทพเจ้าเป็นที่พึ่งของโลก ดังเช่นบทบาทของมัตสยวาทารในตำนานนพเคราะห์ บทบาทของพระอิศวรปราบอสูรมูลาขินีในตำนานการเซ็นสังเวจเจ้ากรุงพาลี เป็นต้น การที่ตัวบทกำหนดให้เทพเจ้าปราบอสูรซึ่งเป็นความเลวร้ายของโลกก็คือการผลิตซ้ำอุดมการณ์ “เทวะ” อย่างตรงไปตรงมา นอกจากนี้ตำนานบางเรื่องยังแสดงความคิดว่าการไม่เคารพเทพเจ้าทำให้เกิดหายนะ ดังในตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูลที่นางอากาศจารีขาดเวรทิพย์โอชาจึงเป็นผลให้เกิดอุกกาบาตสร้างความเสียหายแก่โลก เหล่านี้ล้วนเป็นการผลิตซ้ำอุดมการณ์ “เทวะ” ให้ดำรงอยู่ต่อไป

กลวิธีการผลิตซ้ำอุดมการณ์พุทธะและเทวะล้วนทำให้อุดมการณ์โลกศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่แล้วในสังคมหนักแน่นขึ้นและดูเป็นเรื่องปกติ

เมื่อพิจารณาโดยตลอดถึงกลวิธีการทำให้เกิดการยอมรับโลกศักดิ์สิทธิ์จะเห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” ใช้กลวิธีสำคัญ 3 วิธี คือ การใช้โครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิด การทำให้โลกศักดิ์สิทธิ์ดูราวกับเป็นธรรมชาติ และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ ทั้งสามวิธีนี้ทำให้เรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์ถูกยอมรับ

4.2.3 การลำดับเนื้อเรื่องของตัวบทแต่ละกลุ่ม

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบวรรณกรรมลายลักษณ์ “เฉลิมไตรภพ” ภาคกลางทั้งหมด ในบทที่ 2 นอกจากทำให้เห็นว่า “เฉลิมไตรภพ” มี 3 กลุ่มสำนวน ยังทำให้มองเห็นกลวิธีลำดับเนื้อเรื่องของตัวบทแต่ละกลุ่มที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน จากการพิจารณาเนื้อเรื่อง “เฉลิมไตรภพ” ทั้งหมด สามารถลำดับเนื้อเรื่องในแต่ละเล่มอย่างละเอียดได้ตามตารางนี้

ตารางที่ 4.5

การเปรียบเทียบลำดับเนื้อเรื่องและต้นฉบับ

ลำดับเนื้อเรื่อง	ต้นฉบับ
<p>กลุ่มที่ 1</p> <ul style="list-style-type: none"> - ตำนานการเกิดอุปราคา - ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ - ตำนานนพเคราะห์ (นิทานชาติเวร) - ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู - ตำนานการเกิดอุปราคา (ต่อ) - ตำนานการเกิดฝนฟ้า 	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 75 - อะสุรินทะราหู เลขที่ 76 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 78 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 80 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 82 - ประวัตติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302 - พระจันทร์เล่ม 1 - สุริยาศศิธร
<p>กลุ่มที่ 2</p> <ul style="list-style-type: none"> - ตำนานการเกิดอุปราคา - ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ (มีตำนานอุปราคาแทรก) - ตำนานนพเคราะห์ (นิทานชาติเวร) (มีตำนานอุปราคาแทรก) - ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู - ตำนานการเกิดฝนฟ้า - ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล - ตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี 	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 83 - เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713 - เฉลิมไตรภพ เล่ม 2 เลขที่ 714 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2479 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2508 - เฉลิมไตรภพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2545
<p>กลุ่มที่ 3</p> <ul style="list-style-type: none"> - ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ - ตำนานนพเคราะห์ - ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู - ตำนานการเกิดอุปราคา 	<ul style="list-style-type: none"> - เฉลิมไตรภพในคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์ - เฉลิมไตรภพในตำราพรหมชาติสำหรับประชาชน

หมายเหตุ กลุ่มที่ 1: เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 77, เฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 79 และเฉลิมไตรภพ เล่ม 1 เลขที่ 81 มีตำนานครบก็จริงแต่กล่าวตำนานการเกิดฝนฟ้าไม่จบความ ส่วนกลุ่มที่ 2: เฉลิมไตรภพ เลขที่ 713 ไม่ปรากฏตำนานการเกิดอุปราคาจนถึงตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู เนื้อหาจึงเริ่มตั้งแต่ตำนานการเกิดฝนฟ้าจนถึงตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลี

จากตารางข้างต้นหากพิจารณาการลำดับเนื้อเรื่องจะสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ พบว่าบางกลุ่มลำดับเนื้อเรื่องต่างกัน การลำดับเนื้อเรื่องทั้งหมดทำให้เห็นว่าตำนานกลุ่มที่ 2 มีตำนานจำนวนมากที่สุดถึง 7 เรื่อง รองลงมาคือกลุ่มที่ 1 มีตำนานจำนวน 5 เรื่อง ตามด้วยกลุ่มที่สามที่มีตำนานจำนวน 4 เรื่อง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกต 2 ประเด็น

ประเด็นแรก เรื่องการนำตำนานการเกิดอุปราคาไปปรากฏในตำนานเรื่องอื่นในลักษณะขยายความเพิ่มเติมและแทรก ดังพบว่ากลุ่มที่ 1 และ 2 มีการลำดับเนื้อเรื่องตรงกัน กล่าวคือทั้งสองกลุ่มจะปรากฏตำนานการเกิดอุปราคาในลักษณะแทรกหรือขยายความในตำนานเรื่องอื่นต่อเห็นได้จากกลุ่มที่ 1 ปรากฏเป็นตำนานเรื่องแรกแล้วยังไปปรากฏหลังตำนานที่มาของรูปลักษณะราหูในทำนองเดียวกับกลุ่มที่ 2 ปรากฏเป็นตำนานเรื่องแรกแล้วยังไปแทรกในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์และตำนานนพเคราะห์ ตรงนี้ตั้งข้อสังเกตได้สองประการ ประการแรกเป็นไปได้ว่าทั้งสองกลุ่มให้ความสำคัญแก่ตำนานการเกิดอุปราคามากที่สุด เนื่องจากตำนานการเกิดอุปราคายังเกี่ยวข้องกับตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู เห็นชัดขึ้นเมื่อนำกลุ่มที่ 1 ไปเปรียบเทียบกับกลุ่มที่ 3 พบตรงกันว่าการลำดับตำนานสองเรื่องจะติดต่อกัน นอกจากนี้ความคิดที่ให้ความสำคัญแก่ตำนานการเกิดอุปราคายังสะท้อนผ่านชื่อหนังสือบางเล่มของกลุ่มที่ 1 โดยตรงด้วย เช่น อะสุรินทระราหู เลขที่ 76, ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู เลขที่ 302, พระจันทร์ 1 และสุริยาศาสตร์ ประการที่สองการเน้นตำนานการเกิดอุปราคาแทรกในตำนานเรื่องอื่นถึงสองเรื่อง สะท้อนความพยายามทำให้ตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ และตำนานนพเคราะห์ เป็นเรื่องต่อเนื่องกันทั้งหมด ซึ่งก็จะไปต่อเนื่องกับตำนานที่มาของรูปลักษณะราหูซึ่งเกี่ยวข้องกันอีกต่อหนึ่งด้วย นอกจากนี้การใช้ตำนานการเกิดอุปราคาแทรกในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ และตำนานนพเคราะห์ ยังสามารถนำเสนอความคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนาให้เห็นได้อย่างต่อเนื่อง

ประเด็นที่สอง ความพิเศษของกลุ่มที่ 3 แตกต่างไปจากกลุ่มที่ 1 และ 2 กล่าวคือ หากพิจารณาการลำดับเนื้อเรื่องกลุ่มที่ 1 และ 2 จะพบว่ามีการลำดับคล้ายกันเพียงแต่จำนวนของตำนานไม่เท่ากัน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ในบทที่ 2 แล้วว่าเนื้อเรื่องกลุ่มที่ 1 เก่าแก่ที่สุด เป็นสำนวนอยุธยาโดยตรง ส่วนกลุ่มที่ 2 เป็นสำนวนในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังเพิ่มตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีเข้าไป ในขณะที่กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มล่าสุดที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 ซึ่งกลุ่มนี้มุ่งหมายให้เป็นตำราโหราศาสตร์ จึงตัดตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์ออกไป การนำตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ขึ้นก่อน คือการเน้นบทบาทเทพเจ้าตามคติไตรภพเสมือนบทประณามพจน์ของตัวบทโหราศาสตร์ จากนั้นจึงต่อยอดด้วยตำนานนพเคราะห์ซึ่งเป็น

สาระสำคัญของเนื้อเรื่องทั้งหมด ส่วนตำนานที่มาของรูปลักษณะราหูและตำนานการเกิดอุปราคาถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งในการนำเหตุการณ์ของเรื่องไปโยงเข้ากับการจดจำเนื้อหาของโหราศาสตร์ดังที่เรียกกันว่านิทานชาติเวร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือตำนานที่มาของรูปลักษณะราหูและตำนานการเกิดอุปราคา เป็นเพียงกระพี้ที่ช่วยสนับสนุนหรือขยายความตำนานนพเคราะห์อันเป็นเนื้อเรื่องสำคัญเท่านั้น

4.3 กลวิธีการเล่าเรื่องเชิงสัญลักษณ์: การเข้าสู่สภาวะปัญญาของพุทธศาสนา

ตำนานการเกิดอุปราคาใน “เฉลิมไตรภพ” เชื่อมโยงกับคติฝ่ายศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาที่ปรากฏให้เห็นในกลุ่มสุริยาศศิธรและกลุ่มพระยาราชนกัถิ (ข้าง) ผู้วิจัยพบว่าตำนานการเกิดอุปราคาส่วนที่อยู่ในกรอบคิดของพุทธศาสนาได้ใช้กลวิธีการเสนอแนวความคิดเรื่องการเข้าสู่สภาวะปัญญาในรูปเรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์ ผู้วิจัยแบ่งประเด็นการอธิบาย 3 ประเด็น คือ “ราหู: สัญลักษณ์ของอวิชชา” “พระอาทิตย์พระจันทร์กับพระพุทเจ้า: การเข้าถึงสภาวะแห่งปัญญา” และ “การเข้าสู่ปัญญาในพุทธศาสนา: ความเชื่อ ความรู้ และความจริง” ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ประเด็นแรก “ราหู: สัญลักษณ์ของอวิชชา” หากพิจารณาราหูในตำนานการเกิดอุปราคา จะเห็นว่าราหูมีรูปร่างใหญ่โตมากถึงขนาดสามารถคุกคามพระอาทิตย์และพระจันทร์ได้ ในตำนานที่มาของรูปลักษณะราหูก็กล่าวว่าร่าหมีร่างกายใหญ่โตและมีฤทธิ์เดชจึงเข้าไปขโมยน้ำอมฤตของพระอิศวรอย่างไม่ครั้นคร้าม ในพุทธศาสนากล่าวถึงร่างกายใหญ่โตของราหูด้วย เช่นใน *คัมภีร์โลก สันฐานโชตรตนคัมภีร์* (2543, น. 86) “ราหูสูงถึง 4,800 โยชน์ ใหญ่กว่าถึง 1,200 โยชน์, หนาถึง 600 โยชน์. ศีรษะโตถึง 900 โยชน์ หน้าผากกว้าง 300 โยชน์ ระหว่างคิ้วกว้าง 50 โยชน์ จมูกโต 300 โยชน์ ปากกว้าง 300 โยชน์ ลึก 300 โยชน์ ฝ่ามือและฝ่าเท้าหนา 200 โยชน์ ข้อมนิ้วแต่ละข้อมยาว 50 โยชน์” ร่างกายที่ใหญ่โตทำให้ราหูมีฤทธิ์เดชมาก “ในวิสสาอันตรราย ยังกล่าวว่าราหูเป็นหนึ่งในเหตุทั้งห้าที่ทำให้ฝนไม่ตก เนื่องจากราหูเก็บฝนบนฟ้าไปปล่อยลงในมหาสมุทรเสียหมด ในที่ขนิทายเล่าว่าเนื่องจากราหูทำให้ฝนหยุด เมื่อราหูก้าวลงไปในมหาสมุทร น้ำในมหาสมุทรลึกเพียงเข้าของราหูเท่านั้น”³² (J.R. Haldar, 1977, p. 153) แม้ “เฉลิมไตรภพ” มิได้พรรณนาให้รายละเอียดเรื่องร่างกายและฤทธิ์เดชของราหูมากเท่าคัมภีร์พุทธศาสนา แต่ภาพของราหูที่ถูกนำเสนอก็คือราหูมี

³²

He is described also as one of the five causes of lack of rain (*vassassa antarāya*). Sometimes he gathers water into his hands and spills it into the ocean. As a result, the rain is stopped. The *Dighanikāya Commentary* says that when Rāhu steps into the ocean, the waters of even the deepest part reach only up to his knees.

ร่างกายใหญ่โตและคิดว่า “กูนี้มีฤทธิ์อิทธิ ตัวใครจะตี ไม่มีเทียบเทียมเข้ามา” จึง “กูจะสังหารผลาญฆ่า ด้วยฤทธิ์ศักดิ์กา ให้หมู่เทวาวายชนม์” (สุริยาศศิธร, 2548, น. 23)

การมีมาในอัตตาของราหูปรากฏให้เห็นใน *พระคัมภีร์อนาคตวงศ์* ของพุทธศาสนาด้วย ราหูนำร่างกายอันใหญ่โตไปอวดฤทธิ์ปรัมปราสพระพุทธรเจ้าจนพ่ายแพ้และหันมานับถือพระพุทธรเจ้าในที่สุด ใน *พระคัมภีร์อนาคตวงศ์* มุ่งสื่อว่าราหูมีอัตตาใหญ่โตเช่นเดียวกับ “เฉลิมไตรภพ” เพียงแต่ “เฉลิมไตรภพ” ราหูไม่ได้แสดงฤทธิ์กับพระพุทธรเจ้า แต่กระทำกับพระอาทิตย์ พระจันทร์ และเหล่าเทพ ประเด็นนี้โดยทั่วไปมองว่าการยึดอัตตาเป็นสิ่งที่ควรละเพราะพุทธศาสนาเป็นอนัตตา กรณีที่ราหูพ่ายแพ้พระพุทธรเจ้าจนเลิกทำอุปราคา รวมถึงกรณีที่ราหูคิดสังหารเทพและกลับกลายเป็นเข้ารับใช้พระอิศวรในเวลาต่อมา ทั้งที่สองกรณีนี้ฤทธิ์เดชของราหูยังมีเท่าเดิม อาจมองมุมกลับได้ว่ามนุษย์สามารถทำอัตตาของตนให้ใหญ่โตได้ แต่ต้องสามารถนำผู้อื่นเข้ามารวมอยู่ในอัตตาของตนได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน ทั้งนี้คล้ายความคิดของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นมุมกลับความคิดในพุทธศาสนาที่เน้นให้ละอัตตา อย่างไรก็ตามคัมภีร์พุทธศาสนากับ “เฉลิมไตรภพ” สื่อสารไปในทางเดียวกันว่าราหูเป็นบุคลาธิษฐานของผู้หลงผิดและมีความหยิ่งโสในอัตตา ราหูจึงเป็นตัวแทนอวิชาหรือเจ้าแห่งความเขลาซึ่งประกอบโภคะ โทสะ และโมหะ

ประเด็นที่สอง “พระอาทิตย์พระจันทร์กับพระพุทธรเจ้า: การเข้าถึงสภาวะแห่งปัญญา” หากตีความแนวบุคลาธิษฐานจะพบว่าตัวละครพระอาทิตย์ พระจันทร์ ราหู และพระพุทธรเจ้าสามารถสื่อเน้นเชิงสัญลักษณ์ได้ เพ็ญแข กิตติศักดิ์ (2529, น. 106/2) วิเคราะห์ว่า

อสุรินทราหูเป็นสัญลักษณ์แห่งความโง่เขลา ความหลงอันมาปิดบังแสงสว่างซึ่งเปรียบว่าเป็นปัญญา และพระพุทธรเจ้านั้นเป็นผู้ตรัสรู้แล้วจึงมีความสามารถรู้เท่าทัน คล้ายกับจะบอกว่าสิ่งที่พระพุทธรเจ้าค้นพบก็คือพระราหูหรือตัวความโง่เขลาซึ่งมาปิดบังปัญญา ซึ่งความโง่เขลาสามารถจัดได้

เมื่อพระพุทธรเจ้าคือตัวแทนของปัญญา ราหูคืออวิชา ในแง่ของพระอาทิตย์และพระจันทร์จึงเป็นตัวแทนของ “สิ่ง” หรือสัตว์โลก การถูกคุกคามของพระอาทิตย์และพระจันทร์เปรียบเสมือนสภาวะแห่งอวิชาที่เข้าครอบงำสัตว์โลกจนเกิดโทษภัย ซึ่งเป็นธรรมชาติของสัตว์โลกที่ไขว่เขวเมื่อถูกกิเลสเร้าให้หลงทาง การพึ่งพาพระพุทธรเจ้าจึงเสมือนการหาช่องทางที่ดีที่สุดในการหลีกเลี่ยงอวิชา นั่นคือการเข้าถึงสภาวะแห่งปัญญา ความพ้นภัยของพระอาทิตย์และพระจันทร์จึงสื่อว่าการดำเนินไปของปัญญาเป็นวิถีทางแก้ปัญหาวิกฤตในชีวิต

การตีความเรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าวนี้ยังพบในงานจิตรกรรมด้วย³³ พลุหลวง (2538, น. 5) ได้กล่าวใน*สุริยุปราคาฟากฟ้าสยาม* ๗ ว่า “ในงานจิตรกรรมบนผนังพระอุโบสถ ด้านหน้านั้น จะเขียนรูปราหูมีกายครึ่งท่อนอยู่ด้านใต้พระแม่ธรณี อีกนัยหนึ่งพระพุทธรูปเจ้าทรงประทับ อยู่บนโพธิ์บัลลังก์และเรือนแก้ว มีพระแม่ธรณีอยู่เบื้องใต้ ส่วนใต้ธรณีลงไปเป็นราหู” ในแง่หลังที่จัด ให้ราหูอยู่ในตำแหน่งล่างสุดโดยมีพระพุทธรูปเจ้าประทับอยู่ข้างบนและมีพระแม่ธรณีซึ่งเป็นแผ่นดิน คั่นกลาง สอดคล้องกับราหูซึ่งเป็นตัวแทนของอวิชชาถูกจัดตำแหน่งแห่งที่ให้อยู่ในตำแหน่งต่ำสุด คือ อยู่ใต้แผ่นดินที่สรรพชีวิตอาศัย สื่อนัยว่าราหูเป็นสัญลักษณ์ของอวิชชาที่ต้องได้รับการช่วยเหลือและ ถูกสยบด้วยพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นตัวแทนแห่งปัญญา เรื่องอุปราคาในคัมภีร์พุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องเล่า เชิงสัญลักษณ์ที่โยงใยอยู่กับคติธรรมทางพุทธศาสนาที่เน้นความสำคัญของ “ปัญญา”

ประเด็นที่สาม “การเข้าสู่ปัญญาในพุทธศาสนา: ความเชื่อ ความรู้ และความจริง” เหตุการณ์สำคัญตอนที่เทวบุตรทั้งสองถูกราหูคุกคามแล้วระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าจนพ้นภัย สามารถนำ ความหมายของตัวละครมาตีความในกรอบของคติพุทธศาสนาได้ กล่าวคือ ช่วงแห่งการร้องขอพระ อนุเคราะห์จากพระพุทธรูปเจ้ากับช่วงที่เทวบุตรทั้งสองพ้นภัยเพราะพระกรุณาคุณแห่งพระพุทธรูปองค์ โดยผิวเผินจะเห็นเพียงความเชื่อหรือความศรัทธาใน “สิ่ง” หนึ่งในก็คือความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปเจ้าอัน เป็นตัวแทนแห่งสภาวะปัญญาคือหนทางปราบราหูซึ่งเป็นตัวแทนแห่งอวิชชา ทว่าคติพุทธศาสนากลับ มิได้มองว่า “ความเชื่อ” หรือความศรัทธา เป็นจุดเริ่มและจุดสุดท้ายในตัวของ “ปัญญา”

เนื่องจากหากพิจารณาต่อไปพบว่าความเชื่อของเทวบุตรที่ทำให้เกิด “รู้” ว่า พระพุทธรูปเจ้าสามารถทรงอนุเคราะห์ให้พ้นภัยได้ถูกพิสูจน์ด้วยอัตตประจักษ์ของเทวบุตรทั้งสอง ดำเนินมาแล้วเมื่อพระพุทธรูปเจ้าปรากฏพระองค์ไม่ว่าทรงปรากฏเฉพาะพระพักตร์หรือพระสุรเสียง ผลที่ เกิดขึ้นคือเทวบุตรทั้งสองพ้นภัย ประสบการณ์โดยตรงที่ทั้งสองมีอยู่เดิมคือ “ความเชื่อ” และ “ความรู้” ในพระพุทธรูปเจ้าว่าทรงมีอยู่จริงและเป็นสิ่งที่พึงให้พ้นภัยได้จึงเป็น “ความเป็นจริง” เนื่องจาก ได้ผ่าน “การพิสูจน์ทดสอบให้เห็นจริง” แล้ว โดยนัยนี้จึงเชื่อมโยงกับฐานคิดของพุทธศาสนาที่มองว่า องค์ประกอบของความรู้มี 3 ประการ คือ การมีความเชื่อ (belief) การเป็นจริง (true) และการได้ พิสูจน์ทดสอบให้เห็นจริง (verification) ดังที่ลักษณะวัต ปาละรัตน์ (2553, น. 203-204) ได้กล่าวถึง ธรรมชาติของความรู้ตามแนวพุทธญาณวิทยาไว้ว่า

³³ ตัวอย่างเรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์ที่โยงใยกับคติธรรมทางศาสนาแล้วสื่อผ่านทางจิตรกรรมที่สามารถนำมา เทียบเคียงกับรูปราหูถูกพระพุทธรูปเจ้าสยบในวัดไทย คือรูปเกียรติมุข (หน้ากาละ) ในเทวสถานของพราหมณ์ กล่าวคือ เกียรติมุข เกิดมาจากแรงพิโรธของพระศิวะ เมื่อเกิดมาแล้วก็กินสรรพสิ่งจนหมด จากนั้นกินร่างกายตัวเองจนเหลือแต่หัว พระศิวะจึงนำ เกียรติมุขไปประดิษฐานอยู่หน้าบันในเทวสถานเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้คิดว่าความโกรธเป็นเครื่องเผาผลาญทุกสิ่งรวมถึงตนเอง ทั้งนี้ เพื่อเป็นภาพเตือนใจแก่ผู้พบเห็นในเทวสถาน

ตามธรรมชาติของทางฝ่ายพุทธ ความรู้นั้นจะต้องเป็นการรู้ตรงตามความเป็นจริง คือรู้อะไรต่าง ๆ ตามธรรมชาติที่มันเป็นอยู่ (ยถาภูตัง) ดังนั้นการรู้ใดหากไม่ตรงตามความเป็นจริง เช่น การรู้เห็นในลักษณะที่ยึดติดอยู่กับอารมณ์และอคติส่วนตนที่ทำให้การมองเห็นนั้นคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงนั้น แม้จะเป็นการรู้เห็นจริง ๆ แต่ที่สิ่งที่รู้เห็นนั้นตามหลักพุทธปรัชญาจะไม่จัดว่าเป็นจริงและไม่อาจถือได้ว่าเป็นความรู้ และด้วยหลักการที่ว่าการรู้ใดที่ไม่ตรงตามความเป็นจริงก็จะไม่อยู่ภายใต้ของสิ่งที่จะเป็นความรู้ได้ ความรู้ตามแนวคิดนี้จึงเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับ**ความจริงและความเป็นจริง**

ในพุทธปรัชญา นอกจากความรู้จะสัมพันธ์กับความจริงแล้ว ความรู้ก็จะต้องสัมพันธ์กับ**ความเชื่อ** (ศรัทธา) โดยความเชื่อนั้นจะต้องเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลคือได้มีการโยนิโสมนสิการได้ผ่านการคิดพิจารณาไตร่ตรองโดยแยกแยะแล้วว่ามีเหตุผลสมควรเชื่อ ความรู้จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ แต่ลำพังความเชื่อนั้นก็ยังไม่เพียงพอและไม่สามารถถือได้ว่าเป็นความรู้ หากมันยังไม่ได้เป็นสิ่งที่ได้ผ่านการพิสูจน์ทดสอบ (verification) ให้เห็นจริงด้วยประสบการณ์ของตนเองโดยตรง (direct experience) ไม่ว่าจะด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ที่พ้นจากประสาทสัมผัสว่ามันตรงกับสภาพความเป็นจริงของสิ่งนั้นหรือว่าเป็นเช่นนั้นจริง ดังนั้นความรู้ตามนัยนี้ นอกจากจะต้องเป็นความเชื่อที่เป็นจริงแล้ว ก็ยังจะต้องเป็นสิ่งที่ได้ผ่านการพิสูจน์ทดสอบด้วยประสบการณ์จนเป็นสิ่งที่เรียกว่า**อัตตประจักษ์** คือเห็นและประจักษ์ด้วยตนเองว่าจริง โดยความรู้ที่ได้นั้นก็จัดได้ว่าเป็นความรู้โดยตรง

ตำนานการเกิดอุปราคาเชิงสัญลักษณ์นี้มีได้เพ่งเล็งไปที่สัญลักษณ์ซึ่งเป็นความหมายของตัวละครแต่ละตัวเท่านั้น หากเน้นไปที่การกระทำต่อเนื่องของตัวละครจากการกระทำหนึ่งไปสู่เป้าหมายปลายทาง คือเน้นว่าความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธเจ้ายังมีไขปัญญา หากต้องประกอบด้วย “กระบวนกร” ซึ่งต้องประจักษ์ด้วยตนเองเพื่อหาความจริง ดังนั้น “ศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นเท่านั้น มิใช่เป็นตัวสุดท้ายที่จะชี้ขาด ความศรัทธาเป็นเพียงเครื่องชักจูงให้เข้าไปทดสอบความจริง มิใช่ตัวบอกความจริง” (พระราชมุนี, 2525, น. 647-650 อ้างถึงในวิทย์ วิศทเวทย์, 2553, น. 38) กล่าวได้ว่าตำนานการเกิดอุปราคาใน “เฉลิมไตรภพ” ที่โยงใยกับคติพุทธศาสนา เป็นเรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์ถึงเรื่องการเข้าสู่ภาวะปัญญาด้วยอัตตประจักษ์เพื่อหลีกอวิชชา

เมื่อพิจารณากลวิธีสร้างสรรค์ “เฉลิมไตรภพ” ทั้งหมด พบกลวิธีที่น่าสนใจ 3 วิธี คือ กลวิธีการนำเสนอคติพุทธ-พราหมณ์ กลวิธีการเล่าเรื่อง และกลวิธีใช้เรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์: การเข้าสู่

สภาวะปัญญาของพุทธศาสนา กลวิธีเหล่านี้ทำให้ “เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมตำนานเล่มหนึ่งที่มีความพิเศษในฐานะวรรณกรรม “รวมตำนาน” และ “รวมคติศาสนา”

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

“เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมโบราณภาคกลางของไทยที่รวบรวมสรรพตำนาน ตำนานบางเรื่องนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งสำหรับประกอบพิธีกรรมตรียัมปวาย บางตำนานนำไปใช้ใน วงการโหราศาสตร์ และคติพราหมณ์-พุทธในตำนานหลายเรื่องยังนำไปเชื่อมโยงศึกษากับตำนานหรือ เทวปกรณัมในท้องถิ่นอื่น อย่างไรก็ตามการรับรู้และการศึกษา “เฉลิมไตรภพ” มีอยู่น้อยมาก อีกทั้ง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้เฉพาะสำนวนของพระยาราชภักดี (ช้าง) เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “เฉลิมไตรภพ” ต้นฉบับลายลักษณ์ภาคกลางทั้งหมด ในด้านผู้ แต่ง เนื้อเรื่อง พัฒนาการการแต่ง ความเป็น “เฉลิมไตรภพ” ที่มา แนวคิด และกลวิธีสร้างสรรค์

จากการศึกษา “เฉลิมไตรภพ” ฉบับลายลักษณ์ภาคกลางทั้งหมด พบว่า “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏให้เห็น 20 เล่ม ซึ่งอยู่รูปของเอกสารตัวเขียนสมุดไทย สมุดฝรั่ง และฉบับพิมพ์ สรุปได้ 3 กลุ่มสำนวน ในด้านผู้แต่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่ง กลุ่มที่สันนิษฐานผู้แต่งได้ และกลุ่มที่ทราบผู้แต่งชัดเจน โดยกลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่งเชื่อว่าเป็นสำนวนเก่าสุดตกทอดมาแต่สมัยอยุธยาโดยพิจารณาได้จากความเห็นของนักประวัติศาสตร์และการตั้งข้อสังเกตเปรียบเทียบด้านวรรณกรรมและเหตุการณ์ทางวัฒนธรรม กลุ่มที่สันนิษฐานผู้แต่งได้สันนิษฐานว่าพระยาราชภักดี (ช้าง) เป็นผู้แต่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือรัชกาลที่ 5 ส่วนกลุ่มที่ทราบผู้แต่งชัดเจนแต่งหลัง พ.ศ. 2500 อยู่ในรูปของตำราโหราศาสตร์ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชภักดี (ช้าง) เกิดความแพร่หลายในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้านเนื้อเรื่องพบว่าแม้ “เฉลิมไตรภพ” จะไม่ได้แบ่งตำนานออกเป็นเรื่อง ๆ ชัดเจน ทำให้ดูเหมือนไม่มีเอกภาพและสร้างความสับสนแก่ผู้อ่าน แต่เมื่อวิเคราะห์อย่างละเอียดพบว่า “เฉลิมไตรภพ” ประกอบด้วยตำนาน 7 เรื่อง คือ ตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณะราหู ตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูล และตำนานการเซ็นสังเวจเจ้ากรุงพาลี ตำนานเหล่านี้เกี่ยวข้องกับคติ ศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และคติชาวบ้าน

ด้านพัฒนาการการแต่ง สมัยที่แต่งตัวบท “เฉลิมไตรภพ” นั้น กลุ่มที่ไม่ทราบผู้แต่งแต่งในสมัยอยุธยา กลุ่มที่เชื่อว่าพระยาราชภักดี (ช้าง) แต่งแต่งขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5) กลุ่มที่ระบุผู้เรียบเรียงแต่งแต่งหลัง พ.ศ. 2500 ส่วนอายุของตำนานใน “เฉลิมไตรภพ” พบว่าตำนานเรื่อง

ต่าง ๆ มีอายุเก่าแก่มาก อย่างน้อยที่สุดคือในสมัยอยุธยา ในด้านพัฒนาการตามสมัยที่แต่งพบว่า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์ในสมัยอยุธยา นอกจากจะอธิบายความเป็นมาของกลุ่มชนหรือสังคม เพื่อสร้างความเป็นพวกพ้องแล้ว ยังมีอุดมการณ์ทางการเมืองในการสร้าง “ศักดิ์” และ “สิทธิ์” ให้แก่พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นเทพตามศาสนาพราหมณ์และพระพุทธเจ้าตามศาสนาพุทธ ทั้งนี้เพื่อสร้างข้อได้เปรียบทางสังคมโดยประชาชนอาจยอมรับได้ เนื่องจากมีสำนักอยู่บนพื้นฐานในการรับรู้ความจริง ความเป็นมา การดำรงอยู่ และความเป็นไปของโลกในแบบเดียวกัน กลุ่มพระยาราชาภักดี (ช้าง) เพิ่มเติมตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก และตำนานการเช่นสังเวจเจ้ากรุงพาลีเข้ามา เนื่องจากตำนานสองเรื่องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของราชอาณาจักรสยามครั้งสำคัญ โลกทัศน์ฟ้า-ดินในลักษณะฟ้าโอบอุ้มดินจึงไม่สอดคล้องกับบริบทดังกล่าว จึงต้องนำตำนานสองเรื่องนี้ที่มีอยู่แล้วในสมัยอยุธยามาเพิ่มเติมต่อให้เห็นโลกทัศน์ฟ้า-ดินในลักษณะขัดแย้งและยอมรับจนเกิดโลกบาดาลท่ามกลางตำนานอีกเป็นจำนวนมากในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ไม่ได้นำมาเพิ่มเติมในกลุ่มสำนวนนี้ ส่วนสำนวนที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 เสนอโลกทัศน์ฟ้า-ดินเช่นเดียวกับกลุ่มสุริยาศาสตร์ในสมัยอยุธยา แต่นัยใหม่ไปที่โลกฟ้าในลักษณะเสนอภาพของเทพเจ้าสององค์ที่ “เคียงคู่” กันคือระหว่างพระอิศวรกับพระนารายณ์ เป็นความพยายามของพราหมณ์ที่จะย้ำความสำคัญของตนในฐานะผู้กุมความรู้และมีบทบาทเคียงคู่กับกษัตริย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ท่ามกลางสภาวะการณ์หลัง พ.ศ. 2500 ที่สถานภาพและบทบาทของพราหมณ์ลดน้อยลง

สิ่งที่มีร่วมกันของ “เฉลิมไตรภพ” คือ ตำนาน 4 เรื่อง ได้แก่ ตำนานการเกิดอุปราชา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ ตำนานนพเคราะห์ ตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู ล้วนกล่าวถึงสาระสำคัญของการกำเนิดโลกและความเป็นไปของโลก กล่าวคือ การกำเนิดโลกเป็นการเฉลิมฉลองที่โลกได้บังเกิดขึ้นและได้รับการคุ้มครองไปพร้อม ๆ กับการเฉลิมพระกรุณาคุณของเทพเจ้าและพระพุทธเจ้าที่มีต่อสรรพชีวิต ส่วนความเป็นไปของโลกเป็นความสัมพันธ์ต่อเนื่องหลังจากที่โลกได้บังเกิดขึ้นแล้ว แบ่งกว้าง ๆ ได้ 2 ลักษณะ คือ สภาวะทางธรรมชาติ และสภาวะของมนุษย์โลก สาระสำคัญของการกำเนิดโลกและความเป็นไปของโลกเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิตแสดงออกผ่านจินตภาพของ “โลกฟ้า” คือ โลกสวรรค์ กับ “โลกดิน” คือโลกมนุษย์ การเน้นย้ำบทบาทของโลกฟ้าคือการ “สร้าง” อำนาจของชนชั้นปกครองและ “เฉลิมฉลอง” อำนาจความชอบธรรมจนเกิดการอุปมาอุปไมยความภาคภูมิใจให้ขยายออกไปไกลถึง “ไตรภพ” หรือสามโลก ขณะเดียวกันแม้ “โลกบาดาล” จะมีใช้ลักษณะร่วมแต่ก็เป็นส่วนหนึ่งในการ “เฉลิมฉลอง” โลกทัศน์ฟ้า-ดินให้ชัดเจนขึ้น

ตำนานแต่ละเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” พบว่ามีที่มาปรากฏให้เห็นในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และวรรณกรรมไทย โดยอาจมีการรับและปรับเข้าใน “เฉลิมไตรภพ” กล่าวคือ

ตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู นำที่มาของการเกิดอุปราคากับการแสดง พุทธานุภาพตามแนวพุทธ ขยายออกไปโดยมีเนื้อเรื่องที่มาของรูปลักษณ์ราหูและการเกิดอุปราคาตาม แนวพราหมณ์เข้ามาร่วมด้วย หรือกล่าวได้ว่านำตำนานการเกิดอุปราคาตามโครงเรื่องแนวพุทธที่มีอยู่ แล้ว มาผสมผสานเข้ากับตำนานการเกิดอุปราคาและตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูตามโครงเรื่องแนว พราหมณ์ โดยพยายามทำให้ตำนานสองเรื่องเป็นเรื่องต่อเนื่องกันผ่านตัวละครสำคัญที่มีร่วมกันคือ “ราหู”

ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ใน “เฉลิมไตรภพ” มีที่มาจากโครงเรื่องการสร้าง โลกและกำเนิดมนุษย์จากคัมภีร์พุทธศาสนา แล้วจึงนำโครงเรื่องเทพเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่งใน วรรณกรรมไทยเรื่องคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ เข้ามา ผสมผสานอีกต่อหนึ่ง

ตำนานนพเคราะห์ใน “เฉลิมไตรภพ” ได้โครงเรื่องพระวิษณุอวตารเป็นปลาปราบ สั่งขอสูรจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ก่อน แล้วเป็นไปได้ที่อาจได้อธิพลมาจากวรรณกรรมไทยเรื่อง คัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา เนื่องจาก จากโครงเรื่องชุดนี้ใน “เฉลิมไตรภพ” ปรากฏในกลุ่มตำราโหราศาสตร์ที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 เท่านั้น ส่วนโครงเรื่องพระอิศวรสร้างเทวดาพระเคราะห์และทำนายคนเกิดตามวันต่าง ๆ ใน “เฉลิมไตรภพ” เป็นไปได้ว่าได้เค้ามาจากตำนานพระเคราะห์ 10 ดวง ซึ่งเป็นตำนานมุขปาฐะของนักโหราศาสตร์

ตำนานการเกิดฝนฟ้าใน “เฉลิมไตรภพ” นำโครงเรื่องยักษ์ (รามสูร) ไล่ชิงดวงแก้วนาง เมขลาจนเกิดปรากฏการณ์ฝนฟ้าซึ่งเป็นโครงเรื่องที่แพร่หลายอยู่ก่อนแล้ว มาผสมเข้ากับตำนาน ศาสนาพราหมณ์เรื่องราหูขโมยน้ำอมฤตโดยปรับเปลี่ยนให้นางเมขลาเป็นผู้ขโมยแทน โครงเรื่องนี้จึง เห็นได้ใน “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์ในสมัยอยุธยา ต่อมาเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 กลุ่มพระยาราช ภัคดี (ข้าง) รับโครงเรื่องแบบเดียวกับสำนวนอยุธยาเข้ามาแล้วเพิ่มโครงเรื่องพระยามังกรแปลงกายไป ร่วมมอภิมรย์กับนางฟ้าจนกำเนิดเป็นนางเมขลาเข้ามา ซึ่งโครงเรื่องนี้นำอนุภาควรรณกรรมไทยก่อน หน้าคืออนุภาคการแปลงกายไปร่วมมอภิมรย์กับนางฟ้าเข้ามาปรับใหม่โดยให้เกี่ยวข้องกับกำเนิดนาง เมขลา

ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสี่ตระกูลใน “เฉลิมไตรภพ” ซึ่งเป็นกลุ่มพระยาราช ภัคดี (ข้าง) ได้ที่มาจากเนื้อเรื่องจากวรรณกรรมไทยเรื่องคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับ ตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา

ตำนานการเช่นสังเวทเจ้ากรุงพาลีใน “เฉลิมไตรภพ” ซึ่งเป็นกลุ่มพระยาราชภัคดี (ข้าง) ได้ที่มาจากเนื้อเรื่องจากวรรณกรรมไทยเรื่องคัมภีร์นารายณ์ 10 ปาง เล่ม 1 เลขที่ 1 ฉบับตัวเขียน

หอสมุดแห่งชาติซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา ซึ่งคัมภีร์เล่มนี้ก็ได้เค้าที่มาจากตำนานสองเรื่องในศาสนาพราหมณ์แล้วนำไปปรับเปลี่ยนใหม่อีกต่อหนึ่ง

ด้านแนวคิดปรากฏ 3 แนวหลัก คือ แนวคิดเรื่องเทพเจ้า แนวคิดเรื่องโลกและจักรวาล และแนวคิดเรื่องชีวิต

แนวคิดเรื่องเทพเจ้า จะเสนอบทบาทสำคัญของเทพเจ้า 5 ลักษณะ ได้แก่ บทบาทในการสร้างโลก บทบาทในเรื่องสนับสนุนกำเนิดมนุษย์ บทบาทในการวางรากฐานวัฒนธรรม บทบาทในการควบคุมและคุ้มครองมนุษย์ และบทบาทในการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ-มนุษย์-สัตว์ ส่วนเรื่องการชุบชีวิตและความเป็นอมตะเป็นอนุภาคที่มาจากแนวคิดปรมาตมันและอาตมันของศาสนาพราหมณ์ ส่วนการปรากฏพระพุทธรูปร่วมกับเทพเจ้าใน “เฉลิมไตรภพ” พบว่าแม้กลุ่มสุริยาศาสตร์จะนำเสนอพระพุทธรูปกับเทพเจ้าร่วมกันในฐานะผู้อุปถัมภ์โลก แต่กระนั้นเทพเจ้าถูกพระพุทธรูปลดทอนอำนาจ

แนวคิดเรื่องโลกและจักรวาลใน ปรากฏ 4 ลักษณะ ได้แก่ โลกมีวิวัฒนาการแต่ไม่เที่ยงมนุษย์คนแรกเกิดมาจากพรหม การไม่สามารถหาปฐมเหตุของโลกและมนุษย์ได้ และโลกสวรรค์ของชาวบ้าน ที่น่าพิจารณาเป็นพิเศษคือโลกสวรรค์ในการรับรู้ของชาวบ้านที่อิงอยู่กับคติพุทธศาสนาบางส่วน แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านนับถือพุทธศาสนาโดยผสมผสานกับความเชื่ออื่น เมื่อโลกสวรรค์ถูกเน้นมากกว่านิพพานจึงสะท้อนว่า “คนพุทธ” ไม่ได้สนใจรายละเอียดเรื่องโลกสวรรค์หรือโลกพรหมมากเท่ากับการรับรู้เรื่องอนิจจังของโลกและสรรพสิ่ง

แนวคิดเรื่องชีวิต แบ่งออกได้ 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือแนวคิดเรื่องการผูกเวร (กรรม) แสดงให้เห็นว่าการผูกเวรสัมพันธ์กับการสร้างกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้การขอพรยังแสดงถึงความปรารถนาในขอบข่ายของความสุขซึ่งเป็นการกระทำที่ยังติดหล่มอยู่กับการเวียนว่ายตายเกิด ลักษณะที่สองคือแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพทานวัตถุกับคุณภาพบุญ แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์นี้เป็นการให้คุณค่าแก่เจตนาของผู้ให้ทานและเงื่อนไขของผู้รับทาน การให้คุณค่าดังกล่าวนำไปสู่การให้ความสำคัญแก่พระศาสนา

ในด้านกลวิธีสร้างสรรค์ “เฉลิมไตรภพ” พบกลวิธี 3 ประการ คือ กลวิธีการนำเสนอคติพุทธ-พราหมณ์ กลวิธีการเล่าเรื่อง และกลวิธีใช้เรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์: การเข้าสู่สภาวะปัญญาของพุทธศาสนา

1) กลวิธีการนำเสนอคติพุทธ-พราหมณ์ใน “เฉลิมไตรภพ” พบว่ามีการแสดงคติไตรภูมิตามคติพุทธศาสนาโดยนำความคิดเรื่องโอกาสโลก สัตว์โลก และสังขารโลก ซึ่งเป็นลักษณะเนื้อหาของคัมภีร์พุทธศาสนาเพื่อเชื่อมโยงไปสู่เรื่องนิพพาน ส่วนการแสดงคติไตรภพตามคติศาสนา

พราหมณ์จะเน้นบทบาทของเทพเจ้าในลักษณะการต่าง ๆ ซึ่งต่างจากคติไตรภูมิตรงที่คติไตรภูมิไม่เชื่อมโยงจักรวาลทัศน์เพื่อโยงใยกับคติธรรมทางพุทธศาสนา ส่วนการผสมผสานทั้งคติพุทธและคติพราหมณ์พบในตำนานการเกิดอุปราคาและที่มาของรูปลักษณ์ราหู ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ และตำนานการเกิดฝนฟ้า เนื่องจากตำนานเหล่านี้นอกจากจะมุ่งอธิบายปรากฏการณ์ของโลกและจักรวาลโดยมีบทบาทเทพเจ้าเป็นสำคัญตามแนวคิดพราหมณ์แล้ว ยังสอดแทรกพุทธธรรมตามแนวคิดพุทธศาสนาด้วย

2) กลวิธีการเล่าเรื่องใน “เฉลิมไตรภพ” มีลักษณะน่าสนใจ 3 ประการ คือ กลวิธีการผูกเรื่องตามองค์ประกอบของเรื่องเล่า การอ้างความเชื่อและยอมรับเรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์ และการลำดับเนื้อเรื่องของตัวบทแต่ละกลุ่ม กล่าวคือ

กลวิธีการผูกเรื่องตามองค์ประกอบของเรื่องเล่า พบว่าองค์ประกอบของเรื่องเล่าในตำนานโยงมาจากการกระทำของมนุษย์ในโลกความจริง การผูกปมปัญหาและความขัดแย้งของเรื่องเล่าสัมพันธ์กับปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ และสังคม การพัฒนาความขัดแย้งและจุดสุดยอดของเรื่องเล่าสัมพันธ์กับการใช้ความรุนแรงแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การคลี่คลายปัญหาของเรื่องเล่าสัมพันธ์กับการไถ่เกลี้ยและการชดเชย

การอ้างความเชื่อและยอมรับเรื่องโลกศักดิ์สิทธิ์ จะใช้การใช้โครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิด การทำให้โลกศักดิ์สิทธิ์ดูราวกับเป็นธรรมชาติ และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ กล่าวคือการใช้โครงสร้างตำนานส่วนต้นกำเนิดจะนำเสนออนุภาคการบังเกิดหรือบทบาทของทวยเทพ และอนุภาคเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม เป็นอนุภาคแกนหลักให้อนุภาคอื่น ๆ เกาะตัวไว้ได้พร้อมกับสนับสนุนสาระสำคัญคือการเชื่อและยอมรับในโลกศักดิ์สิทธิ์ ส่วนการทำให้โลกศักดิ์สิทธิ์ดูราวกับเป็นธรรมชาติใน “เฉลิมไตรภพ” จะผนวกความคิดเรื่อง “กรรมบันดาล: การกระทำย่อมมีเหตุและผล” และการผนวกความคิดเรื่อง “ธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเกิดแล้วดับ” ซึ่งนำข้อเท็จจริงพื้นฐานที่คนยอมรับอยู่แล้วตามที่ประจักษ์ได้ มาเป็นตัวรองรับให้โลกศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส (extrasensory experience) เป็นสิ่งที่ยอมรับและดูราวกับเป็นธรรมชาติไปด้วย นอกจากนี้ “เฉลิมไตรภพ” ยังปรากฏกลวิธีการผลิตซ้ำอุดมการณ์พุทธะและทวะะ กลวิธีดังกล่าวล้วนเป็นการทำให้อุดมการณ์โลกศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่แล้วในสังคมหนักแน่นขึ้นและดูเป็นเรื่องปกติ

การลำดับเนื้อเรื่องของตัวบทแต่ละกลุ่ม พบว่า “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มสุริยาศาสตร์และกลุ่มพระยาราชภักดี (ช้าง) จะให้ความสำคัญแก่ตำนานการเกิดอุปราคามากที่สุด เนื่องจากตำนานเรื่องนี้ยังเกี่ยวข้องกับตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหู การเน้นตำนานการเกิดอุปราคาแทรกในตำนานเรื่องอื่นสะท้อนความพยายามทำให้ตำนานการเกิดอุปราคา ตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์

และตำนานนพเคราะห์เป็นเรื่องต่อเนื่องกันทั้งหมด ซึ่งก็จะไปต่อเนื่องกับตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูซึ่งเกี่ยวข้องกันอีกต่อหนึ่งด้วย นอกจากนี้การใช้ตำนานการเกิดอุปราคาแทรกในตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ และตำนานนพเคราะห์ ยังสามารถนำเสนอความคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนาให้เห็นได้อย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ “เฉลิมไตรภพ” กลุ่มตำราโหราศาสตร์ ซึ่งเป็นกลุ่มล่าสุดที่แต่งหลัง พ.ศ. 2500 จะตัดตำนานการเกิดฝนฟ้า ตำนานการเกิดอุกกาบาตและม้าสีตระกุก และตำนานการเซ็นสังเวจเจ้ากรุงพาลี เนื่องจากตำนานเหล่านี้ไม่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์ การนำตำนานการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ขึ้นก่อน คือการเน้นบทบาทเทพเจ้าตามคติไตรภพเสมือนบทบาทประณามพจน์ของตัวบทโหราศาสตร์ จากนั้นจึงต่อกับตำนานนพเคราะห์ซึ่งเป็นสาระสำคัญของเนื้อเรื่องทั้งหมด ส่วนตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูและตำนานการเกิดอุปราคาถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของการนำเหตุการณ์ของเรื่องไปโยงเข้ากับการจดจำเนื้อหาของโหราศาสตร์ดังที่เรียกกันว่านิทานชาติเวร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือตำนานที่มาของรูปลักษณ์ราหูและตำนานการเกิดอุปราคาเป็นเพียงกระพี้ที่ช่วยสนับสนุนหรือขยายความตำนานนพเคราะห์อันเป็นเนื้อเรื่องสำคัญเท่านั้น

3) กลวิธีใช้เรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์ใน “เฉลิมไตรภพ” พบว่าตัวบทใช้ราหูเป็นสัญลักษณ์ของอวิชชา พระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นสัญลักษณ์ของ “สิ่ง” หรือสัตว์โลกที่กำลังเดินทางในห้วงวิภวสังสาร พระพุทธเจ้าเป็นสัญลักษณ์ของปัญญา ราหูคืออวิชชา เรื่องเล่าตำนานการเกิดอุปราคาเสนอในเชิงสัญลักษณ์ว่าการที่พระอาทิตย์และพระจันทร์ถูกราคูคุกคาม เป็นสัญลักษณ์ของ “สิ่ง” หรือสัตว์โลกที่ไขว่เขวเมื่อถูกกิเลสเร้าให้หลงทาง การพึ่งพาพระพุทธเจ้าจึงเสมือนการหาช่องทางที่ดีที่สุดในการหลีกเลี่ยงอวิชชา นั่นคือการเข้าถึงสภาวะแห่งปัญญา ความพ้นภัยของพระอาทิตย์และพระจันทร์จึงสื่อว่าการดำเนินไปของปัญญาเป็นวิถีทางแก้ปัญหาวิกฤตในชีวิต

เมื่อศึกษางานวิจัยตลอดเล่มทำให้มองเห็น “เฉลิมไตรภพ” ในฐานะวรรณกรรมรวมตำนานภาคกลางอันอยู่บนพื้นฐานของการ “เฉลิม” หรือแซ่ซ้องสรรเสริญพระเกียรติเทพเจ้า และยังเป็น การ “ฉลอง” ให้แก่ “สรรพสิ่ง” ที่เทพเจ้าได้สร้างขึ้นอันเป็นการสร้างความศรัทธาต่อเทพเจ้า ตรงนี้ทำให้ชัดเจนแนวคิดเรื่องเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต ได้อย่างสัมพันธ์ลงตัว การ “เฉลิม” ไตรภพ มิใช่เพียงการเฉลิมฉลองโลกทั้งสามคือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาล ตามตำนานเท่านั้น แต่ถูกนำไปใช้สัมพันธ์กับโลกความจริงด้วย กล่าวคือ ชนชั้นสูงหรือชนชั้นนำซึ่งเป็นผู้มีอำนาจและบทบาทในสังคมคือพระมหากษัตริย์และพราหมณ์ ได้ใช้ “เฉลิมไตรภพ” เป็นเครื่องมือสนับสนุนหรือเฉลิมฉลองอำนาจของกลุ่มตน ขณะเดียวกัน “เฉลิมไตรภพ” นำเสนอแนวคิดของเทพเจ้า โลก-จักรวาล และชีวิต ซึ่งเป็นความคิดกว้าง ๆ และเชื่อถือกันในชนชั้นทุกระดับอยู่แล้วมานำเสนอให้เป็นวรรณกรรมชุดหนึ่งที่ยอมรับได้ เนื่องจากมนุษย์มี “สำนึก” ของเรื่องเหล่านี้ร่วมกัน สำนึกในคติศาสนาพราหมณ์ คติพุทธศาสนา และคติชาวบ้าน แม้จะมีความหลากหลายผสมผสานกันแต่ก็

ปรับปรุงเข้ากันได้ กลุ่มชนชั้นสูงหรือชนชั้นนำจึงอาศัย “เฉลิมไตรภพ” ซึ่งมีฐานคติศาสนาเป็นตัวรองรับอำนาจแล้วนำไปใช้เป็นเครื่องมือในสังคมได้ง่ายขึ้นซึ่งเห็นได้จากกลวิธีสร้างสรรค์เฉลิมไตรภพ

5.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษา “เฉลิมไตรภพ” ฉบับลายลักษณ์อักษรส่วนภาคกลางทั้งหมด ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่ามีวรรณกรรมโบราณของไทยที่รวมสรรพตำนานของคติชนไว้ ทว่ายังไม่มีการศึกษากันอย่างแพร่หลายด้วยเงื่อนไขในการเข้าถึงหนังสือโบราณตามเงื่อนไขของรัฐ และการขาดองค์ความรู้วรรณกรรมโบราณของสังคมปัจจุบัน นอกจากนี้เนื้อเรื่องของวรรณกรรมอาจเล่าเรื่องราวไม่ต่อเนื่องสลับกันไปมา และมีมากกว่าเรื่องเดียวมาผสมกัน เช่นเดียวกับ “เฉลิมไตรภพ” ที่ไม่ได้แบ่งตำนานเป็นเรื่อง ๆ ออกมาให้เห็นชัดเจน ทำให้ต้องวิเคราะห์โดยอาศัยความรู้ทางวรรณกรรมโบราณ นอกจากนี้วรรณกรรมร่วมสมัยที่ศึกษาจำกัดเฉพาะกลุ่มอย่างนักโหราศาสตร์ยังเอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาเชื่อมโยงวรรณกรรมโบราณด้วย ยิ่งไปกว่านั้นการรวบรวมสำนวนต่าง ๆ ของวรรณกรรมเรื่องเดียวกันมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับหลักฐานทางวรรณคดีและเหตุการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้สันนิษฐานประเด็นต่าง ๆ ได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะการรับรู้คติไตรภพซึ่งไม่แพร่หลายนักเมื่อเปรียบเทียบกับคติไตรภูมิตามบริบทสังคมไทยที่มีวัฒนธรรมพุทธเป็นกระแสหลัก อย่างไรก็ตามการศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นคติไตรภพที่เกี่ยวข้องเข้ากับคติไตรภูมิซึ่งแม้ดูเหมือนขัดแย้งทางแนวคิดระหว่างอเทวนิยม (พุทธ) กับเทวนิยม (พราหมณ์) ทว่าก็เชื่อมโยงสอดคล้องเข้ากันได้

เนื่องจาก “เฉลิมไตรภพ” เป็นวรรณกรรมรวมสรรพตำนานที่ผสมผสานด้วยคติศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และคติชาวบ้าน จึงน่าสนใจที่จะนำไปศึกษาเชื่อมโยงกับวรรณกรรมโลกศาสตร์ วรรณกรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะวรรณกรรมตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโลกศักดิ์สิทธิ์และคติชาวบ้าน รวมถึงนำไปศึกษาประยุกต์กับ “เฉลิมไตรภพ” ที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน เช่น ตำราโหราศาสตร์ พิธีสวดนพเคราะห์ การแสดงระบำ ตลอดจนการศึกษาเชื่อมโยงกับศาสตร์แขนงอื่น ๆ ต่อไป

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2546). *พระศรีมูรติ*. กรุงเทพฯ: เทวสถานโบสถ์พราหมณ์.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2514). *พระราชพิธี 12 เดือน*. พระนคร : แพร์พิทยา.
- เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. (2557). *พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ปรัชญา = English-Thai dictionary of philosophy (ancient-medieval-modern)*. กรุงเทพฯ : แสงดาว.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2533). *ผีกับพระ. ในแนวคิดไทย = Thai mind*. (หน่วยที่ 5) นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. สาขาวิชาศิลปศาสตร์.
- ชลดา เรื่องรักลีลิต. (2548). *วรรณคดี : รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย*. ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2512). *ตำนานหอพระสมุด หอพระสมุดมณฑลพายัพ หอพระสมุดมณฑลพายัพ หอพุทธศาสนสังคหะ และหอสมุดสำหรับพระนคร*. พระนคร: โรงพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2546). *ละครพ็อนรำ: ประชุมเรื่องละครพ็อนรำกับระบำรำเต้น ตำราพ็อนรำ ตำนานเรื่องละครอิเหนา ตำนานละครดีกดาบรรพ์*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2547). *กลอนสวดภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองย้อย แสงสินชัย. (2536). *พระมาลัยกลอนสวด*. กรุงเทพฯ: ชมรมนักเรียนเก่าแอสเอสดี.
- ธรรมปรีชา, พระยา. (2535). *ไตรภูมิโลกวินิจฉยภพ* (ทองเพียร สารมาศ และคนอื่น ๆ, ผู้จัดทำ). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ัญญา สังข์พันธานนท์. (2556). *วรรณคดีสี่เขียว: กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย*. ปทุมธานี: นาคร.
- ธเนศ เวศร์ภาดา. (2549). *หอมโลกวรรณศิลป์: การสร้างรสสุนทรีย์แห่งวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: ปาเจรา.

- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. (2506). *บันทึกความรู้ต่าง ๆ
ประทานพระยาอนุমানราชชน เล่ม 3*. พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ผ้าขาวม้า, ผ้าซิ่น, กางเกงใน และ ฯลฯ: ว่าด้วยประเพณี,
ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2540). *คัมภีร์นารายณ์ 20 ปางกับคนไทย*. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2550). *กาลครั้งหนึ่งว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม: รวมบทความทางคติชนวิทยา
ภาพถ่ายในมิติเรื่องอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ เพศ วาทกรรม วิถีคิด และสัญลักษณ์*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2556). *ตำนานฝน : ภาพสะท้อนอัตลักษณ์และชาติพันธุ์สัมพันธ์ระหว่าง
คนไท-ไทย. ในนานมาแล้ว: มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประมินท์ จารุวร. (2549). *ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย*. กรุงเทพฯ:
ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง เจริญจิตรกรรม. (2555). *หลักการเขียนวิจารณ์วรรณกรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2548). *สุริยาศศิธร*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. (2523). *คนกับพระเจ้า*. กรุงเทพฯ: โคมทอง.
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 15* (กรรมการแปลพระไตรปิฎก, แปล). (2514). พระนคร:
กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ:
จันทร์เพ็ญ.
- พระพุทโธโสเถระ. (2547). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค* (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร),
แปลและเรียบเรียง). กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.
- พระสังฆราชเมธีกร. (2549). *โลกที่ปกสาร*. (น.อ.(พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง, แปล). สำนักหอสมุด
แห่งชาติ กรมศิลปากร.
- พระสิริมังคลาจารย์. (2548). *จกกวาพที่ปณี*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.

- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. (2507). *รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์บทละครในรัชกาลที่ 1*. พระนคร: องค์การคำคุณุสภา.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. (2510). *รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2*. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ.
- พ. สุวรรณ. (2556). *ตำราพรหมชาติ: สำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ: บ้านมงคล.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). *มณีปิ่นนิพนธ์: รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชภัคดี (ช่าง), พระยา. (2545). *เฉลิมไตรภพ*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ลักษณะวัต ปาละรัตน์. (2553). *ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ลิขิต ธีรเวคิน. (2544). *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลิลิตยวนพ่าย. (2514). กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- วรลักษณ์ พับบรรจง. (2545). *คัมภีร์กำเนิดจักรวาล: ศาสตร์แห่งชีวิต*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ..
- วิทย์ วิศเวททย์. (2553). *ปรัชญาทรรศน์ : พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิศาลตรุณกร, หลวง. (2508). *คัมภีร์โหราศาสตร์ไทยฉบับสมบูรณ์*. พระนคร: ศิลปสาส์น.
- วิสุทธ์ บุษยกุล. (2520). *วิสุทธนิพนธ์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). *พัฒนาการของสังคม-วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.
- ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา. (2547). *ภารตนิยาย*. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.
- ศิริพร ณ ถกลาง. (2539). *การวิเคราะห์ตำนานการสร้างโลกของคนไทย*. นนทบุรี: ฝ่ายพัฒนาและเผยแพร่งานวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2549). *เทวสถานโบสถ์พราหมณ์เสาชิงช้า*. กรุงเทพฯ: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร.
- ศิลปากร, กรม. (2552). *สมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรขอมภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2553). *ความเข้าใจเรื่องกรรม*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมประสงค์ ทรัพย์พาลี. (2560). *สายใยในราชวงศ์จักรี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2548). คติไตรภูมิ-ไตรภพใน “คัมภีร์พุทธเทพพระเวทมนตร์”. ในกรมศิลปากร. *ไตรภูมิ เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส* (หน้า 31-40). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สุนทร ณ รังษี. (2541). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- สุปानी พัดทอง. (2553). *เฉลิมไตรภพ. ในนามานุกรมวรรณคดีไทย เล่ม 1* (กุสุมา รักษมณี และคนอื่น ๆ, ผู้จัดทำ). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2527). *วรรณกรรมโลกศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาท*. บัณฑิตศึกษาภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2550). *ทีฆนิกาย : พระสูตรต้นตปิฎก*. กรุงเทพฯ: หอพระไตรปิฎกนานาชาติ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2554). *จักกวางพทีปนี : ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์. (2542). *ฟูเฮยเซี่ยหมุย. ในคติชนกับคนไทย-ไท รวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรโกเศศ. (2515). *เมืองสวรรค์และผีसाงเทวดา*. พระนคร: บรรณาการ.
- เสฐียรโกเศศ. (2551). *ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2552). *วิเคราะห์อภิปรัชญาในพระพุทธานุศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- อรุณินทร์ วีริยะบุรณะ. (2506). *ประเพณีไทยฉบับพระมหาราชครูฯ*. พระนคร: ประจักษ์.
- โอภาส ศรีสะอาด (บรรณาธิการ). (2538). *สุริยุปราคาฟ้าสยาม: นิทรรศการสุริยุปราคาฉลองกาญจนาภิเษก เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี 18-29 ตุลาคม 2538 ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันทรเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. อยุธยา: สำนักพิมพ์สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.*
- Aiyangar, Narayan. (1983). *Ancient Hindu mythology*. New Delhi: Deep & Deep.
- Bartlett, Sarah. (2009). *The mythology bible: everything you wanted to know about mythology*. London: Octopus.
- Dowson, John. (1978). *A classical dictionary of Hindu mythology and religion, geography, history and literature*. New Delhi: Manu.
- Dwivedi, O. P.. (2000). Dharmic Ecology In *Hinduism and ecology : the intersection of earth, sky, and water*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press for the Center for the Study of the World Regions, Harvard Divinity School.
- Eliade, Mircea. (1968). *Myth and Reality*. Trans. From the French by Willard K. Trask. New York: Harper & Row.
- Encyclopedia Britannica [M-P]*. (1965).
- Haldar, Jnanranjan R. (1977). *Early Buddhist mythology*. New Delhi: Manohar.
- Owen, Huw Parri. (1971). *Concepts of deity*. London: Macmillan.
- Pattanaik, Devdutt. (1997). *Shiva : an introduction*. Mumbai: Vakils, Feffer and Simons.
- Randhawa, Mohindar Singh. (1960). *Kangra paintings of the Bhagavata Purana*. New Delhi: National Museum of India.
- Seshagiri Rao, K. L.. (2000). The Five Great Elements (Pañcamahābhūta): An Ecological Perspective In *Hinduism and ecology: the intersection of earth, sky, and water*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press for the Center for the Study of the World Regions, Harvard Divinity School.

Tresidder, Jack. (1931). *Symbols and their meanings: the illustrated guide to more than 1,000 symbols-their traditional and contemporary significance*. London: Duncan Baird Publishers.

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary. (1994).

Wilkinson, Philip. (2007). *Mythology*. London: Dorling Kindersley.

บทความวารสาร

กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์. (2543). ศาสนาฮินดูกับธรรมชาติ. *อินเดียศึกษา*, 5, 11-26.

ธิดา สารยะยา. (2527). ไตรภูมิกับการจัดระเบียบความคิดในประวัติศาสตร์สังคมไทย. *ศิลปวัฒนธรรม*, 2 (1), 94-102.

ธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์. (2558). ประติมานวิทยาและคติความเชื่อเรื่องพระอิศวรในสมัยอยุธยา. *มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 35 (1), 149-169.

นิตยา แก้วคัลณา. (2547). วรรณกรรมโลกศาสตร์ของไทยกับบริบททางสังคมแห่งยุคสมัย. *วรรณวิทัศน์*, 4 (พฤศจิกายน), 159-173.

ประเสริฐ ฦ นคร. (2538). กบกินเดือน. *ภาษาและภาษาศาสตร์*. 14 (1), 1-4.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล. (2555). กำเนิดโลกในโองการแข่งน้ำ. *ดำรงวิชาการ*, 11 (1), 167-189.

วัชรภรณ์ ดิษฐ์ปาน. (2544). อนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์. *ภาษาและวรรณคดีไทย*, 18 (18), 62-77.

วัชรภรณ์ ดิษฐ์ปาน. (2558). วาทกรรมและบทบาทของนิทานในมิติชาติพันธุ์สัมพันธ์. *วรรณวิทัศน์*, 15 (พฤศจิกายน), 273-318.

สุภาพร คงศิริรัตน์. (2548). กบกินเดือน : คติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องจันทร์คราสของคนไทยที่ถูกลืมเลือน. *มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 2 (1), 45-59.

Patrick Jory. (2000). (ประจักษ์ ก้องกีรติ, ผู้แปล). สืบสาวกำเนิดหอสมุดแห่งชาติ: หนังสือกับความ เป็นชาติ ในภาษาและหนังสือ (วรรณกรรมกับประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: สมาคม ภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.

วิทยานิพนธ์

- ชนิษฐา มากทวี. (2553). *คติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะโบราณคดี, สาขาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์.
- เดือนฉาย อรุณกิจ. (2538). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาปรัชญา.
- นรินทร์ นำเจริญ. (2556). *การสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมืองในพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2542). *การวิเคราะห์ตำนานสุริยคราสและจันทรคราสของชนชาติไท*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาภาษาไทย.
- เพ็ญแข กิตติศักดิ์. (2529). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาปรัชญา.
- ภัทรารักษ์ มุลสวัสดิ์. (2526). *ความคิดแบบธรรมชาตินิยมในพุทธปรัชญา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาปรัชญา.
- รวีพิมพ์ สมจิตร. (2544). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง “นางโกลกดี”*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยบูรพา, คณะศิลปศาสตร์, สาขาจารึกภาษาไทย.
- วารุณี ศิริวัฒนธนา. (2531). *การศึกษาเรื่องไตรภูมิโลกวินิจยกถา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาภาษาไทย.
- สุนทรী โชติดิลก. (2554). *การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โลกที่ปกสารและจักกวัตถีนี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, ภาควิชาภาษาไทย.

สุภาพร พลายเล็ก. (2557). *การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะโบราณคดี, สาขาวิชาภาษาสันสกฤต.

เสกสันต์ ผลวัฒน์. (2549). *การศึกษาอิทธิพลทางการเมืองการปกครองและสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่มีต่อการแต่งไตรภูมิโลกวินิจฉยภคา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, ภาควิชาภาษาไทย.

ต้นฉบับตัวเขียนสมุดไทย

เฉลิมไตรภพ. กลอนสวดหมวดอักษร ฉ. เลขที่ 1-9. ตู้ที่ 115. มัดที่ 9-10. แผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ.

ประวัติพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู. กลอนสวดหมวดอักษร ป. เลขที่ 302. ตู้ที่ 115. มัดที่ 36. แผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ.

พระจันทร์เล่ม 1. กลอนสวดหมวดอักษร พ. เลขที่ 303. ตู้ที่ 115. มัดที่ 36. แผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ.

ต้นฉบับตัวเขียนสมุดฝรั่ง

เฉลิมไตรภพ. กลอนสวดหมวดอักษร ฉ. เลขที่ 713. ตู้ที่ 114. มัดที่ 1. แผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ.

เฉลิมไตรภพ เล่ม 2. กลอนสวดหมวดอักษร ฉ. เลขที่ 714. ตู้ที่ 114. มัดที่ 1. แผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นายเปรมวัฒนา สุวรรณมาศ
 วันเดือนปีเกิด 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2534
 ทนุการศึกษา กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ภายใต้ “ทุนวิจัย
 ทั่วไป” ตามสัญญาเลขที่ ทน 04 / 2559

ผลงานทางวิชาการ

เปรมวัฒนา สุวรรณมาศ. (2560). “เฉลิมไตรภพ”: ผู้แต่ง สมัยที่แต่ง และการผสมผสานคติ
 ไตรภูมิ-ไตรภพ. ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, รายงานการประชุมวิชาการ
 บัณฑิตศึกษาระดับชาติ สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ ประจำปี 2560 (น.35-53). กรุงเทพฯ:
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เปรมวัฒนา สุวรรณมาศ. คติพราหมณ์และคติพุทธใน “เฉลิมไตรภพ”. ในวารสารภาษาและ
 วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล (กำลังดำเนินการ)

ประสบการณ์ทำงาน ระหว่างศึกษาได้เป็นนักวิชาการภาษาไทยที่สถาบัน
 พัฒนาคุณภาพวิชาการ และได้สอนภาษาและวรรณคดี
 ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชินีบน